METAFORER, SPROGBRUG OG SAMFUND.

- Et studie i sammenhænge mellem forandringer i sprogbrugen og forandringer i samfundet i øvrigt.

Carlo Grevy

Odense Universitet 1984

Forord.

Dette er en besvarelse af Odense Universitets prisopgave med titlen:"Med udgangspunkt i en eller flere empiriske undersøgelser af sprogbrugsforandringer ønskes en diskussion af eventuelle sammenhænge mellem de påviste forandringer og forandringer i samfundet i øvrigt".

Siderne her udgør en mindre revideret udgave af ovennævnte prisopgave. Jeg har her haft mulighed for bl.a. at rette en række fejlstavninger og gøre enkelte passager i teksten klarere. Herudover har jeg haft mulighed for at arbejde videre med nogle problemstillinger, som jeg måtte udelade i den første udgave. Dette arbejde er udmundet i afsnit 3.7. og 4.1. (referencerne til disse afsnit finder man med størst sandsynlighed under "Glemte referencer").

Som det vil fremgå har mit emne krævet, at jeg hovedsageligt har måttet benytte mig af udenlandsk litteratur. For at lette arbejdet for læseren har jeg derfor oversat samtlige citater (arbejdet med at oversætte har tildels også gjort nogle problemstillinger klarere for mig). Oversættelserne er foretaget i så god overensstemmelse med den originale tekst som det har været mig mulig.

De mennesker, som jeg under arbejdet med disse sider har haft mulighed for at diskutere mine tanker og ideer med, har været mig en stor støtte. Disse siger jeg hermed tak.

1. Indledning.

1.1. Generelt om sprog og sprogbrug.

Det er her min intention at give nogle svar på hvordan sproget bruges i vort samfund. De sproglige aspekter, jeg vil interessere mig for, går dog hverken ud på at beskrive sproget i dets helhed eller at beskrive sprogets leksikalske ændringer alene. Jeg vil beskæftige mig med den relativt foranderlige del af sproget, den del som i den Saussureske terminologi betegnes "parole" (Saussure 1970) og i den Hjelmslevske "sprogbrug" (Hjelmslev 1943 s. 68 og 1972 s. 35). Det sproglige aspekt, jeg vil beskæftige mig med, sprogbrugen, står over for den mere abstrakte del af sproget, der betegnes la langue, sprogbygning eller sprogsystem (1).

Til den mere fastlagte og abstrakte del af sproget hører grammatikken - denne grammatik følges af menneskene i et talefællesskab i store træk ubevidst. For de mennesker, der følger et konkret sprogfællesskabs grammatik, er denne grammatik altid et abstraktionsprodukt - der er, som Wunderlich udtrykker det (1974 s. 393), tale om en

> orientering efter de relevante og konventionelle vaner og en internalisering af regler, der skyldes nogle kommunikationsmæssige erfaringer.

Sprogbrugen derimod har et helt andet åbent anvendelsesspillerum. På ytringsniveauet gives der mange flere alternativer, som har samme semantiske funktion (jf. Wunderlich, samme sted). At sprogsystemet, dvs. de regler vi må følge, for at kunne danne grammatisk korrekte sætninger, er forholdsvis fast, betyder, at vi for at blive forstået - uafhængig af hvilken sproglig situation vi befinder os i - må følge disse regler. Med hensyn til disse regler er der altså et meget lille toleransspillerum. Sprogbrugen er i en helt anden grad afhængig af den nære kommunikationssituation og den samfundsmæssige situation.

Sprogbrugen er altid indlejret i en situation - denne situation kan karakteriseres af betingelser, der vedrører såvel den umiddelbare situation såvel som det øvrige samfund. Sprogbrugen er altid bundet til en kontekst - jeg vil formulere det sådan, at sprogbrugen altid indgår i en sprogbrugssammenhæng. At undersøge sprogbrugen kan umiddelbart forekomme uoverskueligt, idet sprogbrugen kan tænkes, at indgå i et utal af situationer, der

indgår i et kompleks af forskelligartede betingelser - undersøgelsen ville blive uhyre uoverskuelig, hvis samtlige disse kontekster skulle afklares. Selv om vi som sprogbrugere kan indgå i **utallige forskellige situationer, er der dog tale om,** at vi følger nogle faste rutiner når vi taler, idet vi som sociale og samfundsmæssige personer er bærere af roller, der er med til at styre vor sprogbrug i de forskellige situationer (jf. Olsen 1975 s. 25o). Sprogbrugen er derfor ikke fuldstændig fri eller betingelsesløs, men til en vis grad bestemt af den måde vi er sociale og samfundsmæssige på. Vi kan altså sige, at sprogbrugen altid foregår i en konkret kommunikationssammenhæng, den består af ytringer, der igen kan opsplittes i tegn kombineret efter bestemte regler (2).

Den måde, man bruger sproget på, er afgørende for om man bliver forstået. Der kan også være andre kriterier, der afgør hvorvidt man udtrykker sig rigssprogligt korrekt, hvorvidt man taler pænt etc. Motiverne bag sådanne kriterier kan være af forskellig art: nationale mindretal, undertrykte social- eller kønspolitiske grupper kan f.eks. for at opretholde eller opbygge en bestemt social bevidsthed, et socialt sammenhold, via "afvigende" sprogbrug (dialekt, slang og andet) opnå sådanne mål. Jeg vil dog beskæftige mig med de forandringer i sprogbrugen, der angår den indholds-kommunikative side, den, der vedrører spørgsmålet om hvorvidt og hvordan ny erfaringer i det hele taget kan bringes på sproglig form.

Det er givet, at sprogbrugen er afhængig af den sociale verdens betingelser. Det er en misforståelse, at kommunikation i et samfund er mulig, når blot reglerne for dannelse af grammatiske korrekte sætninger overholdes. Reglerne for sprogbrugen inkluderer andet end det der angår pænt og "rigtigt" sprog. Regler for at erfaring og viden kan formidles, kan ikke alene henlægges som et kommunikationsspørgsmål, der angår forholdet mellem to personer (jf. Saussure 1972 s. 35 ff). Sprog aktualiseres nok af de enkelte personer; men dette betyder ikke, at de nødvendige betingelser for, at sproglig kommunikation kan foregå, skal findes alene hos disse personer. Her er det nødvendigt også at se på hvilke omstændigheder, der er uden om personerne, ligesom man må betragte den situation, de to

personer befinder sig i, samt tage hensyn til hvilke sociale og erfaringsmæssig baggrund de to personer har. Er de to personer med forskellig klassemæssig, samfundsøkonomisk eller kulturel baggrund, er det ikke sikkert, at der finder nogen kommunikation sted, selv om de taler "samme sprog", dvs. følger de samme regler for sprogbrug. De to personer kan se forskelligt på verden, se verden i hvert sit aspekt, således, at de til trods for, at de på overfladen taler samme sprog og bruger de samme udtryk, ikke forstår hinanden. De samme udtryk kan betyde noget forskelligt for de to personer - selv om de taler om den samme verden, ser de den ud fra deres egen baggrund - er baggrunden tilstrækkelig forskellig for de to personer, kan de være ret blinde for hinandens måde at se verden på (jf. Wittgensteins klassiske and/hare-eksempel (1971 s. 248 ff, se også Rader 1974 og Hester 1972).

Der kan henvises til et eksempel på hvorledes sprogbrugen ikke er uafhængig at konteksten, sprogbrugssituationen - kun på baggrund af den ekstrasproglige situation får tegnene her en funktion. Wittgenstein skriver

> "Idet jeg forbinder stangen med løftestangen, reparerer jeg bremsen." - Ja, givet hele den øvrige mekanisme. Kun i forbindelse med den er det en bremsestang; og løsrevet fra det, der understøtter den, er ikke en gang en løftestang. Da kunne den være alt muligt eller ingenting (§6 1971).

Metalstangen i eksemplet er kun en bremsestang, når den totale mekanisme er givet. Denne mekanisme er den omgivelse, den kontekst, i hvilken metalstangen er en bremsestang. Vi ser her, at udtrykket "bremsestang" alene får indhold og mening fordi, det er placeret i en ekstrasproglig sammenhæng - var denne sammenhæng abstraheret bort, ville metalstangen være en metalstang og ikke en bremsestang (se også Borgis 1972 s. 93).

Det må fastholdes, at sprogbrug altid eksisterer i en konkret kontekst. Betingelserne for sprogbrugen er at finde i den virkelighed, som ligger uden for sproget. Sprogbrugen foregår altid i en konkret kommunikationssituation, i en konkret sammenhæng; det er i denne sammenhæng man kan sige, at ytringer betyder noget.(3)

1.2. Forholdet mellem samfundsmæssige og sproglige forandringer.

Jeg går ud fra, at der i et samfund, der stadigt undergår store forandringer, dér afsætter disse forandringer sig også i sprogbrugen. I et samfund som vores, må sprogbrugen nødvendigvis forandre sig og tilpasse sig de ny forhold: sprogbrugen må tilpasses den ny viden og den ny sociale realitet for at disse kan kommunikeres. F.eks. følger ny begreber den ny samfundsmæssige viden. Ikke alle sproglige forandringer er lige væsentlige - nogle er trivielle, andre har større interesse. F.eks. har forandringerne i retskrivningsreglerne i denne forbindelse mindre betydning.

Til en ændret samfundsmæssig realitet knytter der sig nødvendigvis en ændret sprogbrug. For samfund, der er i hurtig forandring, hvilket indebærer sociale, vidensmæssige og erfaringsmæssige forandringer for menneskene, er problematikken, hvordan disse forandringer afsætter sig i sprogbrugen.

Den antydede problematik vedrørende hvordan forskellig kulturel baggrund kan være konstituerende for hvordan verden ses og organiseres på af personer, er ikke vanskelig at overføre på et samfund i stadig forandring. Samfund må her ikke opfattes som et statisk system, men som et åbent system, der altid er i bevægelse. Marx forstår mennesket som et socialt dyr - vi kan altså ikke tale om mennesket som adskildt fra samfundet. Marx skriver i"Grundrids"(jf. Walton & Gamble 1976 s. 12):

> Intet er mere forkert end den måde, hvorpå samfundet såvel af økonomerne som af socialisterne betragtes med hensyn til de økonomiske betingelser...Samfundet består ikke af individer, men udtrykker summen af de relationer, forhold, disse individer står i til hinanden.

Mennesket eksisterer altså kun i samfundet, og vi kan ikke tale om samfundet modstillet et bestemt individ, som om der var tale om forskellige fænomener. Når vi taler om, at samfundet forandrer sig, taler vi derfor samtidig om, at summen af de relationer individerne står i til hinanden, forandrer sig - der er tale om to sider af samme sag.

Det danske samfund 1984 er ikke det samme som det danske samfund 1950. I og med den teknisk-videnskabelige udvikling forandres samfundet og dermed menneskets sociale og erfaringsmæssige baggrund - menneskets praktiske bevidsthed forandres.

Marx skriver:

> Sproget er så gammelt som bevidstheden - sproget er den praktiske bevidsthed, der også eksisterer for andre mennesker, og som alene derfor eksisterer også for mig selv som virkelig bevidsthed; og sproget opstår ligesom bevidstheden først af behovet for og nødvendigheden af samkvem med andre mennesker (1969 s. 115).

Når den praktiske bevidsthed forandres må også den faktiske sprogbrug forandres. Samfundet må forstås som i en evig processuel udvikling, hvor **den menneskelige** bevidsthed, menneskets forhold til verden, forandres, hvorved også den faktiske sprogbrug forandres. Dette betyder, at man ikke i nogen absolut forstand frit kan sige, hvad man vil - sprogbrugen er altid tilpasset den sociale sammenhæng den indgår i for at få mening.

I og med de sociale forhold forandres i den samfundsmæssige udvikling, forandres også sprogbrugen for hvad og hvordan man kommunikerer i givne situationer - disse regler både begrænser og muliggør kommunikation. Forandringerne i sprogbrugen må dog ikke ses som et direkte afspejlingsmæssigt forhold af de andre samfundsmæssige forandringer - derimod må de to størrelser forstås som indgående i et kompliceret og mangesidigt forhold til hinanden.Selv om sprogbrugeren ikke kan ytre sig uafhængigt af sin samfundsmæssige baggrund, må brugen af sproget karakteriseres som fleksibelt.

Sprog og sprogbrug må ikke opfattes som noget rent individuelt og som den form hvorpå den enkelte sætter sine unikt individuelle erfaringer. Sproget er derimod et af de vigtigste sociale fænomener, der netop gør mennesket til et socialt væsen - ikke et statisk socialt væsen, men et socialt væsen i stadig forandring. Visse dyrearter kan betegnes som sociale væsener i en vis forstand - man taler om dyre-"samfund". Men samfund må her forstås som et statisk begreb og anvendelsen af begrebet udtrykker kun, at der er nogle ganske formmæssige og overfladiske ligheder mellem dyresamfundet og menneske-samfundet. Visse bi-samfund udmærker sig f.eks. nok på en overfladisk måde ved at kunne karakteriseres som en art samfund - men det, at f.eks. bier bygger celler i voks adskiller sig fra det, at mennesker bygger huse.

> Hvad der imidlertid på forhånd udmærker den dårligste bygmester fremfor den bedste bi er, at han har bygget cellen op i tanken, før han bygger den i voks. Ved slutningen af arbejdsprocessen fremkommer et resultat, der allerede ved begyndelsen af processen eksisterede som en forestilling hos arbejderen, altså allerede ideelt var til stede (Marx 1970 s. 303).

Dyret har ikke nogen praktisk bevidsthed om den proces det udfører - der er tale om en stimulus-response proces. At vi anvender det samme udtryk "bygge" for den proces bier og bygmestre udfører, må ikke forlede os til at tro, at der er tale om det samme begreb "bygge" - mennesket bygger bevidst - dyret ubevidst. Egentlig burde vi i vor sprogbrug skelne mellem disse to måder at bygge på (vi ville på denne måde måske kunne undgå visse misforståelser - f.eks. den behavioristiske overførsel af dyrets adfærd på menneskets sociale væren.) Olsen (1981 s. 196-197) foreslår, at vi bruger to forskellige vokabularer til beskrivelsen af de to processer,

> Ét til beskrivelse af bevidst fremtræden og et til ikke-bevidst fremtræder. Hvis man for eksempel siger "Hunden ser$_u$ katten", er dette "ser" i betydningen "fremtræder visuelt uden at fremtræde som noget" (angivet med "u". Hvis man siger "Manden ser$_s$ katten" vil dette (formodentlig) være i betydningen "objektet fremtræder som en kat" (angivet med "s").

Eller i eksemplet her: Bien bygger$_u$ cellen - bygherren bygger$_s$ huset. Forskellen i måden der bygges på indebærer at bien ikke kan vælge f.eks. at bygge en trekantet celle i stedet for en sekskantet, hvis dette måske ville passe bedre til ændrede ydre forhold (klimaet). Dyrs samfund er i modsætning til menneskenes samfund statisk sociale på grund af den manglende praktiske bevidsthed,sproget. Mennesket er et altid socialt foranderligt væsen blandt andet på grund af dets brug af sproget - sproget kan derfor ses som det sociale fænomen par excellence.

Den måde sprogbrugen forandrer sig på må hverken ses som en forandring, som forløber mekanisk eller som står i et direkte årsagsforhold til andre samfundsmæssige forandringer. Dette betyder, at man ikke kan nå til en forståelse af hvordan sprogbrugen i samfundet forandrer sig alene på baggrund af logiske udledninger. Vil man sige noget om hvordan den faktiske sprogbrug og de forandringer, der sker i denne sprog-

brug forløber, må man undersøge fænomenet i den faktiske sociale verden.

En iagttagelse af sproget som et lukket system bestående alene af indbyrdes afhængige enheder, afskærer én fra forståelsen af forandringerne i sprogbrugen. Ser man sproget som et lukket system afskærer det én fra at fatte mennesket i den samfundsmæssige udvikling - sproget ses alene som et redskab til at beskrive "verden som den er", dvs. erkendelsen på et bestemt historisk tidspunkt - og giver ikke mulighed for at beskrive sprogets mulighed for at kunne bringe ny samfundsmæssig viden og erfaring på kommunikerbar form. Forståelsen af sprogbrugen må knyttes til den ydre sociale verden og ikke alene til en individuel autonom verden. Sprogbrugen må ses i dens samfundsmæssige kontekst og ikke som et lukket betydningssystem.

Undersøgelser af forandringer i sprogbrugen må sammenholdes med de øvrige samfundsmæssige forandringer. Samfund og sprogbrug hænger sammen, men ikke i et kausalt forhold. Den måde samfundet forandrer sig på, må derimod sammen med undersøgelser af den måde sprogbrugen forandrer sig på, i forening kunne bruges til at beskrive menneskets praktiske bevidsthed. Forandringer i sproget er ikke entydige. Resultaterne af en undersøgelse af sprogbrugsforandringer kan anvendes i en beskrivelse af, hvorhen vor sprogbrug og vor praktiske bevidsthed bevæger sig. Mit mål er her, ved at undersøge forandringer i menneskers faktiske sprogbrug, at sige noget om menneskers forhold til omverdenen, og hvordan dette forhold forandrer sig - at beskrive hvorledes den menneskelige bevidsthed forandres i det moderne teknisk-videnskabelige samfund.

I min undersøgelse vil jeg fokucere på den metaforiske sprogbrug. Det viser sig, at metaforer både på et metasprogligt plan (dvs. idet man beskæftiger sig med emnet metaforer) og i dagligdags sprogbrug, bliver problematisk i løbet af dette århundrede. Jeg har derfor fundet det interessant, at undersøge hvordan sprogbrugen omkring emnet metafor såvel som den metaforiske sprogbrug i en konkret kontekst, forandrer sig. Det er ud fra disse undersøgelser, jeg vil sige noget om menneskets forandrede forhold til omverdenen, om vort samfunds forandring.

1.3. Metaforer i sprogbrug og samfund samt hvordan denne problematik vil blive fremstillet.

Metaforer er blevet et essentielt problem i det moderne samfund. Dette grunder jeg på to iagttagelser: For det første har der i den sidste tid fundet en hæftig diskussion og teoretisering sted vedrørende metaforer inden for det humanistiske videnskabsområde - der udgives adskillige essays, antologier og disputatser om fænomenet - dette er sket uden at der i dag er opnået nogen enighed om hvad metaforer er, eller at man har fået defineret metaforbegrebet eksakt. For det andet viser sprogbrugsundersøgelser (bl.a. den undersøgelse som jeg har foretaget og hvis metode og resultater vil blive introduceret senere) en stigende brug af metaforer - en stigende brug som afspejler, at netop denne måde at bruge sproget på er blevet væsentligere for mennesket i det moderne samfund, og som viser, at denne form for sprogliggørelse i højere grad er blevet den form, hvorpå den samfundsmæssige viden og erfaring kan sættes.

På dette sted ville det være relevant kort at klarlægge problematikken vedrørende brugen af metaforer, det vil sige besvare hvad metaforer er og hvorfor de som antydet skulle være så væsentlige og interessante i vort nuværende samfunds sprogbrug. Disse spørgsmål lader sig ikke umiddelbart besvare lige her, bl.a. fordi der ikke kan gives nogen definitiv besvarelse på, hvad metaforer er - selve den teoretiske bygning vedrørende metaforer forekommer på dette punkt problematisk. Det bliver på de følgende sider en sådan besvarelse vil finde sted - besvarelsen er at finde på disse sider når de ses i deres helhed.

Som sagt har metaforproblematikken i det moderne samfund to facetter: dels den videnskabelige beskæftigelse med metaforproblemet/metaforbegrebet, dels den mere almene brug af metaforer. Hvis man vil forstå problematikken vedrørende metaforerne i vort samfund - forstå hvorfor metaforer er et problem, hvilken status problemet har, hvorfor det er et problem nu - må man beskæftige sig med begge facetter. Problematikken kan kun forstås i denne sammenhæng.

Fremstillingsmæssigt er jeg derfor i et dilemma mellem to mulige fremstillingsformer, hvoraf den ene skal vælges:

Jeg kan starte op med en besvarelse af hvad metaforer er rent sprogligt set - beskrive deres egenart og enestående hed, hvad der adskiller denne sprogbrug fra anden sprogbrug og besvare hvorfor metaforen må betegnes som en irreducerbar sproglig størrelse. Denne fremgangsmåde kunne give det indtryk, at metaforproblemet ses isoleret og uden sammenhæng med sprogbrugen i samfundet. Jeg kan vælge at starte op med beskrivelser at det interessante vedrørende metaforproblematikken set i den sociale kontekst - beskrive metaforernes evne til til stadighed at sætte en foranderlig verden på begreb - og fortsætte med at aflede de implikationer, der angår, hvorfor forandringerne i den metaforiske sprogbrug er så væsentlig set i den samfundsmæssige sammenhæng. Vælges denne sidste fremstillingsform, ville læseren måske miste blikket for, hvad metaforer er sprogligt set.

Jeg har valgt den første fremstillingsform: først, i afsnit 2, beskæftiger jeg mig med specielt hvad metaforer er set ud fra formelle sproglige kriterier (her abstraheres altså midlertidigt og i større grad fra problemets samfundsmæssige relevans). Dernæst følger undersøgelsen af brugen af metaforer, herunder også kriterierne for undersøgelsen. Det er afsnit 3, hvor det er muligt at undersøge brugen af metaforer idet det i afsnit 2 er besvaret hvad metaforer er. Efter undersøgelsen af ændringerne i sprogbrugen, som er en undersøgelse af, hvordan brugen af metaforer ændres i en tidsskriftserie strækkende sig over de sidste 4o år, vil jeg i sidste afsnit (afsnit 4) opstille de forklaringsmuligheder undersøgelsen peger på med hensyn til forholdet mellem sprogbrug og samfund (her abstraheres altså i større grad fra de formelle sproglige kriterier for, hvad metaforer er).

De her fremlagte synspunkter vedrørende metaforernes betydning i vort samfund og i vort forhold til dette samfund (i vor praktiske bevidsthed), som her forekommer postulerende, vil jeg i det følgende argumentere for.

1.4. Hverdagssprog og denotationssprog.

I et samfund som vores, der befinder sig på et højt teknologisk og videnskabligt stade, kunne man tro, at den måde sproget blev brugt på, generelt var i en "eksakt" og "bogstavelig" betydning. Man kunne forvente, at i et samfund, hvor den naturvidenskabelige erkendelse står som eksponent for den samfundsmæssige udvikling, ville det eksakte videnskabelige sprog, hvori ethver objekt præcist kan beskrives og kategoriseres i forhold til de øvrige og i forhold til hele det videnskabelige paradigme, og hvori ethvert sprogligt udtryk entydigt denoterer en ganske specifik del af virkeligheden, trænge dybt ind i den almindelige dagligdags sprogbrug. Men det modsatte ser ud til at være tilfældet.

Selv om den videnskabelige tænkning er blevet dominerende i det nuværende samfund, hvilket kan tænkes at være det egentlige grundlag for visse strukturalistiske sprogopfattelser, hvor ethvert begreb i en vis grad tænkes at denotere et enkelt objekt og det tilsvarende objekt tænkes fuldstændigt definerbart, må der trækkes en skarpere grænse mellem, hvad der er videnskabeligt sprog, og hvad der er dagligdags sprog. Netop dette forhold, det, at den videnskabelige erkendelse har udviklet sig i kraft af sit eksakthedskriterium, i kraft af entydighedsforholdet mellem sproget og objektet, og som er forhold der ikke i så høj grad karakteriserer den dagligdags brug af sproget, må være en af forklaringerne på, at brugen af dagligsproget forandrer sig. Det bevæger sig ikke hen mod det videnskabelige, det "eksakte" sprog, men faktisk den modsatte vej: mod en mere og mere metaforisk sprogbrug.

Hverdagssprog og videnskabeligt sprog etableres ikke uafhængigt af hinanden, derimod forholder det sig sådan,

> at hverdagslivets virkelighed faktisk indtager en primær stilling i den videnskabelige forskningsproces i og med, at denne virkelighed på en gang er udgangspunktet og objektet for videnskaben, og samtidig er den rekursbasis, hvori den videnskabelige erkendelsesproces til stadighed må forandres (Olsen 1977 b s. 2). (4)

Omvendt må det også gælde, efterhånden som den videnskabelige erkendelse og den specialiserede viden vinder indpas i vor sociale virkelighed, efterhånden som den fremadskridende arbejds-

deling gør en stor del af os til specialister inden for et snævert fagområde (med hver sit sammenhængende betydningssystem, hver sit nomenklatur), at også denne mere eller mindre videnskabelige og specielle sprogbrug kommer til at gøre større og større indflydelse i vor sprogbrug i hverdagen.

At hverdagslivet er primær i vor virkelighedsopfattelse betyder, at den sprogbrug som benyttes i dagligdagen, den sprogbrug som får vor virkelighed til at hænge sammen, også bliver den, som den videnskabelige sprogbrug må knytte an til i sidste instans. Forestiller vi os f.eks. at en naturvidenskabelig forsker skal forklare (eller over for sig selv skal begrunde) hvordan og hvorfor et eksperiment foretages, må h_n i dagligdags termer forklare hvordan de forskellige elementer (strømkilde, måleapparater, reaktor eller andet) er placeret i forhold til hinanden, hvordan de enkelte måleinstrumenter giver udslag, hvordan måleinstrumentet skal aflæses o.s.v.

Men hvad er nu grunden til, at hverdagssproget som antaget skulle være så "upræcist". For at besvare dette vil jeg først hævde følgende, derefter begrunde det:

1) De begreber vi anvender i vor dagligdag har ofte ikke en eksakt betydning (eller en objektiv betydning.)
2) I vor dagligdag bruger vi ofte begreber, der ikke betegner noget, der ligger inden for vor erfaringshorisont. Vi bruger også begreber, der ikke betegner noget faktisk, noget virkeligt.
3) Ofte bruger vi begreber uden at kunne definere disse selv.

Ad 1. Forfatteren af"Filosofiske undersøgelser" (Wittgenstein 1971, §.66) gør opmærksom på, hvor svært det er, ja faktisk umuligt, at definere et hverdagsagtigt begreb som "spil". Hvad er det fælles som gælder for spil, hvad er det,der gør, at spil kan betegnes som sådan? Han spørger om alle spil f.eks. er underholdende, gælder det i alle spil om at konkurrere, indgår der et træk som held i alle spil? Wittgenstein må konkludere, at dette fælles ikke findes - begrebet spil kan altså ikke defineres eksakt eller ud fra noget fælles. Den måde

vi bruger begreber på, må i stedet ses ud fra, at disse indgår i "et kompliceret net af ligheder, som overlapper og krydser hinanden. Ligheder i det store og i det små". "Familieligheder" karakteriserer han disse ligheder metaforisk (§ 67). Hverdagsagtige begreber må holdes adskilte fra videnskabelige og eksakte begreber - hverdagsbegreber er ikke definerbare i videnskabelig forstand. Måske ved vi, hvordan vi bruger begrebet "skov" - men hvad vil vi svare, hvis vi bliver spurgt om, hvad der adskiller en gruppe træer fra en skov - hvor mange træer skal der til, før vi vil betegne dem som en skov? Her er vi inde på kriterier, som ikke vedrører vores brug af begrebet skov - disse grænsetilfælde er ikke vigtige i vort samfund. Omvendt kan det gælde, at andre folkeslag har finere inddelte begreber for fænomener end andre (f.eks. opdeler eskimoer fænomenet nedbør efter langt flere kriterier og begreber end vi). Dette ændrer dog ikke ved at hverdagsagtige begreber er begreber med en udflydende ramme.

Ad 2. I videnskabeligt sprog bruges ofte betegnelser som ikke betegner noget, men faktisk har ganske eksakte betydninger; tag f.eks. de negative tal eller tegn som $\sqrt{-1}$. Også i hverdagssproget bruger vi ofte begreber, der betyder noget uden dog at betegne noget. Op mod jul taler vi om nisser og til Skt. Hans om hekse. Her bruger vi begreber som de fleste af os udmærket godt ved ikke betegner noget virkeligt. Hvis man betegner en hval som "fisk" har man brugt en forkert betegnelse, idet en hval ikke er en fisk men et pattedyr (jf. Olsen 1977 b s. 2o og Black 1955 s. 287) - på tysk taler man om Walfisch. At vi bruger begreber forkert betyder ikke at hele vor verden bryder sammen, når vi bliver gjort opmærksom på fejlen. Derimod kan vi rette fejlen, f.eks. fejlkategoriseringen af hval som fisk. Den måde vi bruger begreber på afspejler at vor begrebsbrug ikke er et fast system, men et fleksibelt. Det samfundsmæssige erkendelsesniveau eller den kulturelle baggrund generelt kan være bestemmende for, at vi foretager en omkategorisering af vore begreber eller foretager en finere inddeling af begreber end andre (t.eks: videnskaben erkender, at hvalen er et pattedyr hhv. afhængigheden af vejrliget betinger en nøje begrebsmæssig viden angående denne). Men også det

enkelte individ kan ændre sin begrebsbrug efter de erfaringer og situationer h_n gennem sin udvikling kommer ud for. Det, at vi bruger begreber, vi ved ikke betegner noget, eller det, at vi måtte bruge begreber forkert (ikke kun i videnskabelig forstand), betyder ikke at hele vor begrebsmæssige verden bryder sammen, når vi bliver gjort opmærksom på forholdet. Fordi hele vort begrebsapparat ikke består af et sammenhængende eksakt system (som f.eks. et matematisk system udgør, og hvor en eneste fejl ville betyde, at hele systemet ville bryde sammen), kan vi korrigere vor viden om verden og ændre den måde, vi bruger begreberne på.

Ad 3. De begreber vi i vor dagligdag bruger, er vi som fremgået ikke i stand til eksakt at definere. Den betydning vi lægger i et begreb er afhængig af den måde, vi bruger begrebet på, og kan følgelig ikke tages ud af sin sammenhæng. Begreber kan ikke siges definitivt at omfatte noget eller at indeholde noget fælles, eftersom det, der skal omfattes, ikke kan afgrænses, og det, det indeholder, ofte ændres (såvel i sin objektive samfundsmæssige forstand som i den individuelle brug). Det er endda tvivlsomt, om begreber kan opdeles i et sådant indhold og omfang. Det, at man vil tage et enkelt begreb ud af sin sammenhæng og definere dette i sig selv, kan, især hvis der er tale om begreber som anvendes i utallige og forskellige sammenhænge, ikke føre til nogen definition. - Abercrombie (1969) har foretaget et forsøg med nogle studenter, hvor disse, da de så begreberne "normal" og "gennemsnitlig" i en kontekst, umiddelbart mente at vide, hvad de betød. Men efter nogen drøftelse af de enkelte begreber indså de, at der ikke kunne opnås nogen enighed. Abercromble konkluderer:

> I begyndelsen af diskussionen var studenterne generelt enige om at meningen med passagen var klar, men de blev hurtigt uenige, da de forsøgte nærmere at definere hvad de troede forfatteren mente. De fandt at hver enkelt talte om hvad han mente med gennemsnitlig og normal, og dette var ikke det samme som hvad de andre mente. I nogle tilfælde troede en student, at ordet "gennemsnitlig" alene havde en veldefineret betydning, f.eks. en matematisk el. lign. Oftere opdagede studenterne, at "gennemsnitlig" havde flere betydninger (t.eks. sædvanlig, almindelig,

> ordinær, som flertallet),men de følte, at kun den ene af betydningerne var passende i denne kontekst. (Abercromble 1969 s. 110).

De begreber vi almindeligvis bruger har ikke nødvendigvis en helt eksakt betydning. Hvis vi derfor bliver bedt om at definere et begreb som indgår i en kontekst, må den betydning vi lægger i begrebet være afhængig af denne kontekst.

Vi har nu ud fra disse 3 punkter fået karakteriseret hverdagssproget i forhold til det videnskabelige denotationssprog. Hverdagssproget er ikke et tæt sammenkittet betydningssystem, der fuldstændig må ombrydes, når ny kendsgerninger må assimileres i det. De begreber vi bruger i hverdagssproget er derimod mere åbne og fleksible. Forskellige mennesker med afvigende erfaring og viden i forhold til hinanden, kan bruge det samme sprog og de samme udtryk uden med disse at mene eksakt det samme. Når samfundet forandrer sig, kan udtryk anvendes i en anden betydning end før.Udtryk kan herved komme til at stå for noget helt andet end før (såvel indholdsmæssigt som omfangsmæssigt) - vi har da fået et nyt eller ændret begreb om verden.

Et godt udgangspunkt for at få begreb om det faktiske sprog er, som Wittgenstein (§ 66) udtrykker det: "tænk ikke, men se efter". Dette vil jeg udlægge således, at man bør undersøge sproget i den sammenhæng det indgår i, man skal altså undersøge sproget i dets brug, og ikke forestille sig hvad man logisk kunne tænke sig f.eks. hvad forskellige begreber stod for. Man skal ikke lade være med at tænke; men man skal nok lade være med alene at drage sine konklusioner ud fra teoretiseringer - evt. søge at klarlægge hvad mønstereksempler på forskellige typer ytringer måtte betyde (se her afsnit 2.2.).

Jeg vil her karakterisere en teoretiseringsform, som jeg mener bør undgås. Henle står for en såkaldt genstandsfikseret betydningsforståelse (jf. Borgis 1972 s. 131). Henle (1954 s. 26) mener, at vi lærer f.eks. betydningen af udtrykket"stol" ved, at der bliver peget på en sådan, at vi lærer betydningen af udtrykket "rød" ved, at vi får forevist en rød farve. Dette er dog ikke rigtigt; har vi aldrig

før kendt udtrykket "stol" og der nu bliver peget på én for os (ostensiv definition), er dette ikke ensbetydende med, at vi nu skulle kende betydningen af "stol". Det, at noget kaldes "stol" eller benævnes "stol", er ikke det samme som at vi kender betydningen af det. Det, at man kalder et objekt noget, er ikke det samme, som at dette objekt er blevet betegnet. Peger en person i en bestemt situation f.eks. på en ølkasse og siger "stol" (personen kalder eller benævner objektet), er dette ikke det samme, som at "stol" betyder det jeg ser for mig; men måske mener personen, at jeg kan sætte mig der. At et objekt bliver givet et navn, er ikke det samme som at dette navn nu har en betydning. Det, jeg evt. kunne have lært ved, at en person peger på et objekt og siger "stol", er udtrykket - er objektet en ølkasse, har jeg lært et udtryk på en forkert måde i gængs forstand - er objektet en stol, har jeg lært udtrykket. Hvad skal der så forstås ved begreberne betydning og betegnelse? Betydningen er som beskrevet ikke eksakt; men for at kende betydningen af for eksempel begrebet "spil" må jeg have en mangesidig forståelse af hvordan det kan anvendes - herved har jeg fået et begreb angående "spil" (der evt. kan karakteriseres ved et indhold og et omfang - dog med uklare grænser). Når jeg har fået et begreb om "stol" - dette kan jeg have fået ved, at der for mig er blevet peget på mange forskellige slags stole (lænestole, spisebordsstole, sækkestole etc.), hvorved jeg er blevet bekendt med, at "stol" kan anvendes i alle disse situationer - da kender jeg udtrykket på en alsidig måde og er da selv i stand til at betegne et lignende objekt som stol. Kun når jeg kender brugen af "stol" i dets mangesidige anvendelser (dog uden skarpe grænsetilfælde) kender jeg betydningen af det - jeg har fået et begreb.

Ud fra dette sprogspilseksempel må det siges, at Henle gør sig skyldig i at identificere betydningen med en benævnt eller betegnet genstand. Et udtryk får ikke betydning alene, fordi der peges.

Ser vi på spørgsmålet "hvad betyder "stol"?" og vil lægge nogle retningslinier hvorudfra dette skal kunne besvares (nogle retningslinier, som vil vise sig også at være væsent-

lige i diskussionen og forståelse af metaforens betydning; metaforen der er en mere kompleks sprogbrug, end her hvor vi bogstaveligt taler om udtrykket "stol") kan følgende konkluderes: Udtrykket "stol" betyder ikke noget i sig selv. Har man lært det (jf. ovenfor) ved at have fået en stol forevist, har man derfor ikke noget begreb "stol" - "stol" har her ikke nogen betydning. At kende et udtryk, at have fået noget benævnt, er ikke det samme som at man kender betydningen af dette. Har man derimod lært, hvordan et udtryk bruges i forskellige situationer (og her kan der ikke trækkes nogen skarp grænse for, hvor mange situationer der skal være tale om), kan man forholde sig til det. Man har fået et praktisk forhold til udtrykket. Dette betyder, at man kan genkende forskellige slags stole og kan se noget som stole (at genstande fremtræder som noget, betyder at vi har fået en bevidsthed om disse). Man har lært et begreb i et talefællesskab - lært en bestemt inddeling af verden, ud fra hvad der er relevant for én eller fællesskabet.

Tænkes på udtrykket eller genstanden alene, er det meningsløst at spørge om, hvad det betyder. Betydning kan hverken alene lokaliseres til et objekt (dette ville være en genstandsfiksering) eller til et forhold mellem et udtryk og en genstand. Hvis vi derimod taler om, hvad et begreb bruges om, hvordan et begreb bruges i nogle bestemte situationer, kan vi tale om betydningen. Betydning må hverken alene fikseres til et udtryk eller til en genstand.

Her træder en forskel mellem dagligsproget og det videnskabelige sprog frem. Hvor betydning i denotationssproget er nøje fastlagt, er det ikke tilfælde for dagligsprogets vedkommende. Det naturvidenskabelige sprog består af indbyrdes afhængigheder; et udtryk vedrørende et objekt eller et sagsforhold kan kun bestemmes ved at væsentlige forhold bortabstraheres. Et udtryk kommer hermed til at betegne en ganske lille del af verden (f.eks. et atom), tilstrækkelig lille til at det, udtrykket betegner, kan genfindes utallige steder i verden. Ved hjælp af disse udtryk kan der formuleres udsagn om virkeligheden f. eks:

Omkredsen af en cirkel er 3,14... gange diameteren

Mt. Blanc er 4180 meter høj.

I vort samfund kan disse to **ytringer** siges at udtrykke noget meningsfuldt (og noget sandt) . Disse to udtryk er entydige udsagn, som udtrykker noget om virkeligheden som er sandt. Denne sandhedsværdi er uafhængig af en eventuel subjektiv iagttager. Subjektets indflydelse på disse objektive kendsgerninger er bortabstraheret i de iagttagelsessituationer, som måtte have gået forud for formuleringerne.

Således forholder det sig ikke **altid med dagligsproget**. Her skelnes ikke **altid** mellem subjekt og objekt. Ser vi på eksemplet:

Jeg ser stolen

ser vi, at der her ikke skelnes mellem objekt og subjekt som ovenfor. Der skelnes således ikke mellem "den objektive stol" og "mit synsbillede af stolen" (for yderligere om dette se T. Bergstein 1966 s. 71 ff og Behrendt 1971). Begrebet i daglig sprogbrug må derimod ses som en størrelse, hvormed vi er i stand til at udtrykket vort forhold til omverdenen; den måde begrebet "stol" f.eks. kan anvendes på sammen med andre begreber (hvor der ikke behøver at være nogle objektive kriterier til stede), de ligheder, vi kunne tænkes at finde mellem et begreb og et andet (fordi disse begreber anvendes på en bestemt måde i vor hverdag); er ikke som ovenstående udtryk for objektive kendsgerninger. Der er ikke altid tale om, når vi bruger disse begreber, at vi fremsætter udsagn om verden. Derimod er der tale om, at vi giver udtryk for en bestemt måde at se verden på - vi ser verden på en bestemt måde, ud fra visse væsentlighedskriterier, hvis grundlag er at finde i vor sociale væren - i sidste instans i de værensbetingelser som den samfundsmæssige formation sætter rammer for, og derfor i sidste instans, forhold i samfundet.

Det vil måske her være på sin plads at hente et klassisk mønstereksempel frem, som jeg kan illustrere denne tankegang med. Farver synes at være væsentlige i vor hverdag; med farvebegreber kan vi udpege objekter efter farvekriterier uden at kende noget nærmere til selve objektet (t.eks: hun blev kørt ned af en blå bil; se den lilla skulptur der); vi kan tilpasse vor færden i trafik efter trafiklys. Farvebegreber synes at være væsentlige i vor hverdag; dette ændrer ikke ved,

at farver ikke eksisterer objektivt, det vil sige uafhængigt af subjekter. Farvebegreberne kan siges at være hverdagsbegreber. Med begreberne om de forskellige farver, kan vi opdele farvespektret, der består af et utal af mulige nuancer, efter de kriterier, der er væsentlige for os. Har vi lært begreberne grøn og blå, kan vi afstikke den grænselinie , hvor de to farver for os synes at gå over i hinanden. Andre folkeslag har, som Hjelmslev har gjort opmærksom på (1943 s. 49) ikke nødvendigvis de samme adskillelseskriterier mellem farverne, som vi har. I kymrisk foretages en anden opdeling af farverne end hos os, denne gengives:

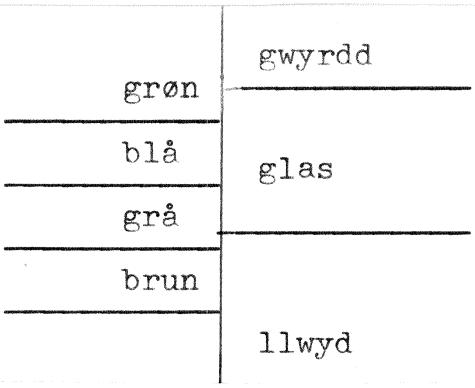

Dette eksemplificerer, at hverdagsbegreber og den måde de bruges på i forhold til hinanden, er en bestemt måde at se verden på; eksemplet viser ligeledes, at den begrebslige inddeling ikke kan være absolut, men kulturelt er en relativ størrelse. Verden ses ud fra visse væsentlighedskriterier - i farveeksemplet vil jeg tage de forskellige begrebslige inddelinger som udtryk for, at de kulturer, som eksemplet gælder for, er, eller på et tidspunkt har været, væsentligforskellige. Denne forskellighed må ligge til grund for den forskellige begrebsdannelse. M.h.t. farveeksemplet ser det dog ud til, at opfattelsen af farverne ikke kun er kulturelt bestemt; Berlin & Kay har således opstillet en hypotese om 11 fundamentale farvekategorier som gælder for samtlige kulturer(jf. Leech 1974 s.232ff) Selv om opfattelsen af farverne ikke alene er kulturelt bestemt, må det siges, at forskellige kulturer kan lægge forskellige væsenlighedskriterier for disse.

Den måde vi bruger hverdagssproget på udtrykker vort praktiske forhold til verden. I denotationssproget derimod udtrykkes eksakte sagsforhold - her drejer det sig mere om at udtrykke objektive sandheder - her opstilles udsagn. De to sprog kan være - og er i vort samfund - svære at holde ude fra hinanden. Vanskeligheden ved at holde de to sprog ude fra hinan-

den viser sig to steder: 1) i visse sprogvidenskabelige opfattelser (der bl.a. i høj grad har taget hverdagssproglige ytringer alene som udtryk for udsagn) og 2) i den nuværende samfundsmæssige sprogbrug (hvor vi i vort hverdagssprog ofte må ty til denotationssprog og omvendt).

Som illustration til førstnævnte forhold kan opstilles fire ytringer.

Jorden er rund (Shibles 1974 s. 31)

Månen er firkantet (Schiødt 197o s. 128)

Farveløse grønne ideer sover rasende (Chomsky, efter Matthews s. 418)

Han er en ræv (et klassisk eksempel).

Er disse ytringer sande, normalsproglige, meningsløse eller metaforiske? Dette er spørgsmål, som de citerede forfattere bl.a. har beskæftiget sig med. Man kunne også spørge: hvad betyder ytringerne? Ser vi på ytringerne kan de tænkes at betyde forskelligt, alt efter hvilken kontekst de tænkes placeret i. Umiddelbart derimod synes betydningen af de to første ytringer klare - denne klarhed skyldes dog alene, at vi ikke ved, hvilken sammenhæng ytringer indgår i eller måske engang vil komme til at indgå i. Her står ytringerne alene som eksempler, og dette er netop grunden til, at vi kan blive forblændet og synes at betydningen er klar. Fordi vi selv forstår dem, mener vi, at de betyder netop, hvad vi forstår ved dem. Forstår vi ikke ytringerne kan vi kalde dem unormale eller meningsløse; men måske siger dette mere om os selv end om ytringerne.

De to første ytringer er formuleret som udsagn om verden. i ytringerne udtrykkes en viden, som det ikke er muligt at have kendskab til ud fra egen erfaring. At en ytring som den første kan anvendes i vort dagligsprog er en kendsgerning; det er min antagelse, at denne type ytring som er karakteriseret ved sin umiddelbare mangel på dagligdags erfaring i højere og højere grad præger vor daglige sprogbrug.

Forudsætter vi, at Shibles ytring anvendes i en dagligdags sammenhæng, hvordan skal forstås noget lignende som: jorden er rund (og ikke flad) - og ikke som f.eks: jorden er rund(som en pandekage) - kan vi sige, at ytringen har en betydning for os. Shibles mener ikke, at ytringen er semantisk korrekt -

jorden er faktisk sfærisk og ikke i eksakt forstand rund. Der er derfor iflg. Shibles tale om en metafor (der er tale om en synekdoke, men denne er hos Shibles dækket af metaforbegrebet, et begreb, som er defineret meget bredt hos Shibles). Det jeg vil pege på er, at Shibles opfatter ytringen som et videnskabeligt udsagn, hvis semantiske værdi kan fastlægges efter hvorvidt ytringen er falsk eller sand. Jorden er ikke i eksakt forstand rund - jorden er kun tilnærmelsesvis rund. Det er kun delvist sandt at jorden er rund (Shibles siger, at en del står for helheden) - da ytringen kun delvis er sand i videnskabelig forstand, bliver ytringen klassifiseret som metafor.

Det er øjensynligt, at der i dagligsproget indgår både erfaringer af videnskabelig og subjektiv oprindelse - og her kan det være vanskeligt i nogle tilfælde at afgøre hvor præcise udsagn skal være, for at have mening. Men dette berettiger ikke til at kræve af ikke-subjektive erfaringsudtryk, at de skal være helt eksakte, når de indgår i en dagligdags sammenhæng, for ikke at være metaforer. At sige at jorden er rund kan i vort samfund give god mening - uanset om jorden er rund i eksakt matematisk forstand, om den er sfærisk eller pæreformet. Der er ingen grund til at betegne ytringen som ukorrekt og derfor som en metafor.

Schiødts og Chomskys ytringer har givet anledning til en diskussion om hvorvidt noget er normalsprogligt eller meningsløst. Selv om de som de øvrige er syntaktisk korrekte, er de ikke umiddelbart forståelige. Dette betyder ikke, at ytringer af denne semantiske type skulle være meningsløse; tager man ikke ytringerne som udtryk for hvordan virkeligheden er, men forsøger at se dem i en sammenhæng, kan de give udmærket mening. Schiødts ytring kan i en hverdagssituation f.eks. være ytret af en person, der har set et abstrakt maleri. Hvis ytringen ses sådan, kan den ikke betegnes unormal. Chomskys ytring er ikke nødvendigvis meningsløs, omend som eksempel umulig at forstå. Ser vi ytringen som en metafor og forsøger f.eks. at forstå "grøn" som "ny" kan ytringen måske få en mening. Ytringen kan være udtryk for en uforudsigelig dagligdags hændelse eller et forhold, men kendes denne hændelse eller dette forhold ikke (kendes den situation ytringen er brugt

i ikke) forbliver ytringen dunkel.

Det sidste eksempel forstå vi måske netop fordi det er et klassisk eksempel på en metafor. I dette eksempel får vi det indtryk, at en person karakteriseres som noget lignende snu, listig eller lusket. Men hvilket af udtrykkene skal vælges, hvilket er mest præcist? For at besvare dette, må vi kende eksemplets kontekst, altså sprogbrugssituationen - og kender vi denne kontekst, vil vi måske forstå, hvorfor der ikke blot blev sagt f.eks. "han er lusket".

Når vi ser på de fire ytringer kan vi konkludere følgende: Måske er nogle af ytringerne mere forståelige end andre. "Jorden er rund" og "han er en ræv" er måske de to ytringer vi lettest kan forestille os anvendt, til trods for at den første er en bogstavelig den sidste en metaforisk ytring. Omend den første i videnskabelig eksakt forstand den sidste på grund af sin manglende kontekst ikke er præcis, kan de begge tænkes at være rammende bemærkninger. Selvom vi sprogliggør erfaringer vi ikke selv har haft (f.eks. objektiv viden om virkelighedens indretning), skal sproget ikke kun ses som eksakte udsagn om verden, men derimod som en måde at se verden på ud fra visse betingelser.

> Sprog afspejler ikke en objektiv "realitet", men skaber i højere grad en sådan ved at organisere meningsfulde perceptioner abstraheret fra en kompleks, forvirret verden (Edelman 1967 s. 218).

Eller vi kan sige, at brugen af sproget,såvel hvad angår metaforernes anvendelse (jf. Andersson & Furberg (1979) s. 7o) som anden brug, er en måde at organisere vore iagttagelser på, således at disse får mening.

1.5. Om sprogbrugsforandringer i vort samfund.

Jeg kan nu vende tilbage til problemet vedrørende konnotationssprogets indpas i hverdagssproget, et problem som også kunne udtrykkes ved, at det enkelte individ nu sprogliggør overindividuelle erfaringer (f.eks. naturvidenskabelige sagsforhold som kun kan fremkomme i en bortabstraktion af subjektet i iagttagelsessituationen - jf. Habermas 1969 s. 18-55).[x)]

I en lidt forsimplet formulering (nemlig i subjekt/objekt-terminologien), er logikken i min antagelse: I vort samfund overgribes subjektet mere og mere af den objektive samfundsmæssiggjorte tænkning. Der gribes ind over for subjektet på en sådan måde, at subjektet bliver fremmedbestemt, og dette søger det ofte at kompensere for, ved ud fra sin egen erfaringsverden at etablere et begrebsmæssigt forhold til omverdenen. Dette er muligt netop i metaforen. Ved hjælp af metaforen, (der bl. a. af Fónagy karakteriseres som det dynamiske tegn par excellence (i en kommentar til Beck; Beck 1978 s. 91)) er det muligt at bryde den objektive og samfundsmæssige fastlåsning af forholdet mellem udtryk og betydning. Bl.a. ved hjælp af metaforen kan subjektet bryde med den samfundsmæssige ensretning og denotation af sproglige udtryk og systemer; herved kan en erfaringsverden, hvor subjektet også indgår, etableres.

Dette er naturligvis en forenklet og groft generaliseret fremstilling, men mine antagelser skulle herved være overskueliggjort. Det er ikke muligt, at trække en eksakt grænselinie mellem denotativ og konnotativ sprogbrug. Den måde vi bruger sproget på, er ikke entydigt domineret af et af de her nævnte aspekter. Der er derimod tale om, at vor sprogbrug ændrer sig i en bestemt retning, som især en undersøgelse af vores brug af metaforer kan pege på.

x) Jeg vender her tilbage til punkt 2 s. 19 efter nu at have behandlet punkt 1. Som det vil fremgå, vender jeg også tilbage til den problematik jeg indledte dette afsnit med (s. 10). Det drejer sig om hvorfor det er muligt at tænke sig det paradoksale forhold, at metaforer skulle vinde mere indpas i den daglige sprogbrug, ja i sprogbrugen generelt, når det faktisk er den videnskabelige tænkning der i vort samfund vinder frem (og ikke f.eks. en eller poetisk, metaforisk tænkning.)

Vor hverdagsmæssige erfaring er ikke entydigt præget af den samfundsmæssige overgriben; men der er tale om tendentielle forskydninger i vor erfaringsverden, som medvirker til, at vore erfaringer lægges i ny rammer. Tendenser og retninger for disse rammelægninger kan en sprogbrugsundersøgelse give et fingerpeg om. Sprogbrugsundersøgelsen kan ikke sige hvordan verden er indrettet men derimod noget om hvordan vi ser den og i kraft af vore begrebslige systemer ordner den på en sådan måde, at den får mening for os.

Vor samfundsmæssige væren og dermed vor dagligdags erfaringer bliver præget og ændret i forhold til den måde samfundet ændrer sig på. I takt med den samfundsmæssige værens stadig tættere sammenkitning, opstår der for vor kultur specielle sociale fremtrædelsesformer, f.eks. Sartres serialitet (1978 s. 27o ff). Storbymennesket indretter sin væren og færden efter nøje fastlagte mål og regler - tilsyneladende uafhængigt af hinanden. Dette medfører

> serielle måder at forholde sig på, serielle måder at føle og tænke på; eller sagt på en anden måde, serien er den måde individerne forholder sig på i forhold til hinanden og i forhold til den fælles væren, og denne værensmåde forvandler dem i alle dets strukturer. (Sartre 1978, s. 283-284).

Hvorledes det er muligt for mennesket at indgå i en sådan fælles væren, hvor de enkelte individer ikke er sig denne væren bevidst, er bl.a. undersøgt af Lefebvre (1977), Laermann (1975) og Leithaüser (1979) (5). Aspekterne af disse undersøgelser må dog på dette sted ligeledes begrænses til sporadiske gengivelser. Nogle basale forudsætning for at vi f.eks. med en rimelig sikkerhed kan færdes i trafikken er således, at vi bl.a. har et konkret tidsbegreb (som iflg. Laermann kan karakteriseres som liniært og kvantitativt) og besidder evnen til betinget at reagerer på trafiksignalerne.

Til trods for sådanne analyser mener jeg ikke, at der hermed kan sluttes, at menneskets erfaringshorisont generelt og nødvendigvis må afpasses efter sådanne betingelser. Vor sprogbrug er kendetegnet ved en inerti, hvilket betyder, at den ikke uden videre lader sig forandre. Tilpasningen af sprogbrugen

til en ny virkelighed sker ikke på en gang - vort sprog og vor bevidsthed er ikke noget rent individuelt og kan ikke uden videre udskiftes (forandringen af sprogbrug og af begrebslige systemer kan ikke sammenlignes med f.eks. dette at lære et fremmed sprog). Forandringer af sprogbrug må ske på baggrund af den eksisterende sprogbrug. Vore hverdagserfaringer, den måde vi ser verden på og den sprogbrug der knytter sig hertil, lader sig ikke umiddelbart forandre. Forandringen i sprogbrugen er kun tendentiel og kun delvis - når forandringerne undersøges i større omfang, er det muligt at skitsere den retning som forandringerne bevæger sig i.

Ud fra ovenstående analyser af hverdagslivet kan man pege på, hvordan vi nødvendigvis i nogle konkrete situationer må opfatte noget på fastlagte måder, må tilpasse os visse samfundsmæssige betingelser. Når man i serialiteten må underlægge sig det samfundsmæssigt nødvendige tidsbegreb og reagere betinget på signaler, kan man sige noget om hvordan vi nødvendigvis må opfatte disse forhold i disse situationer. Men vi kan ikke sige, at vi altid har dette bestemte tidsbegreb; derimod kan man måske sige, at vi i højere og højere grad kommer til at befinde os i sådanne situationer, at vi i stigende grad får et bestemt tidsbegreb.

Det siger sig selv, at det vil være uoverkommeligt at beskrive samtlige de mulige og nødvendige situationer vi kan tænkes at komme ud for i vor hverdag (og hvilken nytte ville en sådan fundamental beskrivelse have?). En sådan beskrivelse ville alligevel medføre en generalisering, idet mange af disse situationer formodenligt ikke ville være væsentlige for samtlige mennsker (måske ville den arbejdende del af befolkningen skille sig ud, idet den var underlagt betingelser som den ikke-arbejdende del ikke var). For hverdagserfaringer kan man nok opstille visse rammebetingelser som vor bevidsthed nødvendigvis må siges at udfolde sig inden for; men disse rammebetingelser kan kun gælde de specificerede situationer, der er tale om. De overordnede og generaliserede rammebetingelser (f.eks: samfundet griber mere og mere ind over for individet) kan ikke siges at være nødvendige betingelser for etableringen af vor bevidsthed, derimod nok mulige betingel-

ser. Mere generaliserede antagelser om den samfundsmæssige hverdag (som bl.a. kan knytte an til analyser af den økonomiske fundering som gennemsyrer vort samfund) kan derfor komme til at sige noget om den retning de samfundsmæssige ændringer har - men ikke nødvendigvis noget om, at vor bevidsthed underlægges disse ændringer. Som sagt: vort **bevidsthedsmæssige forhold til verden er ikke en direkte afspejling af samfundet.**

Analysen af hverdagens betingelser kan ikke dække samtlige de nødvendige situationer vi kunne tænkes at komme ud for; man kan ikke slutte sig til vort bevidsthedsmæssige forhold til verden alene ad denne vej. En undersøgelse af vor sprogbrug og **forandringerne** i denne sprogbrug kan ligeledes ikke tænkes at dække den totale sprogbrug. Det, en undersøgelse af en faktisk sprogbrug kan sige noget om, er, hvordan sprogbrug ændrer sig og hvordan et begrebsligt system ændrer sig for en konkret gruppe mennesker. Man kan så vurdere, om det, der karakteriserer denne sprogbrug, kan tages som udtryk for generelle tendenser i sprogbrug og sprogbrugsændringer. Denne vurdering kunne med rimelighed tage udgangspunkt i de samfundsmæssige betingelser for denne sprogbrug, idet sprogbrug og det øvrige samfund ikke står i et afspejlingsmæssigt forhold til hinanden, men alligevel må formodes, at have visse fællestræk.

Jeg vil antage, at en undersøgelse af sprogbrugsforandringer (efter de retningslinier jeg har angivet), set på baggrund af de samfunmæssige betingelser, kan give en rimeligt dækkende beskrivelse og forståelse af den samfundsmæssige situation vi befinder os i, samt et indblik i hvordan vi opfatte og begriber en verden, som er i hastig forandring.

2. Til en forståelse af metaforbegrebet.

Jeg tager her udgangspunkt i det klassiske metaforbegreb hos Aristoteles (2.1.) for på denne baggrund at klarlægge, hvordan teorien om metaforer i løbet af vort århundrede generelt forandres til et problem i stedet for at udgøre en sammenhængende teori (2.2.).

Dette problem opdeles i to aspekter 1) "det moderne teoretiske metaforproblem" og 2) "det moderne problem vdr. brugen af metaforer". Det første angår, hvordan man opfatter og sprogliggør sig om metaforer i det moderne samfund (dette behandles i 2.2.) - det andet angår, hvordan man bruger metaforer i den almindelige sprogbrug i det moderne samfund (dette aspekt henlægges til afsnit 3). Det "moderne teoretiske metaforproblem", som udgøres af forskelligartede opfattelser af metaforerne, og som derfor udgør et problem snarere end en konsistent, ensartet teori, forklares på baggrund af, at metaforer ses isolerede fra den sproglige situation, de bruges i, fra deres sprogbrugssammenhæng. I 2.2.3. forklares dette generelt, og i 2.2.4. forklares dette mere konkret.

Konklusionen på afsnit 2.2. er, at en ny forståelse af metaforer må etableres på iagttagelser af metaforerne i den måde, de bruges på, i deres sprogbrugssammenhæng.

I afsnit 2.3. klarlægges mere konkret, hvordan det "moderne teoretiske metaforproblem" etableres, altså hvordan opfattelsen af metaforen på en idealiseret måde iagttages (dvs. ses isoleret fra dens sprogbrugssammenhæng). Tendenser til en ny forståelse af metaforen introduceres (Lakoff & Johnsons undersøgelse) og retningslinier til en forståelse af og en undersøgelse af den metaforiske sprogbrug fastlægges.

Sammenfattende kan siges, at i afsnit 2 undersøges, hvordan sprogbrugen omkring metaforer generelt og konkret forandrer sig; på denne baggrund afstikkes der retningslinier for en undersøgelse af den metaforiske sprogbrug og en undersøgelse af forandringerne i denne sprogbrug.

2.1. Den klassiske teori om metaforer.

Teorien om metaforer har vi fået overleveret fra den antikke retorik. Aristoteles (år 384-322), Cicero (år 106-43) og Quintilian (år 35-100) har beskæftiget sig med metaforer. For retorikken er metaforer en unormal sprogbrug og defineres som modsætning til det normale sprog (Cicero, iflg. Hastrup 1976 s. 195). Ulla Albeck sætter et citat af Quintilian som motto for sit afsnit og troper og figurer i sin bog om dansk stilistik - dette citat siger noget om hvilken status retorikken har tillagt blandt andet metaforer:

> Det korte har sin Skiønhed, men Overføldighed har og sin. Ordbilleder har een, og egentlige Udtryk en anden Fuldkommenhed. Een Ting behager, fordi den er udtrykt ligefrem, en anden, fordi den er iklædt i konstige Vendinger og Lignelser (Quintilians Retorik 10,5,8, efter Albeck 1973,s. 114 - mottoet findes ikks hos Albeck 1939).

Metaforer har alene værdi, hvis de ellers anvendes passende, ved at kunne behage - metaforen kan have ornamental værdi.

Aristoteles er ophavsmand til den første egentlige definition af metaforen i den vestlige tænkning. Denne fremsætter han i sit skrift om digtekunsten, i "de Poetica", kap. 21. I Harsbergs oversættelse (1969 s. 59) lyder definitionen:

> Metafor er en overført anvendelse af benævnelsen på noget andet, enten overført fra en almen betydning til en speciel, eller fra en speciel til en almen, eller fra en speciel til en speciel, eller der kan være tale om en analogi.

Aristoteles placerer metaforbegrebet inden for poesien. Metaforens definition er knyttet til ordet, jf. Aristoteles s. 1458 a:

> Med et unormalt ord mener jeg et usædvanligt ord, en metafor, en udvidet form, og hvadsomhelst, der ligger udenfor den normale brug (Aristoteles, ved Fyfe 1965, s. 85 - mine streger).

Metaforen er et ord og samtidig et ord, der ligger uden for den normale sprogbrug.

Aristoteles eksemplificerer sin definition således: Et eksempel på, at den almene betydning bruges til at betegne den specielle, er "jeg har skibet liggende" - her står det almene "liggende" for det specielle "at ligge for anker". Et eksempel på brugen af den specielle betydning til at betegne det almene nævner Aristoteles "Ulysses har virkeligt udført ti tusin-

de bedrifter", hvor "ti tusinde" står for det almene "et stort antal". Brugen af det specielle begreb for et andet er "da han havde afhugget (vand) med den uforgængelige bronze", hvor det specielle for "det at tage noget bort", nemlig "det at hugge" er sat i stedet for "det at øse". Som analogi forstår Aristoteles et forhold mellem fire termer, hvor B forholder sig til A som D til C, til eksempel

Alderdom (D) er til livet (C) som
aften (B) er til dag (A), (s. 1457 b).

Man kan da beskrive "aftenen" (B) som "dagens alderdom"(D+A) eller "alderdommen"(D) som"livets aften"(B+C) eller "livets solnedgang" (B+C). Denne fremstillingsform gør det måske forståeligt at nogle er blevet villedt til den formodning, at metaforproblematikken skulle henlægges til den formåle logiks område (bl.a. Vonessen s. 398).

Som Johnson (1981, s. 5) med rette bemærker, begynder med denne definition et vanskeligt liv for metaforen. Denne definition på metaforen har i høj grad influeret nyere teorier. Når Ortony (1980, s. 3) mener, at "ethvert seriøst studium af metaforer næsten altid må begynde med Aristoteles's arbejde", så er det korrekt for så vidt, at megen teoretisering om metaforer netop går ud fra Aristoteles's definition - med de mangler og fortrin den har. Når nyere teoretikere (bl. Black og Richards) lægger Aristoteles's definition til grund for deres egen, er det en undersøgelse værd, at finde ud af om Aristoteles er blevet læst rigtigt.

2.1.1. Metaforbegrebet - etymologisk set

Udtrykket "metafor" er afledt af det græske μεταφορά, metaphora (eller metapherein) (jf. Vonessen 1959, s. 398; Brown 1976 s. 172; Shibles 1974, s. 26; Wheelwright 1962, s. 69 og 72; Osgood 198o, s. 266 og Ortony 1975, s. 45). Den etymologiske betydning skal altså findes i de to afledte ord "meta" og "pherein". "Meta" og "pherein" står for henholdsvis "beyond"/"to bring" (Shibles), "trans"/"to carry" (Ortony, Osgood) eller "change"/"motion" (Wheelwright). Metaphora kommer altså til at stå for "to carry across" (Osgood), det at man flytter noget fra et sted til et andet - man taler om overført eller ombyttet betydning (jf. Albeck s. 116). Det der flyttes, bevæges, skiftes ud, overføres, er det betydningsmæssige. Der er tale om en semantisk bevægelse siger Wheelwright (s. 69) - naturligvis ikke en fysisk.

Det, der omflyttes eller overføres, er noget vedrørende en term fra et betydningsområde eller -niveau til et andet (Brown). En term flyttes fra dets normale brug over på en ny brug. Metaforen er på denne måde selv blevet defineret metaforisk, bemærker Shibles - der er tale om en bevægelse eller flytning af noget billedligt (jf. også Ricoeur 198o, s. 143).

2.1.2. Metafordefinitionen - oversættelsesproblemet.

Mange misforståelser vedrørende metaforen opstår som en forkert oversættelse eller en forkert udlægning af den originale definition - hvordan skal den græske tekst udlægges? (6). For den danske oversættelses vedkommende (Aristoteles, ved Harsberg 1969, jf. 2.1.) bliver man særligt opmærksom på, at der må have været en lang vej tilbage til den græske originaltekst.

Mine overvejelser vedrørende dette problem vil jeg støtte især på Ricoeur (1978), på to engelske oversættelser (Aristoteles, ved Ross (red.) 1952, "de Poetica" oversat af Bywater; Aristoteles ved Fyfe 1965), samt på en række arbejder, der knytter an til Aristoteles's metafordefinition (bl.a. Billow 1977, Guenthner 1975, Brown 1976, Bickerton 1969, Henle 1958 Lieb 1967 og 1965, Borgis 1972 og Levin 1977 s.85-86).

Originalteksten lyder: *Μεταφορὰ δέ ἐστιν ὀνόματος ἀλλοτρίου ἐπιφορὰ ἢ ἀπὸ τοῦ γένους ἐπὶ εἶδος ἢ ἀπὸ τοῦ εἴδους ἐπὶ τὸ γένος ἢ ἀπὸ τοῦ εἴδους ἐπὶ εἶδος ἢ κατὰ τὸ ἀνάλογον.* (7).

Bywaters (1952 s. 1457 b) oversættelse lyder:

> Metaforen består i at give tingen et navn som tilhører noget andet; overførslen kan enten gå fra almen til speciel, eller fra speciel til almen, eller fra speciel til speciel, eller der kan være tale om en analogi.
>
> (Metaphor consists in giving the thing a name that belongs to somthing else; the transference either from genus to species, or from species to genus, or from species to species, or on grounds of analogy).

Fyfes (1965 s. 81) oversættelse lyder:

> Metaforen er anvendelsen af en fremmed term enten overført fra den almene og anvendt på den specielle, eller fra den specielle og anvendt på den almene, eller noget specielt til noget andet specielt, eller ved analogi.
>
> (Metaphor is the application of a strange term either transferred from the genus and applied to the species or from the species and applied to the genus, or from one species to another or else by analogy).

For Aristoteles er metaforen en overførsel af et navn, som er karakteriseret ved at være "fremmed" (gr: allotrios) - dette "fremmed" står i modsætning til "ordinær" eller "almindelig" (gr: kurion).

> Et almindeligt ord er et brugt af alle, og et fremmed ord et der er i brug andetsteds... t. eks. kan et ord der er almindeligt i Cypern være fremmed for os.(1457 b, Bywater).

Selv om Aristoteles har defineret et fremmed ord (gr: allotrios) som et, der er i brug andetsteds, betyder dette ikke, at denne definition må indsættes i den efterfølgende metafordefinition. Når "fremmed" (gr: allotrios) igen forekommer i originalteksten, er det ikke definitionen af fremmed, der skal indsættes i oversættelsen, men "fremmed". "Fremmed"skal indsættes, som Fyfe har gjort det - men dette udtryk skal forstås i dets sammenhæng - som noget der står i modsætning til "almindelig".

Foruden at "fremmed" skal forstås som det negative i forhold til "almindelig", nemlig "afvigende", ligger der også i udtrykket det,at der er tale om noget lånt andetsteds fra. Det vil sige, at i "fremmed" ligger også, at når det står for "fremmed" i betydningen "udenlandsk" (fra et andet sted, fra et andet (sprogligt) område) så står det for noget der kan lokaliseres (det fremmede kan f.eks. lokaliseres til Cypern). Når det drejer sig om "fremmed" i den metaforiske sammenhæng, er det altså noget fremmed, som er muligt at identificere - det er altså ikke noget ukendt.

Denne diskussion kan måske forekomme formel og uvæsentlig; men man må betænke hvilken betydning Aristoteles's definition har og hvilken betydning oversættelserne derfor har. Vil man tale om det Aristoteliske metaforbegreb, må man blandt andet forstå det ud fra dobbeltbetydningen af det græske allotrios,der er både "fremmed" og "lånt" - og ikke alene ud fra den ene betydning.

For stor vægt lagt på "fremmed" (engl: alien), skal ifølge Ricoeur have betydet, at Aristoteles er blevet tillagt substitutionssynspunktet. Fra dette synspunkt ser man metaforer som fuldt oversættelige til en bogstavelig mening via en udskiftning eller en udbytning af et af den metaforiske sætnings "lånte" ord. F.eks. skulle "han er en ræv" kunne oversættes til den bogstavelige mening "han er snu", "Richard er en løve" til "han er modig" (henholdsvis "ræv" og "snu", og "løve" og "modig" udskiftes). Denne oversættelsesmanøvre, af Black (1955, s. 278

ff.) kaldet substitutionsopfattelsen, er det dog tvivlsomt om Aristoteles ville have gået med til.

> Men kendsgerningen at den metaforiske term er lånt fra et fremmed område, implicerer ikke, at det substituerer det almindelige ord, som man kunne have fundet på samme sted. Ikke desto mindre synes det dog som om at Aristoteles ikke selv var helt klar på dette, men alligevel lagde grunden til den moderne kritik af retorikkens metaforteori. Det er dog tvivlsomt, om det metaforiske ord skal forstås som fremmed...i betydningen som et tilstedeværende men lånt ord og som substitut for et fraværende ord. (Ricoeur 1978, s. 19).

Bywaters oversættelse indebærer det specielle problem, at den tillægger sproget nogle egenskaber, det ikke har. Bickerton (1969 s. 34) gør i en note opmærksom på, at Bywaters oversættelse medfører problemer, hvis man ikke er sig disse bevidst - Fyfes oversættelse er derfor at foretrække. Bickerton præciserer imidlertid ikke hvori problemet består men skriver:

> Det er fascinerende at iagttage hvordan det er lykkedes Bywater i hans bestræbelser på at klargøre definitionens dunkelhed, måske mere eller mindre ubevidst er kommet til at indsmugle adskillige illegitime antagelser om sprogets natur...

Havde Bickerton læst Henle (1958), hvad han tilsyneladende ikke har, ville dette måske have givet anledning til kritiske bemærkninger. Borgis mener, at Bywaters oversættelse med sine illegitime antagelser om sprogets natur, er i stand til generelt at sætte spor i Henles sprogteori (Borgis 1977 s. 19, 101, 102 og 128 ff.).

Selv om Henle tager visse forbehold, nemlig at "ting" skal forstås bredt og også gælde ethvert tankemæssigt emne, og at "navn" skal forstås som enhver slags tegn (1958 s. 173), så undgår han ikke den fejl, at identificere udtryk og genstand. I Bywaters oversættelse indgår nemlig, at et navn skulle kunne tilhøre tingen. Med sin oversættelse kommer Bywater mere eller mindre implicit til at identificere tingen med det tilhørende navn. Oversættelsen kommer derfor (hvis man ikke passer på) til at implicere en identitet mellem tingen og navnet/termen (dvs. udtrykket). Med et udtryk (navn) kan man betegne eller benævne en ting eller et sagsforhold; men et udtryk kan ikke tilhøre tingen. F.eks. dækker udtrykket "stol"

ikke virkelige stole fordi "stol" tilhører eller har en identitet med fænomenet stol. En stol betegnes heller ikke "stol" fordi en person peger på en stol og fremsiger "stol"(men sådan fremstilles forholdet hos Henle 1954). Bywaters oversættelse kan give problemer i forståelsen af hvad metaforer er; for at kunne forstå en metafor er det ikke tilstrækkeligt, at man kender navne på ting - f.eks. kun kender navnet "stol" ud fra at man en enkelt gang har fået en sådan forevist. For at kunne forstå metaforer, f.eks. vdr. stole må man selv have et begreb om stole (og være i stand til at betegne andre stole). Metaforer angår ikke som Bywaters oversættelse kunne udlægges (og som Henle gør) benævnelsen. Metaforer angår ikke det forhold, at ting har navne men det, at vi er i stand til at betegne forskellige ting (og dette implicerer at vi har begreber om ting, således at disse indordnes på bestemte måder).

Henle begår dog ikke samme fejl som H. Weinrich (1962 s. 329), der ser metaforen som en sammenknytning af to navne. Metaforen angår dog ikke banævnelsen (det at bruge navne), men betegnelsen, det at man har begreber om ting.(Det ville være interessant at vide, hvilken oversættelse Weinrich har støttet sig til, men det fremgår ikke af hans artikel).

Som det er fremgået, må der tages visse forbehold med hensyn til oversættelserne - t.eks. skal "navn" og "ting"i Bywaters oversættelse ikke tages for bogstaveligt. Det fremgår tydeligt at Harsbergs oversættelse (afsnit 2.1.) ligger langt fra originalen. I denne oversættelse indgår ingen overvejelser omkring det græske allotrios's flertydighed: fremmed/lånt - i modsætning til den almindelige brug. Det at det drejer sig om noget fremmed/lånt, noget afvigende, er aspekter, der hos Harsberg helt er strøget - "metafor er en overført anvendelse..." - og det siger faktisk ikke andet, end at en metafor er en metafor (jf. 2.1.1.) - hvad skal man svare på spørgsmålet om hvad en overført anvendelse er - en metafor.

I en oversættelse ved Lieb (1967, s. 46) og en ved S. Butcher (Billow 1977, s. 81) afspejles alene det "fremmede" aspekt. I en oversættelse ved L. Golden (Guenthner 1975, s. 2oo) alene det afvigende ("Metafor er en overførelse af et navn fra dets naturlige anvendelse...").

Hovedparten af de her nævnte oversættelser reflekterer de vigtigste betydninger af originalen - Fyfes oversættelse gør det klarest - Bywaters gør det mere dunkelt. Problematikken vedrørende det dobbelttydige må holdes for øje - dog ikke (jf. Bywater) ved at indsætte en definition af dette i selve metafordefinitionen.

Problematikken vedrørende oversættelsen er blevet vigtig i og med at Aristoteles's definition bliver taget op til overvejelse i ny teorier. Jeg tror dog ikke som Borgis, at det kan være Bywaters oversættelse i sig selv, der kan have øvet så stor indflydelse på Henles teori . Borgis henviser også selv til tidligere skrifter af Henle (fra 1954), hvor Henle indtager de samme standpunkter med hensyn til sprog, som er til stede hos Henle 1958. Dette betyder ikke, at det er tilfældigt at Henle netop er kommet til at anvende Bywaters udgave af metafor-definitionen, en udgave, der passer godt ind i Henles udlægninger.

2.1.3. Opdeling og identifikation af metaforer.

Når jeg i dette afsnit taler om metaforer, er det i den klassiske betydning.

Termen "troper", der diskuteres af Albeck (1973 s. 114ff.), dækker ord, der bruges i overført betydning - metafor står derfor ofte for troper overhovedet. Af troper findes fire hovedformer, nemlig: metafor, metonymi, synekdoke og ironi. Disse fire troper kan adskilles ud fra en række formelle kriterier. Det viser sig ved en betragtning af disse kriterier, at det ofte er vanskeligt at karakterisere en trope enten som en metafor, en metonymi, en synekdoke eller en ironi. Ofte må bestemmelsen være både og.

Metonymi er en navneombytning, og synekdoken er en medopfattelse eller noget underforstået. Metaforen er en overført betydning. Forstås metaforen i Aristoteles's betydning fremgår det umiddelbart, at metaforen dækker både metonymi og synekdote. Ironiens plads som trope er diskutabel (jf. Albeck 1973 s. 115 og Reese s. 352); dette udtryk vil derfor ikke blive diskuteret nærmere.

Som også Turbayne nævner, idet han citerer Aristoteles's definition (åbenbart i Bywaters oversættelse), kan metafor ikke skelnes fra de andre troper. De troper metaforen ikke kan adskilles fra er synekdoken og metynomien (Turbayne 1970 s. 11). Turbayne ser metaforen som en overgang fra en slags type til en anden, en "type-overgang" ("sort-crossing"). Når synekdoken er en overgang fra almen til specielt eller omvendt (når man f.eks. omtaler universitetsbygningerne "universitetet") er der tale om et forhold, som også er dækket af metaforen. Ligeledes gælder dette metonymien, der består i at give et navn til noget, der er tilknyttet eller er en egenskab ved noget (det drejer sig om en synekdoke, når man f.eks. omtaler autoritet som scepter, eller det ophøjede for kronen).

Ulla Albeck (1978) giver en række eksempler på troper hvoraf det fremgår, at såvel synekdoke som metonymien også er metaforer i Aristoteles's forstand. Samtlige eksempler Albeck anvender er fra litteraturen - at hun tager eksemplerne herfra må dog ikke tages som udtryk for, at metaforer alene optræder i litterært regi; men måske som ud-

tryk for at hun mener, at det er i dette regi metaforer hører hjemme. Metaforerne er mønstereksempler - inden for hver trope gives der tydelige eksempler, og inden for hver underinddeling det samme. Det, at det er muligt, at finde klare og præcise eksempler på de karakteristika retorikken har opstillet for de forskellige troper, må imidlertid ikke forlede en til at tro, at enhver trope eller metafor entydigt kan analyseres for derefter at inddeles og underinddeles på den måde, jeg her vil gengive (efter Albeck 1978 s. 119 ff).

Der tales om "egentlige" og "kombinerede" metaforer. Eksempler på egentlige metaforer er:

kæmme Landet med en Militærkiggert
hækle på en Proklamation
han virkede vaad, aandeligt firkantet
raa, leende Sandhed

Kombinerede metaforer kan opdeles i a) et genitivisk forhold, som eksemplificeres:

Sorgens mørke Sky
Lovens Tordenskrald

b) en sammensætning:

Syndepjalter
Længsels Flod
Stjerne Diamanter
maaneblød Mindeglans

c) et prædikativt Forhold:

Gjør Lycken til hans Vogn
Gjør Sejer til hans Vugge
Vor Harpe er bleven til Sorrig
og vort Orgel til grædende Lyd

d) et appositionelt Forhold, hvor den egentlige Forestilling mere eller mindre åbenlyst står som forklaring til billedet:

Høje Nord, Friheds Hjem!
Smykker den blande,/levende Ædelsten,/
Taaren min ranke,/duftende Rosengren.

Begreberne personificering (levendegørelse af et abstrakt begreb, som bliver tillagt menneskelige egenskaber, personnavne, eller attributter) og besjæling (tillægning af sjæl til konkrete ting) er begge specielle former for metaforer. Måden disse her er karakteriseret på er uafhængig af om de er kombinerede eller egentlige. F.eks. en personificering kan være enten egentlig eller kombineret - er den kombineret, kan den være det på en hvilken som helst af de 4 nævn-

te måder. Eksempler på personificering er:

Lovens Haand
Troens vaade Øje

Det ses at disse to eksempler er egentlige og udtrykker et genitivisk (a) forhold.

Metonymier(8) er forskellige ombytninger, hvoraf specielt fremhæves: årsag for virkning, redskabet eller stoffet for tingen, rummet for dets indhold, tegnet for det, som det betegner, egenskab for person eller ting. Eksemplerne repræsenterer de nævnte former i rækkefølge:

Jarl Hakon, du skal blegne (dvs. dø)
lade alle Fanger af Jern (dvs. af Jernlænker)
gæstfri Saloner (Saloner for personalet)
Han kyssede den søde Uskyldighed
paa Panden.

De ombytninger der er tale om for synekdokens vedkommende angår mere rumlige eller stoflige forhold. Ombytningen kan gælde del for helhed, enhed for flerhed og andre. T.eks:

Mit Hjerte digter en dejlig Sang
Mit Hjerte hilser dig April.

Af de her nævnte eksempler ses det, at der for ethvert eksempel gælder, at der er tale om metaforer i Aristoteles's forstand - der er tale om at et udtryk bruges på en unormal måde, - udtrykket er afvigende men også kendt fra et andet (semantisk) område (jf. s.31) . Man kan ikke som i eksemplerne kæmme landet, man kan ikke kæmme noget med en kiggert - sorgen kan ikke være i besiddelse af en sky - synden kan ikke være revet i pjalter - lykken ikke blive en vogn etc. Der er i eksemplerne udført en sammenstilling som falder uden for den "normale" måde vi sammenstiller forhold på. Hvad det er, der sammenstilles, vil jeg senere komme ind på.

At de her nævnte eksempler alle er troper, vil jeg medgive Albeck. Den her skitserede model til opdeling og underopling finder jeg derimod problematisk. Opdelingen ser måske fra et formelt logisk synspunkt overskuelig og enkel ud; men dette ændrer ikke ved, at opdelingsmetoden faktisk siger mere om selve metoden end om de metaforer den omfatter. Som vist er det muligt at eksemplificere en hvilken som helst af opdelingsmulighederne - men er det muligt at afgøre hvorvidt en bestemt metafor er en synekdoke eller metonymi eller

andet? Er det muligt i det hele taget ud fra de her nævnte kriterier at afgøre om en tilfældig ytring er en metafor eller ikke? Man kunne også spørge til hvilken nytte opdelingen skulle foretages.

De her nævnte opdelingsmuligheder, som afspejler retorikkens metaforbegreb, giver først og fremmest mulighed for at kunne identificere en sprogbrug som "unormal". I de her nævnte opdelinger (som f.eks. er personificering og besjæling eller metonymi og synekdoke) som nogle metaforer kan opdeles i, siges der ikke noget om en af de væsentligste aspekter ved metaforen, nemlig den, at metaforen udgør en semantisk forskydning. Det at retorikken ikke har lagt så stor vægt på karakteriseringen af hvori den semantiske forskydning består må s skyldes, at dette forhold åbenbart ikke har været interessant eller problematisk i det antikke samfund. I det antikke samfund forandrede sprogbrugen sig måske i et væsentlig mindre omfang end i dag. Det må være heri begrundelsen ligger for, at man dengang først og fremmest interesserede sig for den metaforiske "unormalitet" (unormal, som er et begreb, der kan bruges i fastholdelsen af status quo i et samfund og dermed i en sprogbrug). Det må formodes, at dette, at man i antikken ikke interesserede sig for de semantiske forskydninger metaforen muliggør, skyldes at det antikke samfund var forholdsvis statisk i forhold til vort. Ligeledes må den brug man har gjort af metaforer dengang, have været en anden slags end brugen i dag.

Antikkens kriterier for metaforer er karakteriseret ved først og fremmest at kunne identificere "anomale" ytringer. Ud fra kriterierne har man ikke mulighed for at sige noget om hvordan metaforer generelt kan forstås. Metaforerne identificeres på ordenes semantik - på det, at et udtryk eller en term ikke "passer" ind i sammenhængen; derfor må metoden også (som Albeck har vist) beskæftige sig med de måder, udtryk formelt kan sammensættes på.

Det, der karakteriserer metaforen, er dog ikke alene den måde, den er konstrueret på - den måde udtryk er sammensat på. Det, der karakteriserer den, og som i retoreikken står ubesvaret, er, hvorledes den er i stand til at vække mening. Når udtryk bruges i en "unormal" sammenhæng, hvorfor bliver ytringen da ikke meningsløs? Besvarelsen af dette skal ikke findes in-

den for en forståelsesramme, der tenderer imod at se betydningen i en ytring som summen af de enkelte udtryks leksikale betydning.

Ricoeur (1979 b s. 166) skitserer i seks udsagn hvorledes den antikke forståelse af metaforen etableres. Jeg citerer:

> 1) Metaforen er en trope, en diskursfigur som angår benævnelsen.
> 2) Den repræsenterer udvidelsen af et navns mening gennem en afvigelse fra et ords bogstavelige mening.
> 3) Grundlaget for denne afvigelse er lighed.
> 4) Lighedens funktion er at grunde indsættelsen af et ords billedlige mening i stedet for den bogstavelige mening, som kunne have været brugt på samme sted.
> 5) Derfor betegner den indsatte betydning ikke nogen semantisk fornyelse... Vi kan oversætte en metafor, dvs. genindsætte den bogstavelige mening, som det billedlige ord er en erstatning for. Erstatning plus restitution er faktisk lig nul.
> 6) Eftersom den ikke udgør nogen semantisk nyskabelse, leverer en metafor ikke nogen ny information om virkeligheden. Dette er grunden til, at den kan regnes for en af diskursens emotionelle funktioner.

Metaforen forstås inden for et lukket semantisk system. Det som adskiller den metaforiske konstruktion fra den bogstavelige, er alene, at et **udtryk er placeret på en sådan måde, at der for dette udtryks vedkommende sker en forskydning i betydningen.** Metaforen fremstår som en benævnelseshændelse, dvs. den består i at man kalder noget for noget andet.

Jeg er enig med Ricoeur i den måde han resumerer den antikke metaforforståelse på. Der må dog gøres opmærksom på, at den antikke forståelse ikke er forkert set i forhold til sin intention om at identificere metaforer - der hvor der tages fejl, er hvor den siger noget om hvordan metaforer skal forstås (det at den alene angår benævnelsen, angår en forskydning af et ords betydning etc.). I metafordefinitionen siger Aristoteles noget om hvordan metaforen er konstrueret; men ikke noget om hvordan den bliver forstået. Ved ikke at skelne mellem hvordan metaforen skal identificeres og hvordan metaforen betydningsmæssigt fungerer, kommer retorikken til at lægge sig fast på en sprogforståelse, der lukker af for sprogets mulighed for at kunne sætte en ny virkelighed på sproglig form (men dette problem var måske heller ikke så påtrængende i antikken).

2.1.4. Afgrænsning af det klassiske metaforbegreb - det metaforiske forhold.

Det,det antikke metaforbegreb alene kan anvendes til,er altså at identificere metaforer. Spørgsmålet om,hvad der er metaforer og hvordan disse metaforer bliver forstået af sprogbrugerne er to spørgsmål,som udmærket kan holdes adskildt (ligesom man til en vis grad og i en vis forstand godt kan sige noget om,hvordan en **ytring** grammatisk og syntaktisk er konstrueret uden at intendere at sige noget,om hvordan den får mening). Ligesom det bliver problematisk, hvis man forsøger at forklare betydning ud fra grammatiske regler (her tænkes for de formelle grammatiske regler, og ikke på de dybdegrammatiske), er det uholdbart alene at ville forklare hvordan metaforer giver mening ved at sammenholde det med, hvordan de er blevet identificeret. At de to forhold, identifikationen og betydningen, kan have en forbindelse betyder ikke, at de umiddelbart kan udledes fra hinanden - man må ikke kortslutte de to synsvinkler og udlede hvordan en metafor virker alene ud fra dens formelle kriterier.

En metafor skal forstås ud fra bl.a. hele den ytring den indgår i; dette ændrer ikke ved, at den er sammensat af udtryk. Det, det gælder om, er, at forklare hvilken sammenhæng de forskellige udtryk indgår i,og beskrive den status de har i ytringen. Dette kan danne grundlaget for forståelsen,af hvordan metaforer kan være med til at være betydningsbærere for noget potentielt nyt.

Min foreløbige forståelse af metaforen kan karakteriseres som en ytring, der består i eller implicerer et metaforisk forhold. Dette forhold er bl.a. karakteriseret ved at et begreb X, som ellers ikke sammenstilles med begrebet Y, nu siges nu siges at være en instans af samme kategori som Y. Det at de to begreber "normalt" ikke ses som instanser af samme kategori, og det, at metaforen kan forstås som noget bestemt, kan ikke forklares alene ud fra ytringen; disse to forhold må forklares ud fra ytringens sproglige kontekst. Jeg kan eksemplificere et metaforisk forhold (den eneste sproglige kontekst denne eksemplificering har er dog den at være eksempel) ved en ytring af typen: X er Y, hvor X og Y er to begreber, der ikke i forvejen kan kategoriseres, som om de var instanser af

samme kategori. Et eksempel er:

Han er en ræv,

hvor begrebet "han" kategoriseres, som en instans af "ræve". Metaforer er som nævnt også:

Mit hjerte digter

Gæstfri saloner

For disse to metaforiske ytringers vedkommende er der ikke tale om et umiddelbart metaforisk forhold. Alene personer kan i bogstavelig forstand være gæstfri eller kan digte - at digte og at være gæstfri er indbegrebet alene af noget som personer er i stand til at kunne eller kunne være. At være gæstfri eller at være digter er instanser af at være menneskelig. De to ytringer implicerer altså begge et metaforisk forhold nemlig henholdsvis:

Mit hjerte er en digter

og Saloner er personer.

Jeg gør opmærksom på, at de her opstillede kriterier ikke siger noget om hvad de to metaforer eventuelt måtte betyde - ligesom de to implicerede metaforiske forhold, som jeg har udledt af de to metaforer ikke umiddelbart har noget med betydningen af metaforerne at gøre. Der er ikke som i den nævnte substitutionsopfattelse tale om en oversættelse af den metaforiske ytring, som er gengivet som:

Han er en ræv = han er snu

At de to ovenstående ytringer implicerer to metaforiske forhold indicerer blot, at de er metaforer. De to ytringers betydning fremstår i en kompleks sammenhæng med den sproglige situation, de indgår i. Her tjener de alene som eksempler.

Efter de her nævnte kriterier er det muligt at identificere samtlige Albecks eksempler, hvadenten det drejer sig om synekdoke eller metynomi, som metaforer. Selvom metonymier og synekdoker karakteriserer ombytninger, der sker inden for det samme emne, således f.eks. årsag for virkning, rummet for indholdet hhv. del for helhed, enhed for flerhed, ændrer dette ikke ved, at der er tale om metaforer (i min forstand). Ytringer som "mit hjerte digter" (synekdoke) og "han kysser uskyldigheden" (metonymi) implicerer begge metaforiske forhold (nemlig: uskyldigheden er en person, hjertet er digter).

Ved at lade metaforer dække også synekdokens og metonymiens ombytning mistes blikket for nogle specielt formelle kri-

terier for ombytning. Disse kriterier er dog næppe så væsentlige for karakteriseringen af den metaforiske proces. Grunden til, at man i retorikken lagde så stor vægt på de formelle udskiftningskriterier, er, at man netop har set metaforer, metonymier og synekdoker som etableringer af erstatningsforestillinger hvis forhold til den oprindelige forestilling var en lighed (jf. Ricoeur pkt. 3). Det, det har drejet sig om, har været at opstille de mulige ombytningsmuligheder samt fastlægge kriterierne for ligheden.

Kriterier for opdelingen af forskellige metafortyper må baseres på den semantiske forskydning, der sker - dette er faktisk hvad Aristoteles's definition lægger op til. At sige, at ytringen "han kysser uskyldigheden" alene er en ombytning af egenskaben med sagen ("uskyldighed" med "pigen"), er, at se bort fra de semantiske forskydninger, ytringen faktisk indebærer. Ud over at pigen omtales som en uskyldighed (den metonymiske ombytning) siges der også noget om, at det abstrakte begreb uskyldighed kan opfattes som et konkret objekt. Det, at ytringen indeholder et sådant metaforisk forhold, er den egentlige grund til, at ytringerne må betegnes som metaforer.

Med personificering og besjæling (og evt. også med animering som Quintilian skulle have beskæftiget sig med) er der åbnet op for en delvis bestemmelse af nogle semantiske forskydninger. Det drejer sig om de tilfælde, hvor man tillægger abstrakte begreber karakteristika der alene vedrører levende væsener eller tillægger konkrete ting sjæl. Det er herved rimeligt at spørge om, hvorfor det alene skulle være disse semantiske forskydninger, man skulle beskæftige sig med (og ikke f.eks. de tilfælde hvor levende væsener eller abstrakte begreber beskrives som døde konkrete ting.)

Ved at fremhæve disse to semantiske forskydningsmuligheder opnår Albeck indirekte at vise det uholdbare i at ville opretholde en klar adskillelse mellem metafor, metonymi og synekdoke. Udtrykket

Gæstfri Saloner (metonymi)

og ytringen Mit Hjerte digter en dejlig Sang (synekdoke)

viser sig nemlig at være besjælinger (såvel hjertet som salonen beskrives ved sjælelige egenskaber: det at kunne være gæstfri - det at kunne digte). Fordi besjælingen er en metafor og

fordi disse besjælinger er repræsenteret ved henholdsvis en metonymi og en synekdoke er netop disse metaforer. Selv om man godt kan finde eksempler på metonymer og synekdoker som i Albecks forstand ikke er metaforer, fremgår det tydeligt, at en klar adskillelse mellem troperne, er det ikke muligt at opretholde.

Hvad hverken Albeck, retorikken eller mine foreløbige kriterier for metaforer siger noget om er, hvilke semantiske bevægelser der skal være til stede, for at der er tale om en metafor. I mine kriterier søger jeg at etablere en sprogbrug vedrørende definitionen af metaforen som ikke kommer til at ligge under for den antikke sprogopfattelses "illegale antagelser". Dette lykkes ikke for Albeck, bl.a. fordi hun ikke er opmærksom på at hendes definitioner indebærer det antikke sprogsyn. Dette forhold vil jeg kort gøre rede for.

2.1.4.1. Troper og sprogbrug.

Kan noget karakteriseres som metonymier eller som synekdoker kan det ifølge mine foreløbige kriterier altså også karakteriseres som metaforer. Metaforen må forstås som et bredere begreb (end f.eks. synekdoke og metonymi) , der dækker ytringer eller udtryk, hvor udtryk, der efter visse retningslinier er usammenstillelige (t.eks: "gæstfri saloner") , nu sammensættes i et komplekst forhold og bl.a. implicerer en kategorisering af to begreber ("salon"="person"). Hvad der er bestemmende for, om der er tale om en metafor - det forhold som Aristoteles ville sige gjalt et fremmed/lånt ords indplacering i en ellers normal sætning - vil jeg komme nærmere ind på senere (bl.a. i 2.2.3.).

Hvad der gælder for kritikken af antikkens sprogopfattelse (jf. Ricoeurs 6 punkter) som for metaforerne, må også gælde for de andre troper. Som det må være faldet i øjnene i det foregående, har jeg i beskrivelsen af metonymier og synekdoker konsekvent holdt mig til den oprindelige definition i min argumentation for at metonymier og synekdoker bør opfattes som metaforer. For at dette har kunnet lade sig gøre, har jeg måttet bibeholde den sprogbrug, som omfatter disse begreber - som det vil ses, må dette i sig selv tages som udtryk for, at adskillelsen mellem troperne bør fjernes, såvel som den almindelige opdeling i troper, som jeg har gengivet fra Albeck.

Som antydet kan en sprogbrug vedrørende et begreb være med til at udtrykke en hel sprogopfattelse (jf. kritikken af Henle i 2.1.2.). Dette aspekt må også holdes for øje når metonymier og synekdoker karakteriseres som nogle "ombytninger". Metonymier og synekdoker, der også må opfattes som metaforer, må derfor også underlægges de kriterier, der er gældende for disse (og som jeg her har opstillet en foreløbig definition for) - metaforer må ikke ses som baseret på lighed, på udvidelsen af et ords mening.

Men hvis disse kriterier angående "ombytninger" fjernes fra synekdoken og metonymien, er der ikke længere noget grundlag for at tale om "ombytninger" i forhold til en bestemt lighed mellem ord. Min pointe er, at adskillelsen mellem metaforer, metonymier og synekdoker (i Albecks forstand) kun kan opretholdes via en sprogbrug, der indbefatter en sprogforståel-

else, som knytter an til den antikke sprogforståelse. Ændrer jeg min sprogbrug med hensyn til synekdoke og metonymi er der ikke længere tale om nogen adskillelse mellem troperne. Troperne er metaforer og vise versa - kun ved at opretholde en antik sprogbrug og dermed en antik sprogforståelse, kan de adskilles fra hinanden.

2.1.4.2. Metafor/metonymi dikotomien hos Jakobson.

Flere forskere har beskæftiget sig med metafor-/metonymi-opdelingen. Denne opdeling har vist sig i visse situationer at have været nyttig. Visse strukturalistisk orienterede forskere har haft glæde af opdelingen i metaforer og metonymier; fordi metaforer og metonymier opfattes som en slags logiske modsætning giver brugen af disse begreber indtryk af, at man ved at bruge dem, har forklaret forskellige forhold ved virkeligheden evt. ved sproget. Man opnår dog i højere grad at konstituere en sprogforståelse der udgør et lukket (men logisk) tegnsystem, end at forklare tingene (se f.eks. brugen af metafor/metonymi dikotomien hos Lévi-Strauss 1969 s. 2o7-211). En sådan strukturalistisk sprogforståelse kan måske anvendes i kortlægningen og beskrivelsen af forskellige ikke-lingvistiske betydningssystemer (f.eks: slægtskabssystemer, byggeformer). Men skal forståelsen af sproget fastholdes på sprogets mulighed for til stadighed at kunne bringe ny erfaringer og viden på form, er en sådan strukturelt formuleret forståelsesramme blokerende.

Når jeg her vil undersøge og beskrive sprogets mulighed for at blive brugt til at referere til andet end sig selv og i forlængelse heraf udvikles og forandres, er en sådan forståelsesramme ikke anvendelig. Jeg vil her påpege, at nogle sådanne metafor/metonymi-forståelsesrammer, omend det er muligt at anvende dem andetsteds, ikke er anvendelige her, bl.a. fordi disse forståelsesrammer tjener et ganske andet formål end mit.

Roman Jakobson (Jakobson & Halle 1956) arbejder med en dikotomi mellem metafor og metonymi. Metonymi er her et bredere begreb end retorikkens (se bl.a. Albecks udlægning af retorikkens metaforbegreb i 2.1.3.) idet det også omfatter synekdoken - de to troper metonymi og synekdoke er her altså reduceret til begrebet metonymi (vdr. dette se også J.D. Sapir 1977 s. 13 og Levin 1977 s. 8o).

Ud fra en antagelse om, at et budskab er bundet af en indre sproglig kode og af den ydre relation budskabet indgår i, opstiller Jakobson (s. 6o-61) sin tvedeling. Det er på baggrund af antagelsen om at brugen af sprog involverer at det

enkelte sproglige tegn arrangeres efter følgende 2 retningslinier:1) en kombination; det at det enkelte tegn må kombineres med andre i en kontekst, 2) en udvælgelse; det at det enkelte tegn må vælges mellem mulige alternativer. Den første er bestemt af den måde sætninger, ord og fonemer kan kombineres på - den anden måde hvorpå tegn er sammensat med andre ud fra grader af lighed (det kan være synonymer, antonymier).

Jakobson knytter her tæt an til den Saussureske sprogopfattelse (jf. indledningen), hvor langue er koden ud fra hvilken individet sammensætter sit specielle budskab, parole - han lægger sig op ad Saussures adskillelse mellem de syntagmatiske og de paradigmatiske relationer, med det, som dette indebærer.

Disse to af Jakobson opstillede relations- og ordnings-strukturer som er basale for sproglige ytringer, nemlig kombinationsstrukturen og selektionsstrukturen, tilordnes de to sprogforstyrrelser som han kalder selektionsforstyrrelsen (s. 63 ff) og kontiguitetsforstyrelsen (s. 71 ff) (eller henholdsvis udvælgelsesforstyrrelsen og kombinationsforstyrrelsen). En nærmere karakteristik af disse afasiske forstyrrelser er dog ikke relevant i denne sammenhæng.

Hermed har Jakobson opnået at få systematiseret et ellers uhåndgribeligt afasibegreb - han er kommet fri af et tidligere afasibegreb og fået struktureret det som et lingvistisk problem(jf. Köller s. 207). Hermed har han opnået sit formål.

Men Jakobson fortsætter (muligvis ledt af den strukturelle lingvistiks logik) med at lade sine begrebsopdelinger blive mere og mere omfattende således, at de også kommer til at omfatte metafor og metonymi-begrebet (s. 76): metaforer kommer til at modsvare kombinationsforstyrrelsen og metonymierne selektionsforstyrrelserne dvs, metaforer udlægges som et aspekt ved selektionsstrukturen og metonymien som et aspekt ved kombinationsstrukturen.

Her mener jeg, at det **kan diskuteres hvorvidt Jakobson holder sig til sit emne.** Hans udlægninger om, at kubistiske malere skulle være metonymisk orienterede, de surrealistiske metaforiske - at metaforer er for poesi og metonymier for prosa (hhv. s. 78 og 82) - bliver problematiske og må karakteriseres som grove forenklinger, når man betænker, på hvilket grundlag metafor og metonymi er blevet defineret.

Sagen er, at Jakobson har fået stillet et begrebsapparat på benene, hvor enhederne er defineret som hinandens modsætninger - det er ud fra de binære sproglige strukturingsprocesser, han direkte har afledt de to begreber. Det må karakteriseres som problematisk at definere metafor og metonymi inden for et lukket systems rammer, hvor det alene er sat i forhold til dette systems andre indbyrdes enheder.De to begreber metafor og metonymi er på denne måde selv kommet til at stå som formidlere af dette systems muligheder, forstået således, at det disse begreber omfatter alene er forhold vedrørende ords udvælgelse eller ords kombination. Jakobsons antagelser vedrørende hans egentlige mål, nemlig at strukturere sproglige forstyrrelser, er måske rimelige. Men med hensyn til metafor og metonymi kommer han i kraft af dikotomien til at lukke begrebet om sig selv, hvorved der lukkes af for en forståelse af sproget som et åbent foranderligt fænomen.

2.1.4.3. Metafor/trope adskillelsen hos Henle.

Problemer vedrørende Henles sprogkonception er tidligere berørt (jf. 2.1.3. og 1.4.). Henle har et genstandsfikseret betydningsbegreb, hvilket ses af hans udlægninger umiddelbart efter hans modifikationer af Aristoteles's definition:

> Dette ville måske være tilstrækkeligt, men det er mere passende at sige at det drejer sig om fundamentalt det samme for tegnets vedkommende som for den betegnede genstands. Vi kan sige, at i metaforen bliver et tegn der har en almindelig betydning brugt i en anden. (Henle s. 174, mine streger).

I dette citat sidestiller Henle de to udsagn: "et tegn betegner en genstand" og "et tegn har en betydning". Et tegn kan dog udmærket godt betyde noget uden at betegne noget (jf. 1.4.). Tegn betegner hos Henle noget konkret (i bred forstand). Henle må derfor sætte den bogstavelige betydning som den der betegner virkeligheden - han kan kun se metaforen som en underfundig omskrivning af "det virkeliges" sprog, hvorfor metaforen da også altid kan transformeres tilbage:

> Enhver billedlig betydning har en bogstavelig parafrase - som dog altid vedbliver med at kunne ses (s. 176)

I de tilfælde hvor han taler om metaforen som en mulig udvidelse af sproget (s. 186-187) fokuserer han på metaforens mulighed for at udfylde leksikale lakuner. Metaforen kan f.eks. betegne ny objekter i virkeligheden:"mikroskop"og det tyske "Fernsprecher" (s. 187).

Litteratur og poesi ses som en omskrivning af noget andet, noget "virkeligt":

> Litterær og poetisk brug af metaforer er også kreativ, men på en anden måde bringes et nyt aspekt til veje eller der vises en ny måde at føle på vedrørende noget, der allerede er beskrevet i sproget (eller: betegnet i det virkelige og bogstavelige sprog). (189, min forklaring).

Når Henle her karakteriserer metaforen som en ren omskrivning af den bogstavelige mening, er det fordi han arbejder med det, som her er karakteriseret som et genstandsfikseret betydningsbegreb - han må konkludere: metaforen kan bruges til at betegne ny gen-

stande . Og hvis ny situationer skal beskrives, må det ske med tegn fra det "egentlige" sprog som nu bliver anvendt metaforisk og uegentligt - Henle må nemlig slutte, at idet der intet adækvat bogstaveligt udtryk findes for det ny, er man tvunget til at lukrere på det bogstavelige. Jeg mener, at Henle drager sine konklusioner ud fra et syn på tegn-omverdenrelationer, hvor de to størrelser bindes så stramt sammen, at betydningen af et tegn alene må fikseres til tegnet(og ikke til f.eks. de situationelle kontekster tegnet kan indgå i).

I en logisk konsekvens af sit sprogsyn, må Henle adskille metaforen fra de andre troper:

> Mens der er størst tendens til at bruge "metafor" i Aristoteles's omfattende betydning, er der vigtige forskelle mellem metafor og de andre troper... (s. 175).

At Henle ikke kan akceptere det bredere metaforbegreb er en konkekvens af at han må fokusere på tropernes kriterier, der angår ombytninger af tegn. Det er det, at Henle finder, at tegn skulle betyde noget ganske eksakt, der kommer til at betyde, at han må fokusere på disse ombytninger af "betydning". Dette eksakthedskriterium for tegn fremgår ligeledes af, at han mener, at ethvert ords betydning kan findes i en ordbog (s. 174); i ordbogen kan der dog kun være andre udtryk.

Adskillelsen af troperne her finder jeg ikke rimelig. Fastholdelse af adskillelsen ser jeg kun begrundet i den fastlåste forbindelse mellem tegn og betydning - det er alene ud fra en sådan tegnfiksering adskillelsen er rimelig.

2.1.4.4. Afgrænsning af det klassiske metaforbegreb - konkluderende.

Den generelle klassiske opfattelse af metaforer (jf. Albecks kriterier) er ikke den samme, som ligger i Aristoteles's bredere definition. Aristoteles's definition er så åben, at den giver mulighed for opstillingen af kriterierne for bl.a. synekdoke og metonymi; men disse kriterier lægger sig især op ad en fortolkning af Aristoteles's definition, der angår dette, at metaforen vedrører en semantisk forskydning af noget lånt. Kriterierne for de forskellige troper fører en opfattelse af metaforer med sig, der fokuserer på udtryks mulige ombytninger. De kriterier som gælder for disse troper, lægges der som vist visse steder også vægt på i dag.

Selv om man kunne formode, at det skulle være harmløst at lave en opsplitning af den aristoteliske definition i bl. a. metafor, metonymi og synkedoke, er dette ikke tilfældet. Selv om man nok kan sige, at Aristoteles's metaforbegreb omfatter de her nævnte troper, kan man ikke sige, at man ud fra de kriterier, der gælder for troperne, kan slutte sig til det bredere metaforbegreb. Kriterierne for synekdoke- metafor- metonymi-adskillelsen implicerer nemlig en sprogopfattelse, som den aristoteliske ikke nødvendigvis lægger op til. Aristoteles's uklarhed vedrørende hvor meget vægt der skulle lægges på henholdsvis metaforens semantiske forskydning af noget lånt eller af noget afvigende /fremmed, betyder ikke at man kan se bort fra dette aspekt. Lægger man sig alene fast på udbytningskriteriet (substitutions-muligheden) for ord, som man gør ved at opstille kriterierne for troperne, har man også lagt sig fast på en ganske anden og mere lukket sprogopfattelse, end den aristoteliske nødvendigvis giver anledning til.

Det som kan karakteriseres som troper (jf. de nævnte kriterier) må siges også at omfattes af den aristoteliske definition. Det er ikke nok at sige at grunden til at tage udgangspunkt i den aristoteliske definition er, at det troperne omfatter også omfattes af det bredere metaforbegreb. Det er ikke heri den egentlige grund ligger. Grunden til at den bredere definition må foretrækkes frem for trope-kriterierne ligger ikke alene i, at begrebet er bredere og mere omfattende, således, at det der gjaldt for det brede metaforbegreb også kun-

ne siges at gælde for troperne. Grunden ligger ikke i, at der bliver tale om en enklere problemstilling hvis det bredere metaforbegreb anvendes. Kriterierne for troperne må ikke forkastes alene fordi de er inkonsekvente og ikke er entydige (således at begreberne visse steder "overlapper"hinanden). Grunden til at trope-kriterierne er uheldige er, at brugen af disse kriterier implicerer en sprogopfattelse, hvor betydning lokaliseres til ord. Beskæftiger man sig med troper må man derfor beskæftige sig med disse ombytningskriterier for ord, hvorved man vikler sig ind i en sprogbrug, der implicerer en opfattelse af sproget som et lukket system. Denne sprogbrug er uheldig -især fordi den ikke giver mulighed for forståelsen af metaforens mulighed for at bringe ny viden og erfaring på sproglig form.

Det må konkluderes, at den aristoteliske metafordefinition nok dækker troperne, men den kan afstikke ganske andre rammer for en sprogopfattelse.

2.1.5. Det antikke metaforbegreb - konklusioner.

Antikkens metaforbegreb er tilknyttet den poetiske sprogbrug. I og med digtningen opfattes som en imitation af virkeligheden, bliver de stilmidler og udtryksformer, som er specielle for denne, også opfattet som omskrivninger af forhold i det virkelige liv. Metaforen er, fordi den i antikken specielt forefandtes i poesien (f.eks. i Homers værker) i større eller mindre grad blevet defineret inden for denne omskrevne virkeligheds område.

Den aristotelæiske metafordefinition, der ikke som den senere retorik er så fikseret på at give karakteristikaerne for troperne, er ligeledes ikke fikseret på udskiftningsmulighederne af ord i den metaforiske sætning. Med den oprindelige definition er der derfor mulighed for at opfatte metaforen i et mere åbent perspektiv. Denne definition er tilpas omfattende til at rumme mulighed for at se metaforen i et andet perspektiv end det som opfatter poesien som en imitativ forskønnende omskrivning af "sproget". Aristoteles har ikke lagt sig fast på at metaforen alene angik udskiftninger af ord.

Metaforeksemplet "Ulysses har virkeligt udført 1o.ooo bedrifter" (jf. 2.1. .) er valgt uheldigt set med vor tids øjne. Dette skyldes blandt andet at dette eksempel kan blive opfattet som at metaforen (og ytringer generelt) skal opfattes som udsagn om virkeligheden. Eksemplet kan opfattes sådan, men det behøver ikke at blive det. For det første gælder eksemplet Homers ikke-virkelige Ulysses; det er alene inden for dette poetiske felt metaforer lokaliseres, hvorfor eksemplet ikke kan siges at gælde for sproglige ydtryk generelt (eller for det som retorikken ville opfatte som det rigtige sprog). For det andet gælder eksemplet ikke forholdet om hvorvidt der eventuelt er tale om 9ooo bedrifter eller et andet eksakt antal. Eksemplet gælder alene forholdet mellem "1o.ooo" og "et stort antal". Eksemplet er ikke en metafor fordi det er et upræcist udsagn, men fordi det specifikke og åbenbart fremmedartede "1o.ooo" udskiftes med det almene "et stort antal". Eksemplet er uheldigt valgt fordi det ikke umiddelbart fremgår, at der er tale om et fremmedartet forhold mellem "1o.ooo" og "et stort antal" - men måske har "1o.ooo" for grækerne stået

for en så stor overdrivelse, at det er blevet opfattet som noget fremmedartet i forbindelse med Ulysses's bedrifter (der har måske været tale om at man ikke har kunne forestille sig dette store antal bedrifter, som vi i dag f.eks. ikke kan forestille os de afstande vi metaforisk betegner "lysår"). Ud fra ovenstående mener jeg ikke at faste vendinger (idiomer) som f.eks. "jeg skal ordne 117 ting" (eller det engelske "I have lol thing to do"), som har visse ligheder med eksemplet, kan klassificeres som metaforer.

Vi kan slutte, at metafordefinitionen hos Aristotelse kan være et udgangspunkt for en forståelse af metaforen, som ikke behøver at implicere, at metaforen alene angår ombytninger af ord, at betydning fikseres til ord, at sproget alene anvendes til at udtrykke sande eller falske formodninger om omverdenen.

Metaforen dækker mere end blot det forhold, at ord byttes ud med andre. Der er ikke tale om, at der i en ytring eller i et udtryk via en metaforisk ombytning er nedlagt en betydning, som kan bringes op på overfladen ved hjælp af nogle formelle regler. Det metaforiske karakteriseres ikke ved, at betydning på underfundig måde transformeres frem og tilbage mellem bogstavelig og metaforisk betydning. Metaforen kan, især hvis der er tale om et eksempel, antages at betyde mange ting; disse antagelser , kan måske hjælpe os til at forstå metaforen. Men at antage, at en metafor kan parafraseres til netop én enkelt anden **ytring** , og dette gælder hvad enten der er tale om et eksempel på en metafor eller en metafor, der indgår i en kontekst, er en misforståelse. I metaforen udtrykkes et ganske bestemt forhold (eventuelt en følelse, en viden, en erfaring, et ønske) og dette kan ikke transformeres til en anden sproglig form (uden at miste, hvad der kan betegnes som intentionen). En metafor kan ikke uden videre transformeres til noget andet - men for at få en fornemmelse af, hvordan metaforen kan tænkes at skulle forstås, kan vi, hvad jeg er enig med Campbell (1975, s. 9) i, sige, at med metaforen menes "noget lignende" eller "for eksempel", og ikke sige "metaforen kan parafraseres til:...".

Metaforen kan ikke karakteriseres ved at undersøge hvorvidt den udtrykker noget sandt eller falsk. Derimod må me-

taforen ses som en potentiel mulighed for at sætte ny viden eller erfaring på sproglig form. Ricoeur siger

> Kort, en metafor fortæller os noget nyt om virkeligheden (1979, s. 172).

Men måske kan dette modificeres sådan, at metaforen ikke siges at fortælle os noget om en objektiv virkelighed i sig selv, men derimod hjælper os til gradvist at ændre vort sproglige begrebssystem således, at vi bliver i stand til at bringe en ny og ændret verden på en sproglig form på en sådan måde, at den får mening for os. Det metaforen kan fortælle os noget om er ikke i sig selv at verden ændrer sig, men at den måde vi ser verden på og den måde vi forholder os til denne, ændrer sig.

Dette skal ikke opfattes således, at den måde vi ser verden på enten er subjektiv eller fuldstændig isoleret fra "verden, som den er". Vores omverden eksisterer nok i sig selv, der er ikke tale om, at denne på nogen måde skulle være subjektiv indbildning. Men den måde vi bruger vort sprog på afspejler ikke denne verden direkte - sprogbrugen siger derimod noget om den måde vi ser verden på, den måde vi forholder os til den, den siger noget om vores bevidsthed om verden. Om "verden som den er" nogensinde fuldt vil kunne blive erkendt er tvivlsomt, hvad selv den moderne fysik har måttet indse (9). Spørgsmålet om verdens indretning må dog ikke uden videre sammenlignes med vore hverdagserfaringer. At vi ser verden som noget (sprogligt) og at denne verden til stadighed ændrer sig for os må ikke begrundes i, at vi ser verden hver for sig (eller hver vores verden), men at vi ud fra fælles sociale betingelser har lært at se denne verden. Når disse sociale betingelser ændrer sig, ændrer vor verden sig også, men ikke fundamentalt og ikke på en gang. Ved at undersøge metaforer der bærer "det ny", kan vi få et indtryk af den retning, den ændrer sig i.

En strukturalistisk indfaldsvinkel til forståelsen af metaforen er som nævnt uheldig. Den er uheldig fordi den afskærer for forståelsen af metaforen som sprogets og sprobrugernes mest åbne (eller overskridende) mulighed overhovedet. Aristoteles's klassiske definition må ikke lægges ind i en sådan strukturalistisk sprogforståelse. Sproget peger ikke ensidigt tilbage på sig selv (således at vi f.eks. kan slå op i

en ordbog og ord for ord finde ud af, hvad en ytring betyder, jf. Henles opfattelse). Sproget peger ud på en (virkelig) verden, såvel som på hvordan vi opfatter den. Sprogbrugen peger derfor heller ikke ensidigt tilbage på de mulige betingelser den er konstrueret ud fra (jf. 2.1.4.2. , Jakobsons opfattelse, at vi konstruerer metaforer ud fra selektionsstrukturen - de muligheder vi har for at udvælge nogle ord frem for andre).

En forståelse af metaforen må indebære en forståelse af den måde, vi bruger sproget på. Hvor den klassiske definition stopper, må en ny begynde. Det fremmedartede, som i definitionen kendetegner metaforen, betyder ikke, at metaforen skal oversættes til noget kendt, for at kunne forstås. Som jeg tidligere har gjort opmærksom på,
kan det at lære et sprog, det at blive sig verden sprogligt bevidst (i socialisationsprocessen, bredt forstået) ikke sammenlignes med det, at tilegne sig et fremmedsprog. Ligeledes kan metaforen ikke opfattes som noget sprogligt fremmed som kan eller skal oversættes eller parafraseres til det "normale" bogstavelige sprog for at blive forstået. Metaforen kan som anden sprogbrug godt forstås uden "oversættelse" - men som det gælder al anden sprogbrug skal den være placeret i en sammenhæng, hvor den er relevant . Teoretiseringer over metaforen medfører ofte, at man ser bort fra dette forhold, hvorfor eksempler på metaforer kan forekomme uforståelige eller unormale. Dette må dog ikke lede til den opfattelse, at metaforer nødvendigvis skal oversættes for at kunne blive forstået.

Den antikke forståelse af metaforen stopper ved grænsen mellem poesien og hverdagssproget. Dette er grunden til at metaforen (som placeres i det poetiske regi) ikke synes at kunne forstås i sig selv. Under forudsætning af at metaforen alene findes i poesien, må vi konstatere, at vi (i vores samfund) har talt poetisk hele vort liv (jf. Asch 1955 s.3o som konstaterer dette). Mere korrekt er det at sige, at når brugen af metaforer ikke er et ualmindeligt forekommende fænomen men snarere det omvendte, i vor hverdagssprog, så er metaforen et almindeligt sprogligt fænomen,

som må forstås ud fra den måde, det bruges på.

Der må opstilles andre kriterier end de, der gælder for troperne - kriterierne må være af en anden karakter. Det aristoteliske metaforbegreb kan være et udgangspunkt for at forstå metaforer; men det må betegnes som for bredt og upræcist som et redskab til at adskille metaforer fra ikke-metaforer. Det, at vi ud fra Aristoteles's definition kan finde eksempler på nogle entydige metaforer og ikke-metaforer, siger ikke noget om, at definitionen kan anvendes til at afgøre, hvorvidt en given ytring er en metafor eller ikke. Disse kriterier må skabes på en forståelse af metaforen, hvor man ikke blot opfatter metaforens funktion som den at forskønne det"almindelige"sprog. Metaforer må derimod forstås som en del af det almindelige sprog.

Ved i højere grad at se på sproget som et udtryk for hvordan vi ser verden, end for hvordan verden er, kan metaforen i hverdagssproget ses som havende anden funktion end blot at udfylde huller i et sprogs ordlister, fordi nyskabelser (t.eks: rum-skibe, fjern-syn, hjerne-vask) tages i brug. Metaforer indgår i vor hverdag, vi bruger dem, og de bliver brugt mod os. Et er selv at bruge og forstå metaforerne, et andet er, at forstå hvordan metaforerne fungerer, og hvordan den måde vi bruger dem på afspejler vor måde at se verden på. Ved disse forhold og disse spørgsmål stopper det antikke metaforbegreb.

2.2. Metaforproblemet i det moderne samfund.

I det foregående afsnit (2.1.) har jeg beskæftiget mig med den klassiske teori om metaforer. I dette afsnit vil jeg beskæftige mig med den moderne tids metafor-problem; ved moderne tid forstår jeg specielt perioden efter ca. 1960 og frem til i dag. Hvor man før havde en teori om metaforer, mener jeg, at man nu har et problem. Hvordan dette skal forstås vil jeg her gøre rede for.

Hvor man før mente at vide hvad metaforer var, hvor man havde en forholdsvis klar fornemmelse af hvordan metaforer skulle forstås og mente det samme, når man talte om metaforer, er det i dag meget tvivlsomt om man taler om det samme, når man taler om metaforer. Selv om der er taget udgangspunkt i f.eks. Aristoteles's definition betyder dette ikke, at man taler om det samme metaforbegreb som andre, der har det samme udgangspunkt. Det aristoteliske metaforbegreb er som vist bredt - at tage det som udgangspunkt fører derfor ikke nødvendigvis eksakte og ensartede forståelser af metaforen med sig.

I antikken defineredes metaforen inden for en bestemt del af verden - metaforen hørte poesien til. Troper og ordombytninger var overskuelige retoriske problemstillinger, der angik et sprog, som opfattedes som et lukket system. Når man talte om metaforer, vidste man, hvor man kunne finde disse, samt hvilke typer der kunne være tale om - man havde en teori om metaforer. Det moderne metaforproblem består i, at man ikke nødvendigvis taler om det samme, når man taler om metaforer. Den kendsgerning at metaforer ikke alene er knyttet til den poetiske del af verden gør det vanskeligt at indskrænke det metaforiske problem, at indskrænke det område hvor metaforer kan findes: metaforer findes så at sige over alt og i utallige former.

Det, at vi har et problem og ikke en ensartet teoridannelse, behøver ikke at være et negativt forhold; det at have et eksakt metaforbegreb er ikke nødvendigvis ønskeligt. Som andre begreber ændrer sig, har metaforbegrebet også ændret sig. Det har vist sig, at metaforbegrebet ikke som tidligere antaget dækker en nøje afgrænset del af verden, en nøje afgrænset del af sproget, på en ganske bestemt måde. Derimod har det vist

sig, at metaforbegrebet dækker en nøje afgrænset del af sproget under ganske bestemte forudsætninger (i retorikken består disse forudsætninger i en række udtalte antagelser om sproget jf. s.39). Det er derfor ikke nødvendigvis positivt at tro sig i besiddelse af eksakte begreber.eller at have et eksakt metaforbegreb. Et metaforbegreb tillagt ontologisk status er uheldig - når man taler om metaforer må det være metaforer under visse forudsætninger eller betingelser. At tale om metaforer uden forudsætninger for disse er at tillægge metaforbegrebet en selvstændig autonom betydning - metaforbegrebet ses herved uden sammenhæng med den sprogkonception den indgår i: den har fået ontologisk og ideologisk status.

En forståelse af metaforbegrebet som noget uproblematisk er uheldig, fordi den medfører en opfattelse af det, der dækkes af begrebet som uproblematisk. At afgøre, om en given **ytring** kan karakteriseres som metafor elller ikke, er ikke uproblematisk. Tager vi udgangspunkt i den aristoteliske definition og ud fra denne søger at afgøre hvorvidt der i en given ytring indgår noget "fremmedartet" eller"unormalt" eller det modsatte, er det ikke uden nøjere overvejelser (og opstilling af en række forudsætninger) vi kan foretage denne skelnen (jf. 1.4. s.19). Det, der for nogle mennesker forekommer "normalt", er for andre "fremmedartet" - det der i et samfund og dermed i en sprogbrug er "normalt" er i et andet "fremmedartet". At noget er metaforisk er ikke noget absolut men noget relativt.

At metaforbegrebet ikke kan tillægges ontologisk status betyder, at det ikke kan ses uafhængigt af det samfund, det indgår i. Selvom metaforbegrebet ofte anvendes som om det gjaldt et absolut forhold, må det fastholdes, at metaforbegrebet altid er underlagt en række forudsætninger. Desto mere umiddelbart metaforbegrebet opfattes desto mere problematisk bliver det efterhånden som forudsætningerne afdækkes. I den moderne teori anvendes metaforbegrebet til at betegne forskellige sproglige sagsforhold (eller evt. ikke-sproglige forhold) og der er derfor tale om forskellige metaforbegreber. Når man taler om metaforbegrebet må man også tale om dets forudsætninger - man kan ikke - og slet ikke i dag - tale om metaforbegrebet i sig selv, eller som Brown (1976 s. 176) siger: me-

taforer eksisterer ikke per se (lo).

Et brugbart metaforbegreb må vedrøre sprogbrugen. Metaforer må ikke opfattes som et fænomen uafhængig af denne sprogbrug;som man ikke kan tale om, hvorvidt en hverdagssproglig ytring er sand eller falsk, kan man ikke sige, hvorvidt en metafor er dette. Metaforer er som hverdagssproget en måde at se omverdenen på, som Edelman (1967 s. 217) udtrykker det: metaforer definerer en synsmåde; eller metaforen er ifølge Yoos (1971 s. 88) en erstatning for en beskrivelse.

> Brugen af en metafor kan sammenlignes med en talehandling, der retter vores opmærksomhed for at få os til at se på noget på en given måde. Med hensyn til metaforer må vi dog hellere tænke på at forstå eller forestille os end at se noget på en given måde (Yoos s. 86).

Den måde vi bruger sproget på er ikke statisk eller en direkte afspejling af virkeligheden - derimod er vor sprogbrug baseret på begreber med udflydende rammer, hvor disse rammer ændrer sig i forhold til vor samfundsmæssige væren. Det, der på et tidspunkt opfattes som metaforer, gør det måske ikke på det næste og omvendt. Når metaforbegrebet anvendes må dette forhold betænkes. Metaforbegrebet set under et har i dag udflydende grænser. For at metaforbegrebet kan karakteriseres som et videnskabeligt begreb og ikke alene som et hverdagsbegreb (et upræcist begreb), må de forudsætninger opstilles, som kan give metaforbegrebet den status, der tilkommer det.

De forudsætninger og betingelser der må opstilles for metaforer angår dette, at vi forstås eller forestiller os noget på en bestemt måde. Disse forudsætninger og betingelser kan ikke være absolutte, metaforer kan ikke alene angå hvordan udtryk på en given måde indgår i en ytring.Udtryk er ikke udtryk - eller:det udtryk i én kontekst bruges til at betegne eller benævne, er ikke det samme som i en anden. Betydningen i en ytring er ikke summen af de forskellige udtryks betydning; betydningen angår ytringens brug . Disse forhold kan ikke bortabstraheres uden at forståelsen af metaforen bliver uholdbar; disse forhold må fastholdes, for at metaforen ikke bliver et hverdagsagtigt upræcist begreb, og derved kommer til at sige mere om den person, der bruger det, end om nogle faktiske forhold.

Metaforer bruges og forstås i mange sammenhænge, hvorfor det vil være uholdbart at karakterisere denne brug og forståelse som "unormal". Metaforer indgår i den "normale" sprogbrug og kræver derfor at blive forstået som "normal" sprogbrug: metaforer er en del af vor sprogbrug i de mange mulige situationer og sammenhænge, vi kan befinde os i. Det moderne metaforbegreb befinder sig på grænsen mellem at være et hverdagsbegreb og et videnskabeligt begreb - i dette, at bevæge metaforbegrebet bort fra sin forudsætningsløse brug til en forståelse af sprogbrugen, består det moderne metaforproblem.

2.2.1. Det metaforiske problem og dets synlighed.

Det metaforiske problem i det moderne samfund har to aspekter, som af praktiske fremstillingsmæssige grunde kan betegnes henholdsvis "det teoretiske metaforproblem"[11] og "metaforbrug-problemet". Det første angår metaforbegrebet det andet brugen af metaforer. De to aspekter angår de samme samfundsmæssige problemer, men optræder i forskellig sammenhæng. De to del-problemer kan derfor iagttages hver for sig, selvom de indgår i et vist afhængighedsforhold til hinanden og må forstås i denne sammenhæng. Når jeg henviser til det teoretiske metaforproblem tænker jeg ikke på en speciel teori om metaforer, men derimod på den samlede og inkonsistente teoretisering af metaforer i det moderne samfund - når jeg henviser til metaforbrug-problemet tænker jeg på forandringerne af vores metaforiske sprogbrug (som jeg har undersøgt - denne undersøgelse vil blive fremstillet i afsnit 3) og på det forhold, at vi ikke f.eks. begrænser os til alene at anvende metaforer i poetisk regi.

Det metaforiske problem, som jeg ser som et specielt historisk fænomen, er ikke et problem i sig selv - det er ikke et problem, som altid har været "skjult" til stede, og som man i det moderne samfund af mere eller mindre tilfældige grunde har fundet interesse for - det er derimod et problem i det moderne samfund, fordi metaforer er væsentlige for os i den måde, vi ser verden som noget på, og da det forhold, at vi ser verden på en bestemt måde, nok må siges at være problematisk i det moderne samfund, må det nøglebegreb - metaforbegrebet - der er i stand til at sammenfatte og fastholde denne problematik i sig selv siges at blive problematisk. Fremkomsten af metaforproblemet må ikke ses som et isoleret problem, men må i begge dets aspekter ses som udtryk for essentielle problemer i det samfund, det indgår i.

Vi kan sige, at metaforproblemet bliver synligt i det moderne samfund - det, at der er tale om et <u>problem</u>, er indbegrebet af, at det bliver <u>synligt</u>. Metaforproblemet bliver synligt i sine to aspekter. Det, at det bliver synligt, er noget kvantitativt, som ikke siger noget om hvori det kvalitative ved problemet består - at det bliver synligt, det vil sige, at man taler meget mere om det end før, siger derimod noget

om, at der er tale om et problem.

Den tankegang jeg her giver udtryk for er også en gammel taoistisk opfattelse - dette gør den ikke mindre væsentlig. Tankegangen er, at begynder man at tale om noget (det vil i min sprogbrug sige, at noget bliver synligt), er det fordi, der er tale om et problem (dette er en tankegang der også findes hos Olsen & Grevy 1982 s. 118-119). Tankegangen fremgår allerede hos Lao Tse bl.a. af stykke 18:

> Først når det virkelige fællesskab, den virkelige samfølelse inden for folket er gået tabt, gives der "humanitet" og "menneskepligt". Når de åndeligt begavede stikker hovedet frem(fra deres folkefællers lag, hvor de hidtil øvede deres indflydelse skjult, prunkløst, umiddelbart,)er samfundet blevet et vrængbillede af sig selv. Først når slægtens (virkelige) sammenhold er borte, gives der "sønlig pietet" og "forældrekærlighed". Og først når et rige er i fuld indre opløsning, gives der "tro regeringstjenere". (1953, Dantzers oversættelse og indføjelser).

Som det fremgår opstår begreber - eller de anvendes i højere grad - som f.eks. "humanitet" og "menneskepligt" i det øjeblik, de ikke længere er en selvfølge eller noget naturligt ved det givne samfund. Det "virkelige" er forsvundet, når man bringer det på tale - netop dette at noget tages op til overvejelse, sprogliggøres, er et udtryk for, at der er tale om nogle problematiske forhold, som er blevet synlige.

Jeg kan ikke gå ind på den tankegang, at det sprogliggjorte er det ikke-virkelige og alene det usagte er det virkelige - jeg vil foreslå en mere relativistisk forståelse af forholdet. I den taoistiske tankegang skilles det virkelige fra det sprogliggjorte. Dette er en idealistisk tankegang, hvor det virkelige er det absolutte og ideelle - det sprogliggjorte er manglen alene. Sproget bruges dog til at udtrykke andet end mangler med - taler man i højere grad end før om "humanitet", er det fordi, der er tale om et mere virkeligt problem end før. Gives der "humanitet" og "menneskepligt", er det ikke på baggrund af en tidligere idealtilstand, men på baggrund af et samfund og en sprogbrug, hvor disse begreber ikke var så almindeligt anvendte, og hvor problemet ikke var så synligt.

Metaforproblemet i det moderne samfund er blevet synligt og dermed problematisk. Hvorledes dette kommer til udtryk,

vil jeg nærmere belyse. Problemets to aspekter er blevet mere iøjnefaldende. Forandringer i brugen af metaforer kunne medføre, at man bliver opmærksomme på det metaforiske problem. Man behøver dog ikke at blive opmærksomme på problemet alene af den grund, hvilket jeg heller ikke tror er tilfældet - forandringerne alene er ikke årsagen til at metaforproblemet i dag er væsentligt. Man behøver ikke at lægge mærke til forandringerne i brugen af metaforer, hvis man ikke i forvejen var sporet ind på emnet - men da analyser af metaforer er lige så gamle som reflektioner over sproget (jf. Guenthener 1975 s. 199) skulle denne mulighed nok altid være til stede. Selvom man har beskæftiget sig med metaforer siden Aristoteles, er dette ikke ensbetydende med, at man alene af denne grund skulle finde det interessant, at brugen af metaforer fandtes andre steder end i poesien; finder man dem andre steder, kunne man opfatte dem som noget unormalt.

Tendenser til en ændret opfattelse af metaforen findes før den moderne tid. Her tænkes specielt på Richards(1936) og Black (1955). Richards samtidige tog ikke hans ny tanker (disse vil blive gennemgået i afsnit 2.3.1.) op til overvejelse - tiden var ikke moden til en ny forståelse af metaforen - en opfattelse af metaforen som et almindeligt og væsentligt sprogligt fænomen. Da jeg vil antage, at metaforer i civiliserede samfund altid har været anvendt, kan man derfor spørge om, hvorfor denne brug ikke tidligere er blevet opfattet som almindelig og som væsentlig.

Som tidligere nævnt kan de definitioner man opstiller ofte sige mere om den måde, man selv ser noget (her: sproget) på end om det, man definerer. Dette er et udgangspunkt for forståelsen af, hvorfor metaforer opfattes som væsentlige i dag. At vi må interessere os for metaforer hænger derfor ikke alene sammen med, at der sker væsentlige forandringer i brugen af metaforer, men skyldes også det, at vi har måttet indse, at vi må se anderledes på sproget end man tidligere gjorde (her tænkes f.eks. på den lukkede autonome sprogopfattelse, den betydningsfikserede sprogopfattelse). De teoretiske mulighedsbetingelser ligger klar før 1960.

En ny sprogopfattelse (jf. 1.4.), der er repræsenteret

ved Wittgenstein(1971,org.1958), hvor det ny blandt andet består i, at begreber ikke tillægges fælles definitioriske træk, således at de må forstås inden for et lukket begrebssystem. Med værket er der banet vej for en forståelse af metaforen, ikke som en afvigende sprogbrug men en forståelse, der placerer metaforer inden for anden hverdagsagtig sprogbrug, hvor begrebernes brug opfattes som udtryk for hvordan sprogbrugerne opfatter og forstår deres omverden.

Ryles rolle (Ryle 1949) i grundlaget for de teoretiske mulighedsbetingelser for at forstå metaforen i det moderne samfund er heller ikke uvæsentlig. Med opstillingen af begrebet om kategorifejltagelsen som væsenligt, får vi mulighed for at forstå, at opretholdelsen af et skel mellem disse kategorier ofte erv. afgørende for hvordan vi opfatter verden. Ryle taler om (s. 15 ff) at begreber, der står for en kategori (f.eks. det mentale) ikke må sammenblandes med begreber, der står for en anden kategori (f.eks. det fysiske).

> Tanker er ting men en anden slags ting end legemer; mentale processer er årsager og virkninger, men en anden slags årsager og virkninger end legemlige bevægelser. Og så videre. (s. 19).

Kategorier og begreber må forstås snævert sammenknyttede - alle begreber er udtryk for en kategorisk inddeling og organisering af verden. Ud fra dette kan vi se, at når der om metaforen siges, at noget omtales på en fremmedartet og unormal måde, kan det være unormalt ud fra vor normale kategoriske opdeling af verden - metaforer kan være udtryk for en kalkuleret kategorifejltagelse, f.eks. når vi siger "han er en ræv" og sammenblander to kategorier, nemlig de der indordner begreber under henholdsvis mennesker og dyr. Forståelsen af metaforer som kategorifejltagelser vil jeg modificere senere (i afsnit 3.3) - det, jeg her har villet gøre opmærksom på, er Ryles rolle for forståelsen af, at vi opfatter og opdeler verden i kategorier, og at det netop er vore begrebers tilhørsforhold til disse kategorier, som gør, at når begreberne sammenstilles uafhængigt af disse tilhørsforhold, har vi at gøre med metaforer. Det må her også pointeres, at opdelte vi ikke verden i kategorier - eller i så eksakte og adskilte kategorier som vi har i dag - ville forskellige begrebsmæssige sammenstillinger ikke kunne karakteriseres som metaforer. Bevidstheden om, at

vi forstår og organiserer verden i kategorier, er forudsætningen for, at vi kan forstå og blive opmærksomme på metaforernes væsentlige rolle i det moderne samfund og dermed blive opmærksomme på det metaforiske problem.

Med Wittgenstein (1958) får vi åbnet op for en ikke-feticheret sprogforståelse, hvor sproget ikke ses som en entitet i sig selv uafhængig af den kontekst, den indgår i. Sproget (og dermed f.eks. også tekster) kan ikke studeres i sig selv - betydningen ligger ikke i selve sproget men opstår for mennesker i bestemte situationer og sammenhænge. Sproget må altså undersøges og forstås ud fra den måde, det bruges på, og ud fra den sammenhæng det indgår i. Tendenser til forståelsen af det metaforiske problem dukker op samtidig med, at man begynder at se på sprogbrugen og ikke alene tænker sig til, hvad sprog eventuelt kunne formodes at være. Som Fernandes udtrykker det (i en kommentar til Beck, Beck 1978 s. 89):

> Et sidste ord i metoders favør. I den senere tid har vi forvirret os med den tanke, at vi kan sidde tilbagelænet i lænestolen og operere logisk med tekster, idet vi producerer alt hvad vi behøver at vide om kultur...

En forståelse af en kultur eller et samfund må derimod operere ud fra en forståelse af den måde sproget bruges på i det givne samfund. Går vi "ud i marken" og ser på metaforerne i stedet for at forblive logisk opererende tilbagelænede i lænestolene (Fernandez billedlige beskrivelse af den feticherede sprogopfattelse findes også et sted hos Bernstein) må dette nødvendigvis føre til en ny forståelse af metaforen. Ser man på sprogbrugen ses, at metaforer er et almindeligt fænomen, der kræver at blive forstået som sådan.

Væsentlige forandringer i brugen af metaforer er som nævnt ikke alene den nødvendige betingelse for, at man bliver opmærksom på det metaforiske problem. Alene teoretiseringer over metaforer fører ikke til en forståelse af metaforen i sin samfundsmæssige sammenhæng - for at forstå brugen af metaforer som et almindeligt sprogligt fænomen, for at etablere det moderne metaforproblem, kræves, at der fokuseres på den måde, sproget bruges på. Omkring 1960 mener jeg, er ikke alene de mulige betingelser for metaforproblemets opståen i det moder-

ne samfund til stede. Omkring 1960 må metaforproblemet nødvendigvis blive særligt synligt, for idet man får øjnene op for den måde sproget bruges på, må man nødvendigvis også blive opmærksom på den almene status metaforbrugen har i vor sprogbrug.

Opdagelsen af metaforens almene og væsentlige status betyder samtidig, at metaforen ikke alene kommer til at interessere f.eks. lingvister eller litterater. Derimod bliver emnet interessant for alle, der er interesseret i at forstå menneskets betingelser og dets selvforståelse i det moderne samfund. Interessen for metaforer opstår i erkendelsen af, at metaforer ikke er et isoleret sprogligt fænomen, men indgår i en almen problematik om, hvordan mennesket forholder sig til sin omverden.

2.2.2. Det teoretiske metaforproblems synlighed.

Efter ca. 196o bliver det teoretiske metaforproblem synligt. Flere forskere inden for mange forskellige humanistiske retninger beskæftiger sig herefter intensivt med problemet - det drejer sig blandt andet om lingvister, psykologer, psykolingvister, psykoanalytikere, antropologer og filosoffer. Hvis man før kunne karakterisere metaforbegrebet som forholdsvist konsistent, må det, idet de mange forskellige synsvinkler der nu lægges på emnet betænkes, karakteriseres som inkonsistent og problematisk. Tendensen er, at synspunkter som de følgende, kunne man finde før 196o:

> Diskussioner af metaforer - der er ikke mange af dem - slår os ofte først med deres overfladiskhed (Murry 1931 s. 1)

> Der er kun lidt nyt at sige om emnet metaforer. Det er blevet diskuteret i umindelige tider og bliver det stadig og over det hele har der altid været en tilnærmet enighed (Henle 1958 s. 173).

Flere steder har man fundet disse synspunkter bemærkelsesværdige - de er da også iøjnefaldende på baggrund af situationen i dag - således bemærker T. Gardner (197o s. 727) Henles synspunkt og Black (198o s. 19) Murrys. I dag er sagen faktisk den modsatte af den skitserede. Metafordiskussionerne er ikke få; der siges meget nyt om metaforer, og det, der siges, er ikke overfladisk. I dag karakteriseres situationen bl. a. begejstret af T.Cohen:

> Dette er gode tider for metaforens venner... Metaforen er et vidunderligt emne, og dets ny elever er skikket til at blive så fortryllet af det, at de aldrig lærer at den respektable vej til dets studium var blokeret indtil for ganske nyligt (T. Cohen 198o s. 1.)

Men en bedre karakteristik i denne sammenhæng er nok:

> Forståelsen af metaforen er ikke længere begrænset til æstetikkens indsnævrede verden - den er nu ved at bliver erkendt som central i enhver fyldestgørende betragtning af sproget og er blevet set spille en central rolle i epistemologi og endda i metafysik. (M. Johnson 1981 s. 3).

Det teoretiske metaforproblem bliver også synligt rent kvantitativt set. En mængde publikationer om emnet sendes ud på især det engelsksprogede marked (på dansk findes dog så

at sige
intet angående det ny metaforproblem(12)). Ikke alene udsendes publikationer - artikler og bøger - men også ældre artikler genoptrykkes og udgives i ny antologier og ikke-engelsksprogede publikationer oversættes til engelsk

. Denne eksplosion i metaformaterialet sker specielt efter 196o iflg. M. Johnson (1981 s. 3).

Pausch karakteriserer den kvantitative side af metaforproblemet:

> En omfattende forskningsberetning over metaforproblemet står endnu forude, og dette med god grund, idet den vel ville være uoverkommelig for en person. For at få overblik over den forhåndværende litteratur om metaforer, skriver en amerikansk student, der er forfatter til en af de mange afhandlinger om emnet, behøver man mere end to øjne (Pausch 1974 s. 56).

I denne forbindelse må opmærksomheden også henledes på Shibles omfattende bibliografi "Metaphor: an annotated Bibliography" (1971), hvor der på mere end 4oo sider henvises til den omfattende litteratur om emnet. Black (198o s. 19) har foretaget en optælling og mener, at der i bibliografien måske findes så mange som 4ooo titler.

Den store mængde publikationer vedrørende metaforer, hvor forskelligartede synsvinkler på sprog og på metaforer kommer til udtryk, må vi ikke lade os forvirre af. En sådan forskning som Pausch foreslår, og som hvis jeg forstår ham ret, skulle gå ud på at fremstille og forstå det nuværende metaforproblem ud fra det, der er skrevet om metaforer, mener jeg ikke kan være ønskværdig. Pausch identificerer metaforproblemet med det teoretiske metaforproblem; metaforproblemet har, som jeg har vist, to aspekter og begge må respekteres.

Det er muligt, at man skal have mere end to øjne for at læse alt, hvad der er skrevet om metaforer - måske skal man også have mere end fem fingre på hver hånd for at gengive dette totale og hypotetiske overblik. At operere med et sådant idealistisk overblik er efter min mening at vende problemet på hovedet - man kunne i stedet spørge om hvilken glæde man skulle have af et sådant overblik. Af de forståelser, der findes af metaforer, er flere givet grundliggende forskellige - hvad skulle et overblik over disse forskellige teorier og deres grundliggende forskellige forudsætninger (dette kunne være

forskellige sprogopfattelser) gøre godt for? Et sådant overblik ville i uheldigste fald kunne bruges til at hypostasere, at der i dag fandtes en teori om metaforer.

Alle forståelser og definitioner af metaforer er ikke lige væsentlige. Det, det drejer sig om, er, at forstå hvori metaforproblemet (og ikke alene f.eks. det teoretiske metaforproblem) består. Man må arbejde med et brugbart metaforbegreb, der er defineret ud fra visse forudsætninger - disse forudsætninger må have noget at gøre med den måde metaforer bruges på, og ikke lægge sig op ad nogle mønstereksempler på metaforer.

Den erkendelse man kan få ved at beskæftige sig med metaforproblemet, det vil sige ved at læse nogle af de mange tusinde sider, der er skrevet om emnet, bør ikke udmunde i, at man på nogen måde forsøger at sammenfatte de mange mulige forståelser af metaforer. Den intensive beskæftigelse med emnet metafor har, som det ofte viser sig, når man beskæftiger sig med andre emner, ført til, at man opdager, at emnet smutter fra én. Den intensive fokusering på et enkelt emne, på en ganske lille del af verden åbner ofte op for, at man opdager, hvor lidt man faktisk ved. For metaforens vedkommende vil jeg dog mene, at denne opdagelse delvis er tilsyneladende.

Flere steder ses denne opdagelse af erkendelsesniveauets grænser:

> ...udforskningen af metaforen minder påfaldende meget om udforskningen af ethvert primært bevidsthedsmæssigt materiale; det kan ikke følges langt uden at vi føres til forstandens grænselinie (Murry 1931, s. 1).
>
> Becks anmeldelse summerer meget nutidige arbejder om metaforer og indeholder mange værdifulde indsigter, men den viser også utilsigtet klart hvor lidt vi faktisk ved om hvordan metaforer opfører sig (McCormack i en kommentar til Beck, Beck 1978 s. 93).

Måske ved vi kun lidt om metaforer, og måske kan vor forstand ikke kapere den fulde sandhed om metaforer - men det vi kun ved lidt om og ikke kan kapere er metaforer i en for idealistisk og absolut forståelse. I stedet for at ville forstå alle de måder, metaforer kan tænkes at optræde på, mener jeg, at vi bør beskæftige os med de måder, metaforer faktisk bliver

brugt på i bestemte sammenhænge. Metaforen kan ikke - og bør ikke - forstås i sig selv - uden for enhver kontekst, situation eller ud fra en række forskellige synsvinkler samtidig. Forsøges dette risikerer man at placere sig forudsætningsløst midt i det teoretiske metaforproblem. Kernen til forståelsen af metaforproblemet (i sin helhed) ligger dog, som det her vil vise sig, i det moderne teoretiske metaforproblem.

Foruden at afstå fra at blive "tryllebundet" og tro, at metaforen kan forstås i sig selv og ud fra en samlet forståelse af det teoretiske metaforproblem, må vi også afstå fra at undersøge metaforer på samtlige de måder de bruges på - og uafhængigt af den sammenhæng de indgår i - samtidigt. Metaforer bruges i forskellige sammenhænge og på baggrund af helt forskelligartede betingelser. Når f.eks. børn bruger metaforiske udtryk, fordi de endnu ikke har lært sproget "korrekt", kan dette ikke uden videre sammenlignes med f.eks. den metaforbrug, der findes i poesi (for mere om de forskellige sammenhænge metaforer bruges i, se 2.2.3.). Metaforerne bruges her ud fra helt forskelligartede betingelser, og man må have en meget bred forståelse af metaforer for at kunne forstå disse forskelligartede betingelser under ét. En sådan "forståelse" kan næppe betegnes som en forståelse. Vi har snarere at gøre med en så bred opfattelse af et fænomen, der ser dette fænomen overalt; en sådan opfattelse kan betegnes som en feticheret metaforopfattelse - udtryk for en sådan opfattelse afspejler sig i udtryk som "alt er metaforer". Metaforer findes måske ud fra ganske formelle lingvistiske kriterier overalt - men at ville forstå disse metaforer under ét giver ingen mening.

Forstår man metaforen som et idealistisk fænomen (der alene kan identificeres på nogle formelle kendetegn, og er metaforer uafhængigt af konteksten) vil den kunne ses mange steder. Som Beardsley siger:

> Metaforen er et lingvistisk fænomen af særlig filosofisk interesse og vigtighed, fordi dets brug inden for mange forskellige domæner rejser forvirrende spørgsmål om dets natur og om sprog og videns grænser (1967s.284).

For brede opfattelser af metaforer omfatter så meget, at der faktisk ikke ud fra disse kan siges noget om metaforer, eller om hvilke sammenhænge metaforer er væsentlige i - ikke alle

metaforer er lige væsentlige, det vil sige: ikke alle forudsætninger, som metaforer teoretisk forstås ud fra (her tænker jeg f.eks. på Henle (1958)), og ikke alle sammenhænge, som metaforer bliver brugt i, er lige væsentlige.

Man kan som sagt ikke forstå metaforer ud fra at de skulle være en ualmindelig sprogbrug. Heller ikke dette, at metaforer er flertydige, er et kriterium for at adskille dem fra anden sprogbrug. Enhver sætning er faktisk flertydig (jf. L.J. Cohen & Margalit 1972 s. 736) - og dette uanset om der er tale om en metaforisk sætning eller ej. Man kan heller ikke sige, at metaforisk sprogbrug skiller sig ud fra anden sprogbrug, fordi den metaforiske sprogbrug skulle være speciel farvet eller ikke-neutral. Dette ville forudsætte, at al anden sprogbrug var neutral, og dette er faktisk ikke tilfældet - intet sprog er neutralt (jf. Kuhn 1980 s. 416). At metaforer indgår i vor sprogbrug i forskellige sammenhænge, må ikke forlede os til at tro, at al sprog er metaforisk - dette giver ganske simpelthen ingen mening.

Derfor er jeg f.eks. uenig med Shibles's (1974) udlægning af, hvad metaforer er. Shibles opregner (s. 31-36) en liste på ialt 21 forskellige metaforer (f.eks: synekdoke, arketype, substitution, sidestilling, døde metaforer). Shibles metaforbegreb er meget bredt. Man kan spørge hvad Shibles liste af metaforiske hoved-former (at der er tale om hovedformer vil sige, at der må findes endnu flere former for metaforer) skal bruges til - de kriterier, der ligger til grund for opstillingen af de forskellige hovedformer, giver efter min mening ikke mulighed for at bruge listen til noget som helst, der gør det muligt at forstå, hvad metaforer er. Min kritik går ikke så meget på, at kriterierne er meget upræcise - ud fra disse kan det næppe afgøres om en ytring er en metafor eller ikke. En 'arketype' f.eks. er

> en metafor der er gentaget så mange gange, at den synes at være en universel ide eller sandhed (s. 32)

- men hvor mange gange skal metaforen gentages? Min kritik går mere på, at de kriterier der opstilles er af forskellig art (eller: kategori), således at det, der synes at være en liste over metaforer, i virkeligheden er et summa summarum

af de helt forskelligartede forudsætninger og dermed af de helt forskelligartede synsvinkler, der kan lægges på metaforen.

Således angår kriterierne for "synekdoke" og "substitution" noget om ordombytninger, hvorimod kriterierne for "arketype" og "døde metaforer" angår hvordan de bruges eller hvor mange gange, de er blevet brugt - "arketypen" er en ofte gentaget metafor, og "en død metafor" en, som er blevet så almindelig, at den opfattes som bogstavelig. Eksempler på "sidestilling", der tages fra ikke-sproglige områder, er filmmontager og collager (s. 32) - disse kriterier angår altså ikke alene rent sproglige fænomener (et synspunkt som også Brown (1976 s. 172) har - et bykort ses som en metafor for den by, det repræsenterer). Der er her tale om en sammenblanding af kriterier, som ikke må foretages. Kriterier, som specielt ikke må blandes sammen, angår den måde metaforer er konstrueret på (rent sprogligt set), og den måde de bruges på - i dette synspunkt vil Boyle nok støtte mig: (13)

> At undlade at skelne mellem metaforens grundlæggelse på ordet og dets brug i en bestemt prædikation har til tider uheldige konsekvenser i de kritikker som fulgte hr. Richards i sagen (1954 s. 257).

Det, at Shibles opstiller listen uden at gøre opmærksom på disse forhold, er med til at formørke det teoretiske metaforproblem. Det bliver uigennemsigtigt, hvad metaforer er, idet det postuleres, at alle disse 21 er metaforer og ikke synspunkter på metaforer. Skal der opstilles en liste over metaforer, må det være ud fra samme type kriterier. Shibles må ankes for ikke at skelne mellem de typer kriterier, han anvender i sin opfattelse af metaforer. Hvad listen kan bruges til, kan man kun gisne om - jeg tror, at Shibles vil bruge listen i et forsøg på at gøre os opmærksom på, at metaforer er et interessant problem, som findes mange steder og har mange aspekter, og at han vil antyde noget i retning af, at næsten alt er metaforisk; at han skriver "...alle definitioner er metaforiske" og citerer Frost "al tænkning er metaforisk" (s. 27) peger i denne retning. Det, det dog drejer sig om, er, at Shibles's tekst er et eksempel på, hvordan man kan placere sig forudsætningsløst i det teoretiske metaforproblem. Med Shibles er der ikke

åbnet op for en bedre forståelse af metaforproblemet men snarere det modsatte.

Det må fastholdes, at forståelsen af hvad metaforer er, altid må ses på baggrund af en række forudsætninger, og at forståelsen af hvordan metaforer bruges, altid må ske på baggrund af den sammenhæng de indgår i. Det er derfor en illusion at ville forstå hvad metaforer er uden at tage hensyn til disse forudsætninger; selv om disse ikke nævnes, er de der og sætter sig igennem i kriterierne for metaforerne. Jo mere skjulte og forskelligartede forudsætningerne er, jo mere problematisk og forvirrende må opfattelsen af metaforerne blive. At tale om metaforer, som om de var uproblematiske, som om alle ved, hvad metaforer er, og at tro, at man kan forstå, hvad metaforer er, ved at få et samlet overblik over de måder metaforer kan opfattes på, er derfor en misforståelse.

Det må konstateres, at det teoretiske metaforproblem er blevet synligt (ca. 1960) såvel kvantitativt som kvalitativt: interessen for metaforer er blomstret op og viser sig i mangfoldige facetter. Opmærksomheden over for metaforer er opstået i og med at interessen er blevet vendt mod den måde, sproget bruges på. Under forskellige forudsætninger har man i de senere år beskæftiget sig med metaforer med speciel interesse. Fordi dette er sket ud fra forskellige forudsætninger, har man ikke nået nogen eksakt eller entydig bestemmelse af metaforen. Desuagtet at man har kunnet finde mønstereksempler på metaforer og opnå en vis enighed angående disse, kan der ikke opstilles en grænselinie for, hvad der er metaforer og hvad ikke. At der således er tale om en uenighed, er grunden til, at de moderne teorier om metaforer under et er blevet betegnet som det (moderne) teoretiske metaforproblem - denne betegnelse antyder ikke, som det her har vist sig, at der er tale om et problem, der kan eller bør løses - af problemet kan der derimod drages nogle erfaringer og nogle erkendelser.

For at komme til at forstå hvad metaforer er, kan man ikke alene teoretisere over problemet. Vi må bort fra den ide, at metaforer kan forklares ud fra ideal- eller mønstereksempler. At forstå hvad metaforer er, består ikke i at opstille nogle tænkelige kriterier for metaforer -når man abstraherer fra den måde

de metaforer bruges på, abstraherer man fra så væsentlige sammenhænge, at det metaforbegreb, man står tilbage med, ikke er brugbart - det er for bredt og for altomfattende. Metaforer kan begribes hvis begge metaforproblemets aspekter respekteres: også metaforer i brug og i en bestemt sammenhæng må undersøges. I undersøgelsen af hvordan metaforer bruges, står vi over for et nyt problem - i en undersøgelse drejer det sig nemlig ikke om hvad, der er metaforer i sig selv. Hvis brugen af metaforer skal kunne undersøges må vi præcist vide, hvad der er metaforer og hvad der ikke er metaforer. Jeg håber at det viser sig, at denne problematik kan følges, uden at vi komme på den forkerte side af den grænselinie, som Murry har sat (her s. 7o) - en grænselinie som nok er længere borte end tidligere antaget.

2.2.3. Metaforer i forskellige sprogbrugssammenhænge.

Interesse for den måde sproget bruges på i almindelighed, er forudsætningen for, at man kan få øje på det faktum, at metaforer bruges i forskellige (ikke-poetiske) sammenhænge. Man kan dog ikke tale om metaforer uden at tale om, hvilken sammenhæng de indgår i - dette fører til for brede opfattelser af metaforer. Metaforer indgår i mange sammenhænge forstået således, at de formelle kriterier, for om en sætning er en metafor eller ikke, er til stede. Det er dog ikke uproblematisk uden videre at lade formelle kriterier (f.eks. Aristoteles's definition) være rettesnor for, om en given sætning er en metafor eller ikke. Den aristoteliske definition er ikke så bred som den umiddelbart synes, og som man vil gøre den til (f.eks. Turbayne 1970 s. 11) - metaforer er hos Aristoteles nok sætninger der er underlagt de formelle kriterier, men der er ikke tale om tilfældige **sætninger** - der er tale om **sætninger** i en bestemt sammenhæng nemlig den poetiske. I den aristotel iske opfattelse er metaforer altså metaforer i en poetisk sammenhæng. At de formelle kriterier er til stede i en given **ytring** (f.eks. en dagligsproglig) betyder ikke nødvendigvis, at den er en metafor i Aristoteles's forstand - er der tale om en metafor, må der gives udtryk for, at det er en metafor i en bestemt sammenhæng. De forskellige sammenhænge, metaforer optræder i, kan ikke uden videre sættes under et.

At man ikke er sig disse forhold nok bevidst, er grunden til megen forvirring om, hvad metaforer er. Denne forvirring kan kun afhjælpes ved, at man afstår fra at forstå metaforer i absolut forstand eller som noget i sig selv. En usikkerhed, for hvor grænsen mellem metaforer og ikke-metaforer går, kommer f.eks. frem i en lille undersøgelse, W. Ingendahl har foretaget:

> I et seminar over "Læren om poesi på et sprogvidenskabeligt grundlag" efterprøvede vi begrebet "metafor"'s brugbarhed på den måde, at deltagerne skulle strege alle de sprogelementer under, som de mente var metaforer. Resultatet overgik dog vore forventninger: graden af overensstemmelse nåede ikke engang 50 %. Kun 2 ud af ialt 58 ord, der kunne komme i betragtning, mente alle seminardeltagerne var metaforer, mellem 8 og 58 ord blev understreget. (1972 s. 269).

Heraf fremgår det tydeligt, at det metaforbegreb man i seminaret har haft, ikke har været eksakt. Ingendahl, der har undersøgt materialet nøjere udpeger årsagen til den store afvigelse: nogle bruger ofte bestemte metaforer, hvorfor de ikke længere er sig disse bestemte metaforer deres metaforiske islæt bevidst. Årsagen til at nogle bestemte metaforer er blevet understreget af alle er: de ord, det drejer sig om, er ord med et meget begrænset anvendelsesområde, og de er derfor falder i øjnene (jf. s. 269).

Nogle metaforer bruges mere end andre, men dette sker i så fald i et bestemt talefællesskab. At nogle mennesker, der mødes på et seminar, nogle mennesker med samme interesse og bevidsthed om sprog, skulle have en så forskellig individuel brug af metaforer, at de ville have en så forskellig opfattelse af, hvad metaforer er, som undersøgelsen viser, kan jeg ikke tro. Årsagen til afvigelserne, i det der er understreget, er ikke at finde alene i individuelle forhold, men i det forhold at seminardeltagerne ikke har vidst efter hvilke kriterier disse "metaforer" skulle understreges. Skulle Aristoteles's definition anvendes? er metaforer ordbaserede eller skal de forstås ud fra hele sætningen? skulle døde metaforer understreges? har det nogen betydning, at avissiden ikke er en del af en poetisk sammenhæng - kan der i det hele taget være metaforer på en avisside? Dette er nogle af de spørgsmål, man kunne stille til forudsætningerne for, hvad der her skulle tages som metaforer og hvad ikke.

Grænselinien, for hvad der er metaforer og hvad ikke, er ofte vanskelig at trække, som det fremgår:

> ...det synes som om distinktionen mellem det bogstavelige og det metaforiske er af en grad med mange svære grænsetilfælde (Ortony 1980 s. 74).
>
> Uden tvivl udfolder det naturlige sprogs kategorier selv relativt "udviskede" grænser..., og tydningen af en hvilken som helst term er i høj grad kontekstbestemt. Det er derfor vanskeligt at specificere et enkelt kriterium for at skelne mellem bogstaveligt og billedligt sprog...(Winner m.fl. 1976 s. 290).

Helt så pessimistisk som Beck behøver man ikke at være:

> Mens det er let at identificere nogle metaforer er andre skjulte i kommunikationsprocessen. Yder-

> ligere er grænsen mellem bogstavelig og metaforisk brug ofte vanskelig, ja endog umulig at trække (Beck 1978 s. 83).

At skelne mellem hvad der er metaforer og hvad ikke, er vanskeligt. Begreber er, som vist (1.4) ikke karakteriserede ved, at de denoterer ganske bestemte dele af virkeligheden - begreber er derimod brugbare i vor måde at forstå virkeligheden på. At begreber ikke har nogle eksakte grænser, men er karakteriserede ved familieligheder, betyder, at vi ikke umiddelbart kan karakterisere, om et begreb indgår i en kontekst på en "naturlig" måde. Det vil dog vise sig, at selv om det er vanskeligt, er det kun i ganske få tilfælde, det ikke er muligt at karakterisere en given sætning i en konkret sammenhæng for en metafor eller ikke.

At grænselinien, for hvad der er metaforer, ofte synes så vanskelig og umulig at trække (jf. Ortony, Beck, Winner m.fl.), og faktisk i nogle tilfælde viser sig at være ret så uklar (jf. Ingendahl), har jeg påpeget grundene til. At undersøgelsen (Ingendahls) afspejler, hvordan fagfolk er ude af stand til ensartet at sortere metaforer fra ikke-metaforer må ikke føre til, at vi resignerer: denne grænselinie kan ikke trækkes.

Det metaforbegreb seminardeltagerne havde, kan karakteriseres som et hverdagsbegreb. At arbejde ud fra et sådant metaforbegreb kan ikke føre til en forståelse af metaforer. Seminardeltagerne afspejler samme uenighed om, hvad metaforer er som deltagerne i Abercrombles forsøg (refereret i afsnit 1.4.), der skulle diskutere hverdagsbegreberne "normal" og "gennemsnitlig" - en diskussion hos seminardeltagerne ville formodentligt afspejle samme aspekter som Abercrombles forsøg: det ville vise sig, at deltagerne ville kunne bruge begrebet "metafor" i mange sammenhæng, og de ville givet mene, at de selv forstod, hvad det betød - i begyndelsen af diskussionen ville de tage det for givet, at de var enige og senere opdage, at h_n faktisk alene talte ud fra egne kriterier. Et sådant metaforbegreb kan ikke karakteriseres som brugbart her.

Et brugbart metaforbegreb må opstilles. Hvis det skal have nogen mening at tale om metaforer, må de forstås inden for de sammenhænge, de indgår i. Vi må derfor ikke fiksere på enkelte metaforiske eksempler - at gøre dette fører ofte til, at vi

abstraherer fra den sammenhæng, metaforerne indgår i. Eksempler og typer på metaforer kan være vigtige at fremhæve for at vise, hvad der helt sikkert er metaforer - i en given sammenhæng. Jeg kan derfor ikke være enig med Beck i synspunktet:

> De mange udgaver som forefindes af definitioner og identifikationer, grænsedragninger (det at trække linien mellem hvad der er og hvad der ikke er metafor) er mindre vigtige end behovet for at identificere typiske og klare eksempler på fænomenet som studeres. Mange processer og produkter, der studeres af "videnskabsmænd" kan ikke nøje afgrænses og behøver det heller ikke for at blive forstået (1978 s. 83).

Det er ikke at tilstræbe at have et tilnærmet hverdagsbegreb som udgangspunkt for en undersøgelse af hvordan metaforer bruges i vort samfund. Selv om det kan være vanskeligt at drage grænser for det, der er metaforer, må det være målet at søge en sådan grænsedragning. Det kan ikke være tilstrækkeligt, man selv synes at forstå de processer og produkter, man undersøger, ud fra utvetydige eksempler.

Metaforer kan ikke forstås i absolut forstand uafhængigt af de sammenhænge de indgår i. Metaforer kan i forskellige sammenhænge bruges til at forstå eller gengive en forståelse af noget på en bestemt måde. De forskellige sammenhænge, metaforer (efter de formelle kriterier) indgår i, har ikke nødvendigvis de samme grænser. Tag det eksempel, at vi skal undersøge, om et barn forstår metaforer - vil vi da gøre dette ved at undersøge hvorvidt barnet forstår underfundige poetiske metaforer? Næppe - vi vil sætte grænsen lavere og sige, at når barnet forstå en række lettere metaforer kan det forstå metaforer. Grænserne vil blive forskellige for de sammenhænge metaforerne indgår i; således også hvis vi undersøger metaforer i forskelligartede kulturer - undersøger vi metaforer i en kultur, der ikke har samme skarpe skel mellem de kategorier, som vi opfatter vor virkelighed ud fra, vil vi da kalde denne kulturs sprogbrug metaforisk, hvis der her blev sammensat sproglige elementer, som alene set for os var en "unormal" sammensætning ? Næppe, men gjorde vi det alligevel, ville vi sige mere om vores egne "normale" opdelinger af verden end om metaforerne i den givne kultur (se 4.1.3.).

Dette er klare eksempler på, at hvad der i én sammenhæng er metaforer, ikke er det i en anden. For de forskellige sammenhænge må der drages forskellige grænser - at forstå metaforer i deres forskellige sammenhænge er at forstå metaforerne inden for forskellige grænseområder. Det, der i et samfund og i en sammenhæng er metaforer, er det ikke i en anden."At forstå et andet sprog, er at forstå dets metaforer", udtrykker en amerikansk gæstelærer på OU forholdet . Personer, som lever i én omgivelse, vil have for vane, at percipere disse omgivelser på en signifikant anden måde end personer, som lever i et andet miljø (jf. Beck 1982 s. 95) - personerne ser deres verden ud fra forskellige kriterier og vil sprogliggøre denne forskelligt. Becks eksempel (1978 s. 87) kan illustrere dette. Den indianske ("indian") gåde "hvad er et barn med kun et øje?" kan besvares med "en synål" - dette beror på, at vi kan skifte fra en beskrivelse af noget menneskeligt til noget ikke-animeret. For os er skiftet at opfatte "øje" ikke-animeret mulig - vi kalder selv den lille åbning i nålen for "øje" (død metafor); men at bruge "barn" for en lille ikke-animeret genstand er for os fremmedartet og må forudsætte en anden opfattelse af børn i den indianske kultur.

Det må formodes, at personer i én kultur bruger metaforer på en anden måde end personer i en anden. Metaforer i civiliserede samfund må være af en anden karakter end metaforer i ikke-civiliserede samfund. Denne relativistiske opfattelse, mener jeg, må føres ud i sin yderste konsekvens: det, der i et samfund på et tidspunkt er metaforer, er det ikke på et andet. At samfund forandrer sig er indbegrebet af, at den måde vi ser vor omverden og er i samfundet på, forandrer sig. Ser vi på brugen af metaforer i vort samfund, der hastigt forandrer sig, vil vi derfor, når vi ud fra en synsvinkel på et givet tidspunkt ser tilbage på hvordan metaforer er blevet brugt, se, at metaforbrugen forandrer sig.

Fordi det, der er metaforer, er noget relativt, kan vi ikke komme til at forstå hvad metaforer er, uden at være os denne relativitet bevidst. Det betyder, at metaforerne må sammenholdes med den sammenhæng, de indgår i; dette gælder især, hvis det drejer sig om en kulturel eller samfundsmæssig

sammenhæng. I samfundet anvendes metaforer også i en række forskelligartede sammenhænge - metaforer har forskellige funktioner. Blikket for den sammenhæng metaforerne indgår i må fastholdes, når vi ser på hvordan den metaforiske sprogbrug forandrer sig, da vi ellers vil miste forståelsen af, hvad metaforer er - metaforer vil blive en sammenblanding af forskellige synsvinkler på metaforer, en sammenblanding af grænselinier der overlapper og krydser hinanden et et virvar.

Jeg kan her nævne nogle af de sammenhænge metaforen (efter de formelle kriterier) optræder i, og som metaforen ofte søges forstået ud fra samtidig. Der er følgende sprogbrugssammenhænge: konkretisering, børns metaforer og metaforer i videnskabelige modeller.

Konkretisering.

Således kan den funktion, metaforer har i den sammenhæng, hvor noget gøres konkret eller mere forståeligt, betegnes. Der kan være tale om to typer konkretisering; vi kan fremstillingsmæssigt skelne mellem 1) den, hvor man vil udtrykke noget, man ikke selv er helt klar på (konkretiseringen angår én selv) og 2) den, hvor man vil formidle et abstrakt forhold (konkretiseringen angår andre). De to forhold kan naturligvis i praksis ikke helt holdes ude fra hinanden.

Det første forhold kan dreje sig om, at man i en situation ikke formår eller har tid til at formulere sig ordenligt:

> Metaforer bliver brugt, når man er for doven til at foretage det hårde analytiske arbejde med at afgøre hvad man vil sige. Følgen er, at metaforer opmuntrer til sjuskede tanker (Petrie 1980 s. 438).

Forholdet er også behandlet hos Aleksandrowicz:

> Når den talende er rådvild med hensyn til hvordan en almindelig ide skal udtrykkes, kan han låne et ord fra en anden kontekst. De to objekter eller ideer har nogle fælles kvaliteter, og den ny kontekst sørger for, at give oplysninger om den ny mening,som er anvist af ordet (1962 s. 96)

I dette forhold ses, at brugen af metaforer ikke behøver at blive opfattet som noget positivt - Petrie henviser til negative menneskelige egenskaber. Metaforer behøver ikke at være udtryk for en ny måde at se tingene på - de kan derimod udtrykke noget på en måde, der kan være uhensigtsmæssig for situationen. Ingendahl (1972 s.268)

betegner de ord, der anvendes i stedet for det, som ville kræve det hårde analytiske arbejde, for nødord. Jeg er ikke enig med Petrie i hans synspunkt, at blev metaforer bortskaffet, ville der være færre misforståelser (1980 s. 438). Derimod kunne nogle misforståelser undgås, hvis metaforer ikke blev anvendt i den her skitserede sammenhæng, hvor nødord anvendes. Nødord kan hjælpe én til at udtrykke noget "man ikke lige kan komme på", men det kan bero på et held, om man med denne sprogbrug bliver forstået rigtigt.

Det andet forhold drejer sig om, at man vil udtrykke et komplekst eller abstrakt forhold på en mere anskuelig måde. "Konkretion" kalder Albeck (1973 s. 119) forholdet (hun taler om det i poetisk sammenhæng) - i denne metafor fremhæves bl.a. det sanselige og synlige. Bruges metaforen til at konkretisere et abstrakt forhold, får vi ikke alene forevist forholdet i et bestemt perspektiv, vi får også forholdet vist på en overskuelig måde (vi får en såkaldt "ahaoplevelse"). Dette er en af de mest centrale grunde til at beskæftige sig med metaforer, mener Beck (1978 s. 84); metaforerne medierer mellem vores abstrakte og vores mere konkrete tanker, de hjælper med til at fastlægge den måde vi konceptionaliserer virkeligheden på på baggrund af konkret erfaring.

De to forhold kan ikke holdes absolut ude fra hinanden, for hvor skulle grænsen sættes mellem det intelligente og heldigt valgte nødord og den vanskeligt forståelige metafor for et abstrakt forhold. Ses de to former for konkretisering ikke under ét, men forestiller vi os dem mere rendyrkede inden for hver sin sprogbrugssammenhæng, giver det god mening at tale om to former.

En anden sammenhæng metaforer ofte ses i, er den måde, hvor på de bruges af børn.

Børns metaforer.

Om børn anvender metaforer er et ofte diskuteret emne. Det er nemlig et spørgsmål, om børn i det hele taget kan bruge metaforer selv om det tilsyneladende ser sådan ud. På den ene side kan man i børns sprogbrug iagttage, at metafo-

rer ud fra de formelle kriterier er til stede - på den anden side er det tvivlsomt, om børn faktisk kan operere med **udtryk på** et metasprogligt plan, som skulle være forudsætningen for, at man kan bruge metaforer.

Man kan ikke uden videre tage for givet, at børn bruger metaforer.

> Børn bruger ofte ny metaforer, som er helt utænkelige for voksne (Violi 1982 s. 194).

Er det metaforer børnene anvender, eller er der slet og ret tale om fejlkonstruerede **ytringer**. Loewenberg (1973 s. 37) mener utvivlsomt det sidste; hun taler om det nonsens, som kan komme til at slippe tungen, som kunne være metaforer, men på grund af den manglende intention er fejl - fejl, som også begås af børn og udlændinge.

Når børn siger "bilen skreg efter mig" og ikke det "rigtige", "bilen dyttede efter mig",(jf. L.J. Cohen og Margalit 1972 s. 723) er der ud fra formelle lingvistiske kriterier tale om en metafor; men tager vi hensyn til den sammenhæng **ytringen** bruges i - der er tale om et barn der **ytrer sig** - kan det ikke udelukkes, at der ikke er tale om en metafor. Svaret,om hvorvidt der er tale om en metafor eller ikke, er ikke at finde i yderpunkterne, der karakteriserer **ytringen** hhv. for en metafor og en fejl. Svaret kan derfor heller ikke ligge i at finde den aldersmæssige grænse, der skiller de børn der begår fejl fra de der bruger metaforer. En sådan aldersmæssig linie synes Abraham (1972) at ville sætte:

> ...børn op til alderen 11 til 12 år bruger almindeligvis ikke ord metaforisk uden at metaforen er en veletableret kliché (s. 13).

Gentner gør opmærksom på, at

> På den ene side frembringer meget små børn tilsyneladende metaforiske ytringer...Et eksempel er en 15 måneder gammel pige, som brugte "måne" ikke kun til at referere til den rigtige måne, men også til diverse objekter som en halv grapefrugt og en neglerod...På den anden side lader eksperimentelle undersøgelser formode, at den metaforiske evne tilegnes sent i udviklingen (1977 s. 1034).

Problemet om hvorvidt der er tale om fejl eller metaforer kan altså ikke umiddelbart afklares. Svaret skal nok gives som et både og, og ikke som et enten eller. Selv om børn bruger **yt-**

ringer, der i en anden sammenhæng ville kunne betegnes som metaforer, f.eks. hvis det var voksne, der havde sagt dem, er det derfor ikke nødvendigvis metaforer. At sætte en aldersmæssig grænse for hvornår der kan være tale om metaforer, er ikke så uproblematisk, som det forekommer hos Abraham. Abraham, der bl.a. har sine synspunkter vdr. aldersgrænsen på de 11-12 år fra Helmer (1972) får ikke i tilstrækkelig høj grad gjort opmærksom på usikkerhedsmomenter vdr. denne grænse. Helmer fastlægger ikke grænsen så uproblematisk:

> Børns sprog skal måske ikke betragtes som patologisk dannet på den samme måde, som vi har set det hos afasikere og skitzofrene, selvom der er vægtige tegn, der lader formode, at indtil sent i deres udvikling, (indtil rundt regnet omkring 11-12 års alderen) da bruger børn ikke ord metaforisk. Selvfølgelig er dette en udlægning om hvilken, der er betydelig uvished... (1972 s. 9, min streg).

Metaforer fungerer ikke på samme måde i den voksnes og i barnets brug. Vil vi forstå det, der ud fra de formelle kriterier hos børn er metaforer, må vi forstå dem som indgående i denne specielle sammenhæng. En sådan forståelse synes Cohen og Margalit at lægge op til:

> ...billedet er forfalsket på grotesk vis, hvis metafor bliver opfattet som en speciel form for lingvistisk spidsfindighed. Det at børn lærer at tale metaforisk er ikke en slags krone på værket efter at de har været i lære i sproget. Derimod bruger de metaforer naturligt på barndommens særlige måde, og de lærer gradvist...hvordan man taler bogstaveligt (1972 s. 723, min streg).

Ser vi på børns metaforer ser vi på metaforer i en særlig sammenhæng. Vil vi forstå, at det er metaforer børn bruger, må vi, næsten tautologisk sagt forstå børns metaforer som børns metaforer. Børn bruger ikke metaforer på samme måde som voksne gør; vil vi forstå det, som børn siger, og som alene efter de formelle kriterier er metaforer, må vi, som Cohen & Margalit foreslår, se dem som metaforer ud fra det særlige som karakteriserer barndommen. Det er som vist problematisk at ville forstå metaforerne, der er tale om her, i forhold til f.eks. voksnes og skizofrenes brug af metaforer. Helt galt går det, hvis man sidestiller dette, at lære sproget - og dermed senere lærer at bruge det metaforisk - med dette som udlænding at lære et fremmed sprog (jf. Loewenberg). Børns metaforer kan ikke sidestilles med udlændiges sprogproblemer. Vi må akceptere,

at metaforen ikke er en absolut størrelse, men må forstås inden for den sammenhæng, den indgår i.

En tredie sammenhæng metaforer ses i, er i den væsentlige rolle de spiller i videnskabelige modeller:

Metaforer i videnskabelige modeller.

For at kunne beskrive visse forhold, og her tænker jeg på forhold, som naturvidenskaben beskæftiger sig med (det behøver i denne forbindelse naturligvis ikke at være naturvidenskabelige forhold, men som illustration er dette område nok det klareste), er metaforer nødvendige. Når flere metaforiske udtryk bruges til at beskrive og forklare forhold, som indgår i et vist afhængighedsforhold, kan vi tale om, at metaforerne bruges i modeller.

Når man i naturvidenskaben skal forklare visse fænomener, som er ny erfaringer, noget, der ikke findes noget adækvat udtryk for, bruges metaforer eller metaforiske modeller. Naturvidenskaben beskæftiger sig ofte med så partikulære dele af virkeligheden, at det emne, der skal beskrives, for at forstås i den helt specielle sammenhæng, der afgrænser det, der skal beskrives, fra den øvrige del af verden, ikke kan beskrives med hverdagsagtige begreber. Hverdagsbegreber er i denne sammenhæng for upræcise, idet de ikke kan indbegribe samtlige de forudsætninger, som udgrænser det emne, der skal beskrives. En metafor kan bruges i forståelsen af emnet, idet den kan få os til at se på emnet på en sådan måde, eventuelt ved at se emnet ud fra nogle hverdagserfaringer, som emnet på visse punkter har en vis lighed med, at vi forstår emnet.

Man kan, siger Beardsley (1967 s. 287), tænke på en model som en slags kontrolleret metafor. Således er f.eks. en metafor for elektricitet "strøm". At tale om strøm giver en forståelse for elektricitetens natur. Elektricitet kan vi ikke se i sig selv, men kun se virkningen af. Taler vi om strøm får vi et begreb om dette ellers ubeskrivelige, og på det, som der ellers ikke kan gives nogen forklaring på og forståelse af; vi kan på en bestemt måde forstå det, der strømmer i de elektriske kabler, det som har visse ligheder med væsker, der også strømmer. Metaforen giver en faktisk forståelse for, hvad elektricitet er, fordi elektricitet i visse sammenhænge opfø-

rer sig som væsker og i visse sammenhænge kan behandles som om, den var en væske (14).

Eksemplerne på hvordan metaforer anvendes i denne sammenhæng er mange. Essensen er, at de emner der i iagttagelsessituationen er så isolerede fra omverdenen, at vi ikke kan forstå dem alene ved at nævne de mangfoldige omstændigheder (eller usikkerhedsmomenter) man har isoleret dem fra, kan forstås ved metaforer eller metaforiske modeller. F.eks. Bohrs atommodel kan forstås ud fra modeller for solsystemet (se Dreistadt 1968 s. 98 , Kuhn 198o s. 414 , Hoffman 198o s. 393 og Gentner 1982 s. 1o6).

Den moderne naturvidenskab får os til at se noget abstrakt og komplekst på en overskuelig og forståelig måde ved hjælp af metaforer. Brugen af metaforer i denne sammenhæng behøver ikke at være oplysende, men kan i visse situationer være det modsatte. De teknisk-videnskabelige produkter, resultaterne af den moderne videnskab,skal betegnes. Eksempler som,at vi inden for kybernetik betegner visse dele af maskiner f.eks. kontrollerede misiler og automatiske døråbnere for"sanseorganer" (jf. Billow 1977 s. 83) og inden for edb taler om "hukommelsen" i computeren (jf. Dreistadt 1968 s. 1o5), kan være med til at dreje vores måde at se tingene på i en uheldig retning. Maskiner kan ikke have sanseorganer og hukommelse på samme måde som levende væsener, f.eks. mennesker, kan. Det maskinerne har ligner måske på visse punkter det som normalt betegnes f.eks. "hukommelse", - men kun på visse punkter. Denne slags metaforer kan på uheldig vis få os til at tro, at der ikke er tale om en lighed, men om en identitet - vi kan tro, at maskiner faktisk sanser og husker.

Opstår der en sådan identitet, er det fordi vi med denne brug af metaforer systematisk er begyndt at se virkeligheden på en bestemt måde. Det normale kategoriske skel som før var mellem mennesker og maskiner falder væk samtidig med at vi bruger de samme begreber til at betegne begge kategorierne med. En identitet mellem menneske- og maskin-kategorien er opstået ikke alene ved, at vi betegner noget ved maskinkategorien i begreber fra menneske-kategorien, men når bevægelsen finder sted begge veje. En identitet mellem maskin- og menneskekategorien afspejles i det moderne samfund ofte i sprog-

brugen. Ikke alene karakteriserer vi ofte maskiner med begreber fra menneskekategorien, men vi karakteriserer også ofte os selv med begreber fra maskinkategorien. Boyd (1980 s. 360) taler således om, at vi inden for den kognitive psykologi ofte bruger terminologien fra computerteori og lignende, når vore tankeprocesser skal beskrives/forklares - man ser hjernen (menneskets!) som en slags computer, der skal ordne information. Ikke kun i videnskabelig sprogbrug ser man sådanne forvridninger - især i dagligsproget er de velkendte. Nogle mennesker går til lægen "for at få det årlige syn"; man taler om at få tankerne "frem på lystavlen"; en vinder af VM i 10 km. løb udtaler at han skiftede ned til 2. gear for at få fart på i slutspurten (Fyns Stifttidende 10.8.83). En sådan sprogbrug var ikke mulig, hvis det ikke faktisk forholdt sig sådan, at mennesket i mange situationer føler og opfatter sig selv som maskiner - mennersker lokkes til at se sig selv som automater, mener Neisser (1969 s. 76) - mennesker kan blive manipuleret, forstået, imiteret og udskiftet som maskiner.

Den måde vi metaforisk betegner nyskabelser på, siger ikke kun noget om, hvordan disse nyskabelser har visse ligheder med noget andet, men også i høj grad noget om hvordan vi ser og forstår virkeligheden - og os selv i denne virkelighed. At metaforerne, både de videnskabelige og de hverdagsagtige, bruges, og at de er med til at fordreje den måde vi ser verden på, kunne ikke lade sig gøre, hvis ikke det samfund metaforerne blev brugt i, i forvejen var fordrejet. At en videnskabelig erkendelse eller et nyt teknologisk produkt metaforisk betegnes, som det gør, er fordi, det er muligt, at forstå den eller se det på den måde, fordi man i forvejen har en disposition til at forstå forholdene sådan. Metaforerne opstår ikke af sig selv, men bruges på den måde de gør, fordi de netop herved giver mening.

I videnskabelige modeller kan metaforer bruges til at gøre abstrakte ikke-hverdags erfaringer forståelige. De metaforer, der anvendes, må være fra et andet kendt område. Metaforer kan ikke bruges i sig selv som en slags patentforklaringer, men må baseres på en forudgående viden eller erfaring. Metaforer må hjælpe én til at se et sagsforhold i lyset af et

andet; som f.eks. atomet ses i lyset af solsystemet: som planeter kredser om solen kredser elektroner om kernen. Den metaforiske model kan kun anvendes, fordi vi i forvejen er bekendt med solsystemet. Selv om vi ikke kender modellen af solsystemet af direkte egen erfaring er den kendt og akcepteret, fordi den er i overensstemmelse med de indirekte erfaringer vi har om modellens rigtighed (vi kan se på stjernehimlen på solens op- og nedgange etc.). Vi kan derfor umiddelbart forstå metaforen for atommodellen.

Metaforiske modeller må altid opstilles på baggrund af en forudgående erfaring - kan dette ikke lade sig gøre, kan modellen ikke forstås. Foucault (1980) har arbejdet med dette problem:

> Man har ofte stillet sig det spørgsmål, hvordan det 19. århundredes botanikere eller biologer dog bar sig ad med ikke at se, det var sandt, hvad Mendel sagde. Det skyldes imidlertid at Mendel talte om genstande, iværksatte metoder, drejede sig henimod en teoretisk horisont, som var fremmede for hans tidsalder...Mendel...konstituerer det arvelige træk som fuldstændig nyt biologisk objekt (s. 57-58).

Grunden til at Mendels teori, som i dag ses som sand og sagligt videnskabeligt underbygget, ikke blev forstået, er, at Mendel forstod det arvelige træk som noget skjult, en forståelse af noget abstrakt, der for samtiden ikke kunne gøres plausibel. Mendels forståelse faldt så meget uden for den generelle opfattelse af hvordan virkeligheden var sammensat, uden for den måde virkeligheden blev set på, at den ikke ved hjælp af nogen modeller kunne blive almen akcepteret i samtiden. Mendels teori kunne derfor heller ikke gøres forståelig i lyset af en anden erfaring eller viden, der på visse punkter mindede om hans. Måske kunne en helt unik metaforisk model, som havde placeret teorien i en for datiden sandsynlig erfaringsramme, havde givet teorien lidt mere opmærksomhed - dette kan ikke udelukkes. Den store forsinkelse i akcepten af Mendel peger på en i bund og grund forskellig måde at se virkeligheden på af Mendel i forhold til samtiden. Om en metaforisk model er anvendelig beror altså ikke alene på, om den i sig selv er tilstrækkelig god, men på hvorvidt den har mulighed for at inddrage erfaring fra andre sammenhænge. For at

nogen kan forstå metaforer, er det ikke tilstrækkeligt, at den er dannet på en sådan måde, at den bringer én til at se noget i lyset af en anden erfaring eller viden. Det må tilmed kræves af denne erfaring, at den indgår på en "naturlig" måde i vor måde at se virkeligheden på (t.eks: modellen for atomet kan forstås ud fra solsystemmodellen, fordi den sidste indgår i vort natursyn). Når Focault samme sted siger:

> Et nyt objekt kræver nye konceptuelle instrumenter, og nye teoretiske fundamenter (min streg)

må jeg derfor understrege og'et. Mendel, f.eks, ville ikke nødvendigvis blive forstået, fordi han havde fremstillet sin teori metaforisk, det vil sige at han havde opstillet sin teori, så den kunne have været set som noget kendt, det vil sige at han havde anvendt et konceptuelt instrument. Metaforers succes skyldes ikke, at de anvendes i sig selv. At han skulle kunne være blevet forstået ville have krævet, at hans samtid også havde haft et andet teoretisk fundament. Når metaforer inden for videnskab anvendes til at forstå et emne på en for samfundet adækvat måde, altså på en ny måde (i et samfund i forandring er alt nyt) (metaforerne anvendes i en epistemologisk sammenhæng; Ricoeur (1979 b s. 19o) taler om metaforens heuriske funktion) ligger grunden til en succesfuld forståelse af disse metaforer altså ikke alene i, at metaforerne er velkonstruerede, men også i, at emnet udfra det teoretiske fundament er forståelig.

Den måde, metaforer kan bruges på i den videnskabelige sammenhæng, er altså ikke uafhængig af den måde man ellers ser og begrebsliggør omverdenen på. Bruges metaforer til at fordreje nogle sagsforhold og denne fordrejning bliver alment accepteret, kan det kun ske fordi grundlaget for denne fordrejning i forvejen er til stede, enten i et teoretisk fundament eller generelt i den måde mennesker ser verden og sig selv på. Den måde metaforer bruges på må her ses i sin samfundsmæssige sammenhæng - brugen af metaforer må nødvendigvis ses i den sammenhæng, de indgår i.

Jeg har nu set på tre sammenhænge, hvor metaforer bruges nemlig: konkretisering, børns metaforer og metaforer i videnskabelige modeller. Jeg har anvendt termen "sammenhænge" i en

meget bred betydning. Dette har været tilsigtet: jeg har netop villet påpege det uholdbare i, at man generelt vil søge at forklare, hvad metaforer er, metaforers "natur", ud fra at de er til stede i disse sammenhænge, samtidig. Jeg mener, at forståelsen af metaforen må søges inden for den sammenhæng, den optræder i. Hver sammenhæng afstikker sine specielle problemer og sine specielle grænser for, hvad der er metaforer og hvad ikke. Ud fra formelle kriterier, også de jeg selv foreløbig har opstillet i 2.1.4. , er der tale om metaforer i alle sammenhængene - men forståelsen af metaforer ud fra formelle kriterier bliver, som jeg har påpeget, diffus og hverdagsagtig. Forståelsen af, hvad metaforer er, lader sig ikke afgrænse alene ud fra formelle kriterier. Jeg mener derimod, at en forståelse af, hvad metaforer er, må tage udgangspunkt i, hvordan metaforer bruges i en bestemt sammenhæng, og ikke i et forsøg på at forklare brugen af metaforer, eller blot eksempler på metaforer, i forskellige sammenhænge i forhold til hinanden.

Metaforer i sammenhængen konkretisering bliver brugt til at gøre et forhold mere tydeligt; man gør sig selv eller andre noget klart. Der er tale om to aspekter: om man med metaforen formulerer sig godt og velgennemtænkt eller det modsatte. Jeg tror ikke, det ville være formålstjenligt alene at se på metaforer i sammenhængen konkretisering, denne sammenhæng ville være alt for omfattende. Men så man på, hvordan metaforen bliver brugt henholdsvis dér, hvor man med metaforen ikke er helt klar over hvad man vil sige, og dér, hvor man med metaforen har fået klargjort sine tanker, tror jeg, det ville give god mening.

I dagligsproget findes begge aspekter af konkretisering, men som vist, er det svært at skelne de to aspekter fra hinanden. Derfor ville det være praktisk, om vi fandt en speciel sprogbrugs-sammenhæng, som specielt det ene aspekt rendyrket fandtes i og en anden sprogbrugs-sammenhæng på samme måde for det andet. Det viser sig, at den metafor, der udtrykker, at man ikke selv er helt klar over, hvad man vil sige, findes i den sammenhæng som er børns metaforer, og den metafor, der udtrykker, at man har foretaget det analytiske formuleringsarbejde, er sammenhængen metaforer i videnskabelige modeller.

Sådan, som jeg har skitseret forholdet mellem de tre forskellige sammenhænge, viser, at der er tale om forskellige typer af sammenhænge. Ser man metaforer brugt i en sammenhæng, hvor noget skal konkretiseres, er den forståelse man får af, hvad metaforer er, en anden end den, hvor en systematisk brug af metaforer fordrejer vores måde at se virkeligheden på (f.eks. når vi ser mennesker som maskiner). Taler man om metaforer i konkretiseringer taler man om, at metaforen har en bestemt funktion - uafhængigt af hvilke mennesker, der anvender metaforen sådan. Taler man om børns metaforer (her er sammenhængen et aspekt ved den måde sproget socialiseres på) og metaforer i videnskabelige modeller (sammenhængen er her et aspekt af sprogliggørelsen af viden i et samfundsmæssigt regi), taler man om metaforer i en nøjere afgrænset socialgruppe (evt. tillige på et bestemt tidspunkt i historien). Der er altså tale om helt forskellige typer af sammenhænge, som metaforbrugen er blevet set i. Hver sammenhæng fremviser selvfølgelig sine specielle sider af metaforen og sine problemer; men dette betyder ikke, at sammenhængene er sammenlignelige, eller at de siger lige meget om metaforer - metaforer brugt i konkretiseringer er en meget abstrakt måde at se metaforer på - konkretiseringer er et ekstrakt af den måde, metaforer faktisk bruges på - siger man kun noget om metaforer som konkretiseringer, siger man meget lidt om metaforer.

At der er tale om helt forskellige typer af sammenhænge er vist ved, at det er muligt at se sammenhængene i et forhold til hinanden, hvor de overlapper og krydser hinanden. Konkretiseringens to aspekter kan indgå i de to sprogbrugssammenhænge for forskellige menneskegrupper. Når vi ser på, hvordan disse mennesker (børn/videnskabsfolk) på mangfoldig måde (men ikke ubegrænset) kan anvende metaforer i et bestemt øjemed, er der ikke tale om ideale måder at se metaforer på; her siges noget om, hvordan metaforer bruges, og derfor noget om hvad metaforer er.

Når vi i de to sprogbrugsgrupper taler om konkretisering, så er der ikke længere tale om konkretisering i abstrakt forstand. Metaforer anvendt som konkretiseringer i disse sprog-

brugssammenhænge må nødvendigvis iagttages på baggrund af disse sprogbrugeres forudsætninger. Metaforiske konkretiseringer i børns metaforbrug er derfor forbundet med de problemer, der er med faktisk at tale om metaforer hos børn - taler man om de specielle barndomsmetaforer - dvs. man ser det, som alene efter de formelle kriterier hos børnene er metaforer, som metaforer - kan konkretiseringerne ikke længere sammenlignes med andre gruppers brug af metaforer. Metaforiske konkretiseringer - i det klargørende aspekt - er ikke nødvendigvis så positive, som de kunne synes i afsnittet "konkretisering"; metaforisk brug i videnskabelige modeller kan som sagt være med til at fordreje f.eks. vort billede af os selv. Ser man alene metaforer i den abstrakte konkretiserende sammenhæng, risikerer vi, at få et forkert billede af, hvad metaforer er - metaforer bruges ikke i en sådan ideel sammenhæng. Skal man se på konkretiserende metaforer må det være i en social sprogbrugssammenhæng. Det er korrekt, at metaforer faktisk anvendes i konkretiserende sammenhænge - det kan være formålstjenligt at se specielt på denne sammenhæng - , men ser man alene på, hvordan metaforer anvendes i en sådan ideel sammenhæng, og ud fra en sådan sammenhæng vil forklare hvad metaforer er, når man ikke sit mål.

Det må konkluderes, at det ikke er nok at sige, at metaforer må ses i en bestemt sammenhæng. Herved udelukkes nemlig ikke den abstrakte sammenhæng. Metaforer skal forstås i brugen inden for et konkret talefællesskab - her vil metaforen ikke kunne blive forstået ideelt, men derimod reelt. Først når man taler om metaforer inden for en sådan sammenhæng, får man sagt noget om, hvad metaforer er.

2.2.4. Metaforer som et almindeligt sprogbrugsfænomen.

Jeg har påpeget det uholdbare i, at man ville udlede, hvad metaforer er ud fra samtlige de måder, de anvendes på på én gang, ud fra forskellige typer sammenhænge metaforer indgår i eller ud fra sammenfatninger af metaforteorier. Det er, som Brown og Berggren hver for sig skriver om metaforer, en kendsgerning, at det er

> ...umuligt, at adskille poesi fra børns fantasi, dogmatikeres og sindsyges (Brown 1976 s. 177)

> ...umuligt, at adskille metaforer i poesi fra primitive myter og selv fra skizofrene påstande (Berggren 1962 s. 237).

At disse adskillelser ikke er mulige ud fra rent formelle kriterier, må dog ikke undre og forvirre os - det ville endda være uholdbart at forsøge at forstå, hvad metaforer er, ud fra sådanne sammenhænge samtidig. At forsøge en sådan sammenholdelse af forskellig brug af metaforer ville svare til, at vi ville besvare hvad sprog er ud fra det faktum, at både mennesker og papegøjer kan sige noget. Det, som pepegøjen siger, og som ud fra formelle kriterier er sætninger, kan vi dog ikke tage som udtryk for, at den har en sproglig bevidsthed (jf. Hartnack 1971 s. 12). Ligeledes må metaforiske **ytringer** ikke ses uafhængigt af, hvem der bruger dem - metaforer eksisterer ikke i sig selv. De problemer, som Brown og Berggren fremhæver, og som er blevet synlige, fordi vi er blevet opmærksomme på, at metaforer ikke kun anvendes i poetisk regi, er derfor ikke problemer, med mindre man absolut vil forstå, hvad metaforer er idealistisk. Metaforer må efter min mening forstås i deres brug og ikke <u>alene</u> ses ud fra formelle kriterier.

Metaforer må forstås i deres brug og ikke i forhold til et andet sprog. Metaforer er ikke et fremmed sprog, som skal oversættes for at blive forstået. Metaforer skal ikke oversættes til et bogstaveligt sprog for at blive forstået. Hvis en person begår en sproglig fejl i en ytring, kan det være nødvendigt at erstatte denne ytring med en mere præcis (jf. Binkley 1974 s. 33) - men metaforer er ikke fejl eller upræcise **ytringer**, der skal oversættes til noget mere forståeligt. Metaforer er forståelige i den måde, de bruges på (selvom nog-

le metaforer kan være mindre præcise end andre - som når de f.eks. anvendes som nødord). Jeg er således ikke enig med McCloskeys besvarelse af, hvordan metaforer fungerer:

> Som et første skridt i en besvarelse af dette spørgsmål er det nødvendigt, at sammenligne metaforisk sprog med bogstaveligt, fordi metaforisk brug af ord snylter på den bogstavelige brug; snylter på den måde, at metaforisk brug forudsætter bogstavelig brug, men bogstavelig brug forudsætter ikke metaforisk (1964 s. 215).

Denne opfattelse af metaforer som snyltere findes flere steder og angribes af Binkley (1974 s. 174). Bogstaveligt sprog er ikke mere korrekt end metaforisk - metaforisk sprogbrug er ikke nødvendigvis mere upræcist end bogstaveligt (jf. s. 176).

> Selvom metaforer ikke er sande i "bogstavelig forstand" er der ikke nogen grund til at antage, at sandhed skal være bogstaveligt udtrykt (s. 178)

> Selv videnskabelig teori hviler nogle gange på metaforer, som vanskeligt lader sig udskifte med bogstavelige udtryk (s. 177)

> At oversætte det metaforiske til noget bogstaveligt kan måske være en hjælp til en forståelse, men det er ikke en formular der kan bruges til mere akkurat at sige hvad man vil sige eller hvad man mener (s. 176).

Metaforer skal nok ses i en sammenhæng - men denne sammenhæng angår ikke, hvordan metaforer forholder sig til det "rigtige" sprog. Metaforer skal ses i deres brug; metaforer skal ikke ses i forskellig brug samtidig (hos poeter, børn, normale og skizofrene) - dette volder, som Brown og Berggren siger, problemer. Man kan ikke forstå, hvad metaforer er, ud fra at se dem i en sådan forskellig brug - der er tale om at metaforerne har forskellige funktioner.

Man må nødvendigvis opfatte metaforer som snyltere, hvis man forsøger at forstå dem i sig selv. Hvis metaforer på denne måde opfattes, som om de ikke havde nogen jordforbindelse - og det gør de, hvis de forsøges opfattet i deres forskellige brug samtidig - er det en logisk konsekvens, at ville forbinde dem med noget, så de bliver forståelige. McClosky forsøger at forbinde metaforerne til det bogstavelige. Men metaforer kan godt blive forstået uden at en sådan forbindelse etableres - men de kan selvfølgelig ikke blive forstået i sig selv. Den jordforbindelse, der skal etableres, skal ikke eta-

bleres inden for sproget selv - sprog refererer ikke kun til sig selv - derimod skal metaforens jordforbindelse etableres ved, at man ser metaforen i den måde, den bruges på.

Metaforer skal ikke ses ud fra et idealistisk synspunkt og som om det var et problem, at metaforer fra forskellige sammenhænge (jf. Brown og Berggren) ikke kan adskilles. Ud fra de formelle og ideale kriterier kan f.eks. nogle metaforiske ytringer ikke skelnes fra hinanden - de kan ikke adskilles. Men hvis vi, som vi bør, betænker netop den måde metaforer bruges på, hvem der bruger dem, volder den adskillelse, som Brown og Berggren omtaler, ikke noget problem.

I vort samfund er metaforer et almindeligt sprogbrugsfænomen. Normale (ikke-afasiske) voksne mennesker bruger og forstår ubesværet metaforer. Når vi taler om metaforer i denne sammenhæng, må vi være opmærksomme på, at vi ikke uden videre kan bruge de kriterier, vi opstiller her i f.eks. børns metaforbrug eller i det, som Berggren kalder metaforer i primitive myter. De kriterier, vi opstiller for metaforer, angår voksne "normale" på et givet historisk tidspunkt, på et givet sted. Selv efter sådanne bestemmelser kan vi ikke umiddelbart fastslå, om noget er en metafor eller ikke. Om en **ytring** er en metafor angår også dens rent tekstlige kontekst.

Ortony (1980 s. 72) giver et eksempel på, hvordan en ellers normal semantisk konstrueret sætning, når den er placeret i en konkret kontekst, må betegnes som en metafor. Sætningen:

Uden hensyn til faren, marcherede tropperne videre (15)

er som eksempel - dvs. set isoleret - en normal semantisk sætning. En sådan sætning må, hvis den skal have en mening, anvendes i en bestemt kontekst. Den kan ikke anvendes i en hvilken som helst kontekst - vi kan ikke (jf. Schiødt 1970 s. 120) standse tilfældige folk på gaden og sige sætningen. I en sådan kontekst er sætningen hverken bogstavelig eller metaforisk - den er meningsløs. Går vi med på Ortonys eksempel - dvs. at vi tænker os sætningen i en relevant kontekst - vil vi kunne forestille os sætningen i f.eks. en historiebog, hvor nogle bestemte tropper omtaltes. Ortony vil vise, at sætningen i en anden kontekst er metaforisk - konteksten er:

> Børnene vedblev at plage deres barnepige. Hun sagde til de små drenge, at hun ikke ville tolerere mere dårlig opførsel. At kravle i møblerne var ikke tilladt. Hun truede med, at hun ikke ville lade dem se TV, hvis de blev ved med at fare rundt, løbe og skrige rundt i rummet. Uden hensyn til faren, marcherede tropperne videre.

Her er den før nævnte sætning en metafor, mener Ortony.

> Hvad der determinerer om den (før omtalte sætning) er en metafor eller ikke, er den kontekst den er brugt i (samme sted, min indføjelse)

siger Ortony. Dette kan Ortony kun delvis gives ret i, da sagen jo er den, at den kontekst, sætningen indgår i, er et eksempel - dette gør Ortonys udtalelse problematisk. Ser vi i første omgang bort fra denne problematik og tænker os, at den kontekst, Ortony ser sin sætning indgå i, f.eks. er i en lærebog for småbørnspædagoger og at ovenstående læses af en voksen person etc., er jeg enig i, at sætningen er en metafor. Børnene beskrives i lyset af tropperne, der marcherer - i sin kontekst implicerer sætningen ifølge mine kriterier tre metaforiske udsagn: 1) børnene er soldater 2) børnenes kravlen rundt i møblerne, hujen og skrigen er en march 3) barnepigens advarsel til børnene er (krigs-)faren. Alt i alt ser man stuen for sig som en krigsskueplads. Sætningen implicerer tre metaforiske udsagn, en effekt der er opstået ved, at sætningen har de tre berøringspunkter til konteksten - havde ikke samtlige tre punkter haft noget med den øvrige tekst at gøre, ville sætningen ikke kunne være blevet forstået.

Hvad en sætning betyder, er i høj grad bestemt af den måde, den bruges på - og sætninger bruges i en bestemt sammenhæng, hvorfor denne er væsentlig (jf. indledningen). Om en sætning er en metafor eller ikke er i særlig høj grad bestemt af dens brug og sammenhæng. For en afasisk person havde appendiks-sætningen i ovenstående citat været meningsløs - altså ikke nogen metafor. Samtlige omstændigheder, for om "metaforer" bliver opfattet som metaforer, er væsentlige. Ortony ville sikkert give mig ret i, at citatet naturligvis skulle placeres i det moderne samfund og at det skulle læses af personer med intakt metasproglig evne etc; han ville måske begrunde, at disse forudsætninger vedrørende citatet var udeladt, med, at de var selvfølger og blot ville gøre hans artikel uoverskuelig og u-

læsevenlig. Hertil må jeg indvende, at for metaforeksemplers vedkommende er intet en selvfølge. Med velvilje kan meningen med Ortonys eksempel forstås; men for eksempler er dette ikke altid tilfældet. Eksempler på metaforer kan indgå i så mange væsentlige sammenhænge, at de, der læser eksemplerne, ikke har mulighed for at gætte sig til de "selvfølgelige" sammenhænge - hvad der er metaforer bliver derfor uklart. I Ortonys eksempel er dette også uklart - forestiller vi os, at ovenstående citat indgå i en sammenhæng, hvor en granat-chokeret soldat (evt. i en krigsroman) fortæller om sine fantasier før et slag, bliver det den sidste sætning, der er den bogstavelige og den øvrige tekst, der er metaforisk (de tre metaforiske udsagn - berøringspunkterne - må vendes om).

Ser vi på, hvordan metaforer bruges, må denne brug afgrænses - metaforer bruges på mangfoldige måder i vort samfund, metaforer indgår i høj grad i den almindelige sprogbrug. Vi må på rimelig vis afgrænse et brugsområde, for at det har nogen mening at tale om metaforer.

Jeg vil her give to eksempler på konkrete sammenhænge, der viser, hvordan metaforer bruges på et givet tidspunkt af bestemte grupper af mennesker med et bestemt formål i et bestemt samfund. Eksemplerne er ikke ideale, men taget fra en faktisk brug i det moderne samfund; der er tale om metaforer i reklamer og i DR's TV-avis. Ser man på hvordan metaforer bruges i hver af disse sammenhænge, er det rimeligt at tale om faktiske metaforer i en konkret sammenhæng. Med disse faktiske eksempler vil jeg anskueliggøre, at metaforer reelt anvendes og forstås i det moderne samfund, <u>at metaforer er et almindeligt sprogbrugsfænomen</u>, som de mennesker, reklamen og TV-avisen henvender sig til, nødvendigvis må forstå. Det er ikke min intention at foretage dybtgående analyser af, hvordan metaforer anvendes i de givne sammenhænge eller at analysere disse sammenhænges samfundsmæssige betydning nøjere. Jeg vil anskueliggøre, <u>at</u> metaforer anvendes og <u>at</u> det er muligt at vise dette uden at gribe til ideale eksempler.

<u>Metaforer i reklamer.</u>

Reklamens formål er, at få os til at købe de varer, som reklamen omtaler - reklamen skal motivere os og gøre os opmærk-

Fig. 1. ½ format efter Se og Hør 37 1983. Sor-Bits-reklamen er også kendt fra reklameopslag offentlige steder, f.eks. fra DSB's reklametavler. (Format-angivelsen for fig. 1 - 5 angår denne besvarelse kopieret i A4-format)

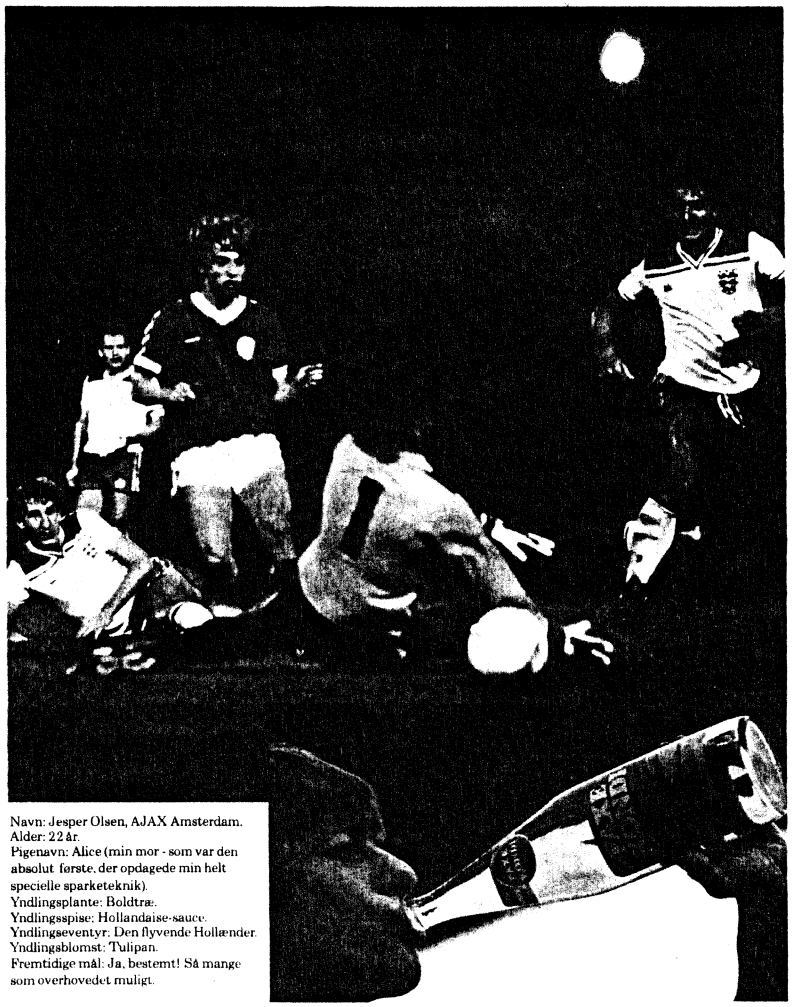

Navn: Jesper Olsen, AJAX Amsterdam.
Alder: 22 år.
Pigenavn: Alice (min mor - som var den absolut første, der opdagede min helt specielle sparketeknik).
Yndlingsplante: Boldtræ.
Yndlingsspise: Hollandaise-sauce.
Yndlingseventyr: Den flyvende Hollænder.
Yndlingsblomst: Tulipan.
Fremtidige mål: Ja, bestemt! Så mange som overhovedet muligt.

"Kondi, det er noget jeg drikker."

Faxe Kondi - tørstslukkeren
med tilsat druesukker
- giver ekstra brændstof
til hjerne og muskler.

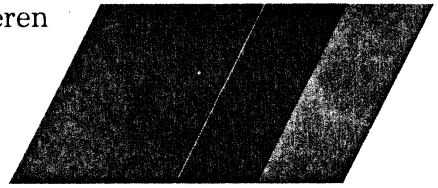

FAXE BRYGGERI Leverandør til det danske folk

Fig. 2. ½ format efter Se & Hør 24, 1983

Danmarks mest kopierede franskmand

Père Médard

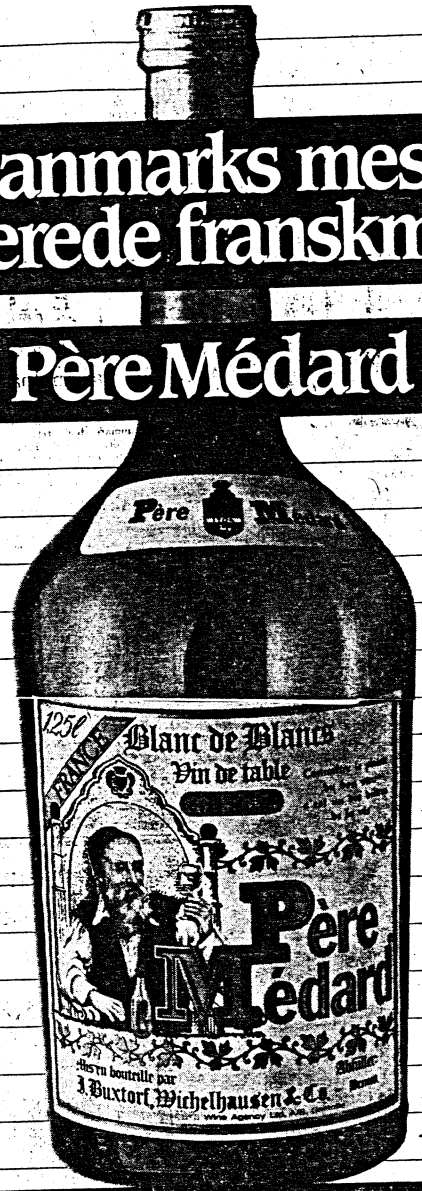

–nu også TØR HVID

Père Médard – kendt for sin konstante høje kvalitet!

TROELS SMITH

Fig. 3. ¼ format efter Morgenposten 28.8.1983

Sådan sætter vi kulør på 1983!

Annonceafdelingen ønsker læserne et glæderigt og farverigt nytår.

1983 skal være mulighedernes år, hvor nogle af vore drømme forhåbentlig går i opfyldelse. Mulighederne ser du blandt andet i annoncerne her i bladet. Her fortæller annoncørerne om deres ny produkter. Du kan få idéer til nye madopskrifter, ny indretning af hjemmet, ferierejsen, rengøringen og meget, meget mere. Når du læser annoncerne i ugebladene, ved du, hvad man kan få, og hvad man kan forlange af varerne i 1983 - og dermed bliver du i stand til at købe bedre og rigtigere ind.

Sæt kulor på tilværelsen.

100

Fig. 4. ½ format efter Se & Hør 22, 1983

Fig. 5. ½ format efter Ude og Hjemme 1, 1983

somme på varene. De varer,som reklamerne (fig. 1-4) omtaler, har vi ikke umiddelbart behov for at købe, derfor må vi lokkes til at se de omtalte varer i lyset af andre mere væsentlige behov, som kan gøre købet af varerne motiverede:salg af tyggegummi, sodavand, vin og specielle haveredskaber kan ikke alene motiveres sagligt.

Den billedmæssige sammenhæng, som varen i reklamerne her er placeret i, giver varen et konkret skin (jf. Haug 1977 s. 57-58).Varerne pakkes ind, således at profitmotivet fra annoncørernes side gøres uigennemsigtigt. Den billedsammenhæng som varen sættes i følges i disse eksempler af en metaforisk tekst.

I Sor-bits-reklamen (fig. 1) består det metaforiske i teksten af sloganet "Sor-bits - en lang smag til en lang dag". Sorbits kan man åbenbart smage i lang tid ; men heri består det metaforiske ikke. Som pigen på billedet viser, er smagen lang i en eller anden forstand (billedet visualiserer det metaforiske budskab) - Sorbitspakken "strækkes ud". Reklamen visualiserer sammen med teksten, at Sorbits er mere end det, der umiddelbart kan ses. Sorbits har fået et skin - man bliver opmærksom på varemærket. Metaforen implicerer, at smag er en ting med en vis rumlig udstrækning. Visse sexuelle undertoner synes også at ligge i reklamen, som Liebst (specielt artiklen fra 1980) ville udtrykke det. Reklamen er ikke en saglig bogstavelig forklaring af, at netop denne vare er bedre end andre.

I reklamen for Kondi (fig. 2) består det metaforiske budskab i "Kondi, det er noget jeg drikker". Kondi er ikke kun navnet på en sodavand - dette illustreres af de to billeder. I forgrunden ses personen, som drikker - bagved ses sportsfolk som er indbegrebet af kondi. Kondi er et begreb for god fysisk form - men altså også navnet på en sodavand. Sammen med billedet udsiger reklamen, at den gode form kan man få ved at drikke denne sodavand (man behøver f.eks. ikke løbe lange ture for at få kondi). Kondi er metaforisk konkretiseret til en væske (sodavand) - sodavanden Kondi ses i lyset af vort behov for at holde os i form eller for at indleve os i sportskampe. I underteksten omtales sodavanden endvidere som "brændstof" - her appeleres til sprogbrugen: mennesket er en maskine.

I reklamen for Père Médard kommer en del speciel metaforisk sprogbrug vedrørende vine frem. Det metaforiske i "Danmarks mest kopierede franskmand ... Père Médard" består i, at vinen omtales som en person. Vinen har samme navn som en person - dette er i sig selv en metafor. Når vinen omtales som "franskmand" bliver den personificeret: vinen er en franskmand. Vinen kan fås "tør", dvs. "sur" i bogstavelig forstand (men dette lyder ikke så æstetisk). "Tør" appelerer til de personer, der kender denne specielle sprogbrug. En væske (vin) kan ikke i bogstavelig forstand være tør - og dette er pointen i metaforen: vinen er ikke en væske (kun til at drikkes). At vin betegnes tør er fordi, at man med denne sprogbrug vil antyde, at man kan tale om vin som en ikke-væske - vin drikkes ikke for at slukke tørsten. Derimod har vinen en æstetisk værdi i sig selv - den høje kvalitet. Denne reklame (fig. 3) appelerer ikke til tørstige mennesker (som fig. 2) - derimod appeleres til behovet for at være feinschmecker.

Black & Decker-reklamen gør os i samstemte metaforiske udtryk og visualiseringer opmærksomme på et måske ellers fuldstændigt uinteressant haveredskab. Det metaforisk budskab (som også angår billedet) er "havefrisør" - den vildt voksende have kan tæmmes, "friseres". Natur kan med disse redskaber forvandles til kultur. Redskaberne gøres interessante i lyset af en frisørsalon.

Fig. 5 er ikke en reklame i samme forstand som de øvrige. "Sådan sætter vi kulør på 1983" er et budskab fra annonceafdelingen til forbrugerne. Denne annonce har jeg kun set et sted (reklamerne fig. 1-4 er set flere steder - ofte i forskellige udgaver af samme ugeblad/avis) - måske er den uheldig-vis for annoncørerne ikke blevet så vellykket. "Sæt kulør på tilværelsen" er annoncørernes budskab - tilværelsen ses i lyset af noget tingligt (kun ting kan males, koloreres). Billedet illustrerer, hvordan annoncørerne har tænkt sig dette ske: ved at sætte kulør (billedet viser en farverig regnbue ramme en mønt) på de ting reklamerne drejer sig om: kroner (og ører). Det aspekt, som nænsomt retoucheres i reklamerne (fig. 1-4) er dét, der her på fatal vis fremhæves: annoncørernes virkelige intentioner er, at gribe dybt ned i folks pengepung.

Det må bemærkes, at det metaforiske i reklamerne bygger både på faste og kendte udtryk, og på helt ny metaforer. I fig. 1 ser vi et kendt udtryk i et nyt lys, i fig. 2-4 bygger det metaforiske på helt ny metaforer (i hovedlinierne), alene i fig. 5 bygger det metaforiske på et kendt udtryk, nemlig den faste vendig "at sætte kulør på.." et eller andet.

Ikke alle reklamer er metaforiske,som de her viste , men mange er. Metaforiske reklamer er fremstillet blandt andet hos Liebst (1978 s. 86) - eksemplet er "Danmark på skinner" - hos Christensen og Kristensen (1983 s. 29) - eksemplet er "Fanta - fuld af hygge og humør" og hos Peter Larsen (198o s. 451 og 457) - eksemplerne er "Sommerens sol på glas" og "Polske Wawel tæpper. En tradition der varmer". Der lægges efter min mening her for ringe vægt på de metaforiske aspekter i de her refererede reklamer. Peter Larsens underbyggelse af det metaforiske hviler på Jakobsons metaforbegreb (jf. 2.1.4.2), som efter min mening ikke er holdbart i denne forbindelse.

På baggrund af mine her sporadiske analyser af nogle reklamer, vil jeg mene, at en undersøgelse af metaforbrugen i denne sammenhæng ville være rimeligt afgrænset til at sige, at der her er tale om faktiske metaforer. Hvad spørgsmålet angår, om de, der ser/læser reklamerne, forstår og reagerer på disse efter annoncørernes ønsker, så må dette bekræftes. Hvis sådanne reklamers budskab ikke blev forstået, hvorfor er annoncørerne da årligt villige til, at afse 3 mia. kr. til reklameindustrien? (jf. Liebst 198o s.26) - hvis reklamerne ikke blev forstået, ville dette ikke være tilfældet. Det må konkluderes, at metaforer i denne sammenhæng ikke volder almindelige mennesker større problemer - metaforer forstås som anden almindelig sprogbrug.

Metaforer i TV-avisen.

Et par metaforiske sprogbrugseksempler fra en anden konkret sammenhæng, TV-avisen, skal illustrere, at metaforer også anvendes i andre konkrete sammenhænge end i reklamer. Det må fastholdes,at den måde, metaforer bruges på her, ikke uden videre kan sammenlignes med metaforbrugen i f.eks. reklamer, omend der er visse overensstemmelser i brugen - f.eks. indgår begge sammenhænge i det samme samfund (på det samme tidspunkt), begge er en form for massekommunikation og har givet en stor

målgruppe fælles.

Nogle eksempler fra TV-avisen (kl. 19.3o d. 8.11.1983) er:

Der ligger ingen løsninger lige bag hjørnet
regeringen vil ... tage hul på problemet
politiet befandt sig på kanten af Grundloven
sygdommen, der kan ramme os alle
lo.ooo-er af arbejdspladser at hente
fattigdommen er altoverskyggende
enzymer ... (er)... budbringere
Vestfyn ... et område , der ikke er forkælet
med arbejdspladser.

I disse metaforer ses de abstrakte begreber

løsninger, problemer, Grundloven, sygdom

og fattigdom

som noget konkret, noget sanseligt og synligt ville Albeck sige (jf. 2. 2.3. "Konkretisering"), noget fysisk kunne vi sige eller noget tingligt. Begreberne konkretiseres, idet følgende metaforiske forhold impliceres:

løsninger er ting (der kan ligge bag hjørner)

problemer er legemer med en overflade (der kan gennemhulles)

Grundloven er noget fysisk (man kan gå på)

sygdomme er en fysisk genstand (der kan ramme os)

arbejdspladser er ting (der kan hentes)

fattigdom er en ting med udstrækning (der kan skygge).

Når de abstrakte begreber konkretiseres, konkretiseres de i lyset af noget tingligt. Åbenbart bliver disse abstrakte begreber mere forståelige og <u>håndgribelige</u> for os, når vi taler om dem netop som ting (i modsætning til at f.eks. abstrakte begreber blev lettere forståelige i andre abstrakte begrebers lys). Hvorfor det netop skal være noget tingligt, der skal være med til at gøre det abstrakte forståeligt, vil jeg senere beskæftige mig mere indgående med.

Begreberne enzymer og Vestfyn beskrives metaforisk på en anden måde - nemlig som "budbringere" og noget, der kan blive forkælet. Der er tale om, at to metaforiske forhold impliceres:

enzymer er mennesker (der kan være budbringere)

Vestfyn er et menneske/levende væsen(der kan forkæles)

Enzymer og Vestfyn er i sig selv noget konkret (noget sanseligt) - alligevel bliver de set i lyset af noget andet, noget menneskeligt. Nogle bestemte komplicerede funktioner, enzymer har, bliver forståelige, idet de karakteriseres som budbrin-

gere - man bibringes et bestemt forhold til Vestfyn, der ikke bliver forkælet; måske skulle Vestfyn tilgodeses lidt mere, kunne man slutte.

Også her må det konkluderes, at der er tale om, at metaforer optræder i en rimelig afgrænset sammenhæng. De metaforer, som her bruges, er ikke kun klicheer, men som vist også i høj grad nyskabelser - de abstrakte såvel som de konkrete begreber beskrives metaforisk således, at de får mening i den måde, de bruges på. Den lange række af metaforer (ca. 29 ialt i denne TV-avis)[16] som anvendes her, må formodes at blive forstået. Tilstedeværelsen af metaforer i massemediet DR's TV-avis antyder, at metaforer i denne sammenhæng er et almindeligt sprogbrugsfænomen.

Metaforer er altså ikke noget, som er uforståeligt for "almindelige"mennesker - det er heller ikke noget, de er ubekendt med. En undersøgelse af Ortony bekræfter også dette (1980, s. 8o). Ortony har eksperimentelt undersøgt, hvor lang tid man er om at forstå hhv. bogstavelige og metaforiske ytringer. Ideen i Ortonys eksperiment består i at undersøge, hvor lang tid det tager at forstå f.eks. en sætning som "hun stod med håret ned ad nakken"[17] i hhv. en bogstavelig og en metaforisk betydning. Placeres ytringen i en kontekst, således at den forstås metaforisk, er der tale om et idiom - ytringen skal forstås omtrent således :"hun indså, at hun havde tabt alt". Ytringen kan også placeres i en kontekst på en sådan måde, at ytringen kun kan forstås i sin bogstavelige forstand, nemlig at der er tale om en person, der har noget hår, der dækker nakken. Den kontekst ytringen placeres i, er der givet et eksempel på først i dette afsnit. Resultateterne viser, at

> ...ytringen...forstås hurtigere, hvis den forekommer i en kontekst, der medfører en læsning af ytringen som et idiom, end hvis den forekommer i én, der medfører en bogstavelig mening. Den gennemsnitlige reaktionstid for sådanne beslutninger var hhv. 1383 og 1677 millisekunder. Idiomer tager også mindre tid end bogstavelige oversættelser af deres betydning som idiomer (1486 millisekunder), selvom den ikke er signifikant mindre (s. 8o).

"Hun stod med håret ned ad nakken" ville som idiom altså have den korteste reaktionstid (som er 1383 msek.) - i betydnin-

gen at hendes hår var langt og dækkede nakken,ville svare til den længste tid (1677 msek.) - og ytringen "hun indså, at hun havde tabt alt" ville svare til den mellemste tid (1486 msek.).

Skal eksperimentet generaliseres, kan det siges, at idiomer forstår vi særdeles let betydningen af - her tænkes på idiomer som faste vendinger, der bruges metaforisk. Det fremgår klartaf eksperimentet, at forsøgspersonerne bliver forvirrede, når idiomet anvendes på en uvant måde, i dets bogstavelige betydning - det tager længere tid at forstå hvad udtrykket betyder, når man skal, så at sige, skille det ad. Idiomer forstås hurtigere, fordi deres betydning er os bekendte, mere bekendte en deres bogstavelige omskrivninger.

Nu vil jeg ikke slutte, at man bør bruge idiomer i stedet for de mere tidskrævende bogstavelige ytringer. At idiomer bruges skyldes, at de på en klar måde og (i Wittgensteins sprogbrug) i et glimt giver os indblik i og forståelse for et bestemt sagsforhold. Ofte bruges metaforer til at få os til at se noget i et glimt - og dette er metaforens fortrin frem for den bogstavelige sprogbrug, der opstår på en mere afgrænset betydningsmæssig brug af begreberne - vi forstår noget i lyset af noget andet. Når vi ytrer os metaforisk bryder vi med den bogstavelige brug af begreberne; men det betyder ikke, at det vi siger er mere sandt eller falsk end hvis vi havde ytret os bogstaveligt (jf. indledningen af dette afsnit). At vi bruger og forstår metaforer må ikke ses på baggrund af den bogstavelige brug - metaforer snylter ikke på et mere rigtigt sprog. Ortonys eksperiment viser også, at dette ikke er tilfældet, f.eks. "at stå med håret ned ad nakken", læser man ikke først bogstaveligt for derefter, at forsøge at forstå det metaforisk - dette viser den kortere reaktionstid på idiomet. Derimod bliver det vanskeligere at forstå den bogstavelige "oversættelse" af idiomet (jf. den mellemste tid).

Ortonys eksperiment angår idiomer. Jeg har i to sprogbrugssammenhænge eksemplificeret, at metaforer ofte anvendes, uden at der er tale om idiomer. De metaforer (ikke-idiomer) som jeg har fremhævet fra reklame- og TV-avis-sammenhæng, mener jeg ikke er vanskeligere at forstå end idiomer. Hverken Ortonys brug af ytringen i en bogstavelig betydning eller i en

"oversættelse", som åbenbart er sværere at forstå, kan tages som udtryk for, at bogstavelig sprogbrug er sværere at forstå end metaforisk sprogbrug. Den sværere forståelse af de to forhold i Ortonys eksperiment (på hhv. 1677 og 1486 msek.) må derimod ses på baggrund af, at den bogstavelige brug af idiomer virker forvirrende hhv. at "oversættelsen" til bogstaveligt i mange tilfælde må formodes, at kræve længere ytringer for at dække idiomets koncentrerede betydning.

I de sprogbrugssammenhænge jeg har set på metaforer, mener jeg ikke, at metaforer viser sig vanskeligre at forstå end bogstavelige udtryk. Derimod har det modsatte i visse situationer vist sig at være gældende: at metaforer i visse situationer,(enten ny metaforer eller f.eks. idiomer) er mere præcise udtryk, mere rammende udtryk. Resultaterne af Ortonys eksperimenter peger i denne retning. Taler vi om metaforer i andre sprogbrugssammenhænge, kan det synspunkt, at metaforer ikke er vanskelige at forstå, naturligvis ikke nødvendigvis være gældende - brugen af metaforer i moderne digtning er således ikke alment tilgængelig, men her er der også tale om metaforisk sprogbrug i en anden sammenhæng. Jeg mener ved at have fremhævet en række metaforiske eksempler fra konkrete sprogbrugssammenhænge at have sandsynliggjort, at metaforisk sprogbrug er et almindeligt fænomen i forskellige sammenhænge.

2.2.5. Konklusioner ud fra det teoretiske metaforproblem.

Jeg har beskæftigeg mig med, hvordan sprogbrugen omkring det teoretiske metaforproblem blomstrer op omkring 196o. Her (i 2.2.2.) har jeg antydet, at der ud fra denne teoretiske sprogbrug måtte kunne drages nogle erfaringer og nogle erkendelser om hvordan man bør se og forstå metaforen. Dette vil jeg gøre her.

I den moderne tid får man øjnene op for, at metaforen (efter de lingvistiske formelle kriterier) bruges i mange sprogbrugs-sammenhænge - dette må dog ikke, som jeg har antaget, føre til, at vi tror, at vi kan forstå, hvad metaforer er, ud fra betragtninger af hvordan disse metaforer bruges under et (der er f.eks. forskellige kriterier for om børn og voksne bruger metaforer, selv om ytringerne formelt set skulle være de samme.)

I forskellige sprogbrugssammenhænge er der forskellige kriterier for, hvad der er metaforer og hvad ikke - det teoretiske metaforproblem er ikke et problem, der skal løses: det er efter min mening ikke hensigtsmæssigt at forsøge at forstå, hvad metaforer er ud fra samtlige de forskellige sprogbrugssammenhænge, de indgår i,samtidig.

Grunden er, at ikke alene er der tale om forskellige typer af sprogbrugssammenhænge, der betragtes som om de kunne sidestilles; men der er også tale om, at de forudsætninger man tænker sig gælderfor de ideale eksempler på metaforer man opstiller, ikke er nøje fastlagt (dette er vist i bl.a. Ortonys eksperiment jf. 2.2.4.). Ud fra disse eksempler på metaforer kan hver teoretiker lægge sin egen synsvinkel, og dette fører til, at man på forskellig måde forestiller sig hvilke sprogbrugssammenhænge disse eksempler kunne tænkes at indgå i og dermed tænkes at betyde. Dette viser det uholdbare i, at ville klargøre hvad metaforer er ud fra ideale eksempler.

Jeg mener ikke blot at det er uhensigtsmæssigt, at ville forestå en sådan opfattelse af hvad metaforer er (som jeg f. eks. mener at Shibles gør jf. 2.2.2.) - jeg mener også, at det erkendelsesmæssigt er forkert. Dette vil jeg begrunde i to forhold, nemlig 1) at metaforer betragtes som objekter der findes overalt (den fethicherede metaforopfattelse) og

2) at den 'iagttagelsessituation', man selv indtager, når man ser på metaforer, bortabstraheres (dvs. at de forudsætninger, som de ideale eksempler indtænkes i, forbliver uudtalte i teoretiseringernes sprogbrug); dette medfører, at man sammenblander forudsætningerne og kriterierne for forskellige sprogbrugssammenhænge, der igen medfører, at grænselinierne for, hvad der er metaforer og hvad ikke, bliver uklar.

Til det første punkt kan tilføjes, at metaforer ikke findes overalt - det forholder sig ikke sådan som Shibles(1971s.IX og 1972 uden pag.) citerer Robert Frost:

> al tænkning er metaforisk

eller som Shibles samme steder citerer Friquegnon:

> at vide er at bruge metaforer

eller som Bickerton (1969 s. 35) citerer Max Muller:

> al sprog er metaforisk

eller som Brown (1976 s. 17o) mener, at

> al viden er metaforisk.

Skal sådanne udtryk have nogen mening, må de modificeres kraftigt. Jeg vil ikke foretage en sådan modificering, derimod vil jeg påvise, at der bag disse udtryk gemmer sig en tankegang, som kommer til udtryk flere steder i det teoretiske metaforproblem. I den sprogbrug, der forefindes i de moderne teorier om metaforer ligger en bestemt betragtning af hvordan metaforer bør forstås. Det er denne betragtning, jeg vil modificere.

Nok er det rigtigt i naturvidenskabelig forskning, at man må erkende - det drejer sig om en erkendelse, som jeg her metaforisk vil bruge til at belyse mit emne - at jo tættere man kommer på sit objekt, f.eks. atomet, der næsten findes overalt, jo flere spørgsmål rejser der sig og i højere grad opdager man hvor lidt man faktisk ved om sit emne. Således skriver bl.a. Robert Oppenheimer:

> Der er et berømt eksempel i det ubestemmelige forhold, at man kan determinere placeringen af noget i tid og rum, men hvis man gør det, bruger man en eksperimentel opstilling som gør det umuligt nøjagtigt at vide, hvad impulsen, hastigheden eller energien af systemet er. man kan gøre det modsatte; man kan studere impulsen og derved miste blikket for, hvor objektet er. Og man kan selvfølgelig gøre et kompromis med begrænset viden om begge; men man kan ikke kombinere; og disse kalder vi de komplementære forhold ved atomsystemet og den komplementære karakter ved de fundamentale observationer. Dette betyder, at vi ikke kan tale om atomet som vi kan om det klassiske mekaniske system (1956 s. 131).

Ud fra dette komplementære forhold kan sluttes, at den naturvidenskablige forsknings erkendelse af sit emne atomet, er af en sådan beskaffenhed, at man aldrig vil kunne få en fuldstændig viden om dette - en afbildning er f.eks. udelukket (jf. Bergstein 1966 s. 49) - erkendelserne er alene bestemt af forhold ved iagttagelsessituationen, dvs. opstillingen. At tale om atomet er (for fysikeren) at tale om opstillingen, og

> ...jo mere objektet adskiller sig fra de sædvanlige dagligdags genstande, jo mere detailleret må man redegøre for forsøgsomstændighederne for at kunne opretholde beskrivelsens utvetydighed... (Bergstein 1966 s. 48).

Eller man kunne sige, at netop de specielle forsøgsomstændigheder er karakteriseret ved at iagttagelsen bliver af en ganske anden beskaffenhed end de dagligdags erfaringer - derfor kan erkendelsen kun sprogliggøres enten metaforisk eller ved, at samtlige omstændigheder, dvs. betingelser, ved iagttagelsessituationen, nøje beskrives.

Vender vi tilbage til vort egentlige emne, metaforen, må det påpeges, at fra ovennævnte naturvidenskabelige forskningsmåde, kan der drages nogle uheldige paralleller til den moderne sprogvidenskabelige "iagttagelse" af metaforen. Den moderne teoretisering om metaforer er nemlig karakteriseret ved, at se sit emne på samme måde, som fysikere betragter deres atom: som et objekt, der findes overalt, der kan undersøges, og jo længere denne undersøgelse skrider frem jo vanskeligere bliver objektet at håndtere. McCormack (**her s. 7o**) skriver, at Becks anmeldelse viser, hvor lidt vi faktisk ved om hvordan metaforer opfører sig - som om metaforer var et objekt, der opførte sig besynderligt efterhånden som man undersøgte det nøjere. Ortony samt Winner m.fl.(**her s. 77**) taler om, at det er vanskeligt at tale om, hvad der er metaforer og hvad ikke - som om denne grænse forsvandt - og dermed metaforerne - når man forsøgte at få styr på dem. Og dette, at man har forsøgt at få styr på dem, kan nok siges at være tilfældet på baggrund af den mængde publikationer, som er udsendt om emnet. Beck (**her s. 77-78**) antyder endda, at det måske er umuligt at afgrænse, hvad metaforer er overhovedet. Hun mener (**her citeret s. 79**) at metaforer faktisk ikke behøver af afgrænses - også andre produkter (og processer) kan undersøges uden eksakt at blive

afgrænsede - mon hun her har ovenstående forhold i tankerne?

Men metaforer kan ikke betragtes som om de var objekter. Bliver de det, er der tale om, at metaforerne bliver opfattet som noget i sig selv, noget som findes overalt (inden for menneskelig tænkning, sprog og viden) - altså er der tale om det, jeg har betegnet som feticherede og idealistiske opfattelser af metaforer. Taler man om metaforer som ovenfor antydet, giver man derfor udtryk for en feticheret metaforopfattelse - denne opfattelse mener jeg generelt kommer til udtryk i sprogliggørelsen af det teoretiske metaforproblem.

Til punkt 1 (den feticherede metaforopfattelse) mangler jeg nu at tilføje, hvorfor erkendelsen af metaforen som et objekt er forkert - at den er uhensigtsmæssig ses i det faktum, at metaforbegrebet bliver mere og mere uklart, som forskningen skrider frem. At metaforer ikke kan forstås og erkendes som et objekt på samme måde som fysiske objekter skyldes, at de er af en ganske anden kategori end fysiske objekter. Metaforer er ikke objekter, der opfører sig på en bestemt måde - derimod bruger mennesker (f.eks. i vores samfund) metaforer på en bestemt måde.

At man ser metaforer som et ideelt objekt er en af grundene til det teoretiske metaforproblem, det at man ikke kan blive enige om, hvad der er metaforer. Men metaforer er ikke noget ideelt, noget det giver erkendelse at tale om alene ud fra formelle kriterier - at man alligevel forsøger at sprogliggøre metaforen, som om den var et ideelt objekt, kan kun blive en problematisk sprogliggørelse. Det moderne teoretiske metaforproblem kan derfor ikke løses - der kan ikke gives en definitiv og ideel beskrivelse af hvad metaforer er (i sig selv) - at tale om, hvad metaforer er, er derimod at tale om de mennesker, som bruger disse metaforer, og om det samfund disse mennesker befinder sig i. Det moderne teoretiske metaforproblem er så at sige ikke et problem fordi det er et problem, men fordi det er **fremstilles som teoretisk.**

En anden grund til at erkendelsen af metaforen som et objekt slår fejl er, at man herved hæver metaforen op over den sprogbrugssammenhæng, den indgår i. Denne ophævelse af metaforen kan ske på to måder, nemlig som Shibles (jf. 2.2.2.) gør

- han sidestiller forskellige måder at opfatte metaforer på, og disse opfattelser har basis i iagttagelser af metaforer i helt forskelligartede sprogbrugs-sammenhænge - og som Brown og Berggren (her s. 93) gør, idet de fremstiller det som problematisk, at metaforer i forskellige sprogbrugssammenhænge ikke kan adskilles. I modsætning til disse to måder at fremstille metaforer på er min pointe, at metaforer netop ikke må hæves op over sin sprogbrugssammenhæng - det bliver derfor problematisk at ville forstå metaforer ud fra forskellige sammenhænge eller at ville sætte de måder metaforer bruges på under et. At metaforer i forskellige sammenhænge ikke kan adskilles, er derfor ikke problematisk.

Jeg vil her atter vende tilbage til min naturvidenskabelige iagttagelsessituation, som jeg mener kan bruges til at belyse "iagttagelsen" af metaforen. Her vil jeg fokusere på, at metaforer brugt i forskellige sammenhænge ikke kan sammenblandes. Bergstein (1966 s. 74-75) skriver om betingelser for iagttagelsen:

> De naturvidenskabelige resultater angiver visse nødvendige betingelser for, at perceptionerne kan finde sted. Man kan såvist ikke se, såfrem der intet er af det lys, som fysikeren taler om, ejheller hvis man mangler de øjelinser eller nethinder, som fysiologen beskriver, og heller ikke,hvis de elektrokemiske nerveprocesser, hvorom nervefysiologen og biokemikeren beretter ikke finder sted. Men i et forsøg på at beskrive den samlede perceptionsproces vil man aldrig nå til det tilstrækkelige ved at addere alle disse nødvendigheder, men tværtimod til selvmodsigelsen.

Forsøges dette alligevel, skriver han (s. 74) ender det med,at

> ...en beskrivelse af, hvorledes lyset reflekteres fra ... (objektet)... rammer øjets linsesystem,brydes og danner et billede på nethinden, hvorved nerveimpulser sendes til synscentrene i hjernebarken, da har man at gøre med et så sammensat objekt, at det må forblive et tankeprojekt (min indføjelse).

At tale om metaforer ud fra samtlige de sammenhænge de indgår i bliver tilsvarende et tankeprojekt - eller som jeg tidligere har karakteriseret forholdet: metaforbegrebet bliver et hverdagsagtigt begreb, som man faktisk ikke ved hvad dækker (jf. 2.2.3.). Vi kan ikke uden videre sammenblande fysiologens, nervefysiologens og biokemikerens sprogbrug m.h.t. iagttagelsessituationen uden at dette bliver et

selvmodsigende tankeprojekt. Dette gælder også for metaforen: vi kan ikke uden videre sammenblande f.eks. børns, voksnes og f.eks. poeters brug af metaforer - en brug de gør af sproget for at organisere deres verden på en meningsfuld måde. Nok er der nødvendige betingelser for at en iagttagelse kan finde sted - nok er der nødvendige betingelser for, om der er tale om, at man i visse konkrete situationer bruger metaforer eller ikke. Men sammenblandes disse betingelser (som Brown og Berggren, der ser adskillelsen af metaforer i forskellige sammenhænge som problematisk) eller adderes disse (som Shibles, der i sin liste sammenstiller disse sammenhænge, som om de var af samme type), er der tale om et tankeprojekt. Jeg mener derfor ikke blot, at denne sammenblanding er uhensigtsmæssig - her kan henvises til Beardsleys udtalelser om (her s. 71), at metaforers brug inden for forskellige domæner rejser forvirrende spørgsmål - jeg mener også at denne sammenblanding er erkendelsesmæssig forkert.

Jeg vil nu beskæftige mig med punkt 2 (det at "iagttagelsessituationen" i det teoretiske metaforproblem bortabstraheres). Indtil nu har jeg set på visse overensstemmelser mellem den naturvidenskabelige og den sprogvidenskabelige iagttagelse af sine emner. Med hensyn til iagttagelsessituationen er der nogle uoverensstemmelser. Foruden at den moderne metafor teori bygger på en idealistisk opfattelse af, hvad metaforer er, bygger den også på ideale eksempler. Her brydes derfor med overensstemmelsesprincippet mellem de to iagttagelsessituationer: i den naturvidenskabelige model er målet at have nogle fuldstændig klarlagte forudsætninger (opstillinger) for iagttagelsen af nogle faktiske objekter - i teoretiseringen af metaforen synes der ikke at være sådanne forudsætninger. Nu skal teorien om metaforer naturligvis ikke nødvendigvis være i overensstemmelse med andre forskningsområders betragtninger - det er mig magtpåliggende ikke at komme til at stå som talsmand for et sådan standpunkt, at naturvidenskab og sprogvidenskab skulle føres ud fra samme kriterier. Derimod er det min intention med den naturvidenskabelige iagttagelsessituation som metaforisk model, at søge at klargøre nogle mangler i den metaforiske teori med hensyn til dens eg-

ne forudsætninger.

Skal man forstå et kompliceret objekt må man, for at afgrænse det og for at kunne sprogliggøre det på en modsigelsesfri måde, nøje beskrive sin iagttagelsessituation (evt. sin opstilling). For at forstå emnet metafor må man ligeledes præcist være klar over, hvordan man selv ser på det - man må have klarlagt sine forudsætninger eller de betingelser under hvilke betragtningerne foretages. Disse betragtninger af sine egne betingelser og forudsætninger, mener jeg, må gælde i ethvert forsøg på at opnå en modsigelsesfri erkendelse og sprogliggørelse af et emne eller forhold. Som Salomonsen (1965) skriver:

> Det er f.eks. en udbredt misforståelse, at en oplevelse bliver til, ved at selve tingene omkring os påvirker vores sanseorganer, og at vi derefter uden videre oplever tingene "som de er"(s. 7).
>
> Min oplevelse dannes altså ikke, ved at jeg lægger en mængde enkeltheder sammen...Min oplevelse har naturligvis meget at gøre med alle de faktorer, der just i dette øjeblik påvirker mine sanser, og som jeg ingen indflydelse har på (s.8).
>
> Alle disse målinger er blot ikke tilstrækkelige til at forklare oplevelsen. Jeg oplever nemlig aldrig naturen uden videre. Den oplevelse, jeg har i dag, er i allerhøjeste grad afhængig af, hvad jeg har lært, og hvad jeg har oplevet tidligere i mit liv (s. 9).

Jeg er enig med Salomonsen i, at vi ikke ser noget "som det er". Derimod mener jeg, at de forudsætninger, Salomonsen oplever noget under, må modificeres - det er ikke tilstrækkeligt at tale om, at man oplever og ser noget, ud fra hvad man har lært og oplevet - jeg mener som Olsen (1981 s. 199) at

> ...om noget fremtræder eller ikke fremtræder for et væsen er afhængigt af et sæt af betingelser, der angår <u>såvel omverdenens som organismens beskaffenhed</u> (mine streger).

Hermed mener jeg, at om mennesker i det moderne samfund - og dette gælder også de mennesker der betragter metaforer - gælder det, at den måde de ser og sprogliggør noget på er afhængig af både betingelser, der gælder for individet (organismen) samt af betingelser, der vedrører samfundet og den øvrige omverden.

Ser vi på metaforer, er den måde vi ser dem altså også afhængig af to sæt af betingelser. Dette kommer i særlig høj

grad frem, når vi taler om ideale metaforeksempler, dvs. metaforer revet ud af deres sprogbrugssammenhæng (se f.eks. problematikken omkring Ortonys eksempel, her s. 95-96). Derfor må vi nødvendigvis forstå hvad metaforer er ud fra forskellige individuelle forudsætninger, da disse eksemplers sprogbrugssammenhæng ikke konkretiseres. Vi må forestille os nogle bestemte typer af situationer, dvs. sprogbrugssammenhænge, som disse eksempler kan tænkes at indgå i. Herved har vi en af hovedårsagerne til det moderne teoretiske metaforproblem, hvor man ikke kan blive enige om hvad metaforer er, hvor grænsen mellem metaforer og ikke-metaforer går, hvor man ikke kan sprogliggøre et eksakt metaforbegreb. Det samfundsmæssige sæt af betingelser synes at komme til udtryk på den måde man på næsten samme præmisser sprogliggør det metaforiske problem - man taler om metaforen som om den var et objekt, der kunne udforskes, som om metaforproblemet opstod, fordi man netop nærmede sig sagens kerne.

Sprogliggørelsen af det moderne teoretiske metaforproblem får karakter af at være et tankeprodukt. I stedet for at fokusere på metaforer som et objekt, der indgår i utallige sammenhænge, et objekt, der ikke kan afgrænses, mener jeg, at vi bør tale om metaforer, som netop er metaforer ud fra forskellige forudsætninger, dvs. i forskellige konkrete sprogbrugssammenhænge. Der er altså tale om forskellige typer af metaforer, og man kan kun tale om metaforer som en bestemt type - og disse forskellige typer kan ikke sammenblandes men må nødvendigvis forstås i sin sammenhæng (vælger man som f.eks. Cohen og Margalit (jf. 2.2.3.) at forstå børns metaforer ud fra barndommens specielle betingelser kan disse metaforer ikke sammenlignes med f.eks. voksnes metaforer). Metaforer er karakteriseret ved at de får os til at se noget - enten noget nyt eller evt. noget kompliceret - på en måde så dette får mening for os. Dette at denne mening etableres skyldes i sig selv to sæt af betingelser (individuelle og samfundsmæssige). Når vi derfor selv taler om metaforer, vil det være indlysende og passende at tale om metaforer netop på baggrund af, at vi selv er underlagt disse betingelser. Vi kan ikke tale om at metaforer eksisterer i sig selv - at tale om metaforer må

være at tale om metaforer i konkrete sprogbrugssammenhænge, hvor man gør sig sine forudsætninger klare.

Konkluderende kan vi sige, at metaforer ikke opleves som noget forvirrende fordi vi erkendelsesmæssigt nærmer os dem; denne parallellitet kan vi ikke drage fra fysikerens erkendelse af sit objekt. Derimod opstår der forvirring omkring metaforer fordi der ikke i tilstrækkelig høj grad lægges vægt på at klargøre egne forudsætniger for betragtninger - her holder analogien til den naturvidenskabelige iagttagelsessituation (jf. citatet fra Bergstein 1966 s. 48): det gælder, at når det drejer sig om konkrete sprogbrugssammenhænge, der adskiller sig fra hinanden, må der redegøres for den måde man betragter metaforerne på for at kunne opretholde en forståelse af metaforer som utvetydig - denne redegørelse kan f.eks. bestå i at man afgrænser en konkret sprogbrugssammenhæng.

Det kan ikke være meningen at betragte og sprogliggøre sig om metaforer på en tilsvarende måde som man gør om de tilfældige klatter på tavler, som man kender som Rorschachtest. Dette medfører at man kommer til at sige mere om sig selv end om emnet. Man må affinde sig med, at metaforer ikke kan beskrives som et idealt objekt, som et fænomen i sig selv. Vi kan ikke uden videre se på metaforerne "som de er". Metaforen er ikke et objekt, der er karakteriseret ved, at jo nøjere man søger at beskrive det, desto mere problematisk bliver det. Skal der være en analogi mellem betragtningen af f.eks. atomet og metaforen, må der nærmere siges: jo nøjere man søger at afklare hvad metaforer er, jo mere bevidst må man forholde sig til sine egne betingelser og forudsætninger, dvs. jo mere må man klargøre sig, at man har en bestemt synsmåde. Kun herved kan der opnås en meningsfuld forståelse af hvad metaforer er.

2.3. Den moderne opfattelse af metaforer.

Jeg har karakteriseret de mange publikationer om emnet metafor samlet som et problem, i modsætning til at der før var tale om en teori om metaforer (teori skal her forstås som et sæt af sammenhængende udsagn - i modsætning til, når jeg har talt om "det moderne teoretiske metaforproblem", hvor teori blev forstået som "det man logisk har tænkt sig til, det man ikke systematisk har undersøgt"). Samtidig har jeg karakteriseret disse publikationer om metaforer snarere som opfattelser end som forståelser. Min kritik har især drejet sig om hvorledes forståelsen af metaforen har forandret sig og er blevet et problem. Ortony beskriver forandringen siden Aristoteles:

> I det mindste siden Aristoteles's tid har metaforen vækket tænkeres nysgerrighed. Alligevel er spørgsmålene til det dårligt formulerede og svarene tilsvarende ubehjælpsomme (1975 s. 45).

Efter min mening er dette ikke hele problemet.

Jeg er enig med f.eks. Billow (1977 s. 84), der mener, at metaforens rolle systematisk set har fået for lidt opmærksomhed. Men hvorledes skal metaforen iagttages på systematisk vis? Ortony har været inde på dette (1980 b s. 73):

> En første betingelse for at noget er en metafor er, at det skal være pragmatisk, eller måske bedre kontekstligt, unormalt.

Ortonys systematiske undersøgelser ud fra hvordan metaforen kontekstligt er placeret, har jeg været inde på i 2.2.4. Jeg er for så vidt enig med Ortony fordi han med "unormalt" sigter til "ikke-bogstaveligt" (for den metaforiske sprogliggørelse er som sagt ikke mere unormal end den bogstavelige - skal man tale om sådanne kriterier er ingen sprogbrug almindelig). Når jeg kun delvis er ening med Ortony, er det fordi, han ikke i tilstrækkelig høj grad tager konsekvenserne af sin egen formulering: når han taler om kontekst, tænker han på de tekstlige omgivelser og ikke på samtlige de betingelser, der omgiver sprogbrugen (jf. 2.2.4.). En tekst er dog kun en del af den kontekst som en given ytring indgår i - og om denne ytring er metaforisk eller ikke, afhænger af samtlige disse kontekster. Derfor må der i højere grad sættes streg under pragmatisk end under kontekstlig. En forståelse af metaforen må skabes på baggrund af den totale sprogbrugssammen-

hæng metaforen indgår i - hvad teksten betyder (som f.eks. i Ortonys eksperiment) er nemlig betinget af den kontekst (i bred betydning), som den indgår i. Det er klart, at den totale kontekst består af en lang række betingelser i et kompliceret forhold. Alle disse betingelser kan naturligvis ikke på overskuelig vis afklares - det er endda et spørgsmål, om en sådan afklaring skal finde sted. Jeg mener alligevel, at det er muligt, at undersøge metaforer uden at se bort fra disse problemer - dette må kunne gøres, idet metaforen undersøges inden for en afgrænset sprogbrugssammenhæng. I dette tilfælde vil da det kompleks af betingelser for, om noget er en metafor eller ikke, være fastholdt under hele undersøgelsen.

Forståelsen af hvad der er metaforer, må derfor bygge på en systematik, som Billow efterlyser, inden for en konkret sprogbrugssammenhæng. Inden for en sådan sammenhæng har man at gøre med en samling af kontekster som sprogbrugen indgår i; men disse kontekster er de samme, når sammenhængen er rimeligt afgrænset. Herved kan man koncentrere sig om metaforerne i denne komplekse kontekst fordi disse kontekster på en række punkter er de samme. I min undersøgelse, hvor jeg vil undersøge, hvordan brugen af metaforer forandrer sig inden for en given periode, er konteksten på netop et punkt ikke den samme: den samfundsmæssige kontekst vil være en anden, når der fokuseres på en anden tid. Ved at fastholde en kompleks kontekst, en konkret sprogbrugssammenhæng, mener jeg, at det kan undgås, at forvirre sig ind i

> ...den fragmentariske forvrængning, der kan smugle sig ind, når man forsøger at fokusere på delaspekter af integrerede helheder (Olsen 1975 s. 25o).

Her sigter jeg til de problemer, der kan opstå, når man forsøger at forstå metaforer ud fra delaspekter samtidig (når man f.eks. forsøger at forstå, hvad metaforer er, ud fra den måde børn, voksne og poeter bruger metaforer på, samtidig). Hvis man derimod ser på metaforer inden for en konkret sammenhæng, vil disse delaspekter (som adskiller sprogbrugssammenhængene fra hinanden) ikke forvirre afgrænsningerne af, hvad der er metaforer og hvad ikke (dog vil grænsedragningen ikke blive enkel). En systematik må nødvendigvis lægges inden for en konkret sprogbrugssammenhæng.

Ortony drager som sagt ikke konsekvensen af sit eget syn på metaforer i tilstrækkelig høj grad. Grunden til at svarene på hvad metaforer er, er blvet mere ubehjælpsomme er, at man siden Aristoteles har trukket metaforer ud af den kokrete poetiske kontekst uden samtidig at binde den til en anden. Sagen er ikke, som Ortony, Reynolds & Arter (1978 s. 92o-921) fremstiller den:

> Selvom filosoffer har været interesseret i metaforens natur mindst siden Aristoteles's tid, synes der at have været en relativt lille udvikling siden den tid.

Det forholder sig snarere sådan, at synet på metaforer har forandret sig meget - man har fået øjnene op for metaforer i mange sprogbrugssammenhænge. Men det man erkendelsesmæssigt har vundet ved dette, har man mistet igen på visse punkter - man har mistet blikket for at fastholde forståelsen af hvad metaforer er i konkrete sammenhænge, at man selv har en konkret synsvinkel på metaforer, at grænsen mellem metafor og ikke-metafor forandrer sig og at metaforen derfor ikke er et idealt fænomen, men at der faktisk er tale om forskellige metaforer i forskellige sammenhænge. Forandringen af synet på metaforen er radikal omkring 196o - vi bliver opmærksomme på, at metaforer bruges i mange sammenhænge; men vi har ikke holdt os nok for øje, at metaforer selv er en måde at se verden på, og at denne sprogbrug er betinget af sin kontekst, herunder også regnet den samfundsmæssige kontekst. Vi må altså holde os for øje, at brugen af metaforer også er en bestemt samfundsmæssig måde at sprogliggøre og se verden på.

Den udviklingstendens,Ortony, Reynolds & Arter sigter til, er måske, at der ikke er kommet større klarhed over metaforbegrebet siden Aristoteles. Klarheden er måske fra et idealistisk synspunkt blevet mindre end før; men ser vi på de forskellige metaforbegreber i hver sin sammenhæng, er jeg overbevist om, at her er klarheden blevet større. At ville sammenfatte disse metaforbegreber har måske medført et sløret og forvirret billede af metaforen; ideen i et sådant projekt må nødvendigvis slå fejl. Ortony, Reynolds & Arter skriver (1978 s. 924), at Shibles's brede metaforbegreb er et ekstremt tilfælde af en bred definition, og fortsætter (s. 925):

> Sådan et syn på metaforen definerer et domæne for bredt og for generelt til at være brugbart.

Men på hvilken måde ser de selv på metaforer? Er Shibles virkelig så ekstrem i forhold til de andre forskere?

Jeg har tidligere antaget, at man generelt opfatter metaforer som et objekt, et idealt fænomen (som det er muligt at finde næsten overalt). Denne antagelse mener jeg også gælder for Ortony (f.eks. 1975), som har været med til at pege på Shibles som ekstrem. Hvor Shibles i høj grad sammenfatter sit metaforbegreb ud fra, hvad der er skrevet om metaforer (hvor han kommer til at sidestille forskellige typer af metaforer), dér opstiller også Ortony sit metaforbegreb idealt - men han gør det på en mere uigennemsigtig måde end Shibles.

Ortonys artikel "Hvorfor metaforer er nødvendige og ikke kun pæne" (1975) afslører i selve titlen en opfattelse af metaforen som noget idealt. I titlen afsløres et bestemt syn på metaforer. Det synes som om Ortony vil tale om metaforer generelt - han giver intet sted udtryk for andet - men fakta er, at det drejer sig om de metaforer, der altid er pæne og nødvendige. Men metaforer er i nogle sammenhænge hverken pæne eller nødvendige (jf. 2.2.3.) - er metaforer f.eks. pæne, når man bruger dem i en sammenhæng, hvor man ikke gider formulere sig ordentligt? - er **metaforer i f.eks.** reklamer nødvendige for os? Det kan ikke dreje sig om metaforer generelt. Sagen er, at Ortony ikke er sig bevidst, at han faktisk tænker på **metaforer** i bestemte sprogbrugssammenhænge. Hvilke, dette skulle være, fremgår ikke af hans artikel. Det kan ikke være metaforer generelt, for alle metaforer er ikke både nødvendige og pæne. Ortony begår den generelle fejl, at tale om metaforer som om de var noget i sig selv, som noget alle var bekendt med, og som nu blot krævede en nærmere redegørelse. Som han skriver s. 5o om de to teser, han har opstillet for metaforer:

> Sammen...forklarer de, hvad der sker i metaforer og hvorfor.

Her fremgår hans syn på metaforer. Metaforer er ikke først og fremmest noget mennesker bruger i forskellige sprogbrugssammenhænge for at forstå verden på en bestemt måde; derimod drejer det sig om at metaforerne er noget i sig selv - man må der-

for ifølge Ortony se på, hvad der sker i metaforerne og hvorfor. I denne sprogbrug opfattes metaforer altså ikke mindre ekstremt end hos Shibles; hos Shibles sættes forskellige opfattelser under et. Ortony kritiserer (sammen med Reynolds & Arter) Shibles' opfattelse af metaforer for at være for bred - men Ortonys opfattelse (1975) af metaforer er også bred, idet metaforer ikke placeres i en konkret sammenhæng. Ortonys opfattelse af metaforer som "ikke kun pæne men også nødvendige" er ikke en afgrænsning af hvad metaforer er - det er snarere at tale om metaforer, som om de var noget ganske bestemt. Men metaforer er ikke noget ganske bestemt i sig selv, og at tale om dem, som om de var det, gør ikke problemet mindre end at tale om metaforer, som Shibles gør. Ved at tale om metaforer som om de var noget enkelt, noget i sig selv, noget afsluttet, opstår der ikke en mindre ekstrem eller idealistisk opfattelse af, hvad metaforer er.

Derfor angår det metaforiske problem ikke kun hvorledes man formulerer spørsmålene til, hvad metaforer er, på en dårlig måde - det angår i høj grad også, hvordan man taler om metaforer, hvordan man taler om, at de er noget ganske bestemt i sig selv. De spørgsmål, man stiller, med hensyn til metaforen har dog afgjort noget at gøre med de svar, man kan få. De spørgsmål, der generelt stilles, opremser Ortony (1980 a) i første afsnit i sin omfattende antologi om emnet:

> To centrale er: "hvad er metaforer?" (i grunden en teoretisk udgave), og "hvad er metaforer til?" (en mere praktisk udgave)...Hvordan kan metaforisk sprog adskilles fra bogstaveligt sprog? hvor bogstaveligt er bogstaveligt sprog? Er det metaforiske problem et, der skal klares med en teori om sproget, et teori om sprogbrug eller begge? Er de sammenlignende processer i metaforisk brug af sprog de samme som de i bogstavelig brug? Kan metaforer reduceres til sammenligninger? Er reduceringen af metaforer til sammenligninger en frugtbar måde at komme i gang med forståelsen af metaforens natur? Er de sammenligninger, som man kunne forsøge at reducere en metafor til, selv nødvendige i en forklaring? Er metaforer nødvendige i overlevering af ny videnskabelige begreber? Er metaforer nødvendige i overlevering af ny ideer generelt? Hvilke farer er der forbundet med brugen af metaforer til at beskrive nye problematiske situationer? (s. 16). (18)

Foran disse metafor-spørgsmål ligger en række moderne opfattelser og sprogliggørelser af det metaforiske problem. De be-

svarelser, der gives, afspejler det inkonsistente i den moderne behandling af metaforer. Spørgsmålene kan ikke besvares i én teori, i et sæt af udsagn. Spørgsmålene griber over så mange sæt af betingelser, der skal klarlægges, at disse ikke kan behandles under et, uder at der bliver tale om et tankeprojekt (jf. 2.2.5.). At metaforer er et komplekst fænomen må dog ikke afskære os fra at besvare nogle af spørgsmålene - men en ting, vi ikke må gøre, er at gøre begrebet så abstrakt, at det kommer til at dække så lidt, at det kan findes overalt. Vi må ikke abstrahere så meget, blot for at kunne behandle emnet tilsyneladende modsigelsesfrit, i det kompleks af betingelser, det indgår i. En sådan abstraktion vil blot føre forvirring med sig.

Jeg vil ikke besvare spørgsmålene, men antyde deres forskellighed. Det første spørgsmål angår det definitoriske - spørgsmålet kræver en afgrænsning af, hvad der er metaforer. Dette spørgsmål kan efter min mening ikke besvares således, at der opstilles en række nødvendige betingelser - er disse betingelser opfyldte, er der tale om metaforer - er de det ikke, er det modsatte tilfældet; som man ikke kan tale om de nødvendige betingelser for, at noget er et spil (jf. Wittgenstein 1971) kan man heller ikke gøre det om metaforer. Om noget er et spil kan vi ikke afgøre ved at tænke, men ved at se på hvordan begrebet bruges (jf. indledningen) - ved at se på, hvordan metaforer i på typiske måder bruges i konkrete sammenhænge, kan vi få et billede af, hvad der er metaforer. Det første spørgsmål kan ikke besvares på samme måde som det andet, der angår sprogbrugen - det praktiske, som Ortony siger. Der kan opstilles nogle formelle regler for, hvad metaforer er - disse kan da, når de anvendes i en given sprogbrugssammenhæng, under visse modificeringer bruges til at sige, hvad metaforer er og er til. Det er derfor efter min mening misvisende at adskille de to spørgsmål - som om de kunne besvares hver for sig. Man kan ikke svare på det første spørgsmål i sig selv, som om metaforer var et objekt - hvad metaforer er hænger sammen med den måde, de bruges på; at spørge om hvad metaforer er til har heller ingen mening, uden at vi har en ide om, hvad metaforer ud fra nogle formelle kriterier er - men metaforer set alene på baggrund af

formelle **idealiserede kriterier, giver os ikke noget svar på, hvad metaforer er.**

De efterfølgende spørgsmål, som Ortony stiller, tilhører forskellige typer, som kan opdeles i to. Dér, hvor der tales om sammenligninger, må besvarelsen gå ud på, hvordan vi forstår og evt. oplever metaforer. Men når man vil besvare, hvordan metaforer kognitivt fungerer, tror jeg også, at der må tages hensyn til, hvilken sprogbrugssammenhæng metaforerne indgår i - nogle metaforer kan måske i nogle sammenhænge reduceres til sammenligninger for at blive forstået - i nogle sammenhænge er en sammenligning måske en forklaring. Når der spørges til metaforers betydning i overlevering af begrebslig viden, er der derimod tale om metaforer i konkrete sammenhænge (f.eks. i videnskabelige modeller). Men disse spørgsmål kan ikke uden videre besvares sammen med hvilke farer, der er forbundet med brugen af metaforer (jf. 2.2.3, se "konkretisering" og "metaforer i videnskabelige modeller").

Ortonys spørgsmål synes at være karakteristiske for den moderne tids opfattelse af metaforer - ligeledes synes den måde spørgsmålene stilles på, at have præget sprogliggørelsen af det moderne metaforproblem. Metaforer behandles, som om de er noget i sig selv - og det, at man selv har et syn på metaforerne, at man har nogle forudsætninger, tages ikke i tilstrækkelig høj grad i betragtning. Ofte beskæftiger man sig med de formelle kriterier alene, uden hensyn til måden metaforerne faktisk bruges på. Ofte bygger opfattelserne af hvad metaforer er, alene på eksempler på metaforer. Dette er uheldigt, idet man herved kommer til at sige mere om sig selv end om metaforerne - den sammenhæng, som eksemplerne indtænkes i, tages som selvfølgelig.

Aristoteles's definition er generelt udgangspunkt for den moderne opfattelse af metaforer. Selvom Aristoteles ikke direkte nævnes, er der i formuleringen af definitionerne af de formelle kriterier, rødder tilbage til ham - ofte er publikationerne diskussioner om, hvad andre nutidige forskere mener om metaforer; her findes ikke altid direkte henvisninger til Aristoteles, selv om han ganske sikkert har haft ind-

flydelse på disse diskussioner. Ofte bliver man i sine tanker om, hvad metaforer er, ved opholdelsen ved de formelle kriterier for metaforer. Men når Aristoteles's definition bliver trukket ud af sin sammenhæng (den poetiske brug af metaforer), må den nødvendigvis knyttes til en anden sprogbrugssammenhæng for ikke at blive tom, tilfældig fortolkelig og dermed forvirrende. Selvom udgangspunktet er det samme, nemlig den aristoteliske definition, bliver opfattelserne ofte forskellige - dette ses bl.a. ud fra de rækker af publikationer, der alle har samme udgangspunkt, men ikke når til en fælles forståelse af metaforer. Nogle af de publikationer, der har Aristoteles's definition som udgangspunkt er f.eks: Brooke-Rose (1958 s. 3) Henle (1959, org. 1958, s. 173), Wheelwright (1968 s. 103) Bickerton (1969 s. 34), Turbayne (1970 s. 11), Guenthner (1975 s. 199), Brown (1976 s. 172) og Levin (1977 s. 85 ff.). Også andre steder findes der samme udgangspunkt, uden at Aristoteles altid er nævnt - i fremstillingen af,"hvad metaforer er" fremgår dette. Således skriver Bréal år 1900 (1964 s. 122)om metaforen:

> Den er født ud fra det øjeblikkelige glimt af lighed mellem to objekter eller to handlinger.

Andre omskrivninger er:

> ...i grunden siger den (metaforen), at en ting er en anden ting (Boyle 1954 s. 260 - min indføjelse)

> Den lingvistiske metafor kan defineres som anbringelsen af et ord eller udtryk, som egenligt hører til en anden kontekst, for at udtrykke meningen i en anden kontekst... (Anderson 1964 s. 53)

> ...når vi bruger metaforer har vi to tanker af forskellig slags (engl: things) aktivt samlet og båret af et enkelt ord (Richards 1965, org. 1936, s. 93 - min indføjelse)

> En metafor...består af en sammenligning mellem to essentielt uens ting. Der er to komponenter i hver metafor: det begreb der aktuelt diskuteres og den ting, som der er sammenlignet med (Perrine 1971 s. 125).

> ...metaforen er en talefigur, i hvilken en beskrivende term er anvendt i en forbindelse, i hvilken den ikke bogstaveligt passer, men i hvilken den støtter visse analogier(Gardner 1974 s. 84)

> Ved dette at anvende et fremmed ord, sigtede Aristoteles til, at man tager et ord, som sædvanlig-

> vis denoterer én ting, og bruger den til at beskrive en anden, som det i bogstavelig forstand ikke denoterer (Billow 1977 s. 81).

Det aristoteliske udgangspunkt danner ikke grundlag for en fælles skole om metaforbegrebet. Fordi de formelle kriterier i så ekstrem grad er abstraheret fra deres sprogbrugssammenhæng, lader dette sig ikke gøre. At der er tale om et slægtskab mellem disse udlægninger eller omskrivninger og den oprindelige definition ses umiddelbart (f.eks. ses flere steder brugen af ting (engl: "things"), der også findes i den engelske oversættelse af den oprindelige definition, ting skal forstås bredt). De forskelle, de forskellige citater afspejler, har både grundlag i forskellige sprogopfattelser og grundlag i oversættelsesproblemet (jf. 2.1.2.). Billow taler f.eks. om, at ord kan denotere noget - dette er dog en tvivlsom sprogopfattelse. Boyles forenklede udlægning synes at bygge på en oversættelse, der ligner den danske (v. Harsberg) - hvad er kriterierne for, at en ting er en anden? - er f.eks. en ytring, som "en stol er et møbel", en metafor?, her siges jo at en ting er en anden. Perrine og Gardner lægger sig tæt op ad anden del af Aristoteles's metaforforståelse, der angår analogier. Richards udlægninger angår ikke alene de formelle kriterier men også afklaringer af, hvordan vi oplever metaforer (se 2.3.1.). Generelt tales der om, at noget er metaforisk, fordi det drejer sig om en "forkert" brug af et ord eller en term, på en eller anden måde; Boyle: en ting er en anden ting; Anderson: ...egentlig hørertil en anden kontekst; Richards: ... tanker af forskellig slags; Perrine: to...uens ting; Gardner: ...ikke bogstaveligt passer; eller Billow: ... et ord som (ikke bruges) sædvanligt. Hvad kriterierne for denne "forkerthed", anderledeshed,uenshed, upassendehed, usædvanlighed er,afklares ikke.

Det samme problem har Beardsley (1967). Beardsley udlægger sin opfattelse af metaforen således, at man kan sige, at havde der været tale om en udlægning af den oprindelige definition, havde den været ekstrem. Det fremgår ikke direkte hos Beardsley, at der arbejdes med et udgangspunkt i den aristoteliske definition; men ad de omveje Beardsley definerer sit begreb, er

der i forhold til den oprindelige definition lagt for meget vægt på det ene aspekt af det græske "allotrios" (jf. 2.1.2.), nemlig "fremmed" (eller ukendt). Beardsly lægger altså for meget vægt på, at metaforen består af noget fremmedartet og ikke også noget"lånt", som er det andet aspekt af "allotrios" (19).Han mener (1967 s.285),at metaforen er en afvigende diskurs og fortsætter:

> For det andet er en metaforisk tillæggelse af egenskaber ikke alene en underlig forening, for den er forståelig. I nonsenskombinationer er mærkværdigheden tilstede, men op-åbningen for meningen er det ikke. Det er meget vanskeligt at være sikker på, at attributterne, der involverer "rum" og "tid" er nonsensagtige, fordi begge disse termer er så grundliggende og abstrakte, men måske kan "Ugrammatisk rum" og "Tid er en onkel" tjene som eksempler på nonsenskombinationer (s. 285).

Disse to eksempler er iflg. Beardsley uacceptable metaforer, de er uacceptable afvigende diskurser - havde der været en tilgang til meningen i disse afvigende diskurser, havde det drejet sig om acceptable metaforer. Jeg har to indvendiger til Beardsleys udlægning. For det første mener han, at metaforen er grundet på en underlig forening af ord. Metaforen er altså noget fremmedartet eller en "afvigende diskurs". Men metaforer er i den oprindelige definition ikke kun noget "fremmed", men også noget "lånt" - derfor fører metaforer ikke på nogen måde ud i nonsens. Bliver metaforer ikke forstået, er det ikke fordi der er tale om nonsens, men fordi nogle væsentlige betingelser for forståelsen mangler (f.eks: er der støj på radioen kan man ikke forstå speakerens metaforbrug; er man ikke bekendt med farveattributters brug i politisk sammenhæng forstår man ikke metaforerne "hun er rød", "han er grøn", "hun er sort"). Skal metaforen forstås som en diskurs er det ikke som en afvigende diskurs, men som en diskurs(i sig selv)i Ricoeurs forstand (jf. 1979 b s. 33-34) karakteriseret ved selvoverskridelse og åbenhed.

Min anden indvendig angår Beardslys skelnen mellem acceptable og ikke-acceptable metaforer. Han er selv usikker på dette punkt - måske er de to eksempler nonsens, skriver han. Om Beardsleys to eksempler er acceptable eller ikke, om de er forståelige eller ikke, må besvares med et måske. De to eksempler er ikke placeret i nogen sammenhæng, herved får vi ikke på no-

gen måde oplysninger om, hvad der skulle være kriterierne for at karekterisere ytringerne for acceptable eller ikke. Selv om jeg går ind på hans tankegang, og tænker mig til en sprogbrugssammenhæng, ytringerne kunne forekomme i, kan jeg ikke begribe, at disse i en hvilken som helst situation skulle være nonsens. Problemet er, at det ikke afklares, hvad kriterierne, for at noget er en akceptabel metafor, er. Hvad er det, der hos Beardsley er forenet eller kombineret, sådan at der er tale om en acceptabel metafor? Et sådant spørgsmål kan ikke besvares på rimelig måde - en besvarelse ville forudsætte, at metaforer er noget i sig selv, noget idealt. Om noget er en acceptabel metafor må i stedet afgøres ud fra den måde metaforen bruges på.

Forsøg på at forstå,hvad metaforer er, ud fra en omgåelse af fænomenets kompleksitet kan ikke falde heldigt ud. H. Weinrich (1963 s. 34o) forsøger en forenkling af problematikken:

> En metafor, og det er i grunden den eneste mulige metafordefinition, er et ord, der anvendes i en kontekst således, at der med det menes noget andet end det, det betyder. (2o)

Det er som sagt en misforståelse, at ord betyder noget i sig selv, en kritik som også Bickerton (1969 s. 36) fremfører, idet han antager, at ord ikke har fikserede og afsluttede meninger. Det er faktisk mere rimeligt, at forstå metaforen på sætningsplanet end på ord-planet (jf. Ricoeur 1979b,s.168) Til trods for denne indvending kan vi forstå Weinrich således, at der med en metafor forstås en ytring, hvormed der menes noget andet, end den faktisk betyder. Hvad der skal forstås ved adskillelsen mellem mening og betydning fremgår af Andersson & Furberg (1979 s. 72), hvor betydning og mening adskilles ud fra en konkret sprogbrugssituation.

> Min kone, som er ved at vaske op, siger til mig: "Viskestykket ligger på bordet". Det er hendes mening med denne oplysning at få mig til at hjælpe sig. Det samme ville hun have kunnet opnå ved at sige: "Tør opvasken!". Meningen med de to ytringer er den samme, betydningen af dem forskellig.(21)

Ifølge Weinrich skulle "Viskestykket ligger på bordet" være en metafor, idet der med ytringen menes noget andet end det, den betyder. Ytringen er placeret i en konkret kontekst (sammenhæng), hvor der med den menes "Tør opvasken". Weinrichs de-

finition er dog ikke holdbar - ofte mener man med en ytring noget andet, end den i bogstavelig forstand betyder. Bruger man f.eks. ytringen "han er en mand" eller "han er mand for sin hat" (i en bestemt situation, hvor vi taler om en voksen mandsperson), så mener man noget andet end vi i bogstavelig forstand siger. Mente man det ytringen i bogstavelig forstand betød ("han er en voksen mandsperson") ville der være tale om en tautologi; det der menes (i den bestemte situation) er da også noget andet, nemlig noget lignende: "han lever i høj grad op til sin rolle som mand", hvor man har en konkret mands-rolle i tankerne. I "han er mand for sin hat" menes der (alt efter situationen) noget lignende det samme; der menes noget mere end blot, at han ejer den hat han har. Man kan altså godt med en ytring mene noget andet end det, ytringen betyder, uden derved at bruge metaforer - i ovenstående situation (hvor vi taler om en voksen mandsperson) er de to ytringer ikke metaforer. Ytringen i Andersson & Furbergs eksempel er ikke en metafor men derimod en tvetydighed. Der gives oplysning om hvor et viskestykke befinder sig samtidig med, at kvinden giver udtryk for, at der skal tørres af. Der er ikke tale om en metafor, for selv om "viskestykket ligger på bordet" nok har en mening, der går ud over den bogstavelige, anvendes den ikke metaforisk af kvinden i køkken-rollen. Eksemplet adskiller sig fra f.eks. Ortonys, hvor "Uden hensyn til faren, marcherede tropperne videre" er en metafor i en bestemt sammenhæng.

Forståelsen af, hvad metaforer er, må tage udgangspunkt i hvordan metaforer bruges og ikke i hypostaseringer af, hvad metaforer kan tænkes at være. Om f.eks. det klassiske eksempel "han er en ræv" er en metafor, afhænger af den sprogbrugssammenhæng, det indgår i. Ytres "han er en ræv" i en "speciel" situation, hvor en person med en særlig opfattelse af hvordan verden er indrettet, vil sige, at personen X, der nu er død, er inkarneret som ræv, kan der ikke siges at være tale om en metafor.

I dette århundrede har man beskæftiget sig med metaforer uden i tilstrækkelig høj grad at tage hensyn til deres sprogbrugssammenhænge. Denne beskæftigelse har taget en særlig drejning omkring 1960. Metaforerne er blevet trukket ud af deres oprindelige sprogbrugssammenhæng, den poetiske, uden

at fæstnes til en ny. Denne tendens har medført det moderne teoretiske metaforproblem, hvor dette, at metaforer alene er blevet behandlet teoretiske, har gjort dem problematiske. Dette betyder ikke, at opfattelsen af metaforer ikke har udviklet sig. Men skal opfattelserne udvikles til en teori (forstået som et sammenhængende sæt af udsagn), om eller en forståelse af metaforer, må metaforer ses i deres forskellige sprogbrugssammenhænge - forståelsen af metaforer kan kun etableres pragmatisk.

2.3.1. Richards's opfattelse af metaforer.

I Richards's "Metaphor", kapitel V i "The Philosophy of Rhetoric" fra 1936 (Richards 1965), brydes radikalt med det antikke metaforbegreb. I Richards's arbejde ligger altså nogle af de nødvendige forudsætninger for det moderne metaforproblem. Richards arbejde er, som Ricoeur (1979 s. 167) formulerer det,

> sandt pionerende, fordi det markerer forkastelsen af den traditionelle problematik. Hvis Richards kunne forkaste den klassiske models sidste to implikationer - at en metafor ikke involverer nogen ny information, og at dens funktion derfor er blot dekorativ - så var det fordi han brød væk fra de første antagelser. Den første antagelse, som måtte forkastes er, at en metafor blot er en benævnelseshændelse, en forskydning i ords betydning.

Grunden, som Ricoeur ikke nævner, til at Richards kan forkaste de antikke antagelser (jf. Ricoeurs 6 punkter i 2.1.3.), er, at han tager metaforen ud af den oprindelige poetiske sprogbrugssammenhæng, som den har i antikken. Richards skriver nemlig:

> At metaforen er sprogets omnipotente princip, kan eftervises ved blot og bar observation (1965 s. 92).

Metaforer findes altså overalt.

Richards foretager sig altså i sit pionerarbejde to ting: 1) han bryder med den antikke antagelse om, at metaforen er en speciel og unormal sprogbrug, og 2) han lægger grunden til den idealistiske opfattelse af metaforer med opfattelsen af, at metaforer findes overalt (metaforen rives ud af sin poetiske sprogbrugssammenhæng uden konkret at fæstnes til en ny). Han bryder med

> ...den værste antagelse - at metaforen er noget specielt og ekceptionelt i sprogbrugen, en afvigelse fra sprogets normale måde, at virke på, i stedet for dets frie virkes allesteds-nærværelse (1965 s. 9o),

og modificerer sit synspunkt således:

> Den traditionelle teori bemærkede kun få af metaforens måder; og indskrænker sin anbringelse af termen <u>metafor</u> til få af dem. Dermed fik man metaforen til at synes som en sag vedrørende ord, en udskiftning og ombytning af ord, hvorimod den grundliggende er en låntagning mellem og forbindelse af <u>tanker</u>, en oversættelse mellem kontekster (1965 s. 94).

Richards opnår med sin fastholdelse af metaforernes allestedsnærværelse, at hæve metaforerne ud af en hvilken som helst

sprogbrugssammenhæng - det,at han ser metaforer overalt, hænger uløseligt sammen med, at han ikke giver metaforen en jordforbindelse i en konkret kontekst. Ackerman (1975 s. 191-192) sammenfatter noget af Richards (1965):

> ...Richards antager, at han selv giver et bud på en forklaring af metaforen. Men på s. 89-94 argumenterer Richards for, at al tænkning og al sprog i et eller andet omfang er metaforisk.

Ackerman ser altså en modsætning i at tale om metaforer, som noget, der findes alle steder, og at ville give et bud på, hvad metaforer er. Det kan dog ikke benægtes, at metafor-opfattelsen med Richards har udviklet sig - der er skabt afstand til den antikke opfattelse af sproget som noget lukket. Det må dog pointeres, at han ved at gøre metaforer til noget ideelt, lægger grunden til den moderne inkonsistente opfattelse af metaforer - ved at fjerne metaforen fra sin sammenhæng, bliver sprogliggørelsen af fænomenet ikke en teori (dvs. et sammenhængende sæt af udsagn) men et problem.

Richards lægger grunden til de moderne teoretiske metaforproblem i 1936, men samtiden er endnu ikke moden til at gå med på hans præmisser. Johnson (1981 s. 19) skildrer hans usamtidighed:

> Filosoffer gav Richards's arbejde lidt opmærksomhed, da det dukkede op. I 1936 var det dog ikke klogt, at insistere i, at tanker essentielt er metaforiske, at metaforer kognitivt er irreducerbare og uundværlige, og at enhver betragtning af mening og sandhed måtte afse en central plads til metaforen. Richards viste idealistiske tendenser for megen interesse, hvilket for nyligt skubbedes til side af filosoffer, og han besad ikke den nødvendige legitimering for at vække filosoffers respekt.

Til trods for sin usamtidighed, har Richards lagt grunden til den moderne måde, at opfatte metaforer på. Den grundliggende ide i Richards's arbejde er, at metaforen er

> ...to tanker af forskellig slags, aktivt samlet og båret af et enkelt ord eller frase, hvis mening er et resultat af deres vekselvirkning (1965 s. 93).

Disse to tanker består i hans sprogbrug i hhv. "tenoren" (emnet) og "vehiklet"; disse to termer udgør metaforens to halvdele (jf. 1965 s. 96). Hvis vi antager, at "Peter er en ræv" er en metafor, så består de tanker, som aktivt er forenet af "tenoren" "Peter" (her tænker vi på Peters personlighed) og

"vehiklet" "ræv".

Richards danner grundlaget for den moderne metaforopfattelse. Dette grundlag er dog,som Johnson bemærkede, usamtidigt, og på grundlaget bliver der ikke af Richards's samtidige dannet skole. Grundlaget er hos Richards, som også Mooij (1975 s. 257) gør opmærksom på, inkonsistent. "Tenoren" og "vehiklet" introduceres som

> ...to ideer, som hver metafor...giver os. Lad mig kalde dem tenoren og vehiklet.

De to termer er altså en slags tanker, der angår et sagsforhold. Richards opfattelse bliver inkonsistent, når han også taler om termerne "tenoren" og "vehiklet", som om de var sagen selv, i stedet for tankerne for sagen, de angår:

> ...metaforen, som fungerer gennem en direkte sammenligning mellem to ting, tenoren og vehiklet (1965 s. 118).

Richards taler også om de to termer som udsagn:

> Vi kan tage tenoren for sig selv, og se den som et udsagn, eller tage vehiklet for sig selv, eller tage tenoren og vehiklet sammen..(1965 s. 135).

Denne inkonsistensitet - hvorvidt termerne er tanker, sagen, eller udsagn - mener jeg netop skyldes Richards's kvalitativt ny iagttagelse af metaforen som et fænomen i sig selv. Idet der ikke tales om metaforen i en konkret kontekst, i en konkret sprogbrugssammehæng, bliver sprogliggørelsen af fænomenet inkonsistent. Dette ændrer dog ikke ved, at Richards (1936) danner det grundlag , som senere viser sig at blive karakteristisk for den måde, metaforen opfattes på.

Ricoeur bygger bl.a. videre på Richards metaforopfattelse (se Ricoeur 1979 b, s. 168). Dette har videre frem i tiden haft indflydelse på Lakoff & Johnson, der nok har etableret en af de væsentligste forståelser af metaforen i dag, idet disse i høj grad har fundet inspiration hos Ricoeur (jf. Lakoff & Johnson 198o a s. XII). Vi må derfor konkludere, at til trods for sine svagheder peger Richards's arbejde fra 1936 frem mod den moderne metaforopfattelse, der er karakteriseret ved radikalt at lægge afstand til den aristoteliske sprogopfattelse.

2.3.2. Blacks opfattelse af metaforer.

Black (1955) arbejder videre på Richards metaforbegreb. Efter at have forkastet såvel opfattelsen af metaforer efter "substitutions-" som "sammenligningsopfattelsen",opstiller han sin egen "interaktionsopfattelse", som er den ny opfattelse af metaforen. Blacks arbejde bliver skelsættende, det bliver, som Johnson (1981 s. 19) udtrykker det, den milepæl, som vi må orientere os efter for at forstå de nyere arbejder om emnet.

Substitutionsopfattelsen er, som Black (1955 s. 279) skriver:

> Enhver opfattelse som holder en metaforisk ytring for at være anvendt i stedet for en ensbetydende bogstavelig ytring.

Siger man f.eks. at metaforen "Richard er en løve" blot er en indirekte måde at sige "Richard er modig" (jf. s. 281) opfatter man metaforen som en substitution.

> Hvis en forfatter holder på, at en metafor består i præsentationen af den underliggende analogi eller lighed, vil han indtage, hvad jeg kalder, sammenligningsopfattelsen af metaforen.(Black 1955 s. 283).

Har man det synspunkt, at f.eks. metaforen "Richard er en løve" blot er en anden måde, at udtrykke den underliggende lighed "Richard er ligesom en løve"(i det at være modig), indtager man sammenligningsopfattelsen.(jf. s. 283).

Nogle metaforer har dog ifølge Black en betydning, som forsvinder i omskrivningen til bogstavelige ytringer. Han må derfor for disse metaforers vedkommende indtage interaktionsopfattelsen (22). I metaforen interagerer to emner på en sådan måde, at der fremkommer en ny betydning; denne betydning forsvinder i både sammenlignings- og substitutionsopfattelsen, hvorfor disse må forkastes. I sammenstillingen af de to emner (som Black kalder hhv. det primære og det sekundære emne - termer som modsvarer Richards "tenor" og "vehikel"), opnås en ny viden, som går ud over den, de to omskrivninger ville have. I metaforen skabes en såkaldt kognitiv bestanddel, som ville forsvinde i en omskrivning.

Black opsumerer sin interaktionsopfattelse i 7 punkter (s. 291-292), jeg citerer:

(1) Et metaforisk udsagn har to tydeligt adskilte emner - et "primært" emne og et "sekundært".

(2) Disse emner er ofte bedst opfattet nærmere som "systemer af ting" end som "tingene".

(3) Metaforen fungerer ved, at det primære emne påsættes et system af "associerede implikationer", der karakteriseres af det sekundære emne.

(4) Disse implikationer består ofte af "trivialiteter" om det sekundære emne, men kan i passende tilfælde bestå af afvigende implikationer etableret ad hoc af forfatteren.

(5) Metaforen udvælger, fremhæver, udtrykker og organiserer karakteristiske træk ved det primære emne ved at indebære udsagn om det, som normalt gælder for det sekundære emne.

(6) Dette involverer et skift i betydningen af ord,der tilhører den samme familie eller det samme system som det metaforiske udtryk; og nogle af disse skift, dog ikke alle, kan være metaforiske omflytninger. (De underordnede metaforer skal dog læses mindre "fremhævede").

(7) Der er i almindelighed ingen simpel "grund" for de nødvendige skift af betydning - ingen almengyldig årsag for hvorfor nogle metaforer fungerer og andre slår fejl.

Blacks interaktionopfattelse kan karakteriseres ved at tænke på metaforen som et filter (jf. Black 1955 s. 286). Metaforens "filter-effekt" kan anskueliggøres på en tilsvarende måde, som jeg tidligere har foreslået, at man i den metaforiske ytring ser noget"i lyset af noget andet". Der er tale om projektionen af et system på et andet (Johnsons udlægning, 1981 s. 28), således, at en indsigt, som før blot var potentielt tilgængelig, men hidtil har været ubemærket, nu i metaforen aktualiseres (samme s. 29). Taler man f.eks. om "Peter er en ræv" ser man "Peter" gennem et ræve-filter - Blacks metaforbegreb (interaktionsopfattelsen) angår det, at man ser"Peter" som en ræv, det angår altså "se-som-noget"-processen (jf. Verbrugge 1980 s. 103).

Følger vi Black i hans syv punkter, ser vi, hvad der kommer til at karakterisere det moderne teoretiske metaforproblem. Som det fremgår, angår Blacks metaforbegreb bl.a. de to aspekter, der adskiller metaforiske ytringer fra andre ytringer, med hensyn til den måde vi opdager metaforerne, og med hensyn til den måde de fungerer. Ifølge Blacks formelle kriterier kan vi

afgøre, om en ytring er metaforisk eller ikke, ved at afgøre, om der i ytringen indgår to adskilte emner (punkt 1), der udgør en slags systemer (punkt 2) - en række andre forudsætninger skal dog også være opfyldt, for, at der er tale om en metafor; disse forudsætninger angår bl.a. hvordan metaforen fungerer. I punkt 3 blander Black på forvirrende måde spørgsmålet om, hvordan vi identificerer metaforer, sammen med hvordan metaforer fungerer. Det bliver derfor vanskeligt at afgøre, om Black vil sige noget om "hvad metaforer er" eller "hvad metaforer er til", altså noget om hvordan vi adskiller metaforer fra anden sprogbrug eller hvordan metaforerne bruges til at udtrykke noget bestemt. Det er klart, at der i de to første punkter ikke opstilles de nødvendige forudsætninger for, hvornår noget er en metafor; der opstilles kun nogle karakteristika, som i de efterfølgende punkter nærmere differentieres. Som det fremgår f.eks. af punkt 3 så er metaforen ikke kun en ytring bestående af to emner, der er systemer - de to emner er nærmere karakteriserede ved "at det primære emne påsættes et system af 'associerede implikationer'...", osv. I punkt 4 karakteriseres disse implikationer igen nøjere. Hvad der startede med iagttagelige karakteristika slutter i punkt 6 med hvordan betydning ændres. Om der er tale om kriterier for identifikation af metaforer eller om forklaringer af, hvordan metaforer fungerer, bliver ubesvaret. Iflg. Black er metaforer metaforer fordi, de fungerer på en bestemt måde; hermed har vi fået metaforen gjort til noget i sig selv, uden præcist at afgrænse den fra ikke-metaforer på entydig måde. Metaforer er ifølge Black metaforer fordi, der er nogle formelle forudsætninger til stede, og metaforer er metaforer fordi de fungerer på en bestemt måde. De nævnte afgrænsninger af de formelle kriterier sker på baggrund af en nærmere differentiering af, hvordan metaforen fungerer.

Selv om Blacks metaforbegreb danner baggrund for, og selv er en del af, det moderne teoretiske metaforproblem, er det et spørgsmål om den måde, metaforens funktionsmåde fremstilles på, holder. Black mener, at metaforens formål er, at udtrykke noget "specielt" (noget skjult), som ikke kan udtrykkes i bogstavelige ytringer. Men som Black selv gør opmærksom på, er

det et stort spørgsmål, hvordan metaforen nogen gange er i stand til at fungere og andre ikke (punkt 7). Grunden til dette problem er at finde i det forhold, at et kompleks af betingelser ligger til grund for, om en metaforisk ytring bliver forstået. Det "skift af betydning" som Black taler om, kan ikke forstås, hvis udgangspunktet for iagttagelsen af metaforen alene er nogle formelle kriterier vedrørende ytringer - at noget bliver forstået afhænger af, at mange flere betingelser bliver opfyldt, betingelser som ikke kun vedrører formelle kriterier.

Metaforer er dog ikke noget i sig selv (som det fremgår hos Black og efterfølgende forskere) - metaforer kan ikke i sig selv indebære udsagn, eller de kan ikke udvælge, fremhæve, udtrykke og organisere karakteristiske træk (punkt 5). Derimod kan vi som sprogbrugere bruge metaforer til at fremsætte udsagn, fremhæve noget etc. Metaforer fungerer - dette kan man godt tale om - men dette sker på baggrund af konkret og systematisk brug, der er indlejret i situationer. Metaforer er derfor kun noget, når de bruges i forskellige konkrete sammenhænge. Når man taler om, at metaforer bruges, kan man, i modsætning til at man sprogliggør metaforen ideelt, som noget i sig selv, tale om grundene til og betingelserne for, at "de nødvendige skift af betydning" bliver vellykket. De formelle betingelser for, at metaforen fungerer - de betingelser, der angår, om der i forskellige sammenhænge er tale om metaforer eller ikke, og kan angå karaktererne af "emnerne" - skal nødvendigvis være opfyldt for, at metaforen forstås. Men opfyldelsen af de formelle betingelser kan ikke siges at være årsagen til, at "skiftet af betydning" kommer i stand alene; her må mange andre typer af betingelser også være opfyldt. De formelle kriterier kan heller ikke bruges til at sige noget om, hvordan metaforen fungerer - den måde metaforen fungerer på. Den betydning, de forskellige udtryk i metaforen har, og den betydning metaforen har, er afhængig af den måde de bruges på, af den måde de indlejres i forskellige situationer på. Den måde, metaforen fungerer på, er derfor afhængig af den måde, den bruges på. Ytringer, der formelt set er ens, kan derfor, hvis de bruges i forskellige situationer alt efter situationen, karakteriseres som enten metafor eller ikke. Det må derfor fastholdes, at metaforer ikke er noget i

sig selv. Den måde, metaforer fungerer på, kan ikke afledes af formelle kriterier.

Ligesom vi ikke kan bruge f.eks. kriterier for at lys (eller farver) er til stede - disse kriterier angår lysets fysiske beskaffenhed - til direkte at forklare hvordan vi oplever lys (eller farver), kan formelle kriterier for metaforer ikke bruges til direkte at forklare, hvordan dé fungerer, hvordan "skiftet af betydning" sker. Derfor bliver Blacks "kognitive bestanddel", som han ser i metaforen, og som forklares ud fra de to emner problematisk. Problemet for Black (og hans efterfølgere) er, at metaforen ses som noget i sig selv. Metaforen opfattes først og fremmest ud fra en række formelle betingelser og ikke ud fra, hvordan ytringer, der har disse formelle betingelser, bruges. De formelle kriterier må naturligvis være tilstede i ytringen - men alene at tale om metaforen ud fra disse betingelser er en forenkling og problematisk. Betingelserne, for om noget er en metafor, er efter min mening mange og komplekse - men ser vi på, hvordan metaforer efter formaliserede kriterier bruges, kan vi komme til en forståelse af metaforens egenart. For at få et overblik over dette kompleks af betingelser, bør man i stedet afgrænse en kontekst på en sådan måde, at der på en lang række områder, er tale om de samme betingelser (f.eks. kan sprogbrugssammenhængen afgrænses således, at alle de sprogbrugere, der er tale om, er voksne, ikke-afasikere og ikke-poeter). Inden for en sådan sammenhæng er der så mulighed for at sige, om de ytringer der forefindes, er metaforer eller ikke. Hvordan metaforen "skifter betydning af ord", som Black siger, eller hvordan virkeligheden ved hjælp af kategoriseringer på konkret måde organiseres af sprogbrugerne, afhænger af den måde, metaforerne bruges på, og dette kan ikke alene fastlægges ud fra, at to "emner" sammensættes på en nærmere defineret måde.

Black mener, at metaforiske ytringer set i forhold til bogstavelige, har en anden slags betydning. Dette er grunden til, at metaforerne ikke kan omskrives til bogstavelige ytringer uden at miste det specielt metaforiske (metaforerne kan ikke **parafraseres** efter hverken substitutionsopfattelsen eller sammenligningsopfattelsen uden at miste den "kognitive bestanddel".)

Her kunne man spørge: hvis metaforen indeholder et sådant specielt kognitivt element, som mistes i parafrasen til en bogstavelig sætning (jf. Black 1955 s. 293), og hvis metaforen indebærer en speciel betydning, som andre ytringer ikke kan indeholde, hvorfor er det da så vanskeligt, at frisætte denne bestanddel (jf. Davidson 1980 s. 42)? Grunden til, at metaforer ikke kan parafraseresuden at miste i betydning, skyldes måske ikke kun, som Black antager, at metaforer kan bære en speciel betydning, som bogstavelige ikke kan; grunden findes måske også i det faktum, at der i metaforen måske slet ikke er noget, der skal **parafraseres (jf. Davidson 1980 s. 30).**

Når vi ser på den kendsgerning, (jf.2.2.4) at metaforer faktisk bruges i mange sammenhænge og også må formodes, at fungere i disse sammenhænge, er der måske grund til at antage, at metaforer ikke indeholder et "skjult" budskab - et budskab som før afkodedes ved hjælp af substitutions- og sammenligningsmetoden men iflg. Black skal "afkodes" i den måde, metaforen "udvælger, fremhæver, udtrykker og organiserer" træk på . Her viser det sig, at metaforer er et almindeligt sprogbrugsfænomen, som ikke må formodes at kræve de store vanskeligheder (forholdet er naturligvis et andet, hvis metaforer tages fra en sprogbrugssammenhæng og placeres i en anden - f.eks. poesi-metaforer i en reklamesammenhæng - i så tilfælde er det ikke sikkert, at de ville blive opfattet som almindelige). Som Johnson (1981 s. 20-21) skriver:

> ... almindelige sprogbrugere kan let identificere billedlige ytringer og forstå dem, at forklare hvordan dette er muligt har vist sig at være et af de mere umedgørlige problemer ved metaforen.

Jeg mener, at problemet, umedgørligheden, må lokaliseres til den moderne opfattelse af metaforer.

Som Black definerer metaforbegreber (de 7 punkter), er der tale om, at han forsøger at forklare, hvordan metaforen giver os en speciel indsigt, som bogstavelige ytringer ikke **kan give** - han vil forklare noget om hvorfor, metaforen har en speciel betydning, noget om, at metaforen har en bestemt effekt på os. Dette forsøg er dog problematisk på baggrund af de formaliserede iagttagelser af metaforen (han taler om de to "emner"). Nok kan metaforen ikke **parafraseres unden, at der mistes noget** - i metaforen siger man på en eller anden måde, at noget er

noget andet, modsat den bogstavelige ytring - men jeg tror nærmere, at det,der mistes,er noget,der angår typiske måder at"fejl-kategorisere" noget på, end det angår en speciel betydning, som bogstavelige **ytringer** ikke har.

Som jeg har vist, blander Black kriterierne for at identificere metaforer og forklaringer om hvordan metaforerne fungerer, sammen. På denne baggrund når han frem til, at metaforen bærer et specielt betydningsmæssigt element. Betydning opstår dog i brugen af sproget (jf. 1.4.) - udtryk får betydning i deres brug. For mig at se er Blacks sammenblanding af kriterierne derfor urimelig. Metaforer har nok en betydning, men ikke en, der skal oversættes eller afkodes. Metaforen er karakteriseret ved, at den er en omkategorisering (af disse findes relativt få typer).Når vi f.eks. bruger "Peter er en ræv" metaforisk siger vi,at personen Peter er en ræv, altså et dyr; vi ved i en given situation hvordan dette skal forstås og ved, at det ikke betyder, at Peter er en ræv i bogstavelig forstand. Det er implikationen at Peter er (dvs. kategoriseres som) et dyr, som forsvinder i parafrasen. Typer af denne form for kategorisering siger noget om hvordan vi organiserer virkeligheden; vi kan få en indsigt fordi vi i andre situationer ved hvordan denne type kategorisering skal forstås; men om metaforen alene indeholder et kognitivt element fordi to emner sættes sammen (efter nærmere definerede kriterier) tror jeg ikke, dvs. blev to emner sammensat og vi ikke kendte typen af kategorisering (f.eks. "han er et dyr") i forvejen, ville der ikke være tale om en metafor.

Jeg tror Davidson (198o s. 43)har ret, når han skriver:

> Vi må opgive den ide, at metaforen bærer et budskab, at den har et indhold eller en betydning (undtagen, selvfølgelig, dens bogstavelige betydning). De mange forskellige teorier, vi har betragtet, går forbi deres mål. Hvor de mener, at tilvejebringe en metode for decifrering og afkodning af indholdet, fortæller de os faktisk (eller forsøger at fortælle os) noget om de effekter metaforer har på os. Den almindelige fejl er, at fæstne indholdet af de tanker en metafor vækker og at læse disse indhold ind i metaforen selv. Der er ingen tvivl om, at metaforer ofte gør os opmærksomme på aspekter ved ting, vi ikke før bemærkede; der er ingen tvivl om, at de bringer forbavsende analogier og ligheder op til vor opmærksomhed; de tilvejebringer en slags linse eller gitter, som Black siger, igennem hvilket vi iagttager det relevante fænomen. Problemet ligger ikke her, men i spørgsmålet om hvordan metaforer er relaterede til det, den får os til at se.

Og hvordan metaforen får os til at se noget på en bestemt måde, må angå hvordan vi på typiske måder sprogligt kategoriserer vor virkelighed. At ville besvare, hvordan metaforen fungerer (får os til at se noget i lyset af noget andet) kan ikke ses på baggrund af formelle kriterier og iagttagelser af mønstereksempler, uden at falde uheldigt ud. Spørgsmålene, om hvordan vi identificerer en metafor og hvordan metaforer fungerer, må besvares hver for sig. At besvare hvordan metaforer fungerer, afhænger af et kompleks af betingelser (ved at afgrænse en kontekst har vi mulighed for en besvarelse); men alene at besvare dette komplekse spørgsmål ud fra meget formaliserede iagttagelser medfører upræcise svar.

Det må konkluderes, at Black og hans efterfølgere arbejder med et komplekst sprogligt fænomen. At ville forklare dette fænomen, metaforen, uafhængigt af de væsenligste af disse betingelser (som kan variere alt efter hvilken situation, de er indlejret i), som om metaforen var noget i sig selv, gør ikke fænomenet mindre mysteriøst. Black arbejder med metaforiske mønstereksempler - men hvad mønstereksempler betyder, hvad sprogbrugeren intenderer at sige (jf. Black 1955 s. 277) med en metaforisk ytring, kan ikke besvares ved at se på ytringen alene. På baggrund af at udgangspunktet for Blacks iagttagelse af metaforen er mønstereksempler, bliver det problematisk hvilke metaforer, der er fremhævede og hvilke ikke (punkt 6). Grunden, til at Black ikke kan afgøre dette, er, at han ikke ser metaforen i forskellige sprogbrugssammenhænge - i punkt 4 taler Black om at forfattere bruger metaforer - men skal dette forstås sådan, at alene forfattere bruger metaforer? Dette spørgsmål besvarer Black ikke. Nok er der ingen simpel grund for, at metaforer fungerer; men dette betyder ikke, at vi ikke kan forsøge at besvare spørgsmålet - en besvarelse må tage udgangspunkt i, hvordan metaforer bruges, her må nogle af de væsentligste grunde, til at metaforer fungerer, findes. Den almindeligste grund, til at sprogliggørelsen af metaforen forekommer så mysteriøs,(23) synes at være, at den hæves ud af sin sprogbrugssammenhæng, ud af det kompleks af betingelser, den er indlejret i, og i stedet ses som noget i sig selv, som et objekt, der kan analyseres. Metaforer er imidlertid et komplekst fæno-

men - om en ytring er en metafor eller ikke, afhænger af hvilken situation ytringen er indlejret i, altså af et kompleks af betingelser som varierer fra situation til situation - en forståelse af metaforen må derfor etableres på baggrund af en iagttagelse af metaforen i en konkret kontekst.

2.3.3. Lakoff & Johnsons forståelse af metaforer.

Lakoff & Johnson (1980 a, 1980 b, 1981) baserer deres forståelse af metaforen på en iagttagelse af, hvorledes det engelske sprog bruges i det moderne samfund. Hvilken kontekst i det moderne samfund der undersøges, fremgår ikke - det drejer sig om en undersøgelse af det engelske sprog i almindelighed. Lakoff & Johnson fastholder dog, at deres undersøgelse drejer sig om dagligsproget. Hermed bryder de på radikal måde med den tidligere placering af metaforen i det poetiske regi (jf. Violi 1981 s. 189) samtidig med, at metaforen mere eller mindre fæstes i en ny kontekst. Med Lakoff & Johnson har vi ikke længere at gøre med et perifert sprogbrugsfænomen. Her har vi at gøre med en radikalt ny måde at iagttage fænomenet på -

> De illustrerer, hvordan sproget faktisk bliver brugt, snarere end at forsvare, hvordan det burde bruges (Beck 1982 s. 86).

Det radikalt ny ved Lakoff & Johnson er, at de i stedet for, at tage udgangspunkt i formelle kriterier for, hvad metaforer er, ser på, hvordan metaforer faktisk fungerer. Med Lakoff & Johnson får vi altså ikke en ny formel definition, men derimod en lang række illustrationer af hvordan metaforer bruges og fungerer i det moderne (engelsksprogede) samfund.

Ifølge Lakoff & Johnson er der en overensstemmelse mellem tanker og sprog, det kognitive system og det lingvistiske system - dette betyder, at de ser sproget som et redskab i eksplicitering af de kognitive processer (jf. Violi 1981 s. 189-190). Hermed adskiller Lakoff & Johnson sig fra den traditionelle opfattelse af metaforen - de fokuserer ikke på de formelle lingvistiske kriterier men derimod hovedsageligt på vores begrebslige system, vores måde, at sprogliggøre os på og vores måde at tænke på og dermed på vores måde, at organisere virkeligheden på.

Lakoff & Johnsons hovedbegreb til at eksplicitere det moderne menneskes konceptionelle sytem er rod-metaforen eller det metaforiske begreb (som de dog oftest blot kalder metafor). Et eksempel på et metaforisk begreb er f.eks. "argumenter er krig" (1980 a s. 4) - grunden til, at de kan sige, at vi har et sådant metaforisk begreb er, at de i en lang række ytringer kan påvise, at vi faktisk taler om argumenter i krigstermer (24):

Argument is war.
Your claims are indefensible.
He attacked every weak point in my argument.
His criticisms were right on target.
I demolished his argument.
I never won an argument with him.
You disagree? Okay, shoot!
If you use the strategy, he'll wipe you out.
He shot down all of my arguments.
(L & J 1980 a s. 4).

Vi så i"argumenter er krig"-metaforen, at ytringer fra vokabularet vdr. krig, f.eks. angribe en position, uangribelig, strategi ... former en systematisk måde at tale om det at føre et slag som et aspekt ved det at argumentere...En portion af det konceptionelle netværk ved et slag karakteriserer partielt begrebet for et argument,og sproget følger trop (L & J 1980 a s. 7 - mine understregninger).

Lakoff & Johnson fremdrager en mængde forskellige rodmetaforer, som de inddeler i bla. "orienteringsmetaforer", "ontologiske metaforer" og "personifikation" (jf. L&J 1980 a s. 14ff, s.25 ff og s. 33 ff). Eksempler på rodmetaforer er: "mere er op", "god er op", "sjælen er en beholder", "sjælen er en maskine", "at forstå er at se", "tid er penge" (jf. L & J 1981 s. 194 - 196). F.eks. er "tid er penge" en rodmetafor, fordi vi taler om, at vi kan have, forbruge, spare og investere tid på samme måde som penge. De metaforer Lakoff & Johnson taler om, kommer til at indvirke på den måde, vi bruger sproget på - det metaforiske begreb "tid er penge" som ifølge forfatterne afspejles i den vestlige verdens sprogbrug, bliver et udtryk for, hvordan vi i den daglige praksis opfatter begrebet tid, nemlig som (arbejds-) tid, der kan ækvivaleres med penge. Denne konkrete rod-metafor gengiver her en konkret opfattelse af begrebet tid, samtidig med, at tidsbegrebets foranderlige og egentlige karakter skubbes i baggrunden.

Den store mængde af metaforiske begreber er med til at danne baggrunden for vort begrebs-system. Rodmetaforen er ifølge Lakoff & Johnson dannet på legemlige og kulturelle erfaringer (jf. L & J 1981 s. 199). Vi kan derfor slutte, at når disse erfaringer forandrer sig, forandrer de typer af metaforer, forfatterne taler om, sig også. På en erfaringsmæssig helhed (gestalt) bliver rodmetaforerne til, fortsætter Lakoff & Johnson (1981 s. 200), denne erfaringsmæssige helhed kan repræsenteres ved det semantiske netværk (som udgøres af rodmetaforerne).

Begreberne opfattes som regler, med hvilke vi organiserer vores erfaring (jf. Johnson 1980 s. 65), og

> I den udstrækning en metafor forandrer et begreb eller et system af begreber, er det ikke selv styret af føreksisterende regler; ikke desto mindre tilvejebringer ny metaforer en basis for nærmere at udvikle ny begreber (eller systemer af begreber, og dettes tilstrækkelighed må blive bedømt ved hvor godt det "passer med" de begreber, der allerede er artikulerede (samme sted, **min streg**).

Metaforerne er altså med til, at danne basis for (ny begreber det vil sige:) ny regler, med hvilke vi kan organisere vores ny erfaringer. Metaforen hjælper os til gradvist, at forandre vort sproglige begrebssystem. således, at vi bliver i stand til at sprogliggøre den forandrede virkelighed på en for os meningsfuld måde. Når vor samfundsmæssige erfaring forandrer sig, kan den metaforiske sprogliggørelse bringe den ny erfaring på sproglig form og her dannes de ny rodmetaforer (eller typer på metaforer, kunne vi betegne disse). Kun hvis de ny rodmetaforer i en vis grad passer sammen med det øvrige netværk af begreber, vil de komme til at indgå i den almindelige sprogbrug. Vi må derfor formode, at en forandret samfundsmæssig erfaringsramme, altså et forandret samfund, åbner op for en ny sprogbrug, men at dette ikke sker fuldstændig frit. Den forandrede samfundsmæssige baggrund, som er muligheden for sprogliggørelsen af ny erfaringer, begrænses til en vis grad af det bestående netværk af metaforiske begreber.

Den radikal ny måde Lakoff & Johnson forstår metaforen på, består ikke i, som man kunne tro, deres teoretiske sprogliggørelse af fænomenet. Det ny består ikke i brugen af begreberne rodmetaforer, mønstre, netværk; end ikke kombinationen af disse begreber. F.eks. har Pepper i 1935 (Pepper 1971) beskæftiget sig med rodmetaforer og disses kognitive status. Heller ikke opfattelsen af, at vore begreber indgår i mønstre, er før Lakoff & Johnson ukendt (se f.eks. Van Fraasen 1969) ud fra ikke-strukturalistiske vinkler. Heller ikke kombinationen af begreberne er ny. Tankerne om, at rodmetaforer indgår i et netværk, findes allerede i Ricoeurs "De l'interpretation" fra 1965, oversat til dansk 1979 (Ricoeur 1979 b). Heraf fremgår:

> Enhver metafor fremkalder faktisk en anden, og hver enkelt forbliver i live ved at bevare sin kraft til at fremkalde hele netværket. Således kaldes Gud indenfor den hebraiske tradition Konge, Fader, Husbond, Herre, Hyrde og Dommer så vel som Klippe, Fæstning, Forløser og Lidende Tjener. Netværket frembringer, hvad vi kan kalde rod-metaforer, metaforer som på den ene side har kraft til at samle de partielle metaforer, som er lånt fra vores erfarings forskellige felter, og til derved at sikre dem en slags ligevægt. På den anden side har de evne til at frembringe en begrebsmæssig spredning, jeg mener et ubegrænset antal af potentielle fortolkninger på et begrebsmæssigt niveau. Rodmetaforer samler og spreder (Ricoeur 1979 b s. 185-186 - mine streger).

Det må konstateres, at Lakoff & Johnsons gæld til Ricoeur, hvad angår det teoretiske, er stor . Det radikalt ny ved Lakoff & Johnson er ikke deres teoretiske fundament, men deres måde at undersøge sprogbrugen på. Ved at undersøge hvordan rodmetaforer faktisk bruges lægges grunden til forståelsen af hvordan metaforer fungerer. Lakoff & Johnsons metaforbegreb danner baggrunden for forståelsen af hvordan den menneskelige virkelighed og realitet sprogliggøres.

Beck (1982 s. 87) angriber i sin kritik af "Metaphors we live by" (L & J 198o a) Lakoff & Johnson for ikke tydeligt nok at gøre opmærksom på metaforens kulturelle status:

> Det mest iøjnefaldende og det vigtigste spørgsmål Lakoff og Johnsons arbejde lader ubesvaret er i hvilken udstrækning, de rod-metaforer de afdækker, er specifikke for engelsk? Taler vi her om universelle aspekter ved den menneskelige billedsprog, eller har vi at gøre med et kulturelt specifikt materiale?

Jeg mener, at Becks kritik tildels rammer ved siden af sit mål. Lakoff & Johnson giver flere steder udtryk for, at deres undersøgelse drejer sig om nutids-engelsk, dagligsproget, om metaforer i den vesterlandske kultur (198o a f.eks. s. 7, 8, 63, 139 og 195). Beck selv mener, at man bør undersøge rodmetaforer i forskellige kulturer for at etablere et sammenligningsgrundlag mellem disse - dette må hun som antropolog mene - men dette betyder ikke, at den væsentligste kritik af Lakoff & Johnson er, at de har undersøgt rodmetaforer i en og samme kultur (den moderne engelsksprogede). Becks to spørgsmål må derfor besvares med, at Lakoff & Johnsons metaforer angår det moderne engelske billedsprog - det drejer sig ikke om universel-

le aspekter. Man kan udmærket godt beskæftige sig med et sådant specifikt materiale, uden at sige noget om, hvordan andre kulturer bruger metaforer.

Lakoff & Johnson beskæftiger sig med rodmetaforer i det moderne engelske dagligsprog. Hermed undersøger de mere eller mindre metaforer i en bestemt kontekst. De spørgsmål, man i stedet for burde stille til Lakoff & Johnson, er derfor: er de rodmetaforer, der afdækkes, alle sammen lige væsentlige? er rodmetaforerne lige så væsentlige nu som for f.eks. 2o år siden? Jeg mener ikke som Beck, at det er så vigtigt at fokusere på, at den engelske kultur har et andet begrebsligt metaforsystem end f.eks. mindre udviklede kulturer (omend det naturligvis er interessant). Derimod mener jeg, at det er vigtigt at fastholde, at brugen af metaforer forandrer sig i den grad det øvrige samfund forandrer sig. Samfundet i dag er ikke det samme som for f.eks. 2o år siden, hvorfor nogle rodmetaforer er blevet vigtigere og andre mindre vigtige - der er måske opstået nogle nye, andre er måske helt forsvundet. Ved at undersøge denne forandring får man et begreb om et givent samfund i en periode. Et samfund er ikke et statisk system, hvorfor man ikke kan undersøge metaforerne, indlejrede i samfundet, som om det var statisk.

Skal Lakoff & Johnson kritiseres skal det ikke være for, at tale for kulturelt uspecifikt, men for ikke i tilstrækkelig høj grad at tage hensyn til, at brugen af metaforer i et samfund ikke udgør et statisk system, men derimod forandrer sig i takt med det øvrige samfund. Alle deres rodmetaforer kan ikke være lige væsentlige - på hvilket tidspunkt (i hvilket engelsksprogede samfund) er nogle rodmetaforer vigtigere end andre? Dette spørgsmål kan kun besvares ved, at den sprogbrugssammenhæng, undersøgelsen dækker, indskærpes, således, at den sprogbrug der undersøges ikke angår sprogbrugen i almindelighed men derimod sprogbrugen i en mere rimelig afgrænset sammenhæng.

Denne kritik ændrer dog ikke ved, at Lakoff & Johnson på radikal ny måde har etableret en forståelse af metaforer. Det må dog fastholdes, at skal metaforer undersøges, således at det bliver muligt at sige noget om, hvordan den metaforiske sprogbrug - som er så væsentlig for vor konceptionalisering af virkeligheden - forandrer sig i forhold til det øvrige samfund, i hvilken retning samfundet bevæger sig, så må den sprogbrug, som undersøges, i langt højere grad konkretiseres.

2.3.4. Konklusion og kritik af det moderne metaforbegreb.

Det må konkluderes, at den moderne opfattelse af metaforer generelt er baseret på et for formaliseret grundlag. Metaforen bliver betragtet som et objekt, der kan analyseres i sig selv. Metaforbegrebet har dog udviklet sig fra det antikke til det moderne begreb - dette er sket samtidig med, at begrebet er blevet hævet ud af sin oprindelige kontekst poesien, uden at blive fæstnet til en ny. Omkring 1960 bliver man opmærksom på, at metaforer findes mange steder, ja næsten overalt - man betænker ikke i tilstrækkelig høj grad, at de metaforer, man taler om, er forskellige metaforer - det er metaforer, som teoretisk er forankrede vidt forskelligt og metaforer, som bruges i forskellige sammenhænge. Hermed bliver metaforbegrebet inkonsistent. I og med at metaforer ses overalt, bliver begrebet idealiseret og dermed ikke brugbart.

Jeg mener ikke, at forståelsen af metaforer, eller af brugen af dem, kan etableres alene på basis af formaliserede regler og hypostaseringer om, hvad metaforer kan tænkes at være. Udgangspunktet må derimod være, at man ud fra formelle kriterier, der bruges til at adskille metaforer fra ikke-metaforer, forsøger at klargøre, hvordan metaforer bruges i en konkret kontekst. Der kan godt opstilles formelle kriterier for metaforer, men disse kriterier har ikke direkte noget at gøre med, hvordan metaforerne fungerer.

Forståelsen af, hvad metaforer er, og af den metaforiske sprogbrug kan ikke grundlægges alene på eksempler på metaforer. Den moderne opfattelse af metaforer tager generelt udgangspunkt i sådanne mønstereksempler. Det klassiske metafor-eksempel "han er en ræv" ses således utallige steder at danne grundlaget for metaforen. Eksemplet findes f.eks. hos: Mack 1975 s. 221; Matthews 1971 s. 419; Ackerman 1975 s. 196; Abraham 1975 s. 7, s. 22-24; Sternberg m.fl. 1980 s. 343; Billow 1977 s. 82; T. Gardner 1970 s. 729; Bloomfield 1973 s. 149; Turbayne 1970 s. 14; og Nyrup 1901 s. 119. (Eksemplet anvendes også uden, at dette giver nogen andledning til at tale om metaforer, se f.eks. Lønstrup 1980 s. 93; eksemplet er "hun er en ræv"). Om "h_n er en ræv" betyder noget i retning af at h_n er snu, meget snu, vild, frygtløs, lumsk, eller om ytringen eventuelt skulle betyde "h_n er firbenet" eller "h_n er inkarneret som en ræv", som bl.a. er spørgsmål, som

ovenstående forfattere beskæftiger sig med, vil jeg ikke afgøre. Spørgsmålet kan heller ikke afgøres ved, at man slår op i "The American Heritage Dictionary of the English Language" (jf. Binkley 1974 s. 177 samt note 14) og finder, at "ræv" betyder "en listig, lumsk eller begavet person". Afgørelsen kan nemlig ikke træffes af den grund, at vi alene har ytringen som et eksempel; den er altså løsrevet fra en næsten hvilken som helst kontekst (på nær dog den, at den er et eksempel).

Problematikken kan ikke løses ved at følge Loewenbergs fremgangsmåde. "Mennesket er en ulv", skriver hun (1973 s. 34-35), "er næsten mere et eksempel-på-en-metafor end en metafor". Her kunne man forvente, at hun ville forkaste denne uheldige forklaring af metaforer ud fra eksempler, men hun fortsætter:

> Jeg kunne tænke mig, at tage en anden metafor i betragtning, en mere original, ... Hvad kan "den åndfulde sol" eventuelt betyde...? (1973 s. 35).

Jeg mener, at eksempler i sig selv ikke kan være udgangspunktet for en forståelse af metaforen;

> Eksempler på sprog, som er de letteste at fremlægge og de, der lettest forstås i eksempelgivningskonteksten, vil være de, som er mindst kontekstafhængige...Det problematiske billede opstår i det underfundige skift fra eksempelgivningssituationen til den aktuelle brugssituation; det antages, at en ytring, som får sin betydning mere klart og direkte...som eksempel, også vil gengive en mere klar og direkte betydning i aktuel brug. Men dette er langt fra rigtigt. Betydningen af en ytring i brug kan være helt klar uden hensyn til om den ville være klar ude af en kontekst (når den altså er i en eksempelgivnings-kontekst). Nogle gange er det modsatte sandt (Binkley 1974 s. 177-178 - min indføjelse).

En ytring kan altså være umiddelbar klar i en eksempelgivningskontekst, uden at være dette i nogen som helst aktuel sprogbrugssituation. De mønstereksempler, som bruges som udgangspunkt i forklaringen af metaforer, kan altså ikke siges nødvendigvis at have gyldighed i en faktisk sprogbrugssammenhæng. Det bliver derfor uholdbart at tale om metaforer uden at iagttage den situation, de er indlejret i. Gør man det alligevel, bliver det, metaforen måtte betyde, afhængig af, hvad eksempelgiveren måtte mene med sit eksempel - og hermed kan eksemplet komme til at sige mere om eksempelgiveren end om, hvad metaforen i faktiske situationer faktisk betyder.

Et spørgsmål af typen:

hvad betyder "hun er en ræv" ?

kan ikke besvares uafhængigt af en iagttagelse af den faktiske situation, "hun er en ræv" indgår i. At ville besvare spørgsmålet i sig selv, ville svare til, at vi ville besvare hvad Wittgensteins begreb "spil" betyder. En sådan besvarelse kan ikke bestå i, at vi logisk slutter os til, hvad begrebet betyder; besvarelsen må tage udgangspunkt i, hvordan begrebet bruges. Hvad begrebet "metafor" dækker, kan vi ligeledes ikke besvare ved på idealistisk måde at ville forklare det, som om det var et objekt, der skulle beskrives. Som vist (i bl.a. Ingendahls undersøgelse 2.2.3.) får metaforbegrebet et hverdagsagtigt skær, det bliver inkonsistent, fordi det alene søges klarlagt ud fra mønstereksempler. Jeg må derfor fastholde, at en forståelse af hvad metaforer er, hvordan metaforer bruges og generelt hvordan sproget bruges i vort samfund, må besvares på baggrund af en iagttagelse af, hvordan sproget bruges i konkrete afgrænsede kontekster.

3. Empirisk undersøgelse af forandringer i den metaforiske sprogbrug.

3.1. Indledning.

I afsnit 2 har jeg beskæftiget mig med hvordan og hvornår, der sker væsentlige forandringer i sprogliggørelsen af det teoretiske metaforproblem, i sprogbrugen omkring metaforer. I denne del af undersøgelsen vil jeg derimod se på hvordan brugen af metaforer, nærmere bestemt som typer af metaforer, forandrer sig. Det er mit mål at vise, at forandringer i den metaforiske sprogbrug følger forandringer i det øvrige samfund. Fordi vort samfund undergår hurtige og væsentlige forandringer må det formodes, at også sprogbrugen forandrer sig på væsentlige punkter.

Mit udgangspunkt er, at brugen af metaforer er væsentlig i vor konceptionalisering af virkeligheden - brugen af metaforer er altså i vort samfund ikke på nogen måde afvigende eller unormal - og, at forandringen af brugen af metaforer er centrale for forståelsen af, hvordan vi opfatter os selv og vore omgivelser. Vores opfattelse af os selv forandrer sig i takt med det øvrige samfunds forandring og vores opfattelse af omverdenen ligeså. En forandring af metaforbrugen kan måske umiddelbart forekomme tilfældig, men opmærksomheden må henledes på, at enhver forandring er motiveret - enhver forandring hænger sammen med sprogbrugernes livsbetingelser og livsformer (se også Olsen & Grevy 1982 s. 87-88). Det væsentlige og interessante ved forandringen i brugen af metaforer er derfor ikke f.eks. at finde i metaforerne selv eller i sprogbrugen alene, men derimod i den sammenhæng forandringerne i brugen af metaforer indgår i med forandringerne i det øvrige samfund. Brugen af sproget og dermed også brugen af metaforer må ses i et større perspektiv - betingelser for forandringerne og brugen af sproget findes ikke i afsnørede samfundsmæssige lakuner; derimod må disse betingelser forstås i et større perspektiv.

Undersøgelsen består i en kategorisering af mere end 2700 metaforiske ytringer, som er fundet i "Ugeskrift for læger" i perioden 1940-1980. Metaforerne er blevet inddelt i et forholdsvist lille antal forskellige typer - de er blevet kategoriseret. Den forandring, der kan konstateres i brugen af metaforerne, opstillet efter kriterierne, som de er inddelt efter, tyder på, at brugen af metaforerne forandrer sig i en stadig mere tinglig

retning samtidig med, at brugen af metaforer generelt tager til.

Undersøgelsen peger herved på centrale forandringer i sprogbrugen såvel som i det øvrige samfund. Herudover peger den på, at sprogbrugen til stadighed forandrer sig. Sprogbrugsforandringer er ikke noget, der kun kan konstateres med århundreders mellemrum; derimod befinder sprogbrugen sig i en til stadighed processuel udvikling, hvor der sættes ny grænser for nogle sproglige udfoldelser men samtidig frisættes ny mulighed for anden sprogbrug. Menneskets mulighed for at overskride begrænsningerne kan altid sætte sig igennem og spille ind i forandringen af sprogbrugen. Dette ændrer dog ikke ved, at sprogbrugen må konstateres at bevæge sig i en bestemt retning. Idet undersøgelsen focuserer på brugen af metaforer og forandringerne i denne brug, bliver det klart, at sprogbrugen til stadighed forandrer sig og, at denne forandring også kan registreres over en forholdsvis lille årrække (nemlig 4o år).

De forandringer, som undersøgelsen peger på, må ses i et større perspektiv. Brugen af metaforer hænger bl.a. sammen med hvordan vi ser virkeligheden; de er bl.a. vigtige for hvad vi ønsker at tro (jf. Edelman 1967 s. 218) og er bl.a. nødvendige for vort bevidsthedsbillede af os selv og i vores retfærdiggørelse og legitimering af vore handlinger (jf. samme s. 219 og 22o). Metaforer er vigtige i besvarelsen af spørgsmål som "hvem er h_n?", "hvem er jeg", "hvilken rolle skal jeg spille?", som er vigtige for vor lokalisering af os selv i den sociale økologi (jf. Sarbin 1972 s. 134 ff). Metaforer er altså vigtige for vores forståelse af vores placering i samfundet, for vores bevidsthed om os selv. Når brugen af metaforer forandrer sig hænger dette bl.a. sammen med at menneskets forhold til det øvrige samfund forandres. Forandringen i brugen af metaforer må derfor ses i et perspektiv, hvor især den måde vi ser os selv på i forhold til vores omverden forandrer sig.

3.2. Undersøgelsens formål.

Generelt er formålet med undersøgelsen at finde en sammenhæng mellem den måde, den metaforiske sprogbrug og den måde, det øvrige samfund forandrer sig på i den periode, undersøgelsen dækker. nemlig 1940-1980 Mere konkret skal undersøgelsen bruges til at bestemme, hvornår brugen af metaforer generelt bliver mere væsentlig og hvornår visse typer af metaforer bliver mere væsentlige samt hvordan forskellige typer af metaforer udvikler og forandrer sig i forhold til hinanden. Ud fra disse bestemmelser vil det være muligt at sige noget om, hvordan den metaforiske sprogbrug forandrer sig i forhold til andre samfundsmæssige forhold, at karakterisere betingelserne der muliggør forandringerne, samt at pege på hvorfor forandringerne peger i den tinglige retning.

Da disse besvarelser er baseret på en forståelse af, hvad metaforer er, er det også rimeligt, at der siges noget om, hvad metaforer er, samt hvorledes man videnskabeligt bør behandle dette fænomen. Undersøgelsen har derfor også til formål at sige noget om, hvad metaforer er. Når jeg taler om metaforer, er det ikke metaforer med et eller andet"skjult" budskab. Vi kan måske sige, at der er noget skjult i metaforen således, at vi f.eks. ikke kan spørge sprogbrugeren, hvorledes denne anvender metaforen og her få et klart svar; men det gælder i så fald også megen anden sprogbrug (jf. Wittgenstein) uden at vi derfor siger, at der er en skjult betydning eller et skjult budskab her. Når jeg mener, at metaforen ikke "skjuler"noget, skal det forstås således, at der ikke i metaforen er noget der skal afkodes eller oversættes, for at ytringen kan forstås. Der er ikke noget mystisk ved metaforen - at det i den moderne opfattelse af metaforen synes sådan skyldes, at metaforen ikke ses i den måde, den bruges på.

Mit formål er derfor, foruden at vise, at den måde, metaforer bruges på, gennemgår væsentlige forandringer i den samfundsmæssige udvikling i dette århundrede også at vise, at metaforen er et almindeligt sprogbrugsfænomen. Det specielle, som adskiller metaforisk sprogbrug fra bogstavelig, er, at der i den metaforiske sker en kategorisering, som ikke er at finde i den bogstavelige. I denne kategorisering er der dog ikke noget skjult - der er derimod tale om en sprogbrug, som hvis den systematisk undersøges

således, at vi får et billede af denne sprogbrug, kan give en betydelig forståelse for og et dybt indblik i metaforernes væsen. Denne forståelse kan underbygge forståelsen af de forandringer, der til stadighed sker i vores konceptionalisering af virkeligheden. En undersøgelse af hvordan metaforer bruges, er et skridt hen mod en bedre forståelse af, hvad metaforer er; undersøgelsen kommer samtidig til at pege på, hvorledes vi begrebsliggør os, hvorledes vi ser os selv i forhold til de samfundsmæssige størrelser, som omgiver os.

3.3. Undersøgelsens metode.

Undersøgelsens tekstmateriale "Ugeskrift for Læger" (se 3.3.1.) er gennemlæst under en række forudsætninger; under denne gennemlæsning er samtlige forekomne metaforer blevet nedskrevet (dog ikke i fuld længde, men i en forkortet form) og samtidig kategoriseret (se 3.3.2.) efter en række formelle kriterier (se 3.4.2.).

Tidsskriftet er blevet gennemlæst med hensyn til, om de udtryk, som bruges, er blevet brugt metaforisk eller bogstaveligt. Da der intetsteds (f.eks. hverken i ordbøger eller leksika) findes forklaringer eller beskrivelser af, hvad forskellige udtryk betyder - forklaringer der måske kunne være et udgangspunkt for afgørelsen af, om udtrykket blev brugt metaforisk eller ikke - har jeg selv måttet opstille en række formelle kriterier for, hvorledes skellet mellem metaforer og ikke metaforer på rimelig måde kan sættes. I ordbøger eller leksika findes sådanne kriterier ikke. I ordbøger findes eventuelt andre udtryk, men ingen betydninger af udtrykkene. I leksika findes måske udtryk brugt i

> ...den til enhver tid herskende og historisk bestemte samfundsmæssige organisationsform (Mey 1979 s. 32);

men indholdet i dette leksikon ville sige noget om, hvordan udtryk kunne bruges på det tidspunkt, leksikonnet er blevet skrevet. Det er således hverken et eksakt kriterium eller et særligt praktisk grundlag i afgørelsen af, om en ytring er en metafor eller ikke.

De kriterier, jeg har ladet være grænsen for, hvad der er metaforer, kan ikke være absolutte, men må nødvendigvis alene være et udtryk for, hvad der er metaforer i dag. Det, der er metaforisk på et tidspunkt, er det ikke nødvendigvis på et andet. Mine kriterier kan derfor naturligvis ikke på et hvilket som helst tidspunkt være udtryk for, hvad der er metaforer; de er derimod et udtryk for, hvad der i dag er metaforer. Kriterierne er ikke absolutte men fastlægger en "iagttagelsessituation" - den samme under hele undersøgelsen. Ud fra denne "iagttagelsessituation" er det muligt at undersøge de metaforiske forandringer; fordi kriterierne er de samme, ensartede, under hele undersøgelsen vil jeg antage, at de forandringer, jeg finder, har en forholdsvis absolut sandhedsværdi (der må aftage

under en bestemt synsvinkel

med den uregelmæssighed kriterierne evt. måtte være fulgt i undersøgelsen). Skulle man således evt. om nogle hundrede år (altså i et andet samfund) finde på at undersøge det samme tekstmateriale, men ud fra kriterier for hvad der dér er metaforer, vil jeg mene, at man ville finde de samme forandringer, de samme tendenser, de samme retninger for udviklingen af den metaforiske sprogbrug. Med kriterierne er der fastlagt en synsvinkel på et undersøgelsesmateriale - en anden fast synsvinkel ville kunne registrere de samme forandringer som jeg med min synsvinkel har fundet.

De formelle kriterier, for hvad der er metaforiske ytringer, opstilledes før og under gennemlæsningen af første årgang af materialet (årgang 195o nr. 1). I det videre læsningsarbejde er jeg løbende blevet opmærksom på, at nogle af kriterierne har været urimelige, hvilket har bevirket, at det først læste nummer er blevet gennemlæst igen udfra de reviderede kriterier, for at få en ensartet registrering af de metaforiske ytringer i alle numrene. I det resterende materiale har det også været muligt at rette i registreringerne, da samtlige metaforer er blevet nedskrevet. Efterhånden som undersøgelsen er skredet frem, er omfanget af disse tilpasninger (revideringer) blevet stadig mindre.

I bestræbelsen for at fastlægge kriterierne for den ensartede registrering af metaforerne så hurtigt som muligt, har jeg skiftevis læst ny og ældre årgange. Brugen af metaforerne forandrer sig jo mere, desto større afstanden mellem årgangene er. For ikke at risikere at komme til at fastlægge kriterierne ålene på f.eks. de ældre årgange, har jeg derfor ikke læst og undersøgt årgangene i den kronologiske rækkefølge men derimod i spring (og under begrænsning af den rækkefølge jeg har modtaget tidsskriftet fra biblioteket) nemlig i rækkefølgen: 195o; 1965; 194o; 197o; 1955; 1945; 198o; 196o; 1975.

Tidsskriftet er blevet nærlæst, dvs. undersøgt med hensyn til metaforer, i perioden 194o-198o med 5 års mellemrum. Periodevalget skyldes, at jeg har villet påvise forandringer i specielt det moderne samfund; størrelsen af perioden skyldes, at jeg har ville påvise, at det er muligt at finde væsentlige forandringer i sprogbrugen inden for en forholdsvis afgrænset periode. Valget af de 5 år kan måske synes tilfældig - valget skyldes dog en fastholdelse af en systematik i undersøgelsen

samt en afvejning af hvorledes mine resourser, der tidsmæssigt har været begrænset, skulle sættes ind. Alternativerne havde været enten at have gjort afstanden mellem nedslagspunkterne mindre - hvorved størrelsen af det undersøgte materiale ville være blevet mindre (under forudsætning af, at de samme tidsmæssige resourcer havde stået til rådighed) - eller at have gjort afstanden mellem nedslagspunkterne større, hvorved et større materiale for hver årgang kunne være blevet undersøgt. Var tidsskriftet f.eks. blevet undersøgt med kun 1 års mellemrum, ville hvert nedslagspunkt (dvs. hvert sammenhængende tekstmateriale fra hver årgang) dog komme til at grunde sig på et meget lille materiale (ca. lo sider pr. årgang af tidsskriftet), hvorved sammenligningen af de forskellige årgange ville blive urimelig usikker. Var tidsskriftet derimod f.eks. blevet undersøgt med en afstand på lo år mellem årgangene, ville et større materiale fra hvert nedslagspunkt kunne undersøges, og for disse punkter, årgange, ville undersøgelsen have en stor sikkerhed. På grund af de store spring på lo år ville det dog være svært at fastholde og tydeliggøre en udviklingstendens i den forholdsvis korte periode 194o-198o. Med disse to eksempler som alternativer har jeg vurderet, at en afstand mellem nedslagspunkterne på 5 år er rimeligt for at fastlægge forandringerne i den metaforiske sprogbrug i perioden; samtidig har det været muligt for hver årgang at undersøge et tekstmateriale af et sådant omfang, at sikkerheden for hvert nedslagspunkt må siges at være rimelig sikkert.

3.3.1. Tekstmaterialet - afgrænsningen af en kontekst.

Som jeg i afsnit 2 har påpeget, er det meget væsentligt for faktisk at tale om metaforer, ikke at tale om disse som isolerede størrelser, der eksisterer i sig selv. Metaforer er altid indlejrede i en kontekst. For at kunne tale om metaforer og samtidig være sikker på, at det er metaforer, det drejer sig om, må vi derfor på rimelig måde afgrænse den sprogbrugssammenhæng som metaforerne ses i. Vi kan ikke (som jeg med nogle yderpunkter tidligere har påpeget) på samme tid tale om f.eks. børns, digteres og reklamers metaforer. Metaforer indgår i forskellige kontekster - hvad der i en kontekst er metaforer behøver ikke at være det i en anden.

Når vi med rimelighed vil sige, at vi taler om metaforer, må vi klargøre os hvilken kontekst, disse forekommer i. Her, hvor jeg vil undersøge forandringen i brugen af metaforer, må en kontekst derfor nødvendigvis også udpeges. Det har tillige været praktisk i undersøgelsen af hvordan brugen af metaforer forandrer sig, netop at undersøge et tidsskrift.

Valget af et tidsskrift - dvs. en skreven tekst - er ikke tilfældig; valget skyldes hovedsagelig praktiske grunde. Principielt kunne undersøgelsen også være foretaget på et andet grundlag (evt. på båndoptagelser eller ud fra egne løbende iagttagelser af en konkret gruppe menneskers sprogbrug). Af praktiske grunde har dette dog ikke været muligt (jeg har ikke kunnet skaffe sådanne optagelser og jeg har ikke selv haft mulighed for f.eks. at gøre sproglige iagttagelser i 1940). At valget er faldet på et tidsskrift skyldes dog ikke, at jeg mener, at sproget alene kan studeres på baggrund af tekster - som om tekster eksisterede isolerede og uafhængige af f.eks. den iagttagende persons bevidsthed (for en kritik af det tekstfeticherede sprogbegreb se Olsen 1976, bl.a. s. 36 ff). Derimod er den sprogbrug, som findes i tekster, herunder tidsskrifter, en sprogbrug, som er skrevet af en forholdsvis konsistent gruppe af personer, hvilket er udtryk for, at de, der har sprogliggjort sig i teksten, har en bestemt bevidsthed, en bevidsthed, som er afhængig af personernes forhold til det øvrige samfund. Ligeledes kan tekster heller ikke ses isolerede fra læseren af teksten - iagttageren af teksten kan derfor ikke sige noget om teksten i sig selv, men vil altid kun kunne sige noget om

den ud fra en række forudsætninger. Med hensyn til iagttagelsen af metaforerne i tekstmaterialet har jeg derfor søgt at fastlægge en række forudsætninger, som teksterne ses under (se 3.4.2).

Grunden til, at jeg har valgt et lægeligt tidsskrift skyldes, at jeg har ønsket at undersøge en sprogbrug, hvor sprogbrugerne ikke havde et specielt bevidst forhold til den måde de sprogliggjorde sig på (i modsætning til f.eks. litterære og sprogvidenskabelige tidsskrifters forfattere). Ved dette valg må det formodes, at forfatterne ikke har deres egen sprogbrug specielt inden for deres eget synsfelt forstået således, at de på evt. forespørgsel ikke kan forventes at svare på, hvorfor forskellige metaforer er anvendt. Den sprogbrug som i tidsskriftet er undersøgt er den, hvor forfatterne bruger dagligsproget (f.eks. for at redegøre for opstillinger af apparatur m. v.). I undersøgelsen focuseres på den sprogbrug hvor bl.a. de videnskabelige forklaringer forankres i den daglige uvidenskabelige sprogbrug (jf. s. 10). Lægernes specielle videnskabelige forklaringer (som i tidsskriftet bl.a. kendetegnes ved brugen af latinske udtryk) springes derfor i undersøgelsen over; når de forekommer helt uforståelige antallet af disse specielt videnskabelige ytringer er få og tillige må samtlige disse ytringer formodes at være bogstavelige; derfor må denne overseelse af disse ytringer karakteriseres som rimelig. I den sprogbrug, hvor lægerne klargør deres tanker og erfaringer i dagligdags udtryk, kan der derimod formodes, at de ikke har et særligt bevidst forhold til deres sprogbrug. Sprogbrugen her, og de forandringer der sker i denne sprogbrug, må derfor formodes at have en forbindelse med forandringer i lægernes livsbetingelser og derfor også en forbindelse med forandringer i det øvrige samfund.

Den kontekst, som undersøges, skal være rimeligt afgrænset, for at man kan forvente, at den metaforiske sprogbrug i tilstrækkelig grad er konsistent for de forskellige nedslagspunkters vedkommende og for, at det er muligt, at påpege tendenser i de forandringer der sker. Hvorledes dette "rimeligt" skal forstås lader sig ikke definitivt besvare, men jeg kan eksemplificere, hvorfor en afgrænsning nødvendigvis må være rimelig og ikke kan være tilfældig.

Før jeg undersøgte "Ugeskrift for Læger" havde jeg et an-

det formål med undersøgelsen: jeg ville ud fra en undersøgelse at det populærvidenskabelige tidsskrift "Vor viden" klargøre, hvorledes metaforer blev brugt i formidlingen af videnskabelige erkendelser til ikke-fagfolk, samt hvordan denne brug forandrede sig. I undersøgelsen af dette tidsskrift over årrækken 1949-1979, var det ikke på nogen måde muligt, at fastlægge nogen entydige udviklingstendenser. Jeg forsøgte mig med nogle yderligere afgrænsninger af konteksten - brugen af metaforer inden for indholdsmæssigt afgrænsede emner blev undersøgt med forskellige nedslagspunkter i tidsskriftets udgivelsesperiode (f.eks. blev brugen af metaforer omkring emnet "magnetisme" undersøgt for 1970 (s. 39ff), 1959/1960(s. 545 ff) og 1949 (nr. 1 s. 1ff)). Resultaterne af disse undersøgelser var dog så uregelmæssige, at det måtte konstateres, at undersøgelsesmaterialet ikke var rimeligt afgrænset - tidsskriftets sprogbrug og betingelserne for denne sprogbrug måtte konstateres at være for inkonsistent.

Det kan ud fra resultaterne af denne "forundersøgelse" ikke konkluderes, at sprobrugen forandrer sig på tilfældig måde. Til trods for de ikke så heldige resultater af undersøgelsen må jeg fastholde, at forandringer i sprogbrugen ikke er tilfældig, men derimod er motiveret af forskellige betingelser. Grunden til at undersøgelsens resultater af "Vor viden" var inkonsistente, findes i det forhold, at betingelserne for sprogbrugen i "Vor viden" var inkonsistente. Et nærmere blik på tidsskriftet afslører nemlig, at forfatterne til de forskellige artikler havde vidt forskellig baggrund: flere af artiklerne var oversatte fra engelsk (flere af disse oversættelser var faldet "uheldigt" ud, som en iagttagelse af sprogbrugen godtgjorde; flere artikler var oversatte uden at dette direkte fremgik af artiklen), artiklerne var tillige skrevet af forfattere med forskellig videnskabelig baggrund eller ikke-videnskabelig baggrund (forfatterne var f.eks. biologer, fysikere,opdagelsesrejsende). En vigtig årsag til den uensartede sprogbrug i tidsskriftet er således at finde i bl. a. forfatternes kulturelle og videnskabelige baggrund. En anden vigtig årsag til inkonsistens i sprogbrugen er også at finde i det forhold, at artiklerne var skrevet af en (inkonsistent) gruppe mennesker til en anden gruppe mennesker. Det, at forfatterne skrev artiklerne til en gruppe mennesker, som de

ikke selv tilhørte, men skulle formidle en viden til, medførte, at forfatterne formulerede sig på den måde, som de mente, læserne bedst ville kunne forstå. Et sådant forhold mellem forfattere og læsere medfører nødvendigvis, at sprogbrugen fra de forskellige forfatteres side bliver uensartet - forfatterne formulerer sig sådan som de tror, som de tænker sig til, at læserne forventer; da læserne ikke er i dialog med forfatterne, bliver der ikke oparbejdet en forståelse for, hvad læserne faktisk ønsker. Resultatet er, at forfatterne ikke formulerer sig på en for undersøgelsen relevant måde; betingelserne for sprogbrugen i tidskriftet "Vor viden" må konstateres at være så inkonsistens, at en rimelig afgrænsning af undersøgelsesmaterialet ikke lader sig gøre.

Betingelserne for tidsskriftet "Ugeskrift for Læger" er i en helt anden grad ensartede. Forfatterne har samme videnskabelige baggrund og er formodentlig alle af samme kulturelle og nationale opkomst. Forfatterne tilhører samme socialgruppe; de skriver ikke i et sprog, som de mener, andre kunne tænkes at forstå, men til mennesker med samme baggrund som de selv. Endvidere har dette tidsskrift den fordel, at det går langt tilbage i tiden (helt til 1839); resultaterne af denne undersøgelse har derfor mulighed for at blive fulgt op i en videregående undersøgelse. Valget af netop dette tidsskrift må endvidere begrundes ud fra tidligere og gode erfaringer med det (Olsen og Grevy 1982), som viste, at det var et udmærket udgangspunkt for undersøgelser af forandringerne i sprogbrugen set i forhold til det øvrige samfund. Det må derfor formodes, at tidsskriftet er en rimeligt afgrænset kontekst for en undersøgelse af forandringen i brugen af metaforer. De forandringer, som findes, skyldes ikke uensartede eller tilfældige betingelser; derimod må det forventes, at forandringerne i sprogbrugen har forbindelse med forandringer i det øvrige samfund.

3.3.2. Tekstmaterialet - en karakteristik.

"Ugeskrift for læger" er blevet undersøgt på baggrund af den ensartethed, det må siges at have. Nedslagspunkterne for undersøgelsen følger den systematik, at jeg i videst muligt omfang har taget første nummer af hver årgang som undersøgelsesmateriale. Dette har medført, at samtlige første-numre i perioden af ugeskriftet i 1940,1945,1950,1955,1960,1965,1970 og 1975 har udgjort materialet; i årgang 1980 er nr.14 undersøgt (på undersøgelsestidspunktet kunne nr. 1 ikke skaffes); systematikken har været fulgt i det omfang, det praktisk har været muligt. Denne systematik er søgt fulgt af den grund, at målet med undersøgelsen har været at undersøge forandringer i tidsskriftets metaforiske sprogbrug og ikke eventuelt sige noget om den undersøgende persons (mig selv) mere eller mindre ubevidste intentioner om at få resultaterne til at passe, ved at udvælge specielle numre af tidsskriftet eller udvælge specielle steder i tidsskriftet. Systematikken sikrer, at materialet alene udvælges på baggrund af en tidsmæssig afstand mellem tidsskrifterne og ikke efter mere eller mindre ugennemskuelige kriterier.

Indholdsmæssigt medtages så at sige alt i hele tidskriftet for hver årgang; nogle undtagelser er der dog; disse angår fortrinsvis nogle opsætningsmæssigt afvigende dele af tidsskriftet. De dele af teksten som ikke medtages i undersøgelsen er udeladt alene af hensyn til problemer med at behandle materialet ensartet; det kan dog ikke udelukkes at disse kriterier også kommer til at udelukke visse indholdsmæssige aspekter i tidsskriftet(se 3.4.1).

Næsten alle indholdsmæssige aspekter i tidsskriftet tages altså med i undersøgelsen. Dette indhold kan karakteriseres som:

> De nyere årgange af ugeskriftet er indholdsmæssigt opdelt i to hovedkategorier "Videnskab og praksis" og "Fagligt og socialt". I forlængelse af "Fagligt og socialt" ligger kategorierne "Speciallægerne", "Praktiserende læger" og "Yngre læger". Indholdsmæssigt er disse kategorier stort set på linie med "Fagligt og socialt". Endelig findes der en lille kategori "Redaktionelt". Ifølge ugeskriftets redaktion (jfr. Ugeskrift for læger 141, 1979 s. 54) er ca. 50% af stoffet videnskabeligt eller praksisorienteret, mens de resterende 50% er fagligt eller socialt (her er medregnet "Speciallægerne", "Praktiserende læger" og "Yn-

gre læger").

Under kategorien "Videnskab og praksis" fremstilles lægelig viden og kunnen. Sygdomsbilleder gennemgås og videnskabelige undersøgelser fremlægges. Endvidere forekommer her forskellige diskussionsindlæg - rubrikkerne "Kommentarer" og "Spørgsmål og svar" giver plads til denne kommunikation.

Det faglige og sociale stof under kategorierne "Fagligt og socialt", "Speciallægerne", "Praktiserende læger" og "Yngre læger" behandler lægernes faglige problemer (lønforhold, organisatoriske spørgsmål og lignende) og deres forhold til patienter og myndigheder (patientinformation, medicinforbrug, sundhedspolitik og lignende). Forhold som ikke gælder konkrete sygdomsbilleder, men som gælder patienterne eller sygdommene mere generelt (forurening, sygdommes betydning for dødeligheden og lignende) tages op her. Endvidere gives der plads for diskussioner. Faglig kommunikation finder sted i rubrikkerne "referat fra lægemødet" eller "Formandens beretning". Enkeltpersoner fremhæves i "Æresgaver" eller "In Memoriam".

Selv om ugeskriftets indhold groft taget kan inddeles efter de to hovedkategorier, må det bemærkes, at der ofte forekommer videnskabeligt og praksisorienteret stof under "Fagligt og socialt" og at der kan forekomme fagligt og socialt stof under "Videnskab og Praksis"(Olsen & Grevy 1982 s 89-9o).

De "nyere årgange af ugeskriftet", som her beskrives, dækker de årgange, som her er medtaget i undersøgelsen. Der er i ugeskrift-undersøgelsen her ikke lagt vægt på de indholdsmæssige forskelligheder; skulle forholdet mellem "Fagligt og socialt" og "Videnskab og praksis" variere en smule i de forskellige årgange, må dette forventes at have en mindre betydning for brugen af metaforer, da metaforer anvendes i hele tidsskriftet. Desuden kan fagligt indhold forekomme i "Videnskab og Praksis" og omvendt; en adskillelse mellem disse to store hovedafsnit i ugeskriftet ville derfor ikke have store praktiske konsekvenser for undersøgelsen.

Faktisk er hvert tidsskrift undersøgt i sin helhed; der er ikke lagt nogle kriterier for at f.eks. kun de første 3o hele sider i hvert nummer skulle undersøges. Dette ville have medført, at en bestemt indholdsmæssig del af tidsskriftet på usystematisk måde var blevet fjernet i nogle tidsskrifter og ikke i andre (nogle af numrene har færre sider end andre - et kriterium på f.eks. 3o sider ville således have afskåret en undersøgelse af dele af "Fagligt og socialt", som er placeret

sidst i tidsskriftet). For hver femte årgang er ugeskriftet altså undersøgt i sin helhed således, at samtlige indholdsmæssige sider, som ovenfor er blevet skitseret, er medtaget (på nær nogle undtagelser - se 3.4.1.). Denne systematik skulle sikre en ensartet behandling af hvert nummer af tidsskriftet over hele perioden.

3.3.3. Metaforisk og bogstavelig sprogbrug.

Udgangspunktet for at tale om metaforer må være, at vi har nogle kriterier for såvel bogstavelig som for metaforisk sprogbrug. Vi må altså også vide, hvad bogstavelig sprogbrug er. Bogstavelig brug af sprog er ofte blevet betegnet som almindelig, normal eller gængs brug og den metaforiske brug som unormal eller fremmedartet. Dette mener jeg, er et forkert udgangspunkt. Skal det have nogen mening at tale om metaforisk sprogbrug som "unormal" må det være i betydningen "unormal i bogstavelig forstand"; men også denne sprogbrug finder jeg uheldig. Den er uheldig, idet metaforisk sprogbrug i vort samfund ikke er hverken unormal eller ualmindelig (metaforer brugt i en"forkert"kontekst - f.eks. poetiske i en dagligsproglig sammenhæng - er måske "unormale"; men i så fald er mange bogstavelige ytringer det også - metaforer er ikke i sig selv unormale). Ofte fører brugen af "unormal" en tautologisk forståelse af metaforen med sig, f.eks: metaforisk sprogbrug er unormal, fordi den ikke er bogstavelig, og bogstavelig sprogbrug er den normale, idet den ikke er metaforisk. En sådan sprogbrug er ikke velegnet til at fjerne sløret for, hvad metaforer er. Udgangspunktet for sprogliggørelsen af metaforen må derfor være et andet.

I den moderne opfattelsen af metaforer (jf. 2.3.) opfattes metaforer ud fra kriterier som "forkerthed", "anderledeshed", "uenshed", "upassendehed" og "usædvanlighed" - men kriterierne klargøres ikke nærmere. Man får derimod en fornemmelse af at metaforer på en eller anden måde udgør et mysterium, at metaforer og det metaforisk "unormale" alene kan "fornemmes" eller "føles", men ikke på nogen klargørende måde sprogliggøres. Disse kriterier for metaforer må, hvis metaforer ikke skal vedblive at opfattes ud fra en fornemmelse af, hvad der er "rigtigt" og "forkert", nærmere klargøres og konkretiseres.

J.D. Sapir (1977 s. 6 og note 5) er inde på, at der må være nogle kriterier, der adskiller bogstavelige og metaforiske ytringer. Sapir taler om ytringen "løven George" (s. 7), hvor George er en person; "George" og "løven" er to termer. Sapir ser to grunde til, at ytringen er en metafor: 1) de to termer deler noget indholdsmæssigt fælles - både George og løven er modige; 2) det indholdsmæssige sammenfald mellem de to termer

må ikke være for stort.

Helt ening med Sapir er jeg ikke. Til det første punkt må siges, at alle fænomener (termer) på et eller andet punkt ligner alle andre; om to termer har noget fælles, kan afhænge af, hvad der i en situation fokuseres på ved fænomenerne. Bruges metaforiske ytringer til at pege på et fællestræk mellem to "termer", vil det være afhængigt af den sproglige situation hvilket fællestræk, der peges på. Hvad der er fælles for de to "termer", som bruges i ytringen, afhænger af situationen - der er ikke tale om, at termerne, idet de sammensættes i en ytring, i sig selv afstikker grænserne for dette fælles. At "George er en løve" f.eks. betyder, at George er modig, er afhængig af den situation, ytringen anvendes i - i en anden situation kunne ytringen f.eks. betyde, at George er rasende. Metaforiske ytringer er ikke kun afhængige af, at termerne har noget fælles - fællestræk mellem to termen vil (næsten) altid kunne findes.

Punkt to bør derimod uddybes noget mere:

> Overlapningen (mellem de to termer) må ikke være for stor...Deese har formuleret det udmærket: "det bogstavelige og det billedlige begreb må ikke dele for mange vigtige eller fremspringende karakteristiske træk. Det er ikke informativt at sige, at løven er en tiger. Det er endda ikke særligt godt at sige, at tigeren er Indiens løve". (Sapir 1977 note 5 s. 6).

At sige, "tigeren er Indiens løve", er ikke særligt informativt, siger Deese (i Sapirs referat). Jeg vil mene, at ytringen heller ikke er en metafor. Man kan sige, at "afstanden" mellem de to termer er for lille; begreberne er for ens og der siges ikke noget nyt. Selv om Sapir ikke drager de konklusioner, som jeg her vil gøre, mener jeg, at iagttagelsen vedrørende "afstanden" mellem begreberne i metaforen er vigtig. Tankegangen bør dog følges op med en mere konkretiseret besvarelse af, hvorfor "George er en løve" er en metafor og "løven er en tiger" ikke er det.

For at kunne besvare denne forskel mellem metaforer og ikke-metaforer må jeg se på hvordan verden sproglig begrebsliggøres. Samtlige de begreber, vi bruger, er også kategorier - man kan sige, at begreber er en "undergruppering" af kategorierne (jf. Olsen 1977 b.s. 6). Når vi bruger et begreb, foretager vi samtidig en kategorisering; at bruge et begreb er at indordne en given størrelse såvel mht. indhold

som mht. omfang - samtidig er det en kategorisering. Lad mig eksemplificere dette. Bruger vi f.eks. begrebet "ræv", taler vi om de objekter, som findes i et større eller mindre antal antal ude i naturen, og som ved en række karakteristiske fællestræk adskiller sig fra andre objekter i denne natur. Begrebet "ræv" har altså et bestemt indhold og omfang. Når vi kender dette, kan vi bruge begrebet til at betegne ræve. Begrebet "ræv" er også en kategori - når vi bruger begrebet, følger vi, hvis vi ellers bruger sproget bogstaveligt, de regler, som gælder for denne kategori. Denne kategori er en indordning af begrebet "ræv". Bruger vi begrebet "ræv" er vi klar over, at vi taler om et dyr - begrebet "ræv" er indordnet kategorien "dyr".

På baggrund af blandt andet menneskets historiske udvikling og erfaring tilordner vi alle begreber til bestemte kategorier. Vi tilordner disse begreber til kategorier, fordi dette er med til at give os et sammenhængende billede af verden. Vi indordner samtlige begreber nogle særlige væsentlige kategorier, fordi dette er relevant for os set i forhold til vores praktiske erfaring. At vi indordner begreber til nogle væsentlige kategorier skyldes ikke nogen skjult struktur, men må begrundes på vor praktiske erfaring. Disse kategorier er ikke fundamentale og faste, men kan forandres, såfremt f.eks. vor praktiske erfaring derved ville blive mindre modsigelsesfuld . De helt basale kategorier, som vi i vort samfund tilordner vore begreber, er den "abstrakte", "tinglige", "botaniske", "dyriske" og "menneskelige" kategori.

Disse kategorier kendes fra såvel litteraturvidenskablige (se Nøjgaard 1979 s. 82) som fra sprogvidenskabelige arbejder (Bickerton 1969 s. 43). Bickerton opstiller således følgende kategorier for alle fænomener (s. 43 fig. 1):

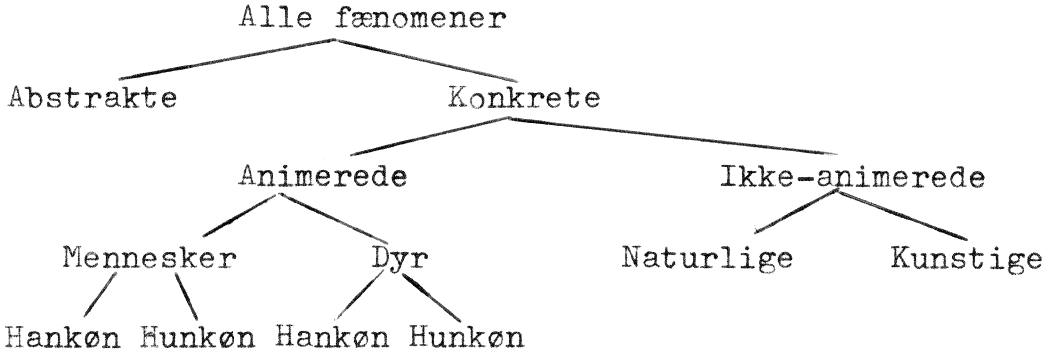

Bickertons kategorier er dog ikke alle lige vigtige. Alle begreber indordnes da heller ikke netop under en af disse kategorier. Kategoriadskillelsen mellem naturlig og kunstig er f. eks. mindre væsentlig i almindelig sprogbrug - han/hun-kønsadskillelsen er i dansk sprogbrug heller ikke særlig væsentlig (på dansk er det nok muligt at skelne mellem f.eks. lærerinde/lærer, frøken/ungkarl; men denne kategori er væsentligere i f. eks. tysk sprogbrug, hvor samtlige navneord kan kønsbestemmes). I modellen antydes, at kategorierne skulle skyldes et eller andet logisk forhold - at f.eks. "abstrakt" står i et logisk modsætningsforhold til "konkret", og "naturlig " står overfor "kunstig". Jeg mener ikke, at disse kategorier alene skyldes logiske forhold, selv om de måske er kommet til at synes logiske for os. Disse kategorier har hovedsagelig baggrund i menneskets historie. Kategorierne har udspring i vores praktiske erfaring og opretholdes, fordi de på mange måder er med til at skabe orden i vor virkelighed. Havde vore erfaringer været væsenforskellige fra de, vi i vor kultur har, kunne kategorierne have været ganske andre (f.eks. fastnaglethed versus frit bevægelig, lodret versus vandret, vand versus ild). Som Olsen (1975 s. 258) skriver:

> Det netværk, som vi lægger over virkeligheden, og som giver os den statisk-elementariske illusion, er socialt skabt og tjener pragmatiske formål. Mange af vore kategoriseringer er nødvendige, men vores tro på dem, vores fetichcherede holdning til dem,er ikke nødvendig.

De hovedkategorier, som vi bruger i tilordningen af begreberne, behøver derfor ikke at indgå i et logisk system (med modsætningspar, der igen er udviklet fra andre kategorier). Hovedkategorierne "menneskelig", "dyrisk", "botanisk", "tinglig" og "abstrakt", mener jeg, er væsentlige i vor forståelse af virkeligheden - det er hovedsagelig disse, vi tilordner vores begreber (en iagttagelse af den faktiske sprogbrug viser, at kategorier som "hankøn", "hunkøn", "naturlig" og "kunstig" faktisk ikke er tilstede i tilordningen af begreberne i dansk sprogbrug).

I praksis er det umiddelbart let at iagttage, at faktisk ethvert udtryk kan tilordnes en af de her nævnte hovedkategorier. Disse kategorier skal ikke opfattes som logiske modsætninger men nærmere som nogle kategorier, hvor der for nogle af disse kræves en mere differentieret spogbrug end for de andre

(f.eks. "er" alle fænomener - her er ingen differentiering; udtrykkene "rød" , "tung" og "løber" kan kun(i bogstavelig forstand) bruges om konkrete fænomener; "løber" og "lever" er mere differentierede begreber og tilordnes enten dyr eller mennesker; "tænke" omfatter et meget komplekst og differentieret indhold og kan kun tilordnes kategorien "menneskelig").

Vi kan ud fra disse hovedkategorier nu adskille den metaforiske sprogbrug fra den bogstavelige;vi kan klargøre den "forkerthed","anderledeshed" etc. som karakteriserer den metaforiske ytring fra den bogstavelige. Ser vi igen på de to ytringer "George er en løve" og "løven er en tiger", kan vi klargøre hvorfor den første er en metafor,den anden ikke, og vi kan bestemme hvor stor"afstanden" mellem de to termer i ytringer skal være for, at de kan betegnes som en metafor.

Vi kan sige, at der er tale om en metafor, når et begreb, som i forvejen er tilordnet én af hovedkategorierne, impliceres at være tilordnet en af de andre. Når vi siger, at George er en løve, siger vi, at personen George (der er tilordnet kategorien "menneskelig") er en løve (der er tilordnet kategorien "dyrisk"). Når George kategoriseres som et dyr, er der tale om en metafor. Når vi siger at løven er en tiger er "afstanden" for lille til, at der er tale om en metafor (vi holder os inden for dyrekategorien). For at "afstanden" er tilstrækkelig stor, for at der er tale om en metafor, skal der altså ske en krydsning mellem hovedkategorierne.

Når det har været nødvendigt at definere metaforen som "...impliceres at være tilordnet én af de andre" i stedet for blot "...indordnes en af de andre" skyldes dette, at alle metaforer ikke direkte tilordner et begreb fra én hovedkategori til en anden. Siger vi "hun er rød", siger vi ikke direkte, at en person tilordnes en ikke-menneskelig hovedkategori. Begrebet "rød" implicerer derimod, at "hun" er en genstand, idet kun fysiske genstande kan farvelægges (men vi tænker jo ikke på, at personen her skulle være farvet rød). "Hun" impliceres derfor at være tilordnet den tingläge hovedkategori; der er tale om en metafor.

Metaforens"forkerthed" består altså i en implicering af en "forkert" kategorisk indordning. Denne "forkerthed" er dog

ikke forkert - den er en metafor. I en bogstavelig ytring krydser vi ikke mellem hovedkategorier - i en metaforisk gør vi. Denne definition er praktisk, idet vi kan afgøre, om et begreb tilordnes (eller impliceres tilordning til) et hovedbegreb det ikke i forvejen er tilordnet. Definitionen dækker faktisk alle eksempler på metaforer, jeg er stødt på (dog ikke de brede definitioners, hvor f.eks. et kort ses som en metafor for den by, det afbilder) - den dækker det man **eksemplificerer som** metaforer(se dog nogle tvivlstilfælde i 3.3.5.)

Der er dog et "men" ved definitionen; hvad betyder "...som i forvejen er tilordnet én af hovedkategorierne"? Hvad skal der forstås ved dette "i forvejen"? Er f.eks. "ræv" i forvejen tilordnet menneskekategorien?- "ræv" er jo (jf. 2.3.4.) tilordnet menneskekategorien, idet de i ordbogen er opført som "en listig, lumsk eller begavet person". Kan flasker have halse eller kan raketter i forvejen være skibe ? - flaskehalse og rumskibe er jo faste udtryk (døde metaforer). Disse spørgsmål kræver en afgørelse, for, at undersøgelsen af metaforer kan foregå på en ensartet måde; ordbøger kan dog ikke være et udgangspunkt for sådanne afgørelser. Afgørelsen må ske ud fra en vurdering af et begrebs hovedbetydning, ud fra den måde det i vort samfund oftest bruges på; der må opstilles en række formelle forudsætninger for denne vurdering (se 3.4.2. og 3.4.2.1.).

Denne definition, anvendt sammen med en række vurderingskriterier for hvilken kategori begreberne i forvejen er tilordnet, giver mulighed for på ensartet måde at sætte en grænse mellem bogstavelige og metaforiske ytringer. Med definitionen og dens "men" peges der på, at ingen ytring er metaforisk i sig selv, men altid ud fra en vurdering af hvordan begreber i forvejen er tilordnet en hovedkategori, hvorledes begreber i forvejen bruges.

3.3.4. Forskellige typiske metaforer.

I denne undersøgelse er jeg ikke interesseret i alene at se på, at vi i dagligsproget bruger f.eks. nogle bestemte rodmetaforer (jf. Lakoff & Johnsons undersøgelse i 2.3.3.).Jeg vil i højere grad undersøge, hvordan typiske måder at bruge metaforer på, og dermed det begrebslige netværk, forandrer sig. Jeg vil undersøge forskydninger i det konceptuelle netværkt ud fra den måde, den metaforiske sprogbrug forandrer sig, ud fra den måde metaforerne efter de nævnte hovedkategorier er indordnet. Det er derfor nødvendigt at se på, hvorledes disse indordninger foregår på nogle typiske måder. Her kan jeg ikke "nøjes" med f. eks. at iagttage, at der eksisterer nogle bestemte rodmetaforer eller iagttage isolerede forandringer i sprogbrugen.

Nyrup (19o1 og 1968) har undersøgt hvordan brugen af forskellige udtryk forandrer sig, hvordan forskellige begrebers betydning forandrer sig ud fra en mere isoleret iagttagelse af sprogbrugen. Betydningen af f.eks. "ble" er blevet indskrænket således, at det kun dækker det små børn ligger i, hvor det tidligere også dækkede det, vi nu betegner "lagner"(Nyrup 19o1 s. 78-79) - "skarlagen" var oprindelig navnet på et særligt slags klæde (uanset farven), men bruges nu alene til at betegne et rødt klæde (samme sted s. 8o). Andre begreber udvides: "torv" stod oprindeligt for det, at handle - men omfatter nu også stedet hvor handelen foregår (samme sted s. 97-98). Nyrup iagttog talrige eksempler på hvordan udtryks betydning forandrer sig, at nogle begreber udvider sig og andre indskrænkes. Udvidelsen af begreber sker også metaforisk:

> "Grøn er vårens hæk", synger digteren. Efter den barske vinter vækkes naturen til nyt liv og klædes atter i grønt; foråret kommer med skovens friske løv og engens bløde græstæppe, med de mange løfter og de mange forhåbninger. Den grønne farve bliver derfor tegn på liv og vækst..., ungdom, kraft og håb.(Nyrup 19o1 s. 114).
>
> Grønt symboliserer **håbet** og **glæden** (s. 114).
>
> Den grønne farve anvendes også metaforisk om det u n g e (s. 115).

Nyrups iagttagelser (se evt. også Jacobsen, Lis (1913) s. 76 ff) giver en udmærket indsigt i hvordan og især at, begrebers betydning forandres. Til mit formål, det at undersøge hvordan sproget bruges på typiske måder, hvordan vi på typiske

måder ser virkeligheden, og hvordan disse måder forandrer sig, er en sådan metode for atomistisk (se evt. Koefoeds afsnit om atomistisk og strukturel sproghistorie, Koefoed 1971 s. 89-9o).

I modsætning til at iagttage metaforerne på en isoleret måde, vil jeg iagttage de typiske måder, metaforerne bruges på. Med et par eksempler fra Nyrup (19o1 s. 118), som vi må forestille os bruges i en situation, hvor de er metaforer, vil jeg vise, at der mindst er to måder, hvorpå metaforer bruges typisk.

Historien har blade
Videnskaben har grene
Ordene har rødder
Arbejdet sætter frugt
Kulturen sætter blomst

Vi har her at gøre med en typisk måde, at bruge sproget metaforisk på. Vi ser, at samtlige tenorer (jf. Richards terminologi) nemlig "historien", "videnskaben", "ordene", "arbejdet" og "kulturen" her tilordnes emner, som tilhører den botaniske hovedkategori. Kun f.eks. blomster og træer har blade, grene og rødder, kun sådanne kan evt. sætte frugt eller blomst. Vi kan også sige, at samtlige emner her impliceres at være et botanisk fænomen:

Historien er et botanisk fænomen (evt. en plante eller en anden botanisk gevækst).

Videnskaben er et botanisk fænomen

etc...

Disse omskrivninger kan vi kalde metaforiske typificeringer.

På tilsvarende måde kan Nyrups (19o1 s. 118) metaforeksempler, hvor tenorerne er abstrakte fænomener, typificeres. Eksemplerne: "dybe følelser", "lave drifter", "bitter ironi" og "sød længsel" kan typificeres til at "følelser", "drifter", "ironi" og "længsel" er en slags konkrete objekter. For at noget er dybt eller lavt i bogstavelig forstand må det være noget fysisk konkret; ligeledes må noget for at kunne smages som enten bittert eller sødt være noget fysisk konkret. Det er ikke udelukket, at tenorerne her måske kunne have været tilordnet den botaniske hovedkategori - f.eks. en plante kan også være lav, bitter eller sød, eller f.eks. en hul træstamme kunne være karakteriseret som dyb. Emnerne som tenorerne her tilordnes er dog ikke så differentierede som ovenfor; der er in-

tet ved prædikaterne "lav", "dyb", "bitter" og "sød", der tyder på, at der med metaforerne impliceres en tilordning til den botaniske hovedkategori; for den sags skyld er prædikaterne heller ikke differentierede sådan, at tenorerne kan siges at være tilordnet andre hovedkategorier, der omfatter konkrete fænomener (menneskekategorien, dyrekategorien). Derfor vil det være rimeligt blot at sige, at tenorerne her tilordnes kategorien for konkrete ting, eller tings-kategorien. Vi kan sige, at samtlige abstrakte fænomener i eksemplerne her bliver tilordnet tingskategorien, fordi de impliceres at være ting.

Jeg må her igen påpege (jf. 2.1.3.), at en sådan omskrivning, en sådan typificering, ikke nødvendigvis siger noget om, hvad metaforiske ytring eventuelt kunne tænkes at betyde. Derimod siger typificeringen noget om, hvordan vi på typiske måder lettere, bedre (eller af andre grunde) forstår et fænomen. Det eneste vi kan sige, når vi har typificeret en metaforisk ytring, er, at det fænomen, som omtales, ses i lyset af den hovedkategori, det metaforisk henføres til. De metaforiske typificering er af ovenstående eksempler antyder derfor blot, at historien, videnskaben, ordene, arbejdet og kulturen ses i lyset af noget botanisk og følelserne, driften, ironien og længslen ses i lyset af det tinglige. Hvorfor fænomenerne bedre forstås ved denne tilordning til en hovedkategori, er et andet spørgsmål.

3.3.5. De forskellige metaforiske kategorier.

Metaforen er som sagt en ytring, hvor et begreb (tenoren) tilordnes en hovedkategori, det ikke i forvejen er tilordnet (dvs. ikke tilordnet i bogstavelig forstand). Metaforen er således betegnelsen for alle ytringer der enten udgør eller implicerer et metaforisk forhold. Kalder vi tenoren X og emnet Y, kan vi sige, at det implicerede metaforiske forhold har formen X er Y (jf. 2.1.4.). Denne formulering er en forkortelse for: en, flere eller alle instanser X af et givet begreb henføres til samme hovedkategori som instansen/instanserne Y. X og Y er i denne formulering ikke udtrykkene i ytringen, men er de størrelser, der i en given situation henvises til ved hjælp af udtrykkene.

Vi kan f.eks. omskrive den metaforiske ytring "Peter er en ræv" til"X er Y". For dette X gælder, at X ikke i forvejen kan opfattes som en instans af samme hovedkategori som Y. Formuleringen "X er Y" kan illustreres således:

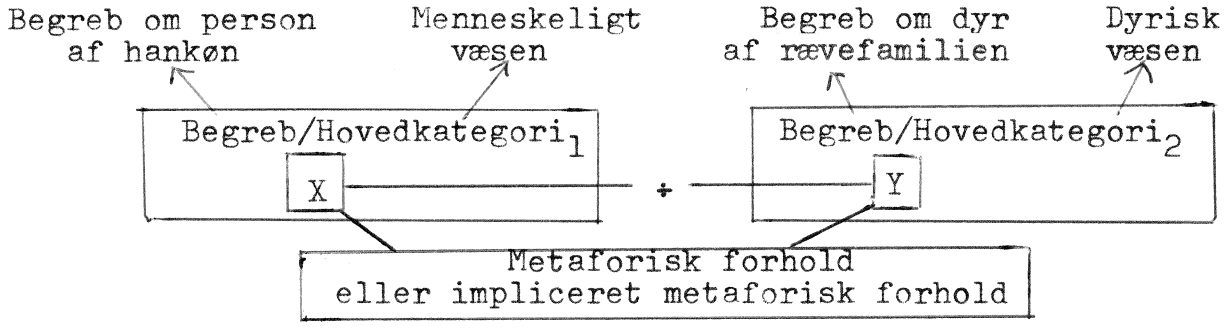

Peter tilordnes hovedkategorien "dyriske væsener", men faktisk er han et menneskeligt væsen. Vi har derfor et metaforisk forhold. Minus'et mellem X og Y i illustrationen antyder, at der er tale om to forskellige hovedkategorier;disse er angivet med forskellig talbetegnelse. Havde vi talt om "ræven Peter" eller at "Peter går på rævepoter", havde der derimod været tale om et impliceret metaforisk forhold - men den kategorielle flytning af "Peter" til hovedkategorien, der omfatter dyriske væsener, havde været nøjagtig den samme.

Med denne sprogbrug, X er Y, vil jeg vise hvordan faktisk samtlige metaforiske ytringer i tekstmaterialet kan kategoriseres (dvs. systematisk opdeles). De metaforiske ytringer kan opdeles på forskellig måde

alt efter hvilken hovedkategori X indordnes - uanset hvad X i forvejen måtte være. Det viser sig, at samtlige Y'er, samtlige de emner X henføres til, næsten altid er et begreb af en af de nævnte hovedkategorier "menneskelig", "dyrisk", "botanisk" "tinglig" eller "abstrakt". Det, jeg vil interessere mig for, er, hvordan samtlige de metaforiske ytringer i tekstmaterialet tilordnes forskellige hovedkategorier.

Disse kategorier, som jeg opdeler tekstmaterialet efter, kan praktisk angives med forskellige tal - mindste tal for den meget indholdsmæssigt specifikke menneskelige hovedkategori - større tal for de mindre differentierede hovedkategorier (f. eks. den tinglige). Tager vi nogle af de metaforiske eksempler fra 3.3.4. kan vi se, hvorledes disse forskellige typiske metaforer kan indordnes hver sin kategori:

Metaforisk ytring	Metaforisk type	Metaforisk kat.
Historien har blade	Historien er et botanisk fænomen	Kat. 4
Videnskaben har grene	Videnskaben er et botanisk fænomen	
Ordene har rødder	Ordene er botaniske fænomener	
Dybe følelser	Følelser er ting	Kat. 5
Bitter ironi	Ironi er ting	

Kat. 4 står for: X er indordnet hovedkategorien "botanisk"
Kat. 5 står for: X er indordnet hovedkategorien "ting".

Vi ser her, at den metaforiske ytring kan omskrives til formen X er Y, hvor Y hhv. er en instans af"et (eller flere) botaniske fænomener"og"en (eller flere) ting".

Ud over disse to kategorier, må der findes endnu 3, nemlig de, hvor Y er en instans af en af hovedkategorierne "menneskelig", "dyrisk" eller "abstrakt". Imidlertid findes der ud over de 5 her nævnte endnu 2 kategorier.

For det første må vi have en , der dækker både det menneskelige og det dyriske. Ofte er det klart, at et X indordnes den menneskelige hovedkategori. Siges f.eks. om X at det "tænker", "taler", "har store planer", "lytter til musik", er det entydigt, at hovedkategorien, som Y her er en instans af, er den menneskelige. Siges f.eks. om X at det "æder", "har vinger", "følger hakkeordenen", er Y her en instans af det dyriske. Men siges f.eks. at X "løber", "lever", "dør", "fødes", kan det ikke afgøres om X her indordnes det dyriske eller det menneskelige. Vi må altså oprette en speciel kategori for de udtryk, der indordner X under enten menneskelig eller dyrisk.

Mellem de øvrige hovedkategorier har det ikke været praktisk nødvendigt, at opstille en sådan "mellemkategori". Det har ikke været nødvendigt f.eks.at opstille en "enten dyrisk eller botanisk-" en "enten botanisk eller tinglig-" eller en "enten dyrisk eller tinglig-" kategori.

For det andet har det ikke været nødvendigt, at oprette en kategori for de metaforiske ytringer, det ikke har været muligt at placere efter de øvrige, f.eks. fordi en given ytring lå lige på grænsen mellem at være en metafor og en ikke-metafor. F. eks. må ytringen "...træfsikkerheden er naturligvis langt større end ved en "blindt" udført biopsi" (U.f.l. 1980 s. 900) siges, at være metaforisk. Forfatteren gør selv opmærksom på, at "blindt" ikke skal opfattes bogstaveligt, idet der anvendes gåseøjne. Der tales om en operation, udført af et menneske, som bliver bedre end ved en "blind" procedure. Y'et bliver her en instans af blinde mennesker, X tilhører hovedkategorien"menneskelig". Der sker altså en betydningmæssig krydsning mellem almindeligt seende mennesker og blinde mennesker, men ikke mellem nogle af hovedkategorierne. Der er tale om en krydning inden for den menneskelige kategori. Selv om en sådan intern krydsning normalt ikke er en metafor, kan "afstanden" blive så stor - især hvis forfatteren selv gør opmærksom på forholdet - at der er tale om en metafor. At lave specielle opdelinger inden for de forskellige kategorier - f.eks. blinde/seende mennesker, blinde/seende dyr; eller f.eks. for at kunne adskille forskellige dyrearter (jf. eksemplet "løven er en tiger") tigre/løver/katte/hunde etc. - vil gøre undersøgelsen unødigt omstændelig. Gennemførte man en yderligere opdeling, er jeg overbevist om, at disse heller ikke ville slå til - ny tvivlstilfælde ville opstå selv med en finere opdeling af kategorierne. På baggrund af disse"tvivlstilfældes" lille antal finder jeg det rimeligt, at sammenholde denne slags metaforer i den samme kategori.

Vi kan nu sammenfatte de kategorier, der arbejdes med i undersøgelsen; De metaforiske ytringer, som udgør eller implicerer et metaforisk forhold af typen X er Y, kan opdeles i kategorier, hvor Y er en eller flere instanser af en af hovedkategorierne. Kategorierne siger noget om, hvordan X indordnes, men ikke noget om hvad X selv er en instans af - dog er X ikke en

instans af Y. Kategorierne er følgende:

Kategori 1: X indordnes det menneskelige.
Kategori 2: X indordnes enten det menneskelige eller det dyriske.
Kategori 3: X indordnes det dyriske.
Kategori 4: X indordnes det botaniske (f.eks. en plante, skov eller et træ).
Kategori 5: X indordnes det tinglige (det konkret fysiske).
Kategori 6: X indordnes det abstrakte.
Kategori 7: Opsamlingskategori (der kan evt. være tale om, at en instans af X indordnes en anden instans af X).

I fig. 6 (næste side) har jeg illustreret hvorledes, en række metaforiske indordninger kategoriseres efter ovenstående kriterier. I praksis foregår kategoriseringen naturligvis ikke så omstændeligt, som det umiddelbart kunne synes; når ytringerne kategoriseres, bliver de ikke først omskrevet til den metaforiske type, derefter til den metaforiske kategori. Proceduren i undersøgelsen er derimod, at den metaforiske ytring nedskrives(i forkortet form) - derefter bestemmes den hovedkategori X tilordnes (efter de formelle kriterier) - til sidst tilføjes nummeret på den metaforiske kategori som ytringen tilhører. Fig. 6 afspejler ikke, hvordan den praktiske procedure i undersøgelsen er men illustrerer, hvordan de metaforiske ytringer kategoriseres.

Sammenligner vi denne tilordning af de metaforiske ytringer til de 6 (+1) kategorier med Lakoff & Johnsons måde at tilordne metaforiske ytringer rodmetaforer,ser vi, at der er nogle sammenfald og nogle uoverensstemmelser.

Antallet af Lakoff & Johnsons rodmetaforer er stort - over 7o (L & J 198o a) - her er antallet af metaforiske kategorier begrænset til 7. Dette ændrer dog ikke ved, at tilordningen til rodmetaforer såvel som til de metaforiske kategorier foregår ud fra samme princip: ud fra en række metaforiske ytringer ekspliciteres principperne for den kategoriske forskydning. Skal vi finde noget "skjult" i metaforerne, er det ikke en "skjult" betydning i de enkelte metaforer men nærmere noget uden om disse, nemlig noget systematisk for den måde vi på typiske måder

Metaforisk ytring.	Metaforisk type.	Metaforisk kategori.
Undersøgelsens resultater peger på...	Resultater er menneskelige	X indordnes det menneskelige
Bogen kan ...anbefales som sin forgænger	Bogen er et menneske	
Ligeartede manifestationer kan optræde på forskellig måde	Manifestationer er mennesker	
Tiden går	Tiden er et dyr/et menneske	X indordnes enten det menneskelige eller det dyriske
Metoden overlever sig selv	Metoden er et dyr/et menneske	
De nærrekreative områder...ville langt bedre kunne garderes mod den udbygning af "svømmehuden" i de grønne..	Nærrekreative områder er dyr	X indordnes det dyriske
Sondens øvre forgrening...	Sonden er en slags plante	X indordnes det botaniske
Hovedvægten er lagt på præsentationen	Præsentationen er en ting	X indordnes det tinglige
Der afskæres en række muligheder for planlægningen	Planlægningen er en ting	
Der er ikke lagt lo t over reklamebudgettet	Reklamebudgettet er en ting	
Lægen (havde) et "negativt" indtryk af opvækstmiljøet	Lægens (dårlige) indtryk er abstrakt (matematisk)	X indordnes det abstrakte
Det er en meget positiv ting, at...	Tingen (sagen) er abstrakt	

Fig. 6. Forskellige metaforiske ytringers metaforiske type findes. Herefter findes metaforenes kategori. I praksis foregår bestemmelsen af hvilken metaforisk kategori det drejer sig om direkte; den metaforiske type udelades. Ytringen, hvor X indordnes det dyriske (kat. 2) er fra U.f.l. nr. 1 197o, de øvrige fra U.f.l. nr. 14 198o.

bruger metaforer. Såvel hos Lakoff & Johnson som her foretages en sådan systematisk iagttagelse af, hvordan vi på typiske måder bruger metaforerne - hos Lakoff & Johnson ekspliciteres denne brug i rodmetaforerne, her sker det i de metaforiske kategorier 1 - 7.

Der er dog en afgørende forskel mellem Lakoff og Johnsons metode og denne, idet Lakoff & Johnson ser det metaforiske forhold på baggrund af overbegreberne, der ikke er så omfattende som de her nævnte hovedkategorier. Dette betyder, af Lakoff & Johnson kun kan indordne nogle metaforiske ytringer til disse overbegreber. F.eks. kan "han angreb ethvert svagt punkt i min argumentation" og "han gennemhullede alle mine argumenter" indordnes rodmetaforen "at argumentere er at føre krig". Her kan f.eks. "resultaterne peger på" og "bogens forgænger" indordnes kategori 1, eller vi kan sige, at tenoren X i disse ytringer er et eller flere mennesker. Lakoff & Johnson siger altså noget mere konkret i "omskrivningen" af det metaforiske forhold af typen X er Y, idet X'et ikke abstraheres væk: "argumenter" bibeholdes og hhv. "angreb" og "gennemhullede" indordnes overbegrebet "krig", således, at vi bibeholder viden om både X'et og Y'et i "at argumentere er at føre krig". Her bibeholdes alene Y'et; det X'et er en instans af - uanset hvilket udtryk X'et er (X kan dog ikke være en instans af samme hovedkategori som Y) - abstraheres der fra.

Lakoff & Johnsons formål er imidlertid et andet end formålet her. Lakoff & Johnson vil vise, at der findes rodmetaforer og at nogle metaforiske ytringer er og kan indordnes disse rodmetaforer og, at nogle metaforiske ytringer indgår i et netværk. Jeg vil give Lakoff & Johnson ret i, at mange metaforiske ytringer kan indordnes rodmetaforer. I denne undersøgelse er formålet dog et andet: her skal først og fremmest samtlige metaforiske ytringer kunne indordnes et begrænset antal hovedkategorier samtidig med, at brugen af metaforer på typiske måder skal kunne kortlægges sådan, at det bliver klart, hvordan denne brug forandrer sig. Var de metaforiske ytringer her blevet indordnet rodmetaforer - som der findes flere af, flere i et uangiveligt stort antal - ville sandsynligvis flere rodmetaforer end de Lakoff & Johnson har opstillet, skulle opstilles. Herved ville det have været vanskeligt, at klargøre eventuelle

forandringer i brugen, idet billedet ville kunne tænkes at blive uoverskueligt og uklart.

Hos Lakoff & Johnson vises, at der faktisk findes en række rodmetaforer (der findes dog sandsynligvis endnu flere); her skal derimod samtlige metaforiske ytringer kunne kategoriseres på en overskuelig måde, således, at en forandring i brugen af typiske metaforer kan blive klarlagt. Her vil der derfor blive fokuseret på hvad X bliver til, til hvilken hovedkategori X tilordnes. Det har derfor her ikke først og fremmest interesse om f.eks. X udgør et abstrakt begreb eller en død ting - det der har interesse er hovedsageligt, hvad vi ønsker at se "noget"i lyset af for bedre at kunne opfatte dette"noget" på en for os meningsfuld måde.

Metoden her adskiller sig altså fra Lakoff & Johnsons på nogle væsentlige punkter, selv om der også er nogle overensstemmelser. Grunden er, at formålet med undersøgelsen her er et andet. Her undersøges sprogbrugen i en rimelig afgrænset kontekst - samtlige metaforiske ytringer skal kunne iagttages på en systematisk måde. Hos Lakoff & Johnson angår undersøgelsen en mere eller mindre afgrænset kontekst, nemlig den almindelige (engelske) sprogbrug generelt - konteksten er ikke på samme måde rimelig afgrænset. Lakoff & Johnson kan derfor i højere grad selv udvælge de metaforiske ytringer, der kommer til at udgøre rodmetaforerne - de behøver ikke at kunne registrere deres metaforer på samme systematiske måde.

Når de metaforiske ytringer her indordnes kategori 1 til kategori 7 (forkortet til kat. 1 - kat. 7) forsvinder altså mere af den oprindelige ytring vdr. den kategoriske flytning end hos Lakoff & Johnson. Her er denne kategorisering dog praktisk, idet materialet på systematisk måde lader sig opdele i typiske måder at bruge metaforer på. Med opdelingen af tekstmaterialets metaforiske ytringer i de skitserede kategorier, opnås der altså det, at vi får systematiseret typiske måder at se fænomener i lyset af noget andet på.

3.4. Formelle forudsætninger i undersøgelsen.

3.4.1. Stabiliseringen af tekstmaterialet.

Undersøgelsen af den metaforiske sprogbrug i "Ugeskrift for læger" foretages så vidt muligt af et tidsskrift i sin helhed for hver af de udvalgte årgange. Med dette , at de forskellige tidsskrifter så vidt muligt er undersøgt i deres helhed menes, at det er tilstræbt at undersøge indholdsmæssigt det samme omfang i hvert tidsskrift. I de forskellige årganges tidsskrifter er der ikke skrevet lige meget; f.eks. er der 72 sider i nummeret fra 198o og 26 i 194o. Vi kan dog ikke slutte, at forholdet mellem de skrevne antal sider er forholdet mellem det, der står skrevet i hvert tidsskrift, dvs. „at antallet af fundne metaforer i de forskellige årgange ikke kan sammenlignes ud fra dette forhold. F.eks. kan resultaterne af undersøgelsen for hhv. 198o og 194o ikke sammenlignes ud fra forholdet 72 og 26.

Det må være rimeligt at antage, at for at vi skal kunne sammenligne brugen af metaforer i de forskellige årgange, det vil sige, at vi skal kunne sammenligne hvor mange metaforiske ytringer fra de forskellige kategorier, der er fundet, og dermed kunne pege på eventuelle forandringer, så må vi tage hensyn til hvor meget der står skrevet i de forskellige tidsskrifter. Vi kan ikke umiddelbart sammenligne resultaterne fra 194o og 198o, da der står skrevet meget mere i 198o (der er flere sider i 198o-materialet; og det har også taget længere tid, at undersøge dette nummer). For at kunne sammenligne resultaterne fra f.eks. 194o og 198o må vi derfor finde nogle kriterier, som resultaterne kan korigeres efter. F.eks. må resultaterne fra 198o på en eller anden måde reduceres for at kompensere det større omfang tekstmaterialet har. Det omfangsmæssigt større tekstmateriale fra 198o-materialet gør , at antallet af fundne metaforiske ytringer er for stort sammenlignet med 194o-materialet. Tekstmaterialet må derfor stabiliseres således, at resultaterne fra de forskellige årgange kan sammenlignes.

Jeg vil antage, at omfanget af "det der står skrevet" og som undersøges, må være sammenligningsgrundlaget for de umiddelbare resultater fra de forskellige årgange. Men hvorledes afgrænses og udmåles dette omfang? Antallet af sider siger ikke umiddelbart noget om et sådant omfang, idet billedmateri-

ale, diagrammer og andet ikke rent tekstligt i forskellig grad præger siderne - f.eks. kan der således være mere tekst på 7o koncentrede siden end på 8o mere illustrerede sider.

For på rimelig måde at få et begreb om hvor meget tekst der er undersøgt i hver årgang, har jeg foretaget mig følgende: Jeg har valgt at undersøge en teksttype, som findes opsat på ensartet måde i hvert nummer (se evt. eksemplerne i fig. 7). I hvert tidsskrift er alene den tekst, der således er opsat på ensartet måde i tekstspalterne, undersøgt (derimod er f.eks. overskrifter og kommentarer til illustrationer udeladt). Ved at vælge at undersøge tekst i den samme type opsætning i hvert tidsskrift (hvilket indebærer, at en forholdsvis lille del af tidsskriftet ikke er undersøgt, en del som indholdsmæssigt er ens for de forskellige numre), er det forholdsvis enkelt at finde omfanget af tekstmaterialet for de forskellige årgange: antal cm. tekstspalte opmåles i hvert tidsskrift og danner udgangspunkt for sammenligningen af resultaterne fra de forskellige årgange.

Denne metode er udmærket forsåvidt, at teksten i disse spalter ikke er lige koncentrede i de forskellige årgange. Det forholder sig sådan, at f.eks. på 5o cm. tekstspalte, svarende til ca. en udskrevet side, står der noget mere i 194o end i 1955. Der må derfor før resultaterne kan sammenlignes ud fra antal cm. tekstspalte også kompenseres for denne forskellige koncentration af tekst.

Tekstkoncentrationen i de forskellige årganges tekstspalter er ikke den samme af følgende to grunde: 1) opmåler vi det samme antal cm. tekstspalte for forskellige årgange, får vi ikke altid det samme antal linier, 2) ser vi på hvor meget, der står skrevet på de hele linier (ved at tælle mellemrummene, bogstaverne og eventuelle tegn), får vi ikke det samme antal for de forskellige årgange. Når vi med antallet af cm. tekstspalte vil have et udtryk for hvor meget tekst, der er undersøgt i hver årgang, må vi derfor tage hensyn til disse to faktorer; i fig. 7 er dette illustreret.

Udregningen af den forskellige tekstkoncentration foregår ved en vurdering af, hvor meget der kunne have stået i lo cm. tekstspalte, såfremt disse lo cm. var fuldt udnyttede (der ses på hvor mange enkelt-tegn, anslag, der er plads til i lo cm.

tekstspalte). I de enkelte tidsskrifter udvælges et passende sted, hvor lo på hinanden følgende linier er hele (uden indryk for nyt afsnit) - skulle en enkelt linie ikke være hel, springes den over, således, at vurderingskriteriet er lo hele linier. Samtlige mellemrum og enkelt-tegn optælles i disse lo linier; grunden til at lo linier optælles og ikke kun 1, er, at antallet af mulige enkelttegn varierer en smule fra linie til linie (der er ikke tale om et fast antal som f.eks. på en skrivemaskine) - ved at optælle lo linier fås et rimeligt tal, idet linier med få enkelttegn vil modsvare linier med mange. Summen af disse anslag (enkelttegn + mellemrum) i lo linier indsættes i skemaet fig. 8.

Der tages også hensyn til, at antallet af linier pr.lo cm. kan variere mellem årgangene. Antallet af linier på en spalte, der er udskrevet, optælles og antal cm. af spalten opmåles; herudfra kan antal linier pr. lo cm. tekstspalte udregnes (se fig. 8). Ud fra de to størrelser "anslag pr. lo. linie" og "antal linier pr. lo cm." kan vi nu få et tal for tekstkoncentrationen - de to størrelser ganges med hinanden og produktet dividereret med lo er et udtryk for, hvad der for hver årgang kunne have stået på lo cm. tekstspalte.

Da vi ikke skal bruge størrelsen "anslag pr. lo cm. tekstspalte" til andet end indbyrdes sammenligning mellem tidsskrifterne, er det praktisk at forkorte tallene. Samtlige disse tal forkortes derfor med 1255 , det mindste tal. Herved får vi en række"korrektionstal", som vi kan bruge til at korrigere antallet af undersøgte cm-tekstspalte med. Korrektionsfaktoren er, som det ses i fig. 8, fundet ved at dividere tekstkoncentrationen (tegn, bogstaver, mellemrum) for lo cm. tekstspalte med tallet 1255. Dette tal bruges, fordi det er det mindste i kolonnen "tekst/lo cm" (dvs. "anslag pr. lo cm. tekstspalte") således, at korrektionsfaktorerne for 1950 og 1955 er lig med 1 og de andre årganges faktorer bliver så udregnet i forhold til disse to. Når vi i fig. 9 har korrigeret "antal cm. undersøgt tekstspalte" med korrektionsfaktoren (der divideres med korrektionsfaktoren) får vi "korrigeret cm. tekstspalte". Ud fra dette grundlag kan vi korrigere resultaterne fra undersøgelsen af brugen af metaforiske ytringer på rimelig måde.

Når jeg i undersøgelsen af tidsskrifterne har set bort fra en del af indholdet, er dette sket, fordi det har givet mulighed for på en forholdsvis enkel måde, at kunne fastlægge størrelsen på det undersøgte materiale. Den del af indholdet som herved systematisk er blevet overset, angår den del, som falder uden for de ensartede tekstspalter, nemlig afsnittene "Sygehistorie" (som altid er trykt i en speciel lille skrift) og "Speciallægerne" (som er opsat i 3 spalter i stedet for 2). Afsnittet "Sygehistorie" kan med rimelighed fjernes, da der her findes færre metaforiske ytringer idet afsnittet drejer sig om (bogstavelige) beskrivelser af sygdomsforløb (der har været mindre grund til at sætte de tidsmæssige resourser ind her, idet det ville være vanskeligere at støde på metaforer her). Afsnittet er i øvrigt på systematisk måde sprunget over i hele undersøgelsen; "Sygehistorie" skiller sig altid ud fra den øvrige tekstmasse. Afsnittet "Speciallægerne" er udeladt med den grund, at det ikke findes i de tidligere årgange af undersøgelsen - var det blevet taget med, ville dette måske have forårsaget urimelige indvirkninger på resultaterne. Øvrige afsnit som er udeladt er de engelske resumeer, litteraturlister; desuden er tekster i og til diagrammer og illustrationer, samt overskrifter sprunget over.

skabelig befrugtning i norden og en værdig repræsentation for de nordiske lande overfor den øvrige verden. Nordisk Medicin kan paa grund af sit omfang foruden et stof, der svarer til Ugeskriftets, bringe afhandlinger af mere speciel karakter, herunder experimentelle arbejder, som Ugeskriftets spalter er for karrigt tilmaalte til at kunne rumme. Og desuden afgiver Nordisk Medicin plads til en fyldig referatafdeling, hvorigennem endog specialisten til en vis grad kan holdes orienteret paa sit eget omraade, — et felt, hvor Ugeskriftet maa begrænse sig til at bringe meddelelser af mere almen interesse.

Det forløbne aar har vist, at der er brug for alle de nævnte fagblade her i landet. For Ugeskriftets vedkommende har manuskripttilgangen endog oversteget noget tidligere aars, hvilket beklageligt nok medfører en ventetid før offentliggørelsen, som kun en eklatant udvidelse af vore tekstsiders antal vil kunne reducere.

Imidlertid staar det redaktionen klart, at der foreligger en mulighed for at begrænse stofmængden gennem udøvelse af en strengere kritik overfor indsendte arbejder, end man hidtil har benyttet. Ikke med det formaal at begrænse nogen af de skitserede opgaver, men med sigte paa at udelukke artikler, der enten paa grund af deres emne, deres størrelse eller deres valeur maa antages at være uden større interesse for læsekredsen. For at kunne udøve en saadan kritisk virksomhed med større

Fra U.f.l. 194o s. 1

Mulige anslag i de første lo linier:

49
5o
48
5o
5o
47
52
47
49
48
sum: 49o

på 22,9 cm er der 68 linier
=på lo cm er der 29,7 linier.
tekst på lo cm= $\frac{29,7 \times 49o}{lo}$ =
1455 mulige anslag.

Korrektionsfakter (i forhold til årg. 1955)=1455:1255=1,159

og holde en lille forelæsning med efterfølgende diskussion. Nogle foreslog at indbyde reservelæge eller overlæger fra det lokale sygehus og få dem til at indlede; bestyrelsen tilbød at sende en mand til møderne for at besvare spørgsmål så godt, han kunne. Alle var enige om, at mange lokale problemer kunne ordnes i sådanne småforeninger, så de ikke kommer til unødigt at beslaglægge tid på kredsforeningerne. Selv var jeg mest tilbøjelig til at holde mig nær jorden, og jeg mente, at tolvmandsforeningerne ville gøre gavn ved at befordre kollegialitet og omgængelighed. Det er sundt at være i stue sammen og se den kollega, som på afstand måske forekommer een i besiddelse af mindre gode egenskaber. Det skal nok vise sig, at han ikke er så slem; og hvis han virkelig er det, vil han få en god chance for at blive bedre, til gavn for alle parter. Endnu et forhold er af betydning: I en sådan snæver, hyggelig kreds kan også de fåmælte komme frem med deres mening. Man kan blive enige om at stille spørgsmål og rejse kritik på kredsforeningsmøderne, og man kan finde egnede folk frem og foreslå dem til posterne i kredsforeningens bestyrelse og udvalg.

Som man ser, kan en tolvmandsforening beskrives som en sammenslutning af ca. 12 landlæger,

Fra U.f.l. 1955 s. 31

Mulige anslag i de første lo linier:

47
46
47
5o
44
47
47
45
48
51
sum: 472

på 23,7 cm er der 63 linier
=på lo cm er der 26,6 linier.
tekst på lo cm= $\frac{26,6 \times 472}{lo}$ =
1255 mulige anslag.

Fig. 7. Vurderingskriterier for hvor meget tekst der er pr. lo cm. tekstspalte. Med disse to tekstudsnit illustreres såvel den mindste som den største tekstkoncentration. Udregningen af det korrektionstal, som årgang 194o korrigeres med i forhold til årgang 1955 foregår som vist. Som det ses er forskellel mellem tekstbillederne ikke særlig stor - dog stor nok til at nødvendiggøre en korrektion. Korrektionen kan dog ikke blive mere nøjagtig end en decimal (selv om udregningen har 4; også i fig. 8) - hertil er tekstvurderingen og optællingen af cm-tekstspalte for lille. Se også fig. 8.

Årgang.	Anslag/ lo linier	Antal linier	Antal cm.	Linier/ lo cm.	Tekst/ lo cm.	Korrektions- faktor
194o	49o	68	22,9	29,7	1455	1,159
1945	494	68	23,1	29,4	1452	1,157
195o	472	63	23,7	26,6	1255	1,ooo
1955	472	63	23,7	26,6	1255	1,ooo
196o	477	63	23,7	26,6	1269	1,oll
1965	5o7	65	24,4	26,6	1349	1,o75
197o	525	66	24,8	26,6	1397	1,113
1975	532	66	24,6	26,8	1426	1,136
198o	528	66	24,6	26,8	1415	1,128

Fig. 8. Mulige anslag i lo hele linier er angivet til højre for årstallene."Linier/lo cm."er udregnet ud fra"antal linier"divideret med"antal cm"og ganget med lo."Tekst/lo cm" udtrykker den givne årgangs tekststørrelse på lo cm. Korrektionsfaktoren findes ved at dividere "tekst/lo cm" med 1255. Korrektionsfaktoren bruges i korrektionen af "cm. tekstspalte" for de forskellige årgange.

Årgang	cm. tekst- spalte	korrigeret cm. tekstspalte
194o	674,5	581,9
1945	755,3	652,8
195o	775,4	775,4
1955	9o1,3	9o1,3
196o	1o28,7	1o17,5
1965	982,5	914,o
197o	1316,o	1182,4
1975	1251,3	11o1,5
198o	1515,o	1343,1

Fig. 9. Til højre for årstallene er angivet hvor mange cm. tekst, der er undersøgt i hver årgang. Yderst t.h. er tallene korigeret og udgør sammenligningsgrundlag for resultaterne.

3.4.2. Grænselinien mellem metaforer og ikke-metaforer.

For på ensartet måde at kunne undersøge hele tekstmaterialet, er det nødvendigt at klargøre de kriterier, som udgør grænselinien mellem metaforer og ikke-metaforer (hvor disse ikke-metaforer kan være bogstavelige, uklare eller eventuelt upræcise ytringer). Som vi så i afsnit 2, er det en udbredt opfattelse, at denne grænselinie er meget svær, ja faktisk umulig at fastlægge. Denne umulighed har grund i, at metaforerne opfattes som ideelle, som fænomener man kan studere uden at tagen hensyn til hvilken kontekst, hvilken sammenhæng, de er indlejrede. Jeg er enig i, at grænselinien i nogle enkelte tilfælde kan være vanskelig at fastlægge - umuligt er det dog ikke. En forudsætning for at kunne fastlægge disse kriterier er, at vi, når vi taler om metaforer, henviser til metaforer i en rimeligt afgrænset kontekst. Denne kontekst er her forskellige udvalgte ugeskrifter for læger fra perioden 1940-1980. De formelle forudsætninger for hvad der er metaforer og hvad ikke, er derfor ikke på nogen måde absolutte. Forudsætningerne er fastlagt ud fra en vurdering af, hvad der i denne kontekst, i dette tekstmateriale, er metaforer. Det vil sige, at udgangspunktet for fastlæggelsen af forudsætningerne er spørgsmålet om hvorvidt, der i samtlige de ytringer, der er undersøgt i det afgrænsede tekstmateriale, er tale om at fænomener indordnes en hovedkategori, de ikke i forvejen er tilordnet. Kriterierne her gælder altså hvad der i tekstmaterialet med rimelighed kan siges at være metaforer, og er ikke på nogen måde udtryk for, hvad metaforer er i sig selv eller er i en anden sprogbrugssammenhæng.

Metaforer og sammenligninger.

Sammenligninger vil ikke her blive opfattet, og dermed ikke blive kategoriseret som metaforer. Sammenligningen adskiller sig fra metaforen deri, at den ikke udgør eller implicerer et metaforisk forhold. I de ytringer, der er sammenligninger, tilordnes et fænomen ikke en hovedkategori, det ikke i forvejen er tilordnet.

Jeg går her med på Boyles (1954 s. 266) tankegang:

> Det metaforiske forhold har et "er". Dette indicerer, at én skabning involveres. Sammenligningen har to "er"-er, idet to skabninger bliver involveret. I "John er en okse" diskuteres kun skabningen John. I "John er som en okse(er)"

> eller "John er lige så stærk som en okse (er)", diskuteres to skabninger.

Jeg mener dog at "skabninger" må opfattes bredere; der er snarere tale om "fænomener". Sammenligning er en anden måde at bruge sproget på, end den at bruge metaforer. At der er tale om sammenligning indiceres af bl.a. "ligesom", "som" (i betydningen "ligesom") og "lige så...som" (se også Ortony 1980 b s. 81). Ytringer, der på denne måde er sammenligninger, medtages ikke i undersøgelsens resultater.

Negerede metaforer.

Ytringer, der udgør eller implicerer et negeret metaforisk forhold, regnes også for metaforer. Det gælder, at

> Grupper af udtryk, som kan blive brugt som modsigelser, kun vil være modsigelser, hvis de er brugt på den samme måde (men som negation) og i den samme tekst (Binkley 1974 s. 172.)

- og her taler Binkley om metaforer. Binkleys eksempel "Richard er ikke en ræv, han er en mand" er således en metafor, hvis den bruges i en sådan situation, at der menes noget lignende: "Richard er hverken listig eller lumsk, han er et rigtigt mandfolk". Bruges eksemplet i en anden kontekst,således, at der menes noget lignende "Richard er ikke et dyr (du må have hørt forkert), han er et menneske", bruges ytringen bogstaveligt - evt. til at rette en misforståelse - der er ikke tale om et metaforisk forhold. Bruges negerede metaforer i en kontekst således, at den kunne være metaforisk uden denne negation, medregnes de som metaforer. F.eks. er ytringerne

> ...hvis særlige forhold ikke træffes

> Det er synd, at dr. Rasmussen ikke har fundet tid til at udnytte...(mulighederne) (U.f.l. 1965 s. 23 - min indføjelse).

således metaforer, idet de på samme måde kunne benyttes uden "ikke" (i øvrigt er de metaforer fordi "forhold" og "tid" ikke er konkrete objekter, ting, man kan finde og træffe - de er metaforer kat. 5). De negerede metaforer læses uden "ikke" og kategoriseres ud fra de i øvrigt gældende kriterier (se her også Black 1980 s. 35 for samme synspunkt).

Gåseøjne i metaforiske ytringer.

Ud over at gåseøjne i skriftsproget bruges til at angive citater, bruges de bl.a. når sprogbrugere, forfattere, vil tage en vis afstand fra et udtryk. Generelt er gåseøjne i

denne forbindelse udtryk for en "meget bevidst kommunikationsmekanisme"(Henriksen 1982 s. 27). Ser vi på den metaforiske ytring (jf. fig. 6):

> Lægen havde et "negativt" indtryk af opvækstmiljøet

og på denne (jf. 3.3.5.):

> Træfsikkerheden er naturligvis langt større end ved en "blindt" udført biopsi

ser vi, at "negativt" og "blindt" er angivet med gåseøjne. Når udtrykkene angives med gåseøjne betyder dette, at forfatterne ved, at at "negativt"og "blindt" ikke i bogstavelig forstand kan bruges her; de er bevidste om forholdet. Her kunne man måske sige, at når forfatterne har godtgjort, at de er sig udtrykkenes ubogstavelighed i ytringerne bevidste, så har de på en måde reduceret eller dæmpet det metaforiske og dermed burde ytringerne ikke medtages. Om en ytring i en given kontekst er en metafor eller ikke afgøres dog ikke via vurderinger af hvorvidt sprogbrugere er bevidste om, at de bruger metaforer. Afgørelsen falder heller ikke på, om sprogbrugerne ønsker eller intenderer, at bruge sproget metaforisk (som det fremgår hos Matthews 1971, se også Ortony 198o b s. 7o-71). Det væsentlige ved brugen af metaforer angår ikke, hvorvidt man intenderer at bruge disse, men i højere grad at man faktisk er nødt til at bruge dem for at kunne sprogliggøre sig. Kriterierne for om det drejer sig om metaforer eller ikke, angår ikke, hvorvidt sprogbrugerne er sig metaforerne bevidste.

Almindelige sprogbrugere ser ikke generelt noget problematisk eller usædvanligt i deres egen metaforiske sprogbrug. De skifter ofte uden videre fra bogstavelig til metaforisk sprogbrug, og tilbage igen, uden fornemmelse for dette. Metaforisk sprogbrug er hverken speciel eller usædvanlig. Der er derfor ingen rimelig grund til, ikke at medtage de metaforiske ytringer, hvor centrale udtryk er angivet i gåseøjne. At sprogbrugere nogle gange specielt gør opmærksomme på deres metaforiske sprogbrug ændrer ikke ved, at den er metaforisk (men hjælper blot den person, der skal undersøge metaforerne, med at finde disse).

Levende og døde metaforer - metaforer og exmetaforer.

Problemet, hvor grænsen mellem levende og døde metaforer er, afstikker den moderne opfattelse af metaforer ingen klare ram-

mer for. Meget af problemet vedrørende døde og levende metaforer skyldes, tror jeg, selve sprogliggørelsen af problemet: "døde og levende" metaforer.

Generelt mener man, at grunden til at nogle metaforer er døde, er, at man er kommet til at kende disse metaforer for godt. Når metaforerne bliver almindelige og kendte, dør de, og opfattes ikke længere som "rigtige" metaforer. En metafor skal være ny for at være "rigtig"; der skal være en "spænding" i metaforen (denne spænding lokaliseres til at være mellem tenoren og vehiklet). Loewenberg (1973 s. 44) mener, at vi forstår almindelige metaforer ved en ganske anden proces end døde metaforer.

Det, som således synes at være kendetegn ved døde metaforer, er, at de ikke er ny, de har ikke spænding og udgør noget kendt. Men hvori skulle den helt anderledes opfattelse af døde metaforer bestå, hvis det, der adskiller døde metaforer fra levende, er, at de bl.a. er mere kendte? Det er svært at se hvori denne anden proces skulle bestå, som døde metaforer opfattes via, og de levende ikke. Hvorfor skulle døde metaforer som "bordets ben" og "lovens arm" opfattes via en anden proces end andre metaforer? Den væsentligste forskel mellem levende og døde metaforer er, at døde ikke overrasker på samme måde, som de levende. "Spændingen" og "den anden proces metaforer opfattes via" har mere grundlag i en overraskelse end i det forhold, at de "døde" metaforer ikke længere skulle være virksomme.

Betegnelsen "død" er uheldig, fordi vi dermed kommer til at tro, at metaforen ikke længere er virksom, dvs. får os til at se noget på en bestemt måde. "Død" kan i forbindelse med sprog bruges i ytringer som "latin er et dødt sprog"; men her er udtrykket uheldigt, fordi vi kommer til at tro, at metaforerne er døde og uvirksomme. Lakoff & Johnsons undersøgelse peger på, at det, der i gængs forstand betegnes døde metaforer, i høj grad er bestemmende for vor måde at se virkeligheden på. Adskillelsen mellem levende og døde metaforer er uheldig og bør ungås, da den får os til at lede efter en forskel mellem den måde levende og døde metaforer virker på. Denne forskel er mindre end sprogbrugen (døde/levende) kunne antyde; forskellen angår nærmere en overraskelse end en forskel i virkemåde.

Såvel "døde" som "levende" metaforer er virksomme for den måde vi ser fænomener i lyset af noget andet, i den måde vi indordner fænomener en anden hovedkategori.

I stedet for at bruge adskillelsen mellem døde og levende metaforer, kan adskillelsen metaforer / ex-metaforer anvendes; en adskillelse, som dækker et helt andet forhold. Nogle af de udtryk vi bruger har engang været metaforer; de er nu så indgroede i vort sprog, at de ikke længere er virksomme metaforer - de indordner ikke længere noget til en anden kategori ved at indgå i et netværk med andre metaforer. Det er en sådan u-virksomhed Jespersen (1922 s. 432) sigter til med udtrykket ex-metaforer. Han sigter til det sproglige materiale, som vi nu bruger, men som engang var metaforer. Med til disse exmetaforer kan vi regne det, som engang indgik i en anden hovedkategori, men som nu fuldstændig har mistet dette tilhørsforhold. Når Sarbin (1972 s. 130) f.eks. undersøger angstbegrebet (engelsk: anxeity; oldfransk: anguisse) og finder, at dette begreb engang havde hovedbetydningen "en smertefuld, kvælende følelse i halsen", kan vi passende kalde "angst", når det forekommer i bogstavelige ytringer i dag, for exmetaforer. Omvendt kan vi opfatte ytringer som metaforisk er virksomme (i tilordningen af fænomener til hovedkategorier, eller som Lakoff & Johnson har vist det, til rodmetaforer) for metaforer. Til metaforerne hører både de levende og døde; til exmetaforerne de rigtig døde.

At "ræv" i ordbøger er opført som "en listig person" er ikke ensbetydende med, at metaforiske ytringer som "Richard er en ræv" ikke skulle være virksom, eller være bogstavelig.

> Det "ulv" bruges som standardbetegnelse for omfatter f.eks. "dyrisk", "firbenet", "hundeagtig", hvorimod den marginale betydning ville omfatte "vild", "grådig", "klog" osv. (Johnson 1981 s. 28-29).

Når vi i dag i vores samfund bruger "ulv" som f.eks. "vild", altså i den marginale betydning, er der her tale om en metafor - uanset om vi bliver overraskede eller ikke. Der sker en mere eller mindre "skjult", ubevidst tilordning til hovedkategorien "dyrisk". Denne "skjulthed" eller ubevidsthed kan dog ekspliciteres i en systematisk undersøgelse. Fordi "ulv" bruges i en marginal betydning, opstår der en modsætning mellem det, "ulv" i sin hovedbetydning ville betegne og det, det

metaforisk betegner (f.eks. en person). Selv om denne brug af "ulv" er kendt er det stadig virksomt - "ulv" kan f.eks. i sin marginalbetydning bruges til at tilordne et menneske dyre-hovedkategorien. Heri er begrundelsen for at medtage det, der ofte betegnes døde metaforer - men som stadig rører på sig - i undersøgelsen af de metaforiske ytringer. Det der kaldes"døde metaforer" kan f.eks. "røre på sig" ved at indgå i rodmetaforer (se her eksemplerne i 3.4.2.1.). Ex-metaforerne er "helt døde" (her kan man tale om eksempler som "håb", "vrede", som på ingen måde indgår i nogen rod-metaforer (se her 4.1.3.).

3.4.2.1. Metaforiske ytringer - nogle eksempler.

Eksemplerne her er alle fra tekstmaterialet (de udvalgte "Ugeskrift for læger" i tidsrummet 194o-198o). Der er tale om faktiske metaforer og om metaforer indlejret i en konkret kontekst; men der er ikke tale om metaforer i absolut forstand. Metaforerne her må anses for stadig at være virksomme - det drejer sig ikke om exmetaforer.

De fleste af metaforerne har jeg opstillet efter nogle rodmetaforkriterier (i Lakoff & Johnsons forstand), hvorved man på en klar måde vil kunne se, at de er virksomme på dette niveau. Grunden til, at jeg har opstillet nogle af metaforerne på denne måde er dog først og fremmest, at give et overblik over hvorledes forskellige udtryk af samme type (f.eks. "forhøjet", "op", "nedsat", "lav" og andre, som udgør orienteringsbegreber) alle på samme måde indordner fænomener til bestemte hovedkategorier. Opstillingen i nogle rodmetaforer skal ikke først og fremmest vise, at der er tale om rodmetaforer, men skal udgøre en slags huskeregler, der sikrer ensartethed i undersøgelsen. Opstillingen afspejler nogle regler (som ikke direkte har noget med den kategoriske tilordning at gøre), som er brugt i adskillelsen mellem metaforer og ikke-metaforer. Samtidig danner opstillingen af nogle af de metaforiske ytringer i rodmetaforer et overskueligt billede af, hvorledes vurderingskriterierne, for hvad der er metaforer, er fastlagt.

Op er godt, ned er dårligt.

Efter denne rodmetafor(25) kan vi indordne en række metaforiske ytringer. Rodmetaforen kunne også hedde "opgang, højde, stigning er godt, mere væsentlig /nedgang, nedsættelse, lavhed er dårlig , mindre væsentlig". Dette er en rodmetafor, som også Lakoff & Johnson (198o a og 1981 s. 27) har arbejdet med (se også Johnson 1981 s. 27). Rodmetaforen bygger, som Johnson gør opmærksom på, på erfaring (og ikke f.eks. evt. ligheder); han giver følgende eksempler: "antallet af forbrydelser er på vej op", "hans indkaldelsesnummer er højt", "hendes indkomst faldt sidste år". Selv om Goodman (1981 s. 123) mener, at "en høj regning" er en frossen metafor, altså en død metafor, må det påpeges, at metaforene af denne type, er meget virksomme. Fra undersøgelsen kan følgende ytringer citeres (mere eller mindre fuldstændigt) - alle er kat.5-metaforer:

nedsat synlighed
infektionen holdes nede
højt blodtryk
(blod-)sukkerfald
den dominerende cheftype i pyramidens top står for fald
det gælder om at holde viden på højde med udviklingen
sygehusene skal bringes på højde med nutidens krav
forhøjet blodtryk
stigende uoverensstemmelse
stigende alder
op ad dagen
der er en stigende kløft mellem børnenes og de voksnes verden.

Væsentlighed er masse.

Eller: jo tungere jo mere betydningsfuld, jo lettere jo mindre betydningsfuld, jo tungere (sværere) jo vanskeligere, jo letterè desto mindre vanskelig. Disse regler kommer i anvendelse, når der i ytringerne tales om:

let eller tungt opløseligt i vand
lette og svære sindslidelser
svære symptomer
lette gener
tung læsning
tunge opgaver
svære opgaver

Samtlige disse metaforer er kat.5-metaforer. Her kunne man måske indvende, at hovedbetydningen af "svær" er "vanskelig".Men er dette tilfældet, er det det kun i dag. I de første to nedslagspunkter (1940 og 1945) bruges "svær" langt oftere end i de senere - som en modsætning til let. Man taler mere om lette og svære opgaver (svær i den bogstavelige betydning "tung") i de tidlige årgange - senere er man gået over til at bruge let og tung over for hinanden. De to par "svær og let"og"tung og let" bruges hver for sig - nu bruges den sidste mest. Der er 37 metaforiske ytringer med "svær" i 1940 mod f.eks. 5 i 1975. Det lader til, at"svær" i højere grad kun bruges som "vanskelig" nu - den står ikke overfor "let" og brugen er faldet. Måske er "svær" blevet en exmetafor i dag - men den var det ikke i begyndelsen af undersøgelsesrækken. Derfor er brugen af udtrykket i metaforiske ytringer blevet registreret over hele perioden. Selv om vi kan bruge "svær" i betydningen tung (f. eks:"han er en svær person"), ligger udtrykket i ovenstående ytringer på grænsen til at være exmetaforer i dag.

Lys indebærer erkendelse.

De metaforiske ytringer er her bl.a:

problemerne må belyses nærmere
sagen er helt klar
følger af arbejde i skift kan ikke belyses
hvorfor forblive i det dunkle ?
det diagnostiske søgelys må rettes mod patienterne
der er opklaring i problemet.

Ytringerne her er kat.5-metaforer. Problemer kan man ikke som konkrete ting lyse på - i bogstavelig forstand. Der er tale om en tilordning af fænomenet problem til hovedkategorien "tinglig" (der er intet, der indicerer, at det f.eks. skulle være mennesker eller dyr, der blev belyst - selv om det muligvis kunne være tilfældet - da der mangler en sådan nærmere tilordning, indordnes ytringen det mindre specifikke "tinglige"). Begrebet "oplysning", som engang måske har været tilordnet denne rodmetafor, er blevet betragtet som en exmetafor.

Tid er et konkret fænomen.

Og dette skyldes bl.a. at det tillægges udstrækning. Der er her næppe tale om en rodmetafor, men nærmere om et metaforisk forhold af typen X er Y, hvor X her konkret er tid, som indordnes hovedkategorien "tinglig". Der er altså tale om kat. 5-metaforer. Der tales om:

med et års mellemrum
et længere tidsrum
en årrække
en lang uddannelse.

Andre eksempler er:

ydergrænsen er 1 - 10 dage
der er 40-60 sekunders interval mellem...(de to hændelser).

Man ser her tiden i lyset af en slags landevej, hvor lygtepælene udgør de enkelte år. Der er mellemrum mellem årene, eller årene er placeret på række. Interval betyder "mellemrum", hvorfor ytringer som den sidste også er medtaget. Processer, der foregår i tiden (f.eks. en uddannelse, et vikariat en udvikling), indordnes også den tinglige kategori, når de implicéres at være konkrete fænomener (med f.eks. længde).

Tid er penge.

Når man i tidsskriftet ytrer sig om den

tidsrøvende behandling
den kostbare fritid

impliceres, at tid er penge. Penge kan røves; og hvad er mere kostbart end penge i bogstavelig forstand? Penge er et væsentligt begreb i vort samfund, men til hvilken hovedkategori hører det? Entydigt kan spørgsmålet ikke besvares - penge er et abstrakt begreb, ækvivalenten som næsten alt kan udbyttes efter, brøkstregen hvorpå alt kan sættes, så det synes lige meget værd (og dermed ligegyldigt, som Marx et sted udtrykker det). Men penge er også i vor dagligdag noget konkret, vi kan holde i hånden (enten som mønter og sedler, eller som checkhæfter eller købekort). Penge er både abstrakte og konkrete. Når man siger, at tid er penge tænker man nok ikke så meget på det sidste, men mere på det, at tid kan ækvivaleres med penge. Tid indordnes noget andet abstrakt som det er væsentligt forskelligt fra - derfor opregnes disse metaforer i kat. 6.

Livet er en rejse.

Denne rodmetafor kunne også formuleres:"vi befinder os alle sammen på en rejse gennem livet". Når der opstår problemer på denne rejse kan vi foretage os forskellige ting (vi kan f. eks. "bakke ud"). Nogle metaforiske ytringer, der er fundet af typen, er bl.a. følgende:

Man ser tilbage på sit liv
udviklingen står ved et vendepunkt
han gennemgår en svær sygdomsperiode
ledelsen må ikke sætte sig til hvile på de vundne laurbær
vi nærmer os en korsvej
vi er kørt i den dybe grøft
man kan "bakke ud" igen
han glider af sporet (i diskussionen)
lovforslaget er et skridt i den rigtige retning
sygdomsvejen betrædes
det gælder om at gå uden om sagens kerne
der må skaffes udveje af den dårlige økonomi
vi er nået et stort skridt fremad
der er en del at indhente
at bekæmpe sygdommen ad de øvrige veje er vanskeligt tilgængeligt

Samtlige disse ytringer er placeret i en kontekst, hvor de er metaforiske. Mange af disse ytringer er ikke semantisk ukorrekte, men derfor er de metaforer alligevel (jf. 2.2.4.) - p.g.a. konteksten. Samtlige ytringer her er dog ikke samme kategorimetaforer. De fleste er kat.5-metaforer - livet, afgørelser, emner, sygdomme, sager, økonomi og arbejdet ses i lyset af

noget konkret - livet kan man se på, en afgørelse er et vendepunkt eller en korsvej, et problem er en dyb grøft, som man dog kan bakke ud af igen, emnet er et spor, sygdommen er en vej, sager er konkrete ting med kerner, og ud ad dårlige økonomier og sygdomme fører der mere eller mindre farbare veje. Der er også andre metaforer. "Lovforslaget er et skridt..." er en kat. 6 (et skridt er ikke et konkret fænomen, men implicerer en tidsfaktor - skridt er abstrakte). For "vi er nået et stort skridt fremad" gælder det samme - den er en kat. 6 - her refereres alene til rejsen, som er en abstrakt størrelse. I den sidste ytring er der en metafor ud over den konkrete, at sygdomme er en slags område, hvorfra der fører veje. Sygdommen kan også bekæmpes som en person; vi har altså også en kat. 1.

Vi ser, at rodmetaforen her "livet er en rejse" ikke er nogen garanti for, at de ytringer, der omfattes, alle er af samme metafor-kategori. Rodmetaforen er dog udmærket til at identificere metaforer - herefter kan de indordnes den rigtige metafor-kategori.

Patienter er ting.

Lægerne opregner af og til patienter under tingene; dette giver sig udslag i deres sprogbrug. Der er her i højere grad tale om en kategorisk flytning af personer til en anden hovedkategori, end om en rodmetafor. Denne kategoriske indordning til det tinglige minder om "mennesker er ting" (denne sidste er jeg dog ikke stødt på i undersøgelsen.) Nogle eksempler er:

> Biasakodyl...giver god udrensning af patienterne
> Denne gruppe patienter kan udrenses med et lavement
> ...patienten har været provokeret i i alt 4 år
> Denne fremgangsmåde er nødvendig, idet enkelte patienter først reagerer meget sent på en provokation
> (U.f.l. 1980 s. 876, 877, 899).

Lægerne er dog ikke helt så grusomme, som denne sprogbrug kunne få én til at tro. Det, lægerne vil udrense og provokere, er ikke patienterne som mennesker i deres helhed. Som det fremgår af konteksten drejer det sig om en udrensnig af patienternes tarme og om provokationer af patienternes slimhinder. I sprogbrugen impliceres at patienterne er ting. Vi må forstå, at det, lægerne vil udrense og provokere (i bogstavelig lægelig forstand), er tarme og slimhinder. Det er alene disse konkrete fænomener, disse ting, der kan være tale

om. Når lægerne siger, at patienterne skal "udrenses" og "provokeres" (i den ganske eksakte og lægelige betydning), implicerer, at patienterne er ting - for alene tarme og slimhinder kan "udrenses" og "provokeres" (på den måde lægerne måtte mene). Lægerne tilordner altså patienterne den samme hovedkategori som tarme, slimhinder og evt. andre indvolde. Patienterne indordnes tingskategorien - de reduceres fra at være hele mennesker til at være upersonlige abstrakte størrelser. Denne tingliggørelse af patienterne hænger måske sammen med den måde lægerne opfatter sygdomme på - sygdomme er en "apparatfejlsmodel" altså en fejl ved et apparat. Sprogbrugen er forholdsvis ret sjælden, men den synes at være mere udbredt i de senere årgange. Denne opfattelse af patienter, mener jeg, hænger sammen med tingliggørelsen af mennesket generelt. At mennesket ses i lyset af det tinglige kan også hænge sammen med, at ting (f.eks. maskiner) i nogen grad ses i lyset af det menneskelige. Taler man f.eks. om datamaskiners "hjerner" eller at datamaskiner "nægter" at arbejde, er der tale om en tilordning af disse maskiner til menneskekategorien. Forholdet mellem de to tilordninger "mennesker er ting" og "ting er mennesker" vil jeg senere komme ind på.

At være læge er at være i krig. (26)

En række eksempler på dette, der også er kat.5-metaforer er:

protesterne rammer lægestanden
knoglebeskadigelsen har ramt mange
afasi rammer sproget
sygdommen rammer patienterne
lægerne har mange problemer at kæmpe med
lægeopdragelsen sigter på
der er mange angreb på lægestanden
undervisningsprogrammet sigter på

Lægestanden må kæmpe med det, de og deres patienter rammes af, den må evt. tage sigte på at indlede et angreb. I andre ytringer ingår mere differentierede udtryk - disse er kat.6-metaforer:

der er gjort et fremstød i udvidelsen af terapien
afdelingen rykker ind på sygehuset
en patient var underkastet et regime ('regime' står her metaforisk for 'sygdom')
personalet er rekrutteret fra...

Med udtrykkene "fremstød", "rykker ind", "regime" og "rekrutteret fra" henvises ikke til nogen konkrete fænomener; tilordningen af X'erne i ytringerne (som bogstaveligt og civilt

må være noget lignende: udvikling, indflytning, sygdom og hentet) sker til en abstrakt kategori. Denne abstrakte kategori angår noget vdr. krig (krig der implicerer"noget der foregår over længere tid"). Der er altså tale om kat. 6.

Flere eksempler på kat. 5.

De eksempler som gives her kan ikke umiddelbart indordnes bestemte rodmetaforer. At der er tale om en tilordning til den tinglige kategori ses i, at der i ytringerne (her gengivet forkortet) om fænomener impliceres, at de er konkrete objekter, hvilket de ikke i forvejen er.

et brændende ønske
en bred diskussion
en række forudsætninger
svarene oplagres (i datamaten)
et udslukt syn
stemmen bliver fast
spørgsmålet bør uddybes
der må slås til lyd for...
Yngre læger fik slået fast at...
tørre tal
striden blusser op
tallene ligger nær hinanden
der er tale om en skæv fordeling

Når sager, problemer, regler m.v. vendes og drejes, antager ny form, er der ligeledes tale om kat.5:

der må ses på sagens etiske side
sagen foreligger nu i tilspidset form
reglerne er blevet skærpede
dette er nu familiens facon
kirurgiens skyggeside
den opgave, man har mellem hænderne
det problem, som tidligere er berørt
dette ligger nær den tanke
dette falder uden for rammerne af denne artikel
forholdene er brogede
mange emner er berørt.

Generelt ser vi her, at når fænomener (f.eks. ønsker, diskussioner, forudsætninger, svar eller sager, regler, familier), som ikke i forvejen er konkrete, ses i lyset af hovedkategorien "tinglig", så er der tale om kat. 5. I eksemplerne her skyldes denne tilordning til tings-kategorien bl.a. at fænomenerne siges at kunne brænde, udslukkes, blusse op, være tørre, faste og skæve, at have forskellige sider og former - i bogstavelig forstand kan disse prædikater kun tilordnes konkrete fænomener.

Eksempler på kategorierne 1 til 4

Generelt er afgørelsen af hvorvidt en metaforisk ytring er kat. 1 ret uproblematisk. Tilordningen af et fænomen til hovedkategorien "menneskelig" betyder altid, at der bruges et begreb som er meget specifikt, meget differentieret; f.eks. er begreberne "at tænke", "at tale" og "at overveje" sådanne - alene mennesker er i stand til at foretage disse komplekse processer. Når der i tekstmaterialet er stødt på ytringer som:

organismens svar er, at...
julen står for døren
døden kom til ham
sygdommen i sig selv kræver dette
tallene taler for, at...
tilstanden er lumsk
et svar til sygehusene er...

er disse derfor blevet tilordnet kat. 1. Alene mennesker er i stand til at give og få svar, alene mennesker kan kræve noget. Kun mennesker kan være lumske - siger man at dyr er lumske, må dette opfattes som en metafor; dyr har ingen intentioner om at være lumske. At "stå for døren" er en fast vending, der f.eks. betyder "det er lige før, det er ..."; i bogstavelig forstand kan kun mennesker "stå for døren" - der er tale om en personificering af julen. Ligeledes er "døden kom til ham" en personificering. I personificeringen bliver et abstrakt begreb tillagt menneskelige egenskaber (jf. 2.1.3.) - der er tale om kat. 1. I"organismens svar er..." tillægges den konkrete ting organismen sjæl - her er der tale om en besjæling (jf. 2.1.3.); denne ytring tilordnes også kat. 1. Vi bemærker, at der i metaforkategoriseringen ikke skelnes mellem personificering og besjæling - det, som her har interesse, er, hvad X bliver til, uanset hvad X er en instans af, uanset om X er en instans af konkrete eller abstrakte fænomener. Når vi taler om kat. 1, drejer det sig om indordninger til hovedkategorien "menneskelig", uanset hvad der indordnes.

Kat. 2 udgøres af de ytringer, hvor X indordnes enten det menneskelige eller det dyriske. De begreber som her bruges i indordningen af X'et er altså mere upræcise end både begreberne, der bruges i de tilsvarende tilordninger i kat. 1 og kat. 3 - i kat. 1 og kat. 3 kan det nemlig afgøres, om der er tale om noget menneskeligt eller noget dyrisk. Nogle eksempler på

denne mindre præcise tilordning er:

de første publikationer så dagens lys
der er tale om en datafødsel
apparatet er følsomt
det gælder den løbende observation

Både dyr og mennesker kan komme til at se dagens lys, fødes, være følsomme og løbe; fordi X'et her hverken er et menneske eller et dyr (der er derimod tale om publikationer, data, apparater og observationer), drejer det sig om en tilordning til den "enten dyriske eller menneskelige" hovedkategori, altså kat. 2.

I kat. 3 indordnes X'et præcist dyrekategorien, eksempelvis: når det drejer sig om

en cykelstald
Danmark og Grækenland vil løbe en sådan risiko i deres egenskab af lænkehunde

Cyklerne og de to lande indordnes her dyrekategorien. Eksemplerne er få, idet denne metafor-kategori yderst sjældent anvendes i tekstmaterialet.

Kat. 4 angår indordningen til det botaniske:

man høstede erfaringer
en (svigtende) bånyrebark
sygdommen har flere udløbere
Det är ibland en fullkomlig överraskning, huru barnen blomstrat upp (der citeres i U.fl. fra svensk bog)
dyrkningspositive patienter

Antallet af tilordninger til denne hovedkategori må ligeledes siges at være sparsom, generelt set.

Tvivlstilfælde - kategori 7.

I de tilfælde, hvor en ytring må formodes at være en metafor, men hvor dette ikke på eksakt måde kan afgøres, idet der ikke foreligger fortilfælde, som kunne være en hjælp i grænsedragningen, er ytringen blevet opregnet i kat. 7. Er

en besværet afgift
leveren omsætter alkohol
lukket inde indenfor en fatal streg

metaforer eller blot "dårlig" dansk sprogbrug? Man taler om en "besværet ældre kvinde", at penge kan "omsættes"; men er de to første ytringer hhv. kat.1- og kat.6-metaforer? Er den sidste af de citerede ytringer en kat.-6-metafor ?(kan streger være fatale, eller gælder dette kun hændelser?). Sådanne enestående

tilfælde, som måske slet ikke er metaforer men blot "dårlig" dansk sprogbrug, har ikke eksakt kunnet kategoriseres - de er derfor blevet opregnet i kat. 7.

Med disse eksempler på metaforiske ytringer er det nu ekspliciteret, hvori de forudsætninger, som tekstmaterialet er blevet undersøgt ud fra, består. Metaforer kan bl.a. identificeres ud fra en vurdering af hvorvidt de sammen udgør rodmetaforer; men at en række metaforiske ytringer tilhører den samme rodmetafor er ikke ensbetydende med, at disse ytringer også tilhører den samme metaforiske kategori. I hvert tilfælde må det, når det er afgjort, at der er tale om en metafor, afgøres, hvilken metaforisk kategori ytringen skal opregnes under. Med disse faktiske eksempler på metaforiske ytringer er det nu muligt at danne sig et klart billede af, hvor grænsen mellem det metaforiske og ikke-metaforiske går; det drejer sig om et billede, der ikke afspejler, hvad metaforer generelt er, men derimod afspejler, hvad der i denne kontekst, i dette tekstmateriale, må anses for at være metaforer.

3.5. Undersøgelsens resultater.

Undersøgelsens resultater - de registreringer og kategoriseringer, som er foretaget af de metaforiske ytringer i tekstmaterialet - er indsat i fig. lo. For de forskellige årgange af "Ugeskrift for læger" ser vi, hvor mange metaforer der er blevet fundet af hver kategori. Opstillingen (fig. lo) giver tillige oplysninger om, hvor mange metaforer der er fundet i hver årgang; samtlige metaforer af forskellig kategori er lagt sammen og resultatet opført under "sum".

Opstillingen af undersøgelsens samlede og umiddelbare resultater giver dog ikke mulighed for, at vi direkte kan sige noget om hvilke forandringer, der sker i brugen af metaforiske ytringer. For at få et rimeligt sikkert billede af forandringerne i brugen af metaforer må der tages hensyn til tekstmaterialets kvantitativt forskellige omfang for de forskellige årgange. I afsnit 3.4.1, hvor tekstmaterialet er blevet stabiliseret, findes i fig. 9 udgangspunktet for vurderingen af undersøgelsens samlede resultater.

I fig. 9 findes antallet af cm.-tekstspalte (korrigeret), som de umiddelbare resultater må afpasses efter. Forudsætter vi, at antal metaforer i de forskellige kategorier er jævnt fordelt i tekstmaterialet for hver årgang, kan vi udregne antal metaforer af hver kategori for looo cm. tekstspalte. Når de umiddelbare resultater er korrigeret således, at de svarer til, hvad der ville være fundet på looo cm. tekstspalte, har vi mulighed for at sammenligne årgangene indbyrdes og dermed pege på de forandringer, der måtte være.

I fig. 11 er samtlige resultater tilpasset størrelsen af tekstmaterialet således, at det, vi ser, svarer til, hvad der for hver årgang ville være fundet på looo cm. tekstspalte (hvis materialet indholdsmæssigt havde været det samme). Omregningen af de umiddelbare resultater er foregået på følgende måde: Vi korrigerer først resultaterne fra 194o. I fig. 9 finder vi, at antallet af korrigeret cm. tekstspalte er 581,9 cm. I fig. lo findes, at antallet af metaforer kat. 1 er 25. Ved at udregne $\frac{25 \times looo}{581,9}$, som er 43 (afrundet) har vi et udtryk for, hvor mange metaforer kat. 1 vi ville have, hvis vi havde undersøgt looo cm.tekstspalte. På lignende måde kan samtlige resultater omregnes efter formlen:

$\frac{\text{antal metaforer af hver kategori}}{\text{antal korrigeret cm. tekstspalte}}$ x looo. Samtlige omregninger i fig. 11 er foretaget på denne måde - også summen af metaforer for hver årgang. På grund af den afrundingsfejl der er, bliver summen af metaforerne af de forskellige kategorier derfor ikke altid nøjagtig det som er opført under "sum" (f.eks. bliver summen af samtlige metaforer i årg. 1970, hvis man lægger antal metaforer fra de forskellige kategorier sammen 35o - men udregnet på ovenstående mere korrekte måde bliver tallet 349).

Ved et blik på de korrigerede resultater (fig. 11) ser vi umiddelbart, at brugen af metaforiske ytringer synes at være steget. Brugen af kat.1, altså dér hvor vi ser noget i lyset af det menneskelige, synes at være tiltagende - det forholder sig også sådan med kat. 5, hvor vi ser noget i lyset af det tinglige. Kat. 7, opsamlingskategorien, er ligeledes steget. Brugen af kat.3-metaforer er sparsom - her er det på baggrund af det lille antal metaforer vanskeligt at skønne, hvorvidt der er nogen entydig frem- eller tilbagegang. I brugen af kat.-2-metaforer (X'er indordnes enten det dyriske eller det menneskelige) synes der at være en tilbagegang. Med hensyn til kat. 4 (X'er indordnes det botaniske) og kat.6(X'er indordnes det abstrakte) er det vanskeligt at afgøre, hvorvidt der er tale om frem- eller tilbagegange. Generelt ser vi, at der er tale om en stigende brug af metaforer. Det ses, at der er en væsentlig forskel for kat.5 mellem perioden 194o-1955 og perioden 196o-198o (gennemsnittene for de to perioder er hhv. 173 og 249, variationen omkring disse er meget lille). Ligeledes synes der at være en væsentlig forskel i summen mellem perioderne hhv. 194o-195o og 1955-198o. Hvis vi tager hensyn til, at resultatet af kat.4 i 1955 muligvis tilfældigvis er blevet for højt, og reducerer det med 6o (således at det passer med de andre kat.4-resultater,bliver summen for 1955 kun 246. Summen forandres da så meget for årgang 1955, at denne må tages med i perioden, der ellers kun gik til 195o. Tager vi hensyn til, at kat.4-resultatet 1955 måske er en tilfældighed, bliver der en væsentlig forskel mellem perioderne 194o-1955 og 196o-198o (for summens vedkommende). Et sådant skridt, at reducere resultatet fra 1955 med 6o metaforer, er dog ikke umiddelbart rimeligt; usikkerheden mht. om der er væsentlig forskel mel-

lem perioderne 194o-195o og 1955-198o eller mellem perioderne 194o-1955 og 196o-198o kan ikke umiddelbart besvares. Det er dog ret sikkert, at der sker en forandring enten mellem 195o og 1955 eller mellem 1955 og 196o. Når der tales om summen kan der gøres opmærksom på usikkerheden mht. hvor grænsen præcis ligger ved at tale om perioderne 194o-195o/55 og 195o/55-198o.

For kat.7's vedkommende ses en væsentlig forskel mellem perioderne 194o-196o og 1965-198o. Herudover er det vanskeligt at pege på nogle generelle tendenser og forandringer i resultaterne.

Undersøgelsens samlede resultater.

Årgang/Kategori	1	2	3	4	5	6	7	SUM
	antal metaforer							
194o	25	9	o	7	83	4	3	131
1945	25	2o	o	2	134	23	3	2o7
195o	36	11	1	2	124	5	2	181
1955	23	11	o	6o	167	1o	5	276
196o	35	6	1	4	274	15	5	34o
1965	42	15	o	2	2o9	8	13	289
197o	54	33	2	12	277	19	16	413
1975	6o	6	o	7	3o3	35	2o	431
198o	82	9	1	6	317	28	23	466
							ialt:	2.734

Fig. 1o. Umiddelbare resultater af undersøgelsen. Metaforerne er opdelt efter kategori og årgang. Der er således f.eks. fundet 25 kat.1-metaforer i 194o.

Korrigerede samlede resultater.

Årgang/Kategori	1	2	3	4	5	6	7	SUM
	antal metaforer/1ooo cm.-tekstspalte							
194o	43	15	o	12	143	7	5	225
1945	38	31	o	3	2o5	35	5	317
195o	46	14	1	3	16o	6	3	233
1955	26	12	o	66	185	11	6	3o6
196o	34	6	1	4	269	15	5	334
1965	46	16	o	2	229	9	14	316
197o	46	28	2	1o	234	16	14	349
1975	54	5	o	6	275	32	18	391
198o	61	7	1	4	236	21	17	347

Fig. 11. Korrigerede resultater. Metaforerne er opdelt efter kategori og årgang. Udgangspunktet for korrektionen er det korrigerede antal cm.-tekstspalte (jf. fig. 9). Her ser vi hvormange metaforer af hver kategori vi ville have fundet i 1ooo cm. tekstspalte. Under "SUM" står for hver årgang summen af kat.1-kat.5. Samtlige resultater er udregnet fra resultaterne i fig. 1o og afrundet til nærmeste hele tal. Denne opstilling danner basis for sammenligning årgangene indbyrdes.

3.5.1. De generelle forandringer i brugen af metaforer.

For at få et mere præcist billede af hvorledes brugen af de forskellige metaforiske ytringer forandrer sig i løbet af perioden 194o-198o, må der fokuseres på de forskellige frem- og tilbagegange for de forskellige kategorier.

I fig. 12 har jeg opstillet antal frem- og tilbagegange pr. looo cm. tekstspalte for hver kategori samt summen. Udregningerne er foretaget på baggrund af resultaterne i fig. 11. I fig. 13 er foretaget nøjagtig den samme opstilling som i fig. 12 - her er frem- og tilbagegangene nu blot angivet i procent. Frem- og tilbagegang i procent er udregnet ud fra tallene i fig. 12 og fig. 11, ved at indsætte i følgende formel: Procentuel ændring = $\frac{\text{forskel i antal metaforer/looo cm.t.s. x 1oo}}{\text{antal metaforer/looo cm.t.s. i tidligste årgang}}$. F.eks. findes den procentuelle forskel kat.1 (194o) til kat. 1 (1945) ved at indsætte oplysningerne fra hhv. fig. 11 og 12: procentuel fremgang = $\frac{-5}{43}$ x 1oo % = 12. Procentsatserne er afrundede til nærmeste hele tal.

I fig. 12 ser vi således frem- eller tilbagegange set i forhold til den umiddelbart før nævnte årgang. Kat. 3 er ikke medtaget i opstillingen, da udviklingen i denne kategori må siges at være meget usikker på baggrund af det meget lille antal fundne metaforiske ytringer af denne kategori. Flere af de procentuelle forandringer ville ikke kunne udregnes, idet nogle ændringer sker på baggrund af et antal på nul det foregående år (den procentuelle forandring for kat.3 ville her blive uendelig stor).

Procentsatserne for kat.1, kat. 5 og "sum" ser rimelige ud. På grund af det ret store antal metaforer der er fundet her, er der ikke det helt store udsving i procentsatserne (de største udsving ligger omkring 45 %). I kat. 2, 6 og 7 er udsvingene større (helt op til 2loo %); disse større udsving må skyldes, at antallet af fundne metaforiske ytringer her er noget mindre end for kat.1 og kat.5's vedkommende. Resultaterne for kategorierne bliver mere usikker og mere følsom overfor tilfældige forstyrrelser. Dette gælder især for de procentuelle forandringer i kat. 4. Her ser man f.eks. en stigning på 2loo% fra 195o til 1955 og et forholdsvis stort fald på 94% fra 1955 til 196o. Dette skyldes mere eller mindre en tilfældighed; ser vi på fig. lo finder vi, at grunden til disse store pro-

Frem- og tilbagegange.

Sammenlignede årgange / Kategori	1	2	4	5	6	7	SUM
	forskel i antal metaforer/looo cm.t.s.						
194o/1945	-5	16	-9	62	28	o	92
1945/195o	8	-17	o	-45	-29	-2	-84
195o/1955	-2o	-2	63	25	5	3	73
1955/196o	8	-6	-62	84	4	-1	28
196o/1965	12	1o	-2	-4o	-6	9	-18
1965/197o	o	12	8	5	7	o	33
197o/1975	8	-23	-4	41	16	4	42
1975/198o	7	2	-2	-39	-11	-1	-44
194o/198o	18	-8	-8	93	14	12	122

Fig. 12. Frem- og tilbagegang i antal metaforer mellem sammenlignede årgange. Intet fortegn viser fremgang, minus viser tilbagegang. Nederst angives forskellen mellem 194o og 198o. Udregningerne foretages på baggrund af fig. 11. F.eks. er forskellen mellem kat.1(1945) og kat.1(194o) 38-43=-5. Antallet af metaforer er som i fig. 11 angivet pr. looo cm. tekstspalte.

Frem- og tilbagegang i %.

Sammenlignede årgange / Kategori	1	2	4	5	6	7	SUM
194o/1945	-12	1o7	-75	43	4oo	o	41
1945/195o	21	-55	o	-22	-83	-4o	-26
195o/1955	-43	-14	21oo	16	83	1oo	31
1955/196o	31	-5o	-94	45	36	-17	9
196o/1965	35	167	-5o	-15	-4o	18o	-5
1965/197o	o	75	4oo	2	78	o	1o
197o/1975	17	-82	-4o	18	1oo	29	12
1975/198o	13	4o	-33	-14	-34	-6	-11
194o/198o	42	-53	-67	65	2oo	24o	54

Fig. 13. Procentuelle frem- og tilbagegange mellem antal metaforer pr. looo cm.t.s. Procentsatserne er opstillet efter de sammenlignede årgange og kategori. Tilbagegange er angivet med minustegn. Udregningerne er foretages ud fra fig. 12 og fig. 11. F.eks. er den procentuelle tilbagegang kat.1 (194o/1945) udregnet således:(-5/43)xloo=12.

centuelle forandringer her skyldes et fund på 6o kat.4-metaforer i 1955 - et fund, som går helt ud over grænserne for, hvor mange kat.4 der ellers er fundet (se evt. den korrigerede udvikling i fig. 11). De 6o kat.4-metaforer skyldes især en artikel hvor der tales om den såkaldte "binyrebark"; det er med hensyn til kat. 4 altså mere eller mindre en tilfældighed, at der er fundet så stort et antal af denne kategori i 1955 - men dette fund ville ikke have givet anledning til så stort et procentuelt udslag, hvis ikke de andre fundne tal i kat.4 var så små i forhold til. Ser vi på andre af de store udsving i kat. 2, 4, 6 og 7, ser vi, at disse udsving har baggrund i forholdvis små tal - der skal ikke så stor en forandring til for at give store udsving. Vi må derfor konkludere, at der er tendens til en større usikkerhed med hensyn til kat. 2, 4, 6 og 7 (og også kat.3, som ikke er medtaget her af samme grund) end til de øvrige, nemlig kat. 1, kat. 5 samt "sum". De konklusioner, der må drages, bør derfor i højere grad bygge på disse sidste tre end på de andre i sig selv.

Ser vi på kat. 1 og kat. 5 i fig. 13, kan vi konkludere, at udviklingen er præget af en tendentiel fremgang; der er tilbagegang i

kat. 1 mellem 194o/45 og 5o/55 og ellers fremgang eller o, og i kat. 5 mellem 1945/5o og 6o/65 og ellers fremgang.
Ser vi derimod på kat. 2 og kat. 4 synes tendensen at være, at der er tilbagegang; her er kun fremgang i

kat. 2 mellem 194o/45, 6o/65, 65/7o, 75/8o, ellers tilbagegang og kat. 4 mellem 195o/55 og 65/7o og ellers tilbagegang, eller o.
I kat. 6 er kun tilbagegang i

perioden mellem 1945/5o, 196o/65 og 1975/8o og ellers fremgang. Det må dog bemærkes for kat.6's vedkommende, at disse få men varierende tilbagegange (på 83, 4o og 34%) sker på meget store fremgange (bl.a. 4oo, 78 og loo %). At der kun er tale om 3 tilbagegange her betyder ikke, at der generelt er fremgang; også den procentuelle forskel mellem 194o/8o på 2oo % er for usikker til at bedømme udviklingen for kat. 6 som en tendentiel fremgang. Måske er der fremgang i brugen af kat.6-metaforer; tendensen er dog meget usikker.

Med hensyn til kat. 7 ser det til trods for det størrelsesmæssigt ret spinkle materiale ud til, at der er fremgang. Der er

tilbagegang
vi kat. 7 mellem 1945/5o,55/6o og 75/8o og ellers fremgang eller stilstand. Der er store fremgange men relativt små tilbagegange. Der er især en stor fremgang mellem 196o og 1965 (18o%). Ser vi på fig. 11 er det tydeligt, at udviklingen her er stabil: encifrede tal til og med 196o; tocifrede tal fra og med 1965. Kat.7 er opsamlingskategorien for de metaforer (evt. ikke-metaforer), som er meget vanskelige at placere i en af de øvrige kategorier. For kat.7 synes tendensen at være, at jo længere man fjerner sig fra undersøgelsestidspunktet, som er 1983, jo færre tvivlstilfælde er der. Denne udvikling kan måske begrundes på, at der hos sprogbrugerne (i U.f.l.) er en tendens til både at bruge kendte typer metaforer og samtidig skabe ny. Såvel de kendte typer metaforer som de ny har en forbindelse med de kendte typer. De kendte typer, er de, som umiddelbart og uden besvær kan kategoriseres; de ny skaber også præcedens, de bliver også efterhånden kendte. Men problemet med at kategorisere de ny består i, at de er uden fortilfælde - i hvert fald ikke nogle umiddelbart synlige - de er endnu ikke blevet så kendte, at de på synlig måde indgår i et netværk med de øvrige metaforiske ytringer. Hvis det forholder sig sådan, at der til stadighed skabes og bruges kvalitativt ny metaforer, passer dette udmærket sammen med, at jo tættere tidsskriftet er på undersøgelsestidspunktet, jo flere ny metaforer må der være i det. Dette forhold er naturligvis relativt for den person, der undersøger metaforerne - på et senere tidspunkt har de af kat.7-metaforerne, som er ny metaforer (og ikke evt. syntaktisk forkerte ytringer), "dannet skole", de er blevet kendte og indgår i et forandret netværk i forhold til nu. Udviklingen i kat. 7 synes således at pege på, at der i de nyere tidsskrifter findes metaforiske ytringer, som nok er metaforer, men vanskeligt lader sig kategorisere, da de ikke manifesterer sig nok til at blive synlige. Det må holdes for sandsynligt, at det forholder sig sådan, idet sprogbrugen til stadighed må antages på kvalitativ måde at forandre sig. Forandringen i kat. 7 må derfor ses i lyset af den mere generelle udvikling og forandring af brugen af metaforiske ytringer: de forandringer som er opstillet under "sum" i fig. 11.

Forandringer i brugen af metaforiske ytringer synes også

at forandre generelt. Antallet af de samlede metaforer synes at være for opadgående. Summen af metaforer (se "sum" i fig. 12 og 13) stiger generelt i undersøgelsesperioden 194o-198o; der er tilbagegang i

Summen mellem 1945/5o, 196o/65 og 1975/8o

og ellers fremgang. Vi ser ligeledes en markant fremgang i forholdet mellem 194o/198o, som er på 54% (og her er der tale om et stabilt materiale i modsætning til f.eks. kat. 2, 3, 4, 6 og 7, der er relativt mere usikre).

Ser vi på udviklingen af summen af metaforer (pr. looo cm. tekstspalte), jf. fig. 11, bemærkes en væsentlig ændring omkring perioden 1955-196o:

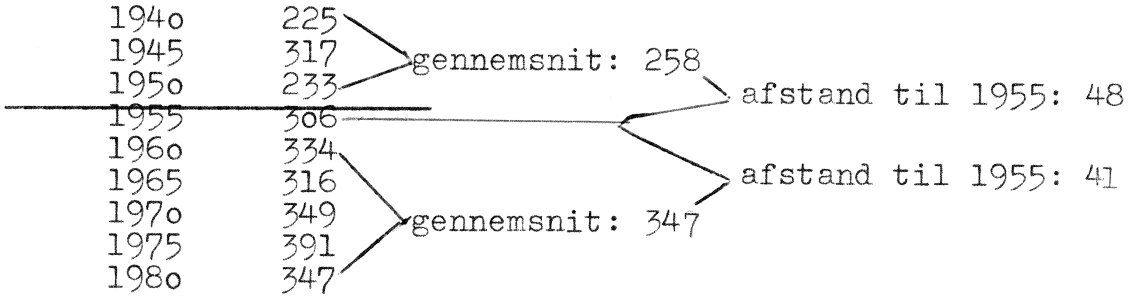

Om der kan siges af være en væsentlig forskel mellem perioden 194o til 195o og perioden 1955 til 198o, eller om det nærmere drejer sig om en forskel mellem perioderne 194o - 1955 og 196o - 198o, er vanskelig at afgøre. Det synes umiddelbart indlysende, at perioden 194o - 195o skiller sig ud fra perioden 196o-198o; summen af antallet af metaforiske ytringer ligger her nede på ca. 23o med en enkelt lige over 3oo for den første periode, hvor der for den sidstnævnte periode gælder, at "sum"-tallene med ligger stabilt vet gennemsnit på ca. 35o. Det nøjagtige gennemsnit for perioden 194o - 195o er 258 imod 347 for perioden 196o - 198o. Det synes derfor som om, at 1955-tidsskriftet med de 3o6 metaforer pr. looo cm.t.s. hører med til den sidste periode, hvortil der kun er en forskel på 41 (347 -3o6 =41) metaforer til gennemsnittet, hvorimod der til perioden 196o - 198o er en forskel på 48 (3o6 -258 =48) metaforer til gennemsnittet. Det er ikke en stor forskel, der afgør, hvilken af perioderne 194o-195o eller 196o-198o årgang 1955 må siges at være en del af (forskellen er kun på 48-41 = 7); det er dog mest sandsynligt, at der er en væsentlig forskel mellem perioden 194o-195o og 1955-198o (gennemsnittet for hver af disse perioder er da hhv. 258 og 341) (se evt. også diskussionen i 3.5.).

Der synes således at være en generel tendens til, at brugen af metaforiske ytringer bliver væsentlig større i perioden efter 195o end før.

Med hensyn til udviklingen i kat. 7, synes denne ikke umiddelbart at kunne have tilknyt ning til udviklingen i de samlede resultater. Måske har den markante forandring af kat. 7 i tidsrummet mellem 196o og 1965 ingen umiddelbar forbindelse med forandringerne i de samlede resultater; men forandringerne i kat. 7 kan også være en eftervirkning af den bratte stigning som generelt finder sted mellem 195o og 1955 (eller måske mellem 1955 og 196o). Forholder det sig sådan, at forandringerne i kat. 7 først bliver synlige ca. lo år senere , kan dette skyldes, at forudsætningerne for at danne ny metaforer (som overskrider rammerne for det synlige netværk af typiske måder at bruge metaforer på),er en markant stigning i brugen af metaforer generelt.

Jeg mener at kunne vise, at en generel stigning i brugen af metaforiske ytringer (altså en stigning i summen af de forskellige kategorier) er en forudsætning for andre markante forandringer (f.eks. forandringer i forholdet mellem brugen af kat. 1 og kat. 5; se 3.5.2.). Det må formodes, at den generelle stigning i brugen af metaforiske ytringer kan udgøre en sådan forudsætning, idet den frisætter en slags mulighedernes spillerum for dannelsen af kvalitativt ny metaforer. Når kat. 7 derfor stiger i en senere periode end dér, hvor den markante generelle stigning finder sted (195o-55 eller måske 1955-6o), skyldes dette ikke alene den generelle forandring i brugen; forandringen i antallet af kat. 7-metaforer (pr. looo cm.t.s.) må ses i en sammenhæng med de øvrige forandringer i brugen af metaforiske ytringer i tekstmaterialet i perioden 194o-198o.

3.5.2. Forandringer i de indbyrdes forhold mellem metaforerne.

De forskellige metaforiske kategorier, som det umiddelbart må være rimeligt at sammenligne de indbyrdes forandringer mellem metaforerne ud fra, må være de mere sikre kategorier, bl.a. kat. 1 og kat. 5. Nogle af de øvrige kategorier er dog også en betragtning værd, når disse sammenholdes på en sådan måde, at sikkerheden i disses resultater forøges.

Lad os se på kat. 1 og kat. 2. I kat. 1 er de nødvendige betingelser til stede for, at et X tilordnes den menneskelige hovedkategori (her kan det dreje sig om, at X f.eks. siges at "kunne modtage svar", "taler", "kræver" jf. 3.4.2.1.). I kat. 2 derimod er indordningen af X mindre præcis - begreberne i X's tilordning er her mindre specifikke (f.eks. "fødes", "er følsom", "løber" jf. 3.4.2.1.). I kat. 2 kan tilordningen p.g.a. denne mindre præcision derfor være enten til det menneskelige eller til det dyriske. I kat. 2 er altså kun de mulige betingelser til stede for, at X kan siges at tilordnes hovedkategorien menneskelig. Ser vi på de to kategorier kat. 1 og kat. 2 under et, har de altså det til fælles, at de enten er eller kan være en tilordning af X til hovedkategorien menneskelig.

Når vi ser disse to under et, kan vi kalde den ny kategori kat.(1+2). Antal metaforer af denne kategori kan udregnes ud fra summen af kat. 1 og kat. 2 i de forskellige tidsskrifter.

Vi kan nu se på hvorledes kat.(1+2) i løbet af perioden 194o-8o forandrer sig i forhold til det, der ikke (under nogen omstændigheder) kan være en tilordning af X til det menneskelige. De kategorier, som er tilordninger til noget ikkemenneskeligt er kat. 3, 4, 5 og 6 (X tilordnes hhv. det dyriske, det botaniske, det tinglige og det abstrakte). Summen af resultaterne fra de forskellige tidsskrifter kan passende betegnes kat.(3+4+5+6). Kat. 7 er her ikke medtaget, da den ikke indordner noget på en bestemmelig måde; det er her ikke entydigt om X tilordnes noget der kan være menneskeligt eller evt. noget ikke-menneskeligt.

I fig. 14 er summen af kat.(1+2) og af kat.(3+4+5+6) ud-

Årgang/Kategori	(1+2)	(3+4+5+6)	(1+2)	(3+4+5+6)
	antal metaforer		antal metaforer når kat.(1+2) = 100	
1940	34	94	100	276
1945	45	159	100	353
1950	47	132	100	281
1955	34	237	100	697
1960	41	294	100	717
1965	57	219	100	384
1970	87	310	100	356
1975	66	345	100	523
1980	91	352	100	387

Fig. 14. Forholdet mellem de metaforiske kategorier hvor X tilordnes noget, der kan være menneskeligt (kat.(1+2)) og hvor X tilordnes noget der ikke er menneskeligt (kat.(3+4+5+6)). Antal metaforer er udregnet ud fra fig. 10. I opstillingen til højre ses udviklingen af kat.(3+4+5+6) når kat.(1+2) fastholdes til at være 100. Opstillingen giver mulighed for sammenligning mellem kat. (3+4+5+6) og kat. (1+2).

Årgang/Kategori	1	5	1	5
	antal metaforer		antal metaforer når kat.1=100	
1940	25	83	100	332
1945	25	134	100	536
1950	36	124	100	344
1955	23	167	100	726
1960	35	274	100	783
1965	42	209	100	498
1970	54	277	100	513
1975	60	303	100	505
1980	82	317	100	387

Fig. 15. Forholdet mellem kat.1 og kat.5 - forholdet mellem tilordningen til hhv. det menneskelige og det tinglige. Opstillingen til højre giver mulighed for at se udviklingen af kat.5, når kat.1 fastholdes til at være 100. De to kategorier kan så direkte sammenlignes.

regnet opstillet i de to midterste kolonner. Udregningerne af de to kategorier er foretaget ud fra fig. lo, de direkte samlede resultater. Her skal vi beskæftige os med forholdet mellem de forskellige kategorier, og skal ikke beskæftige os med en korrektion i forhold til hvor meget der er undersøgt pr. årgang (forholdet mellem kat.(1+2) og kat.(3+4+5+6) kunne også findes ud fra resultaterne i fig. 11, forholdet ville næsten blive det samme - på nær den afrundingsfejl der er i resultaterne i fig. 11.); derfor er det mest korrekt at udføre udregningerne ud fra fig. lo.

For at få et overblik over hvorledes kat.(3+4+5+6) forandrer sig i forhold til kat.(1+2) sættes kat.(1+2) til at være loo. Forholdet mellem de to kategorier må dog fastholdes; når f.eks. kat.(1+2)(194o), som er 34, sættes lig hundrede, har vi divideret med o,34 - kat.(3+4+5+6) må derfor ligeledes divideres med o,34: 94/o,34=276 - dette resultat indsættes som kat.(3+4+5+6)(194o) set i forhold til kat.(1+2)=loo. For hver årgang foretages denne procedure. I kolonnen til højre i fig. 14 har vi derfor for hver årgang det antal metaforer kat.(3+4+5+6), vi ville finde for hver gang vi havde fundet loo kat.(1+2)-metaforer.

Ud fra fig.14 kan vi se, at udviklingen af kat.(3+4+5+6) i forhold til kat.(1+2) kan inddeles i 3 væsentlig forskellige perioder, nemlig perioden 194o-5o, 1955-6o og 1965-8o. I hver af disse perioder ligger størrelsen af forholdet inden for samme niveau. I den første periode ligger tallene omkring 3oo med en lille variation, gennemsnittet er 3o3. I den anden periode er tallene af størrelsen 7oo, gennemsnittet er 7o7. I den tredie periode ligger tallene på knapt 4oo (resultatet fra 1975 skiller sig dog ud; det er 523), gennemsnittet er 413. I fig. 14 er de 3 periodeinddelinger skitseret med en streg mellem perioderne.

Brugen af kategori-metaforen kat.(3+4+5+6), altså den hvor X indordnes enten det dyriske, det botaniske, det tinglige eller det abstrakte, stiger generelt i løbet af perioden 194o-198o. I perioden 194o-5o bruges den ikke-menneskelige kategori ca. 3 gange så ofte som den menneskelige; i perioden 1955-196o stiger brugen til ca. 7 gange kat.(1+2); fra og med 1965

stabiliserer udviklingen sig, dog med et udsving i 1975, således at kategorien bliver brugt ca. 4 gange så meget som kat. (1+2). I perioden efter 1965 stabiliserer brugen af kat.(3+4+5+6) sig på et noget højere niveau end i perioden 194o-5o, hvor brugen var ca. 3 gange så hyppig.

De frem- og tilbagegange vi tidligere så (og som gav et mere uoverskueligt billede af forandringerne i brugen) udmønter sig altså i en mere tendentiel forandring i forholdet mellem at fænomener ses i lyset af hhv. noget, der kan være menneskeligt og noget ikke-menneskeligt. Der fokuseres mere på den ikke-menneskelige hovedkategori i forhold til den menneskelige i periodens forløb. Forandringerne må ses på baggrund af den generelle fremgang i brugen af metaforer (jf. 3.5.1.), som bliver markant fra 1955 (måske 196o). Her sker der en markant fremgang i tilordningen til det ikke-menneskelige i forhold til det menneskelige i perioden 1955-6o, hvorefter brugen af metaforiske ytringer af den kategori hvor tilordningen til det ikke-menneskelige stabiliserer sig på et højere leje end i perioden før 1955. I perioden efter 196o træder årgangen 1975 særlig tydeligt frem - 1975-årgangen falder dog inden for perioden 1965-198o udmærket sammen med den øvrige tendens.

Ser vi på fig. 15, hvor udregningerne er foretaget efter de samme retningslinier som udregningerne for fig. 14, ser vi en tilsvarende tendens. I fig. 15 er udviklingen af kat.5 i forhold til kat.1 skitseret. Kat.1 er sat lig loo, og kat.5's forandringer i forhold til denne ses. Også her ses en tendentiel forandring mellem årene 195o og 1955, 196o og 65; i perioden 1965 til 198o synes forholdet mellem kat.5 og kat.1 at være aftagende, hvorfor der for disse to kategorier også må siges at være en tendentiel forandring mellem 1975 og 198o.

I perioden 194o-5o ligger kat.5., på nær et opsving i 1945, på ca. 35o (i forhold til kat.1's loo); gennemsnittet er 4o4. I perioden 1955-6o ligger niveauet noget højere (som langt overgår årgang 1945's opsving til 536); her er forholdet mellem kat.5 og kat. 1 mere end 7 til 1; gennemsnittet er 755. I perioden 1965-1975 har forandringerne stabiliseret sig; tallene for kat. 5 varierer kun en smule omkring 5oo; gennemsnittet er 5o5. Årstallet 198o synes at ligge en smule lavere; kat.5's antal

er her 387 i forhold til kat.1's 100. Ser vi på forholdet mellem kat.5 og kat.1 i de forskellige perioder, er brugen af kat. 5-metaforer ca. 4 gange så stor som kat.1 fra 1940 til 1950. I 1955 til 1960 er forholdet over 7. I 1965 til 1975 stabiliserer forholdet sig til en faktor på meget nær 5; hvilket er højere end i perioden før 1955. Størrelsen af faktoren falder i 1980 til omkring 4.

Forandringerne i fig. 14 og fig. 15 (hhv. den ikke-menneskelige i forhold til den der muligvis var menneskelig og den tinglige i forhold til den menneskelige) følges således næsten ad . Dette kan der også synes en vis rimelighed i, da de større kategorier kat. 1 og kat. 5 indgår i hhv. kat.(1+2) og kat.(3+4+5+6), og derfor må formodes at have en væsentlig indflydelse her. Ved at lave de to opstillinger (fig. 14 og fig. 15) har vi dog opnået noget, som ikke kunne være vist, hvis kun forandringerne i den ene opstilling var blevet opstillet. Vi har opnået to ting med de to opstillinger. De to opstillinger kan karakteriseres ud fra præcisionen af de metaforiske indordninger. I fig. 14 er præcisionen for de to sammenlignede kategorier lille; i fig. 15 er den stor. Tilordningen "kan være menneskelig" overfor "er ikke-menneskelig" er meget upræcis i modsætning til "er menneskelig" overfor "er tinglig". Det første der er opnået angår denne præcision. Med to opstillinger er det opnået at vise, at uanset om præcisionen mht. menneskelighed og mht. ikke-menneskelighed er stor eller lille, sker der en markant forandring i årene 1955 og 1960 i forhold til de omliggende perioder (nogle forandringer, som må formodes at have basis i den generelt øgede brug af metaforer, som bliver markant omkring 1955).

Det andet, som med de to opstillinger kan påpeges, er en mulig tendentiel forandring mellem 1975 og 1980. Vi ser nemlig i fig. 15 et fald i 1980 i kat.5 i forhold til kat.1. Forholdet her forandres altså således, at kat.1 bruges tendentielt mere end tidligere i perioden 1965 - 1975. I fig. 15 sker den øgede brug af kat.1(i forhold til kat.5)i 1980 på baggrund af en mindre brug af kat.1 i hele perioden 1965-75. I fig. 14 ser vi ligeledes en øget brug af kat.(1+2) i forhold til kat.(3+4+5+6) i 1980. I fig. 14 sker den øgede brug af kat.(1+2) (i forhold til kat.(3+4+5+6))dog ikke på baggrund af en min-

dre brug af kat.(1+2) i hele perioden 1965-75, men derimod kun på baggrund af forholdet mellem kat.(1+2) og kat.(3+4+5+6) i 1975.

Vi må altså på baggrund af disse iagttagelser af forholdet mellem 1975 og 1980 i fig. 14 og fig. 15 slutte, at der sker en øget brug af kat. 1 i forhold til kat. 5 og af kat. (1+2) i forhold til kat. (3+4+5+6). Denne forandring mellem 1975 og 1980 kunne også formuleres således: uanset om vi ser på det præcise forhold mellem menneskeligt og ikke-menneskeligt (kat.1 overfor kat.5) eller på det upræcise forhold (kat.(1+2) overfor kat.(3+4+5+6)), synes der at være en tendens til, at forholdet mellem menneskeligt og ikke-menneskeligt mellem 1975 og 1980 forandres således, at metaforiske tilordninger til det menneskelige i forhold til det ikke-menneskelige bliver større i 1980. Denne konklusion må drages på baggrund af både fig. 14 og fig. 15.

Der kan altså spores en tendentiel fremgang i brugen af tilordninger til det menneskelige overfor det ikke menneskelige mellem 1975 og 1980. Det vil derfor være interessant, at undersøge, hvorvidt der sker øvrige forandringer mht. fokuseringen på det menneskelige aspekt. Til dette formål kan forholdet mellem kat.1 og kat.2 opstilles (fig. 16). Antal kat.1-metaforer afspejler hvor mange metaforiske ytringer, der er fundet, hvor tilordningen af X sker til den entydigt menneskelige hovedkategori (her skal de nødvendige betingelser være til stede). Antal kat.2-metaforer derimod hvor mange metaforiske ytringer der er fundet, hvor tilordningen af X sker til den mindre præcise menneskelige kategori (X tilordnes enten det dyriske eller det menneskelige); her er kun de mulige betingelser til stede for, at tilordningen er til den menneskelige hovedkategori. Fastholder vi forholdet mellem kat. 1 og kat. 2, men forhøjer tallene således at kat.2 altid er 100 (samme procedure som i fig. 14 og fig. 15) får vi et overskueligt billede af hvorledes den præcise mennesketilordning forandrer sig i forhold til den upræcise mennesketilordning (se fig. 16's to kolonner til højre).

Ser vi på hvorledes kat.1 forandrer sig i forhold til kat. 2 i løbet af perioden 1940 til 1980 må følgende bemærkes: I perioden 1940-1955 synes forholdet at ligge inden for et no-

genlunde afgrænset niveau. I denne periode er gennemsnittet 235 - de største afvigelser til dette gennemsnit ligger på omkring loo (det drejer sig om de 125 og 327 hvor afstanden til gennemsnittet er hhv. llo og 92). I årgang 196o sker der en markant fremgang - forholdet mellem kat.1 og kat.2 forandres til 583 mod loo (196o skiller sig altså afgørende ud fra den tidligere periode; selvom tallene i denne periode indbyrdes varierer en del,ville det være urimeligt at medregne årgang 196o's 583 til perioden, idet de 583 langt overstiger gennemsnittet på de 235). I perioden 1965-197o falder niveauet igen en smule, til et gennemsnit på 222. I årene 1975 og 198o sker der igen en markant fremgang - tallene ligger her helt oppe på omkring looo (gennemsnittet er 956). Årgang 196o og årgangene 1975 & 198o skiller sig altså væsentlig ud fra de øvrige forholdstal i perioden 194o-198o.

Årgang/Kategori	1	2	1	2
	antal metaforer		antal metaforer når kat. 2 = loo	
194o	25	9	278	loo
1945	25	2o	125	loo
195o	36	11	327	loo
1955	23	11	2o9	loo
196o	35	6	583	loo
1965	42	15	28o	loo
197o	54	33	164	loo
1975	6o	6	looo	loo
198o	82	9	911	loo

Fig. 16. Forholdet mellem kat.1 og kat.2 - mellem hhv. den præcise og upræcise metaforiske tilordning til det menneskelige. Resultaterne i de midterste to kolonner er taget direkte fra fig. lo (var de taget fra fig. ll ville det have medført en mindre afrundingsfejl). Opstillingen til højre giver mulighed for at se hvor præcist tilordningen til menneskekategorien foregår i perioden 194o-198o.

I fig. 16 ses altså, at der sker en markant skærpelse i præciseringen af metaforer der er menneskeliggørende - denne skærpelse finder sted i 196o og i årene 1975 & 198o. Denne skærpelse i præcisionen må sammenholdes med resultaterne fra fig. 14,

hvor vi så, at metaforer, der kan være menneskeliggørende, faldt i forhold til de øvrige i årene 1955 & 196o (hvilket er det samme som, at kat.(3+4+5+6) stiger brat i forhold til kat.(1+2) i 1955 & 196o). Det synes som om, at der i 196o er brug for den mere præcise kat.1 (når der vælges en som kan være menneskeliggørende) fordi den øvrige brug af metaforer (kat. (3+4+5+6)) i årene 1955 & 196o, og kat. 5 i 196o, er blevet mere dominerende. Det synes som om, at der i 196o er brug for en større brug af kat.1 i forhold til kat.(1+2) - altså en fokusering på det præcist menneskelige - fordi kat.(3+4+5+6) i årene 1955 og 196o markant dominerer kat.(1+2), og fordi kat. 5 de samme år dominerer kat. 1. Ligeledes synes det høje niveau i brugen af kat.(3+4+5+6) i forhold til kat.(1+2) og det høje niveau i brugen af kat.5 i forhold til kat.1, at have en forbindelse med, at der igen omkring 1975-198o bliver brug for en fokusering på det menneskelige aspekt - denne fokusering ses på fig. 16, hvor kat.1 stiger brat i forhold til kat.2.

Kategori 2-metaforerne er en af de mindre brugte kategorier (se evt. fig. 11). Dette må også være grunden til, at der findes forholdsvis store udsving i perioden 194o-1955 og i perioden 1965-197o. Disse udsving ændrer dog ikke ved, at resultaterne fra 196o, 1975 og 198o skiller sig væsentlig ud fra de øvrige resultater i perioden 194o-198o (jf. fig. 16).

I forholdet mellem kat.(1+2) og kat.(3+4+5+6) såvel som i forholdet mellem kat.1 og kat.5 forekommer afgrænsningen i de væsentlig forskellige perioder meget sikker (jf. fig. 14 og fig. 15). Vi ser altså, at når kat.1 og kat.2 ses under et, og kat. 3, kat. 4, kat. 5 og kat. 6 ses under et, bliver udviklingslinierne og de forandringer, der kan påpeges, mere sikre. De forandringer, som her er blevet påpeget i fig. 14, fig. 15 og fig. 16, må derfor siges (på baggrund af de væsentlige forskelle mellem perioderne) at være rimeligt sikre. De forandringer som er blevet påpeget er derfor ikke tilfældige; de må dog forankres i de øvrige samfundsmæssige forandringer i perioden for ikke at forekomme isolerede og ideelle.

3.5.3. Konkluderende om resultaterne og om disses umiddelbare fortolkning.

I 3.5.1. så vi hvorledes der skete en generel fremgang i brugen af metaforer i tekstmaterialet i perioden efter 1955. Grunden til denne generelt større brug kunne lokaliseres til bl.a. en større brug af kat. 5 og kat. 1. I 3.5.2. kunne det iagttages, hvordan bl.a. disse to kategorier mere præcist forholdt sig til hinanden i løbet af perioden 194o-198o. I fig. 17 har jeg i koncentreret form skitseret de forandringer jeg har peget på såvel i 3.5.1. (angivet til venstre i fig. 17) som i 3.5.2. (til højre) - figuren er ikke så præcis som de foregående opstillinger, men den kan bruges til at skitsere de forandringer, jeg har påpeget.

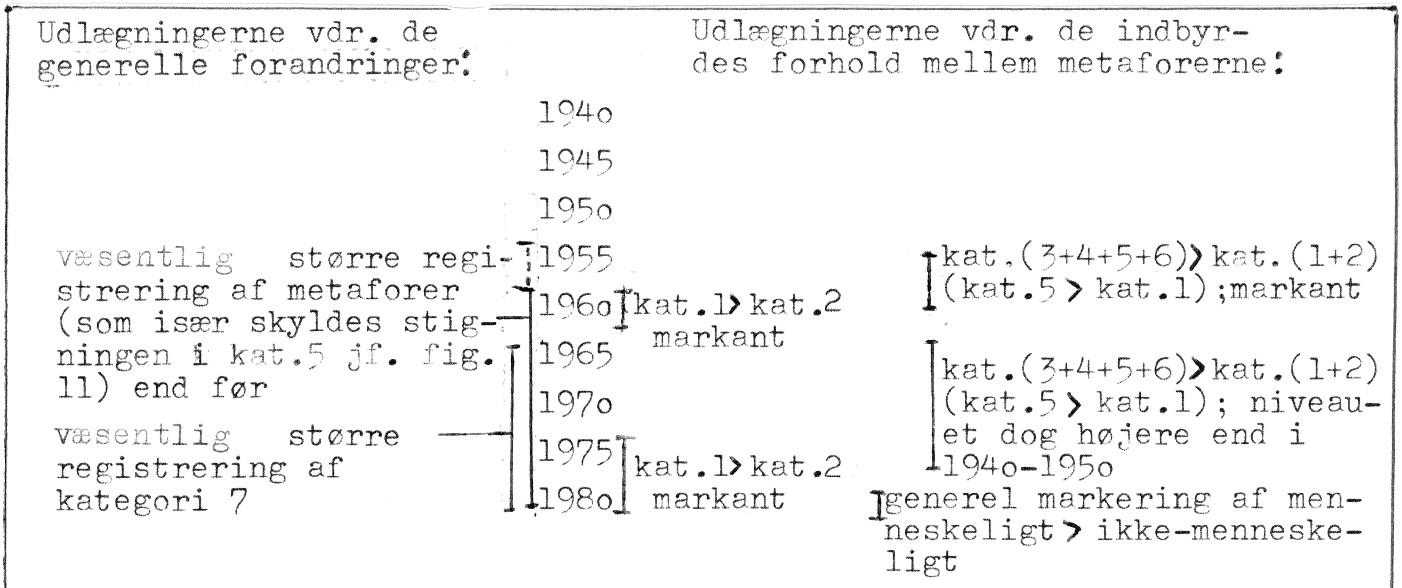

Fig. 17. Resumeret oversigt over de forskellige forandringer i brugen af metaforer i perioden 194o-198o. > angiver at forholdet mellem de to kategorier er i førstnævntes favør.

I perioden 1955/6o-8o bruges der væsentlig flere metaforer i tekstmaterialet end i perioden 194o-195o. Ud fra de generelle forandringer (3.5.1.) kan man ikke umiddelbart se, hvorledes den større brug af kat.1 og kat.5 har haft indflydelse på den generelle stigning i brugen af metaforer. At få indflydelsen fra hhv. kat.1 og kat.5. klarlagt er dog vigtigt, idet det især er stigningen i disse to kategorier, som har forårsaget den generelle stigning (jf. fig. 11 - når "sum" har skullet udregnes indgår resultaterne fra kat.1 og kat.5; det ses, at det

især er stigningen i disse to kategorier, som har forårsaget, at "sum" og dermed den generelle udvikling, er blevet større). Den generelle stigning i brugen af metaforer skyldes altså især en større brug af kat. 1 og kat. 5 (jf. også fig. 13), som tæller med, når det samlede antal metaforiske ytringer er udregnet. Ved at finde ud af hvorledes de to kategorier forholder sig til hinanden, vil man få et indtryk af, om det er kat. 1 eller kat.5, der stiger mest.

I forholdet mellem kat.5 og kat. 1 har vi kunnet se, at selv om brugen af disse to kategori-metaforer hver for sig forøges, er det kat.5, der forøges mest (dette fremgår af såvel fig.15 som af fig.13, her dog mindre præcist). Brugen af kat. 5 i forhold til kat. 1 er særlig markant i årene 1955 og 1960; i perioden 1965-1975 ligger den på et lavere niveau end i 1955-60 men dog på et højere end i årene fra 1940-1950. På samme måde kan vi iagttage, at kat.(3+4+5+6) markerer sig i forhold til kat.(1+2) - kat.(1+2),som er den kategori, der kan være en tilordning til den menneskelige hovedkategori, bruges stadigt mindre i forhold til de øvrige kategorier. I 1955-1960 er nedprioriteringen af kat.(1+2) i forhold til de øvrige særlig markant; i perioden 1965-1975 måske mindre markant, men dog på et højere niveau end i perioden før 1955.

Næsten samtidig med at kat.(1+2) bruges mindre i forhold til de øvrige kategorier, sker der en øget brug af den præcise tilordning til menneskekategorien i forhold til den upræcise: kat.1 stiger markant i forhold til kat. 2 i 1960 og ligeledes i 1975 &1980. Denne større brug af den entydige tilordning til det menneskelige i forhold til den upræcise, kan ses på baggrund af den markante stigning i brugen af kat. 5. Brugen af kat.5 stiger generelt efter 1955. Det er brugen af kat. 1 og kat. 5, der især er årsagen til, at den generelle brug af metaforer bliver større efter 1955; samtidig stiger kat. 5 i forhold til kat. 1 særlig markant i 1955-1960 og ligger på et forholdsvist højt niveau i perioden 1965-1975. Stigningen i kat.5 er i forhold til de øvrige derfor særlig markant i de samme perioder. De perioder, kat.5 markerer sig i, er de, der ligger lige forud for de perioder, hvori kat.1 stiger markant i forhold til kat. 2.

Følges den her skitserede tankegang (se evt. fig. 17), ser vi, at den periode, hvor brugen af metaforer bliver særlig markant, altså perioden 1955-198o, indledes med et markant forhold mellem hhv. kat.(3+4+5+6) og kat.(1+2)samt kat.5 og kat. 1 - i 196o (hvor den markante brug af kat.5 sætter ind jf. fig. 11) sætter den markante brug af kat. 1 overfor kat. 2 ind (enten som en følgevirkning af at kat.5 er markeret i forhold til kat.1 eller fordi den væsentlige øgning i brugen af kat.5 begynder i 196o). Ligeledes kan den øgede brug af kat.1 i forhold til kat. 2 i 1975 & 198o ses som en følgevirkning af, at perioden 1965-75 har været præget af en stor brug af kat.(3+4+5+6) overfor kat. (1+2) og en stor brug af kat. 5 overfor kat. 1. Fokuseringen på det entydigt menneskelige i den metaforiske sprogbrug kan altså ses på baggrund af en øget fokusering på det tinglige (eller ikke-menneskelige) i forhold til det menneskelige (eller det muligt menneskelige); en fokusering på det tinglige (ikke-menneskelige) som ligger umiddelbart forud for fokuseringen på det entydigt menneskelige. At der i perioden 1965-197o ikke fokuseres på det entydigt menneskelige (i forhold til kat. 2) må ses på baggrund af, at der er et brat fald i kat.5 i forhold til kat.1 umiddelbart efter 196o.

I øvrigt må der til forandringen fra 1975-198o bemærkes, at der her sker et fald i brugen af de ikke-menneskelige kategorier i forhold til de menneskelige. Ud fra fig. 14 og fig. 15 kan sluttes, da kat.(3+4+5+6) falder i forhold til kat.(1+2) og kat.5 falder i forhold til kat. 1 i perioden 1975-198o, at der er en generel markering af det menneskelige overfor det ikke-menneskelige. Samtidig med at der fokuseres på det entydigt menneskelige (overfor kat.2) sker der en tendentiel afdæmpning af forholdet mellem det menneskelige og det ikke-menneskelige (ser vi på fig. 11 forklares disse tendenser ud fra, at kat.5 falder en smule og kat. 1 stiger i forhold til 1975). Det ser ud til, at fokuseringen på det rent menneskelige i de metaforiske ytringer er stabil, men det er et spørgsmål, om der er en generel tendens til, at forholdet mellem tilordningerne til det menneskelige og ikke-menneskelige vil forandre sig i forhold til det faste leje, det har ligget på i perioden 1965-1975.

Generelt må det siges, at der siden 1955/6o er en tendenti-

el stigning i brugen af metaforiske ytringer i tekstmaterialet. Denne generelt større brug skyldes især en større brug af kat.1- og kat.5-metaforer. Ud fra denne stigning i den generelle brug af metaforer omkring 1955 forandres brugen også kvalitativt: tendensen er, at antallet af metaforer, hvor tilordningen er til den timglige hovedkategori, stiger kraftigt i forhold til antallet af metaforer, hvor tilordningen er til den menneskelige hovedkategori. Denne tendens (som kunne karakteriseres som en polarisering) udmønter sig i, at når der bruges metaforer, hvor tilordningen sker til den menneskelige hovedkategori, så bruges i langt højere grad end før 1955 den præcise mennesketilordning end den upræcise (kat. 1 bruges i højere grad end kat.2).

3.6. Konkluderende om undersøgelsen og de forandringer den peger på.

Det må konstateres, at det i denne undersøgelse er blevet eftervist, at der kan etableres en forståelse af, hvad metaforer er, uden at dette er har medført, at metaforbegrebet er blevet idealiseret. Metaforer er ikke en speciel eller unormal sprogbrug, der indeholder et skjult budskab, som skal afkodes eller oversættes; brugen af metaforer indgår derimod i den øvrige sprogbrug og får sin betydning på baggrund af de typiske måder, de bruges på, på baggrund af de måder de indlejres i sprogbrugssituationerne på og på bagrund af den måde, de indgår i det øvrige begrebslige netværk på.

Metaforer eksisterer ikke i sig selv; derimod eksisterer de bl.a. i forhold til den øvrige sprogbrug, som de indlejres i. Metaforerne er her blevet undersøgt, ud fra hvordan de bl.a. er blevet brugt i forhold til anden sprogbrug i tilsvarende situationer. Herved har det været muligt at iagttage hvorledes metaforiske ytringer på typiske måder er blevet brugt i forskellige situationer (i tekstmaterialet "Ugeskrift for læger"). Disse typiske måder, metaforerne er blevet brugt på, har i nogle tilfælde kunnet pege på, at begreber indgår i et komplekst netværk og dermed pege på typiske måder (for lægerne/forfatterne/sprogbrugerne) at tænke på (jf. f.eks. tilordningen af abstrakte begreber til den tinglige hovedkategori - se 3.4.2.1.).

Metaforerne er blevet forstået på baggrund af, at de er blevet undersøgt i en afgrænset kontekst; om de enkelte ytringer var metaforer eller ikke, er således blevet afgjort ud fra nogle formelle forudsætninger om hvad metaforer i denne afgrænsede kontekst er og afgjort ud fra den givne situation, ytringerne indlejres i. Nogle af afgørelserne har været rimelig lette at tage, idet det har været muligt at støtte sig til de let-genkendelige og typiske måder, som sprogbrugerne her anvendte (f.eks. brugen af let/tung i situationer hvor det af konteksten fremgik, at det måtte dreje sig om nogle væsenlighedskriterier, jf. 3.4.2.1.). I andre tilfælde har afgørelsen måttet falde på de mere formelle kriterier for de kategoriske tilordninger, som sprogbrugerne i de-

res bogstavelige sprogbrug (f.eks. i de bogstavelige beskrivelser i "Sygehistorie") fulgte "reglerne" for. I de eksakte beskrivelser fulgte sprogbrugerne de bogstavelige tilordningsmuligheder (her blev abstrakte begreber f.eks. ikke"vendt" og"drejet"); når sprogbrugerne så andre steder har brudt med denne bogstavelige tilordning af fænomener til disses respektive hovedkategorier ("menneskeligt", "tingligt","abstrakt" m. v.), har dette været kriteriet for at vurdere disse ytringer som metaforiske (dette er sket, når sprogbrugerne i ikke-beskrivende tekstpassager er begyndt f.eks. at se abstrakte problemer fra "flere sider" og er begyndt at "vende" og "dreje" problemerne). Metaforerne er altså blevet forstået ud fra en række eksplicitte forudsætninger og på baggrund af en undersøgelse af nogle faktisk forekommende metaforiske ytringer i en konkret og afgrænset kontekst.

Undersøgelsens resultater har vist, at der er sket nogle radikale forandringer i det begrebslige netværk i perioden 194o-198o. Nogle af forandringerne har været mere væsentlige end andre. Det har dog kunnet fastslås, at omkring 1955-196o sker der en radikal udvidelse i antallet af de metaforiske ytringer; samtidig forandrer brugen af de metaforiske ytringer sig til at være mere tinglig (der er fra omkring 1955 både reelt og i forhold til de øvrige kategorier en signifikant større brug af kat.5-metaforer).

Hvorfor der sker denne radikale forandring i brugen af metaforer omkring 1955/196o og hvorfor brugen af metaforer forandrer sig i en mere tinglig retning, kan ikke besvares ud fra en immanent fortolkning (hvor man ser de sproglige forandringer isoleret) af resultaterne. Resultaterne må ses i et større perspektiv, i en større sammenhæng end den, der alene angår sprogbrugen. Resultaterne må ses i forhold til de øvrige samfundsmæssige forandringer. Hvis resultaterne ikke ses i denne større sammenhæng, vil de ikke kunne pege på meget andet end sig selv (og derved forekomme tilfældige). For at kunne besvare hvorledes sprogbrugsforandringerne følger andre samfundsmæssige forandringer og besvare, hvorfor de fundne forandringer i sprogbrugen er centrale, må disse altså ses i et større samfundsmæssigt perspektiv.

3.7. Bemærkninger til metoden.

Ser vi på undersøgelsens resultater (3.5. fig. 11) kan der stilles nogle spørgsmål vdr. den statistiske signifikans. Forestiller vi os, at resultaterne for årgang 194o og 195o var tilfældig, kunne vi indvende, at der ikke var nogen rimelig baggrund for at fastlægge en skillelinie omkring 196o (for kat.5's vedkommende) og omkring 1955/6o (for"sum"-mens vedkommende). Vi kunne nemlig,hvis resultaterne for årgang 194o og 195o var tilfældige ikke opretholde kravet om sådanne skillelinier,da samtlige de øvrige resultater (bl.a. 1945 incl.) ligger på samme niveau (m.h.t. kat.5 og "sum").

For at råde bod på denne mangel (som jeg først er blevet gjort opmærksom på efter afleveringen af denne afhandling som prisopgave) har jeg foretaget endnu en undersøgelse af et nummer af Ugeskrift for læger.Denne (tilfældigt valgte) stikprøve af nr. 1 årgang 1948 gav følgende resultat (se fig. 19):

Undersøgelse af årg. 1948.

Kategori:	1	2	3	4	5	6	7	SUM
Antal metaforer:	12	9	o	3	8o	17	9	13o

Fig. 19. Denne undersøgelses resultater er opstillet efter samme principper som resultaterne i fig. 11. Antal metaforer angiver fundne metaforer/looo cm. korrigeret tekstspalte. I årg. 1948 er der undersøgt 679 cm. tekstspalte, korrektionsfaktoren er 1,16.Metaforer(ukor.): 76

Med denne stikprøve (som evt. kunne styrkes med yderligere undersøgelser i perioden op til 195o/55) peger den samlede undersøgelses resultater med større vægt på de forandringer, som er påvist. Ser vi på det samlede resultat,"sum", for årg. 1948 og sammenligner det med de to adskilte perioder 194o-1955/6o og 196o-198o (jf. fig. 11) bestyrkes sandsynligheden for, at skillelinien ligger hvor den gør (omkring 1955/6o, idet summen på de 13o knytter sig til den førstnævnte periode). Det samme er tilfældet for kat.5's vedkommende. De 8o metaforer af denne type i årg. 1948 underbygger den lavere brug af denne kategori i perioden op til 196o. På denne baggrund må det siges, at det ikke forekommer særligt sandsynligt, at resultaterne fra 194o og 195o er tilfældige. Den statistiske signifikans i undersøgelsens resultater må herved siges at være forbedret.

I en undersøgelse af denne type plejer man at bedømme reliabiliteten. Man kan bruge en såkaldt reliabilitetstest (se f.eks. Sepstrup 1979 s. 22 ff.) til at vurdere troværdigheden af en undersøgelse. Ved en løbende kontrol v.h.a. denne test kan man således sikre sig, at vurderingerne i undersøgelser forløber ensartet, pålideligt. I praksis vil en vurdering af reliabiliteten kunne foretages når f.eks. flere personer har undersøgt det samme materiale. Havde flere personer således undersøgt og kategoriseret metaforer i det samme tekstmateriale ville man kunne vurdere reliabiliteten ud fra hvorvidt disse personer nåede de samme resultater.

I denne undersøgelse er der ikke blevet foretaget en sådan reliabilitetstest idet jeg alene har foretaget udvælgelsen af metaforer i materialet. Man kan så vurdere hvorvidt en sådan test er påkrævet eller rimelig i denne undersøgelse. Sepstrup begrunder reliabilitetsundersøgelsens nødvendighed med bl.a. et præcishedskrav:

> ...når man teoretisk afleder og begrunder en interesse i at undersøge tilstedeværelsen af nogle kategorier i en tekst og anstrenger sig for begrebs- og indholdsmæssigt at fastlægge disse kategorier så præcist som muligt, må man nødvendigvis sikre sig, at dette begrebsmæssige indhold fastholdes. Risikoen for ikke at kunne fastholde det begrebsmæssige indhold øges jo mere omfattende datamængder, der er tale om, jo længere tid undersøgelsen strækker sig over, jo flere kategorier den omfatter, og jo flere mennesker der er involveret i den (1979 s. 22, mine streger).

Sepstrup arbejder selv med et meget stort antal kategorier (5o8) og flere personer (5) har været involveret i hans undersøgelse. Det er dog et spørgsmål hvorvidt reliabilitetstesten er nødvendig her, hvor der er tale om ganske få kategorier og hvor en enkelt person har foretaget alle kategoriseringerne, for at kunne vurdere pålideligheden og ensartetheden.

For at kunne vurdere undersøgelsens pålidelighed kan vi dog vurdere sikkerheden i kriterierne for hvornår en given ytring er en metafor eller ikke. Klarheden i kriterierne har jeg forsøgt at vise v.h.a. faktiske eksempler på metaforer (jf. 3.4.2.1.). Det er her klaft, at det kun har været muligt for mig at give eksempler på metaforerne. Skulle jeg fremvise eksemplerne indlejrede i deres kontekst måtte hele tekstkorpusset inddrages i fremstillingen. Dette er imidlertid ikke muligt,

og jeg må derfor overlade til den enkelte læser selvat forvisse sig om kriteriernes klarhed ved at forsøge at bruge dem ved en gennemlæsning af de pågældende numre af Ugeskrift for læger. Eksemplerne i 3.4.2.1. er kun eksempler på metaforer, de er løsrevet deres kontekst. Skulle eksemplerne ikke forekomme klare (som f.eks. eksemplet på en metafor "h_n er en ræv", som i øvrigt ikke er så klart endda) er det mig kun overladt, at henvise til den isolerethed de fremstår i og i øvrigt insistere på, at de må ses i deres kontekst.

På den baggrund, at jeg ikke har fundet nogen vanskelighed ved at anvende de kriterier,for hvad der er metaforer og hvad ikke (det drejer sig om nogle kriterier som er opstillet p.b.a. hvad der i netop tekstmaterialet Ugeskrift for læger med rimelighed må vurderes at være metaforer), må jeg derfor vurdere, at metaforerne er blevet udvalgt og kategoriseret på en ensartet måde. En mulighed for at vurdere reliabiliteten i denne undersøgelse var, at jeg nu efter én gang at have undersøgt det pågældende materiale,undersøgte det igen. Reliabiliteten kunne så testes ud fra hvorvidt resultaterne stemte overens med de her gengivne. Jeg mener dog ikke en sådan test er nødvendig. Metaforerne har på forholdsvis enkel måde kunnet udpeges og kategoriseres. Ensartetheden i udvælgelsen og kategoriseringen i undersøgelsen må derimod vurderes ud fra antallet af kat.7-metaforer (metaforer som er faldet uden for de øvrige 6 eller som vanskeligt har ladet sig kategorisere). På denne baggrund mener jeg,at såvel udvælgelsen af metaforer som selve kriterierne for metaforerne, har været rimeligt ensartede og entydige, således, at pålideligheden i undersøgelsen kan karakteriseres som tilfredsstillende.

4. Mere om sprogbrugsforandringer og forandringer i samfundet - en perspektivering af undersøgelsens resultater.

I dette afsnit vil jeg koncentrere mig om at give resultaterne af den empiriske undersøgelse af forandringer i brugen af metaforer en jordforbindelse; resultaterne af undersøgelsen vil her blive perspektiveret i forhold til øvrige samfundsmæssige forandringer i perioden 1940-1980.

Min kritik af det moderne teoretiske metaforproblem, den moderne opfattelse af metaforer, har især bestået i at påvise det uholdbare i at ville se metaforen som et isoleret objekt. En forståelse af metaforer må først og fremmest baseres på iagttagelser af faktiske metaforer i afgrænsede sprogbrugssammenhænge. Vil man tale om metaforer, må man tale om metaforer i faktiske kontekster og ud fra en række fastlagte forudsætninger. I den empiriske undersøgelse har vi set, hvorledes brugen af metaforer forandrer sig i en given kontekst over årrækken 1940-1980. Disse forandringer har kunnet registreres, fordi metaforerne er blevet iagttaget ud fra en række faste forudsætninger, som har været udgangspunktet for "iagttagelsessituationen" (forudsætningerne har bl.a. været en række hovedkategorier og nogle vurderingskriterier for, om tilordningerne til disse er blevet overholdt). Forudsætningerne har udgjort et fixpunkt, hvorfra det har været muligt at afgøre om ytringer (i konteksten) har været metaforer eller ikke, hvorfra det har været muligt at afgøre, hvilken type metafor det i givet fald har drejet sig om.

Ligesom vurderingen af om en ytring er en metafor, må finde sted på baggrund af den faktiske sammenhæng, ytringen er indlejret i, ligeså må vurderingen af undersøgelsens resultater finde sted på baggrund af den faktiske sammenhæng, disse er indlejrede i. Undersøgelsens resultater er baseret på en gruppe sprogbrugeres, en gruppe lægers, virkelighed. Denne virkelighed er en, som de deler med mange andre mennesker; det drejer sig om det danske samfund i perioden 1940-1980. Vil vi forstå undersøgelsens resultater i et større perspektiv, må vi derfor relatere disse til øvrige forandringer i det danske samfund i perioden. Disse øvrige samfundsmæssige forandringer må naturligvis være nogle de faktiske sprogbrugere, lægerne, også indgår i. Det er lægernes sprogbrug, vi har un-

dersøgt - når denne sprogbrug forandrer sig, må pespektiveringen af disse forandringer derfor nødvendigvis baseres på nogle faktiske forandringer, som lægerne har indgået i (og er en del af). Disse læger eksisterer dog ikke uafhængigt af det øvrige samfund, hvorfor det er muligt at perspektivere forandringerne i sprogbrug i forhold til mere generelle forandringer i samfundet i perioden 194o-198o.

Som jeg løbende har gjort opmærksom på, må forandringer i sprogbrugen og øvrige samfundsmæssige forandringer ses som indgående i et komplekst forhold til hinanden (der dog ikke er et fuldt ud determineret afhængighedsforhold). Her vil jeg mere konkret opstille en forståelsesramme for disse forandringer. Det bliver en forståelse af forandringerne i brugen af metaforer (metaforer, som bliver brugt bl.a. for at sprogliggøre komplicerede fænomener og forhold på en meningsfuld måde), som vil pege på forandring i vor praktiske erfaring, i vores måde at opleve og se verden på. Vi vil her mere konkret se på den måde vor oplevelse af virkeligheden, den måde vi konceptualiserer virkeligheden - dvs. vores virkelighed - tendentielt forandrer sig. Den radikale forandring, det radikale skift omkring 1955/196o i brugen af metaforiske ytringer, vil blive nærmere belyst. Centrale spørgsmål vil her være: hvorfor viser den empiriske undersøgelse, at der bruges flere metaforiske ytringer i perioden efter 1955/6o end før? Hvorfor stiger antallet af de metaforiske ytringer, hvor tilordningen sker til det tinglige? og hvorfor sker der en fokusering på det menneskelige aspekt omkring 196o og 1975-198o?

4.1. Forandringer af lægens praksis og i sygdomsbegrebet.

Hvad lægen har opfattet som sygdomme har op gennem historien forandret sig. Sygdomme er ikke entydige størrelser men derimod abstrakte tilstande, som er vanskelige at få greb om. Det, der på et tidspunkt vil kunne siges at være en sygdom, vil ikke nødvendigvis være det på et andet. F.eks. opfattedes psykiske sygdomme tidligere ikke som "rigtige" sygdomme, hvorimod man i dag både fra lægers og lægfolks side opfatter og sprogliggør psykiske lidelser som sygdomme.

Den måde tilstanden "at være syg" opfattes på af lægen må ikke alene forstås på baggrund alene af den medicinske praksis (f. eks. p.b.a. af hvilke sygdomme der på et givet tidspunkt er fremherskende). Hvilke tilstande der dækkes af sygdomsbegrebet hænger tillige sammen med den almene sociale praksis. At sygdomme må ses på baggrund af begge disse aspekter er Juul Jensen (1973) inde på i afsnittet "Sygdom, sjæl og samfund":

> Ideen om et sluttet system af Speciel morborum, en opregning af et endeligt antal af naturgivne sygdomskonstanter, er absurd. Den medicinske diagnose-klassifikation af tilstande hos personer som værende sygelige sker inden for rammerne af et socialt etableret klassifikationsapparat (naturligvis primært udviklet inden for de medicinske institutioner). Dette klassifikationsapparat vil undergå forandringer under indvirkning af hele den medicinske praksis' udvikling og udviklingen af den almindelige sociale praksis. Og det materiale, der klassificeres (dvs. de menneskelige individer), vil forandre sig gennem udviklingen af den sociale praksis. Nye tilstande og relationer ved disse vil opstå. (s. 306-307).

På denne baggrund må vi forvente, at når lægens praksis forandres, vil også h_ns opfattelse (og klassificering/kategorisering) af sygdomme såvel som h_ns opfattelse af sit materiale (de menneskelige individer) forandre sig. Det,som her er interessant,er, hvorledes der fremstår en sammenhæng mellem forandringer i lægens opfattelse af sygdomme (og patienter) og h_ns sociale praksis. Lægens opfattelse må her ses udmøntet i dennes klassifikationsapparat og måde på systematisk vis at sprogliggøre sig metaforisk. Spørgsmålet er her, hvorvidt der sker nogle forandringer i lægens sociale praksis, som har en sammenhæng med den forandring, som undersøgelsen af metaforbrugen peger på. Her vil jeg fokusere på hvorledes nogle forandringer i lægens medicinske praksis vdr. sygdomme og forholdet til patienterne nødvendigvis må medføre en forandring i lægens opfattelse og sprogliggørelse af

disse forhold. I dette afsnit vil jeg specielt beskæftige mig med lægens medicinske praksis - den øvrige sociale praksis lægen indgår i (f.eks. i sin hverdag) har også en indflydelse på den måde h_n organiserer sin virkelighed på, herunder sprogliggørelsen af bl.a. sygdomme og medmennesker, men vil blive behandlet på et mere alment plan i de efterfølgende afsnit.

Vi kan for at forstå den nuværende opfattelse af sygdomme med Juul Jensen se på det traditionelle sygdomsbegreb. Den traditionelle opfattelse af sygdomme går ud på, at sygdomme er en slags entiteter. Baggrunden for denne opfattelse er:

> Et af medicinens betydeligste problemer var de voldsomme epidemier, som bestandig hærgede Europa: bl.a. kopper og pest, ligesom smittesygdomme som f.eks. plettyfus og syfilis udgjorde et bestandigt problem. Netop disse for den medicinske praksis i den konkrete situation altafgørende problemer gjorde entitetsopfattelsen: sygdomme som fænomener der trænger ind udefra, men som har en selvstændig eksistens, plausibel (Juul Jensen 1973 s. 297).

Sagen er dog den, at sygdomme rent faktisk (når vi betragter dem i dag) ikke er entiteter. I datidens Europa, der var hærget af infektionssygdomme, havde opfattelsen af sygdomme både en erkendelsesmæssig og forskningsmæssig funktion (jf. Juul Jensen s. 337). Man kan ud fra dette spørge sig selv hvorfor entitetsopfattelsen stadig eksisterer, når denne opfattelse ikke længere har en erkendelsesmæssig og forskningsmæssig funktion, når det kan konstateres, at infektionssygdomme ikke længere udgør det afgørende medicinske problem. Juul Jensens svar er, at opfattelsen af sygdomme som entiteter i dag stadig er til stede fordi den spiller en såkaldt negativ ideologisk rolle (s. 303). Sygdomme opfattes i dag på idealistisk og ideologisk vis som noget rent begrebsmæssigt (27) hvorved de (tingliggjort)må ses som entiteter (jf. s. 302).

> Hævder man, at sygdomme kan forstås som noget rent begrebsmæssigt, bliver spørgsmålet om deres materielle og sociale sammenhæng uden betydning (s. 302).

Opfattelsen af sygdomme som entiteter får en ideologisk funktion idet den legitimerer

> en medicinsk praksis, der indskrænker sig til at reparere på den legemlige maskine i stedet for at rette blikket mod sociale omstændigheder, der eventuelt er skyld i disse fejl (s. 366).

Den traditionelle sygdomsopfattelse, som er

> forankret i Descartes' opfattelse af mennesket som en maskine, en isoleret størrelse, hvis virksomhed kan

> forstås alene ud fra sine egne mekaniske lovmæssigheder (s. 351),

gør sig også gældende i den moderne sygdomsopfattelse, hvor sygdomme opfattes som funktionsfejl i den legemlige mekanisme (jf. s. 361), den såkaldte "apparatfejl model" (se også 4.3.5.). Den moderne opfattelse af sygdomme som entiteter adskiller sig dog fra den traditionelle. Der sker en forandring i sygdomsopfattelsen på baggrund af bl.a. forandringer i den medicinske praksis.

Den traditionelle sygdomsopfattelse angribes af den medicinske praksis' udvikling i fysiologisk og anatomisk retning. På baggrund af opdagelsen af immunologiserings-mekanismer sker der en nyorientering i sygdomsopfattelsen idet det ikke længere er muligt at lokalisere disse funktioner bestemte steder i legemet. Men, skriver Juul Jensen (s. 351):

> Selv om man således måtte opgive en atomistisk opfattelse af sygdomme, som var et naturligt levn fra entitetsopfattelsen, er der stadig elementer af den traditionelle opfattelse. Man har nok bevæget sig bort fra den idealisme, der var karakteristisk for den traditionelle opfattelse, men blot for at bevæge sig over i en mekanisk materialisme.

Det moderne sygdomsbegreb får en særlig karakter:

> Der er kun den afgørende forskel, at man tidligere betragtede det psykiske og sygdomme som entiteter af en særlig ikke-fysisk art. Man går nu over til at betragte dem som fysiologiske eller andre legemlige entiteter (s. 349, min streg.)

Vender vi her tilbage til undersøgelsens resultater (3.3.5. fig. 11), ser vi en markant stigning i specielt den kategori, hvor emner indordnes det tinglige (det konkret fysiske). Vil vi her begrunde en sammenhæng mellem lægers øgede brug af kat. 5 og nyorienteringen i, at sygdomme opfattes i retning af "fysiologiske eller andre legemlige entiteter", må der 1) vises, at det bl.a. er sygdomme, som er de emner der metaforisk sprogliggøres i den opregnede stigning i kat. 5 og 2) vises, at der sker en væsentlig forandring i den lægelige praksis.

Vdr. punkt et kan vi umiddelbart ud fra 3.4.2.1. vise, at det ofte er sygdomme, der omtales som legemlige entiteter, hvorfor stigningen i brugen af kat. 5 også må formodes at omfatte en stigning i indordning af sygdomme til det tinglige. Der er eksempler som:

> knoglebeskadigelsen har ramt mange
> afasi rammer sproget
> sygdommen rammer patienterne
> lette og svære sindslidelser,

Vdr. punkt 2, hvor der skal vises væsentlige forandringer i den lægelige praksis, mener jeg, at der kan peges på mindst tre ting som kan danne grundlag for forståelsen af, at sygdomme og andre ikke-fysiske størrelser efter 1955/6o i stadig større grad ses i lyset af tingskategorien: a) det videnskabelige grundlag hos lægen forskydes mod i stadig større grad at opfatte mentale størrelser som legemlige entiteter, b) ny samfundsmæssigt betingede sygdomme som f.eks. stress får større indflydelse i lægens praksis, hvorfor sygdomsbegrebet må omdefineres, c) det øvrige samfund forandrer sig i en retning, hvor det mekaniske entitets sygdomsbegreb i stadig højere grad er ønskværdigt p.b.a. dets ideologiske funktion (jf. at de sociale årsager skubbes i baggrunden), jf. samfundets stadig større sammenkitning.

Ad. a. Juul Jensen, der ser på baggrundene for den tingliggørelse, der sker af det mentale, fokuserer på nyere teorier (bl. a. behaviorismen og identitetsteorien), som han mener er væsentlige i det ny sygdomsbegreb (jf. s. 341). Specielt identitetsteorien, som afløser behaviorismens uformåen i spørgsmålet om sjæl og legeme (jf. s. 345), er her af interesse. Identitetsteorien, som Juul Jensen tidsmæssigt stedfæster til slutningen af 195o-erne (med Herbert Feigl: 'The Mental' and the 'Physical', 1958), går ud på, at mentale oplevelser er identiske med det der (fysiologisk) foregår inde i hovedet på os (jf. s. 345). Denne tendens til at sætte lighedstegn mellem det mentale og det fysiske, den mekaniske materialisme, som vi også så for sygdomsbegrebets vedkommende, synes altså eksplicit teoretisk at blive formuleret i slutningen af 195o'erne. Vi kan betragte legemliggørelsen af sygdomme i den mekanisk-materialistiske retning som et specielt tilfælde af det at det mentale tingliggøres. På denne baggrund kan vi ud fra undersøgelsens resultater konkludere, at stigningen i brugen af kat. 5 kan have baggrund i samme samfundsmæssige forandringer som virker konstituerende for såvel det moderne sygdomsbegreb som identitetsteorien.

Ad. b. Tidligere lagde de fremherskende sygdomme grundlaget for opfattelsen af hvad sygdomme var. Dette er også tilfældet i dag. Imidlertid er det i dag ikke længere infektionssygdomme, der er fremherskende, men i stigende grad også de psykisk betingede:

> Der er stadigvæk infektionssygdomme og kroniske sygdomme, men et stadigt større problem udgør bl.a. psyko-somatiske sygdomme: sygdomme, der karakteriseres som

overanstrengelse, stress, "nerver" (Juul Jensen s. 376).

Denne forandring i lægens praksis må nødvendigvis også have indflydelse på sygdomsbegrebet:

> For ikke så mange år siden var betegnelsen "det er bare nerver" ikke at betragte som nogen medicinsk diagnose. Tværtimod var det netop et udtryk for, at der ikke forelå nogen sygdom. Men efter at de selv samme nerver er kommet til at udgøre et stadigt større problem i den medicinske praksis, og efter at der er udviklet en lang række midler mod disse sygdomme, er "det er nerver" kommet til at fungere som en medicinsk diagnose. Herved markeres også en gradvis forandring af sygdomsbegrebet. (Juul Jensen s. 367, mine streger).

Forandringen af sygdomsbegrebet angår dog ikke alene lægen, men også sprogbrugen i det øvrige samfund: det psykiske (de psykiske sygdomme) indlemmes i det sygdomsbegreb, som er bestemt som fysisk. Timmerman (læge, der har medvirked ved redaktionen af Dansk Synonym-Ordbog) skriver således i 1959:

> Tankevækkende er, at ODS [Ordbog over det danske Sprog bd. 22, Kbh. 1944, min indføjelse] kun strejfer de psykiatriske sygdomme under omtalen af den billedlige, uegentlige betydning af syg. Dette svarer for så vidt meget godt til den populære opfattelse af sindssygdomme som knap nok "rigtige sygdomme", og det svarer også til sygdomsbegrebets (jeg veed godt, at det ikke er noget begreb) historie (s. 98).

Ud fra Timmermans iagttagelse kan vi konkludere, at der fra redigeringen af ordbogen i 1944 til det tidspunkt, 1959, hvor Timmerman skriver, må være sket en radikal forandring af såvel det psykiske som af det sygdomsbegrebet dækker. Det psykiske (mentale) bliver i højere grad end tidligere tingliggjort. Som metaforbrugsundersøgelsen viser sker forandringen specielt omkring 1955/ 196o og må ses på baggrund af den lægelige praksis' forandring. Herudover peger forandringen i opfattelsen af mentale størrelser på en problematisering af det mentale: det mentale får særlig opmærksomhed når det sprogliggøres (jf. undersøgelsens påvisning af forandringen i forholdet mellem kat. 1 og kat. 2 omkring 196o og 1975-198o). Man kan sige, at en ny hovedmetafor vdr. det mentale er brudt igennem i lægens sprogbrug - det psykiske er blevet en problematisk størrelse som i høj grad må forstås i lyset af det tinglige.

Ad. c. Ser vi på den øvrige samfundsmæssige udvikling kan vi iagttage en stadig større "organisk"sammensætning (et aspekt som jeg nøjere beskriver i 4.3.1.). Samfundet sammenkittes på en så-

dan måde, at en opfattelse af det psykiske (mentale) som noget begrebsligt afgrænset,bliver fremherskende. Psykiske størrelser kan herved opfattes som individuelle, atomiserede størrelser, som kan tilpasses det øvrige samfund. Denne opfattelse står i modsætning til opfattelsen af det psykiske som en socialt betinget størrelse, hvor man ville pege på, at det skulle være disse sociale forhold, der skulle forandres i forhold til de menneskelige behov. Det er ikke tilfældigt, at den psykiske afvigelse (f.eks. stress) kommer til at omfattes af det moderne sygdomsbegreb. Den moderne sygdomsopfattelse fjerner blikket fra de sociale omstændigheder som er årsag til sygdommen, herunder den psykiske. Lægen får den funktion at reparere det enkelte menneske, det enkelte tilfælde, og gør det i stadig højere grad alene af den grund at h_n vil reparere. Lægen reparerer ikke for den enkelte patients skyld men "for samfundts skyld" (herved legitimeres den føromtalte ideologiske funktion: blikket vendes bort fra de sociale årsager). Som Søndergaard skriver:

> Sygdomsforebyggelse og sygdomsbehandling er blevet vigtige samfundsfaktorer. Lægestanden har derved fået en aldrig tidligere set samfundsmæssig betydning, og den tidligere colloque singulier mellem patient og læge er blevet kompliceret af hensynet til samfund og stat...der er sket en dehumanisering, en depersonalisering, en anonymisering af lægekunsten på hospitalerne...Det er således ikke alene teknikken, der har gjort lægen til herre over patienten, men også de sociale forhold, specielt hospitalsvæsenet, bidrager til, at patientens personlighed træder i baggrunden, mens lægen eller lægekunsten dominerer (s. 49-5o, 1959, min streg, bemærk årstallet).

Lægen er sig sit forandrede forhold til patienten bevidst, men ligger under for samfundets krav (som han kan bruge til at legitimere sin opfattelse). Den lægelige praksis har her forandret læge/patient forholdet (som bl.a. også har smittet af på lægens sprogbrug jf. 3.4.2.1. "Patienter er ting"), en forandring, der ikke havde været mulig uden forandringen i sygdomsbegrebet, i opfattelsen af det psykiske som noget tingligt.

Samlet kan vi sige, at etableringen af det moderne sygdomsbegreb, indordningen af det psykiske (anormale) under dette sygdomsbegreb, har medført en problematisering af det psykiske. Selve problemet ses af, at psykiske størrelser i stadig større grad må sprogliggøres metaforisk. For lægen er problemet vdr. det psykiske, ud over den umiddelbare stigning af bl.a. brugen af kat. 5/

synlig. Som Juul Jensen skriver:

> En forståelse af de psykiske konflikter, der betinger de psykosomatiske lidelser, må derfor forudsætte en forståelse af de sociale sammenhænge, der betinger de psykiske konflikter. Den moderne medicin står ansigt til ansigt med en række problemer, anomalier, hvis opløsning synes at kræve afgørende teoretiske ny-orienteringer. Ikke mindst den stærke udvikling af de social-medicinske discipliner vidner om, at man langt ind i den medicinske videnskabs rækker har erkendt dette (s. 4oo-4o1).

Lægen må nødvendigvis opfatte sit sygdomsbegreb som uholdbart. Det bliver mere og mere øjensynligt, at de psykiske sygdomme (bl. a.) må tage hensyn til de ydre sociale omstændigheder - herved kommer lægen umiddelbart i konflikt med sin "samfundsmæssige funktion": den moderne sygdomsopfattelse kan ikke opretholdes. Det psykiske bliver et stadigt større problem på baggrund af lægens praksis og h_ns samfundsmæssige funktion. Undersøgelsens resultater peger som sagt på en sådan problematisering.

I undersøgelsen af sprogbrugen hos lægerne ser vi et skift, som må ses på baggrund af radikale forandringer i lægens praksis- undersøgelsens resultater peger måske endog på et brud med den nuværende sygdomsopfattelse, mod en "afgørende teoretisk ny-orientering" af hvad sygdomme er. Vi kan konstatere , at der omkring 1955/6o sker et radikalt brud i brugen af bl.a. kat. 5-metaforer. Dette brud kan bl.a. ses på baggrund af indlemmelsen af psykiske sygdomme under sygdomsbegrebet, et brud, som skarpt karakteriseres af Cantor (1982 s. 76):

> Ens valg af hoved-metaforer determinerer, hvad vi opfatter som bogstaveligt hhv. billedligt [metaforisk]. F.eks. vælger den moderne videnskab at forklare alle ting i mekanisme-termer. Herefter bliver den menneskelige krop for den moderne videnskab en maskine i bogstavelig forstand, og vi kan kun tale billedligt om dets "intensioner" og "hensigter", for hvilke dets organer er "designet".

Forandringerne i de metaforiske hovedformer som undersøgelsen hos lægerne peger på, peger dog ikke kun på selve den lægelige praksis, som den almindelige opfattelse af f.eks. "nerver" som sygdomme antydede. Omvendt sker forandringerne i lægens metaforiske sprogbrug ikke alene på baggrund af forandringer i den lægelige praksis. I det følgende vil jeg se på hvorledes forandringer i lægens - og andre menneskers - øvrige samfundsmæssige praksis hænger sammen med forandringerne i sprogbrugen.

4.2. Brugen af metaforer og tingliggørelsen.

Omkring 1960 ser vi, at brugen af den metaforkategori, hvor der sker en tilordning til den tinglige hovedkategori, stiger og kommer op på et signifikant højere niveau end i perioden 1940-1955. Denne radikale stigning i brugen kan sættes i forbindelse med den generelle tingliggørelse i vort samfund. De konklusioner vi måtte kunne drage mellem brugen af metaforer og tingliggørelsen, kan dog kun blive ret abstrakte set på baggrund af tingliggørelsesbegrebets abstrakte karakter.

Ved tingliggørelse kan vi forstå det forhold, at sociale relationer mellem mennesker forekommer som tinglige. Denne tingliggørelsesproces, det at man ser sociale menneskelige forhold som tinglige, har rod i den måde, det vareproducerende samfund fungerer på. Vareproduktionen sker først og fremmest med henblik på salg: produktionen af varen har rod i varens abstrakte bytteværdi og ikke på varens konkrete brugsværdi. Når varene udbydes til salg, synes deres værdi at ligge i selve varens natur, det at de er objekter. Varens værdi er dog ikke en del af dens natur (jf. Marx 1970 s. 185); værdien har baggrund i de sociale relationer, menneskene står i til hinanden, det arbejde som er udført i produktionen af varen. Marx skriver om tingliggørelsen:

> Det hemmelighedsfulde ved vareformen består altså simpelthen i, at den for menneskene genspejler deres eget arbejdes samfundsmæssige karakter som tingligt særpræg ved produkterne selv, som sociale naturegenskaber ved disse ting, og følgelig genspejler den også producenternes sociale relation til totalarbejdet som en social relation mellem genstande, og ikke som en social relation mellem dem selv. Ved denne quid pro qou (forbytning) bliver arbejdsprodukterne varer eller samfundsmæssige ting, hvis egenskaber kan iagttages og ikke iagttages med sanserne (1970 s. 171).

Lukacs skriver om tingliggørelsen:

> ...mennesket bliver stillet over for sin egen virksomhed, sit eget arbejde som noget objektivt, noget der er uafhængigt af mennesket og behersker det igennem egne love, der er fremmed for mennesket (1981 s. 175).

Herved bliver det de døde ting, objekterne, der bliver de aktive. Den menneskelige arbejdskraft derimod, som er til køb og salg, forekommer som en manipulerbar ting.

Er en sådan tinglig måde at tænke og opfatte hhv. varer og mennesker på dominerende og generel i det moderne og højt in-

dustrialiserede samfund, kunne det antages, at denne tingliggørelse havde en forbindelse med brugen af kategori 5. En sådan antagelse giver dog ingen forklaring på, hvorfor den øgede brug af kategori 5, tendensen til i højere grad at se noget i lyset af det tinglige, netop skulle finde sted omkring 196o. Det er rigtigt, når Goldmann gør opmærksom på, at den tinglige opfattelse af varene kan afsætte sig i den (metaforiske) sprogbrug:

> Man siger "pengene arbejder", "kapitalen producerer", "jordens afkastning" osv...(Goldmann 1959 s. 96).

Disse iagttagelser forklarer dog ikke, at lægerne, som ikke direkte indgår i produktionen af varene og derfor heller ikke på samme måde som arbejderne må udbyde og sælge deres arbejdskraft, netop skulle bruge kategori 5-metaforer.

Med tingliggørelsen - opfattet sådan, at den dækker den opfattelse, at mennesker ses som ting og ting som mennesker - kan vi ikke præcist pege på, hvorfor der bl.a. sker en stigning i brugen af metaforer. Når lægerne sprogliggør sig sådan, at de implicerer, at patienter er ting, kunne dette formodes at hænge sammen med tingliggørelsen. Når lægestanden er usamtidig for så vidt, at lægens arbejdsmetode er håndværkerens (jf. Fromm 1968 s. 138-139), er det dog vanskeligt ud fra tingliggørelsen, opfattet på ovenstående måde, at forklare hvorfor lægerne på noget tidspunkt skulle blive påvirket af denne tingliggørelse. I tingliggørelsesteorien siges der, at der sker det, at bl.a. mennesker ses som ting. Kategori 5-metaforen, som er steget, dækker nok det forhold, at bl.a. også mennesker ses i lyset af det tinglige, og kategori 1-metaforen (hvor noget tilordnes det menneskelige) kan også dække det forhold, at ting ses i lyset af det menneskelige. Muligheden er til stede for, at sprogbrugen er blevet mere tinglig; men når der tales om de to metaforiske kategorier, siges der ikke præcist noget om, om det enten er mennesker eller ting som tilordnes hhv. det tinglige og det menneskelige. Undersøgelsens resultater peger derfor ikke nødvendigvis på en sådan tingliggørelse.

Tingliggørelsen udspringer som sagt af det vareproducerende samfunds egenart. Tingliggørelsen må dog også ses på baggrund af den teknisk-videnskabelige udvikling. Frankfurterskolen har beskæftiget sig med hvorledes den naturvidenskabe-

lige tænkemåde sammen med den målrationelle handle- og tænkemåde trænger ind på alle livsområder:

> Rationaliseringen betyder først og fremmest udvidelsen af de samfundsmæssige områder som er underkastet målestokke for rationel afgørelse. Til dette svarer industrialiseringen af det samfundsmæssige arbejde, med den følge at den instrumentelle handlings målestokke også trænger ind på andre livsområder (urbanisering af levemåden, teknificering af samkvem og kommunikation)...Den fremadskridende "rationalisering" af samfundet hænger sammen med institutionaliseringen af det videnskabelige og tekniske fremskridt (Habermas 1969 s. 18).

Ser vi tingliggørelsen i denne forståelsesramme, ser vi, at tingliggørelsen i takt med den teknisk-videnskabelige udvikling får mulighed for at manifestere sig i samtlige de menneskelige livsområder. Instanser af den menneskelige hovedkategori - samt instanser af andre af hovedkategorierne - vil i højere grad kunne ses og opleves som ting. Tingliggørelsen får mulighed for at sætte sig alment igennem i den måde, vi ser og oplever virkeligheden. Således skriver Fromm:

> Men i virkeligheden er den materielle produktion blevet et mål i sig selv, og vi véd i virkeligheden ikke, hvad vi skal stille op med den. Tag blot et enkelt eksempel: ønsket om at spare tid. Når vi har sparet tiden, er vi i forlegenhed, fordi vi ikke véd, hvad vi skal stille op med den, hvorfor vi finder på måder og midler til at slå den ihjel; derefter begynder vi igen at spare den. Mennesket i vor kultur oplever ikke sig selv som et aktivt subjekt, ikke som centrum for sin verden, ikke som skaber af sine egne handlinger, men som en magtesløs ting.(1968 s. 134).

Vi ser her, at det må være muligt at se nogle af de forandringer, som undersøgelsens resultater peger på, som en tingliggørelse - en tingliggørelse, som generelt sætter sig igennem på grund af forandringer i den teknisk videnskabelige udvikling. Lægernes brug af bestemte metaforer kommer til på konkret måde at afspejle en bestemt måde at opleve, forstå og organisere virkeligheden på. Det ser ud til, at den rationalisering og instrumentelle handlemåde, som Habermas taler om - den målrettede tænke- og handleform - også gør sin indflydelse gældende i lægestandens måde at tænke og dermed også at arbejde og forske på. Ser vi tingliggørelsesprocessen på denne måde, vil den gøre sig gældende også uden for de rent vareproducerende sektorer i samfundet - tingliggørelsen bliver en måde at se verden på, som sætter sig igennem i stadig flere

samfundsmæssige områder.

Bateson peger ligeledes på, hvordan den målrationelle tænke- og handlemåde konkret sætter sig igennem, hvordan tekniske regler (i modsætning til f.eks. moralske og etiske vurderinger) i højere grad sætter sig igennem i det moderne samfund:

> Bevidstheden...er organiseret efter formål. Den er et apparat, der skal sætte Dem i stand til ad en hurtig genvej at opnå hvad De ønsker; ikke til at handle med et maksimum af visdom for at leve, men til at følge den korteste logiske eller kausale vej til at opnå det næste man ønsker; det kan være en middag; det kan være en Beethovensonate; det kan være sex (1969 s. 37 - min understregning).

Som et mønstereksempel på denne følgen den korteste, logiske og kausale vej, fremhæver han den lægelige forskning og tænkning:

> Det der sker er, at lægerne synes det ville være rart at komme af med polio, eller tyfus eller kræft. Så de helliger researchkapital og -energi til at rette søgelyset mod disse "problemer" eller formål. På et tidspunkt "løser" Dr. Salk og andre polioens problem...På dette tidspunkt holder de op med at bruge store penge og energi på løsningen af polio-problemet og går videre til kræft-problemet, eller hvad det nu kan være. Derfor ender medicinen som en total videnskab, hvis struktur i det væsentligste er som en pose tricks... Kroppens interne gensidige afhængighed er minimalt forstået. Det der er sket er, at hensigter har afgjort, hvad der er blevet undersøgt af eller bevidst for lægevidenskaben (1969 s. 36).

Den lægelige tænkning er præget af rationel målretning mod delmål og ikke præget af en sammenhængende forståelse af mennesket i sin helhed. Med denne fokusering på delmålet mistes blikket for sammenhænge; det er sådan et sammenhængssyn, Bateson efterlyser og som, han mener, må være grundlag for al forståelse.

Ud fra, at lægerne også synes at være underlagt denne målrationelle tænke- og handlemåde, det at de fokuserer på sygdomstilfælde, på fejl ved apparatet, og ikke på mennesket som et komplekst væsen, som de er i stand til som helhed at sætte sig i forhold til, kan vi altså formode, at lægernes måde at sprogliggøre sig metaforisk på, den måde de ser verden på, hænger sammen med forandringer i den teknisk videnskabelige udvikling.

4.2.1. Tingliggørelse og ansvarsbegrebets udvikling (28).

Da der foreligger en empirisk undersøgelse af sprogbrugsforandring, hvis undersøgelsesmateriale faktisk er det samme som her nemlig også "Ugeskrift for læger", og hvis metode og resultater ligger på linie med denne undersøgelse, finder jeg det her relevant og interessant kort at redegøre for denne undersøgelse.

I undersøgelsen "Om forekomsten af tingligt ansvar"(Olsen og Grevy 1982) undersøges hvorvidt der sker forandringer med hensyn til de ansvarliggjorte størrelser: personer, systemer og ting (her vil jeg dog kun beskæftige mig med person- og tings-aspekterne). Undersøgelsesmaterialet er som sagt i denne undersøgelse også tidsskriftet "Ugeskrift for læger"; de enkelte tidsskrifter er dog udvalgt fra nogle andre årgange end i denne metafor-undersøgelse; selve tekstafgrænsningen(kriterierne for hvad der i de enkelte tidsskrifter er medtaget og hvad der er udelagt) afviger en smule fra afgrænsningen her. Disse afvigelser i undersøgelsesmaterialet er dog mindre væsentlige for de sammenligninger, jeg her vil foretage.

I undersøgelsen, hvor forandringer i brugen af ansvarsbegrebet er undersøgt, er formuleringer af typen "X er ansvarlig for ulykken" blevet kategoriseret efter den ansvarliggjorte størrelses karakter. I bogstavelig sprogbrug opfattes X i ovenstående formulering som værende en menneskelig størrelse. Undersøgelsens resultater peger imidlertid på, at X rent faktisk optræder som andet end en menneskelig størrelse - en tendens som i undersøgelsen findes stigende op gennem tiden. Når X i formuleringen optræder som andet end en menneskelig størrelse, bliver det dette ikke-menneskelige, som gøres ansvarlig for noget. Dette ikke-menneskelige kan være noget tingligt. Ting kan således blive tillagt ansvar, som det ses i eksemplerne:

> naturen har sin del af ansvaret
> virus og bakterier...kunne være ansvarlige for epidemien
> (fra undersøgelsen s. 85).

I den nævnte undersøgelse er der, når der er fundet ytringer, hvori den ansvarliggjorte størrelse har været en eller flere personer, kategoriseret under "personansvar". Når den ansvarliggjorte størrelse har været noget tingligt, er ytrin-

gen blevet kategoriseret under "tingligt ansvar".

Det fremgår af fig. 18 hvor mange ytringer der er fundet med ansvarliggjorte størrelser for hver undersøgt årgang af tidsskriftet (under "sum"). Ligeledes fremgår det, i hvor mange ytringer der er fundet de ansvarliggjorte størrelser personer og ting (dette ses under hhv. "personansvar" og "tingligt ansvar").

For at kunne give et bedre overblik over denne undersøgelses forhold til metafor-undersøgelsen, vil jeg opstille nogle typiske formuleringer for ytringerne med de ansvarliggjorte størrelser. Tingligt ansvar optræder i ytringer af typen:

X er ansvarlig (hvor X er en eller flere instanser af hovedkategorien der omfatter ting)

og personansvar optræder i ytringer af typen:

X er ansvarlig (hvor X er en eller flere instanser af hovedkategorien "menneskelig").

I fig. 18 ses udviklingen og forandringerne i brugen af personansvaret og det tinglige ansvar.

Årgang/Kategori	Person-ansvar	Tingligt ansvar	SUM	Metaforiske ytringer
1839	4	o	8	4
1859	9	o	9	o
1879	4	o	4	o
1899	12	o	13	1
1919	8	o	8	o
1939	7	2	10	3
1959	15	4	27	12
1964	22	3	38	16
1969	19	2	26	7
1974	15	o	19	4
1979	64	6	83	19

Fig.18. Nogle af resultaterne fra "Om forekomsten af tingligt ansvar", opdelt efter kategori og årgang. Tallene angiver fundet af de forskellige ansvars-tillægninger, fundet på tekstmateriale af samme omfang, således at tallene indbyrdes kan sammenlignes. Jeg har tilladt mig at udregne: antal "SUM" minus antal "personansvar", som er opstillet yderst til højre under "metaforiske ytringer".

Selv om ansvarsundersøgelsen i første række er koncentreret om den kategori af ansvarliggjorte størrelser, der kan betegnes som ting (undersøgelsen s. 95), må der her fokuseres på

hvad undersøgelsen siger med hensyn til metaforiske ytringer. Forudsætter vi nemlig at X i formuleringen "X er ansvarlig" i bogstavelig forstand kun kan være en menneskelig størrelse, bliver ytringer, der udtrykker eller implicer at

X er ansvarlig (hvor X i bogstavelig forstand, hvor X ikke i forvejen, kan være ansvarlig)

en metafor.

Ytringer, hvor det enten siges eller impliceres at

X er ansvarlig (hvor X er en instans af det tinglige)

for eksempel:

...en supernova har haft direkte ansvar for...
...defekt konstruktion var ansvarlig for sammenbruddet (undersøgelsen s. 85-86)

må altså, når det forudsættes, at X i bogstavelig brug kun kan være en menneskelig størrelse, være metaforiske ytringer. Vi kan altså finde alle de metaforiske ytringer i ansvarsundersøgelsen ved at trække antallet af samtlige ytringer, som implicerer "X er ansvarlig (X er et menneske)" fra det samlede antal fundne ytringer, der blot implicerer "X er ansvarlig". Dette er gjort i fig. 18.

Med en vis rimelighed kan vi altså tillade os at opfatte alle andre sproglige ytringer af typen "X er ansvarlig", hvor X er andet end mennesker, for metaforiske ytringer. Selv om den tinglige brug af ansvarsbegrebet rent faktisk bruges (og angives som eksempel i "Dansk synonym-Ordbog", v. Albeck m.fl), kan vi lægge os fast på, at kun mennesker i bogstavelig forstand kan være ansvarlige. Således bliver ytringerne:

...supernova har ...ansvar...
konstruktion var ansvarlig...

til følgende metaforiske typer (jf. 3.3.5. fig. 6):

Supernovaen er menneskelig
Konstruktionen er menneskelig

og disse metaforiske typer kan indordnes den metaforiske kategori

X indordnes det menneskelige (kat.1).

Fordi begreberne supernova og konstruktion ikke i forvejen er tilordnet den menneskelige hovedkategori, er de to ytringer altså metaforer af typen kat. 1: X(supernova/konstruktion) indordnes det menneskelige.

I opstillingen, fig. 18, ser vi at der er en tendens til, at

antallet af de metaforiske ansvars-ytringer begynder at stige i perioden mellem 1939 og 1959. Ligeledes for personansvarets vedkommende. Tallene viser sig at ligge på et højere niveau i perioden efter 1959. Der ses altså her en større tendens til at fokusere på det personlige ansvar efter 1959, hvilket må skyldes øvrige samfundsmæssige forandringer i perioden 1939-1959. Der ses en stigende tendens til at fokusere på det rent menneskelige aspekt af ansvarsbegrebet efter 1959. Denne stigende tendens må ses på baggrund af den stigende brug af ikke-menneskelige størrelser som ansvarsbærere (som synes at ligge forud for tendensen til at fokusere på det rent menneskelige).

Når vi i undersøgelsen af metaforer her finder en forandret udvikling for kat.5 fra omkring 196o og en markant større brug af metaforiske ytringer fra omkring 1955/6o, ser det rimeligt ud i forhold til den her refererede undersøgelses påvisning af forandringer i sprogbrugen i perioden 1939. At ansvarsbegrebsundersøgelsen antyder et skift inden for den større periode 1939-1959 udelukker nemlig ikke, at de egentlige forandringer sker omkring 1955/6o - eller måske nærmere 1955/59. En lignende sammenhæng synes for fokuseringen på det rent menneskelige: i ansvarsundersøgelsen peges der på en forandring fra 1974-1979. I undersøgelsen her peges der på en fokusering på det menneskelige i 196o og 1975 & 198o(se evt. fig. 17). Fokuseringen på det rent menneskelige i metafor-undersøgelsen i 196o synes ikke at finde sted i ansvars-undersøgelsen i 1959 (men dette skyldes måske, at denne fokusering faktisk først finder sted omkring 196o og ikke i 1959) - her kan der altså ikke umiddelbart drages paralleller. Med hensyn til fokuseringen på det menneskelige synes der at være en overensstemmelse mellem de to undersøgelser: i ansvarsundersøgelsen findes fokuseringen i 1979 (der er 64 personansvar, se.fig. 18) men ikke i 1974. I metaforundersøgelsen findes fokuseringen både i 1975 og 198o - undersøgelserne synes i fællesskab af pege på, at opmærksomheden mod det rent menneskelige finder sted fra 1975 og frem (og altså ikke fra 1974 og frem).

Ud fra disse rimelig gode overensstemmelser mellem de to undersøgelser, som er foretaget uafhængigt af hinanden, må det,

bl.a. fordi undersøgelsesmaterialet i begge tilfælde har været "Ugeskrift for læger" holdes for plausibelt, at der må kunne findes nogle forandringer i det øvrige samfund, som på en måde har noget til fælles for begge undersøgelser - hvorledes skulle begge undersøgelser ellers kunne pege bl.a. på både den stigende tendens til brugen af metaforiske ytringer og den stigende fokusering på det rent menneskelige? De væsentligste af de forandringer, der er tale om, forløber utvivlsomt i løbet af 1950-erne. Undersøgelserne antyder disse forandringers radikalitet, hvorfor øvrige forandringer i samfundet i bl.a. 1950-erne må fremdrages, for at det skal blive muligt at se sprogbrugsforandringerne i et større perspektiv.

Endvidere bliver en konklusion på sammenhængen mellem de to undersøgelser: Ansvarsundersøgelsen peger mere præcist på forandringer i den tinglige ansvarstillægning end metaforundersøgelsen gør. Formuleringer af typen "X er ansvarlig", hvor X er en ting, er jo netop udtryk for en tingliggjort forståelse af sociale relationer, den opfattelse hvor sociale relationer ses som ting. Den sociale relation, ansvaret ses som en tings-afhængig størrelse, hvorfor ting kan tillægges ansvar. Ansvarsundersøgelsens resultater peger på, at brugen af denne metafor (denne tingliggørelse) stiger brat i løbet af dette århundrede. Når vi i øvrigt ser på de sammenfald der er mellem de to undersøgelsers resultater, kan det formodes, at der også i metaforundersøgelsens kat.5 og kat.1 indgår mere tingligt prægede metaforiske tilordninger (altså hhv. de hvor menneskelige størrelser tilordnes det tinglige og de, hvor tinglige størrelser tilordnes det menneskelige.). Det er sandsynligt, at tingliggørelsen i sprogbrugernes bevidsthed har afsat sig i disses sprogbrug. Disse bestemmelser med hensyn til sprogbrugen og tingliggørelsen må dog her konstateres at være meget overordnede og abstrakte, hvorfor jeg senere mere konkret vil søge at forklare sammenhænge mellem sprogbrugsforandringerne i metaforundersøgelsen og de øvrige samfundsmæssige forhold - de forandringer, jeg vil pege på, vil angå forhold, hvor forandringerne i netop brugen af metaforiske ytringer mere konkret end her vil kunne belyse tendenser i den måde, vores konceptionalisering af virkeligheden, vores virkelighed, forandrer sig.

4.2.2. Samfundsmæssige kriterier for metaforer og tinglighed.

Om en ytring er en metafor eller ikke må afgøres ud fra den kontekst, dvs. den sprogbrugssituation eller sprogbrugssammenhæng, den indgår i. Kontekst skal forstås i bredest mulige betydning; dette så vi bl.a. i 2.2.4. (s. 96), hvor det blev fastslået, at det ikke er tilstrækkeligt (i eksempelgivning), at bestemme konteksten til den umiddelbart omgivende tekst (f. eks. de 4 ytringer som Ortony så som konteksten for "uden hensyn til faren marcherede tropperne videre"). Problemet med at bestemme konteksten som den umiddelbart omgivende tekst er som vist, at det ikke er en selvfølgelighed hvilken større kontekst denne tekst (f.eks. de 4 ytringer i Ortonys eksempel) indgår i. Om en ytring er en metafor eller ikke afgøres på baggrund af den kontekst, den indgår i. Konteksten må forstås i så bred forstand som muligt - i sidste instans beror afgørelsen på, hvilket samfund (og dermed også på hvilket tidspunkt i dette samfund) ytringen indgår i og på hvilke personer i dette samfund, der har ytret sig. Er det f.eks. poeters, børns, reklamefolks, journalisters eller lægers sprogbrug, der er tale om? - sådanne spørgsmål må afklares således, at det er muligt på entydig måde at tale om metaforer (konteksten må endvidere på rimelig måde afgrænses inden for den større kontekst, samfundet, for at der kan påvises forandringer i den pågældende sprogbrug).

Taler vi om ytringen "Richard er en ræv", må vi have at vide, hvilken kontekst den er placeret i for at kunne afgøre, hvorvidt den er en metafor. I vores samfund (i dag) anser vi normalt ikke mennesker for at kunne være ræve (eller andre dyr). Vi organiserer vores brug af begreber efter visse hovedkategorier således, at vi, når vi bruger et bestemt begreb (f.eks."Richard"), samtidig bruger (og dermed tilordner det) en kategori (f.eks. "mennesker"). Brydes disse kategoriske tilordninger (og i almindelighed sker dette i stor grad og på typiske måder) kan vi tale om metaforer. Forestiller vi os derimod et andet samfund, et tros-samfund, hvor man mener, at mennesker efter deres død inkarneres som dyr, er ytringen "Richard er en ræv" brugt i en kontekst, hvor der tænkes på denne inkarnation, en bogstavelig ytring (omvendt: ytringen "han er en inkarneret

ungkarl" kan sandsynligvis karakteriseres som en metafor, hvis den ytres i vort samfund). I det omtalte trossamfund indordner man ikke begreberne (f.eks. "Richard" og "ræv") på samme måde som i vort samfund; der er tale om andre kriterier for, hvad der må betegnes som metaforer. Skulle visse personer i vores samfund ytre sig om at "Richard er en ræv" og samtidig mene, at Richard er inkarneret som en ræv, kan vi ikke kategorisere ytringen som en kat.2. Har vi på rimelig måde afgrænset en kontekst, har vi at gøre med en forholdsvis rimelig homogen gruppe sprogbrugere, hvor sådanne særlige synspunkter må karakteriseres som usandsynlige - skulle særlige synspunkter forekomme (f. eks. en tro på inkarnation), skulle særlige tilordninger af begreber til hovedkategorier finde sted (f.eks. når "Richard" tilordnes dyrekategorien) og denne tilordning samtidig sker bogstaveligt, må vi formode, at dette tydeligt fremgår af konteksten (her forstået som den umiddelbare kontekst -"Richard er en ræv" er f.eks. placeret i en artikel med overskriften: "Om inkarnationer"). Når vi i undersøgelsen har iagttaget metaforer ud fra nogle forudsætninger om, at der skulle være tale om tilordninger af begreber til bestemte hovedkategorier,har dette alene kunnet lade sig gøre, fordi konteksten har været afgrænset. Vurderinger om at noget er metaforisk eller ikke i andre kontekster, andre samfund, må derfor tage udgangspunkt i en vurdering af hvordan begreberne her tilordnes hovedkategorier (kriterierne fra undersøgelsen gælder ikke nødvendigvis andre kontekster).

Foucault illustrerer/med et citat fra en vis kinesisk encyklopædi, hvorledes en ganske anden orden, en ganske anden tankegang, kommer til udtryk i andre samfund:

> De forskellige dyr lader sig inddele i: a) dem der tilhører Kejseren b) dem der dufter godt c) dem der er tamme d) pattegrise e) sirener f) fabeldyr g) vildhunde h) dem der indbefattes i nærværende klassifikation i) dem der opfører sig som gale k) dem der er tegnet med en meget fin kamelhårspensel l) osv. m) dem der lige har slået en krukke i stykker n) dem der på lang afstand ligner fluer (citeret efter Krause-Jensen 1978 s. 45).

Idag vil vi ud fra den biologiske forsknings erkendelser opdele dyrene på en ganske anden måde, f.eks. i pattedyr, fugle, fisk, insekter osv; disse ville vi igen kunne underopdele efter en

række indre, udviklingsmæssige træk for dyrene. I det kinesiske samfund (på det tidspunkt encyklopædien er skrevet) må vi, på grund af den fremmedartethed vi ser i opdelingen, formode, at man generelt konceptualiserede virkeligheden - og dermed så virkeligheden - på en ganske anden måde end vi gør i dag. Opdelingen ser for os ganske usystematisk og tilfældig ud; det må dog antages, at for menneskene, der brugte denne opdeling, har der været en udmærket systematik og orden - opdelingen har på et andet tidspunkt været med til at organisere virkeligheden på en meningsfuld måde. De hovedkategorier disse mennesker har tilordnet øvrige begreber, må derfor også have været ganske andre end de, vi i dag tilordner vore begreber.

Hvad der i det omtalte kinesiske samfund må have været metaforer, er det vanskeligt for os at gisne om. For at afgøre det, måtte vi udrede den måde, begreberne i bogstavelig forstand blev brugt og fastlagt (som f.eks. denne opdeling af dyrene er udtryk for), hvilke hovedkategorier eller overordnede kategorier begreber tilordnedes. Vi ser på grund af den store forskellighed at de formelle kriterier, for hvad der her er blevet betragtet som metaforer og ikke-metaforer, ikke ville holde. I kraft af den store tidsmæssige afstand, som dette kinesiske samfund er borte fra os, er det åbenbart, at den måde verden dengang sås på, var en ganske anden end den i dag. Siden dengang har den måde virkeligheden blev begrebsliggjort på - dvs. virkeligheden - forandret sig væsentligt.

Inden for en mindre tidsmæssig afgrænset periode er det dog yderst rimeligt, ud fra de samme kriterier (og på baggrund af et afgrænset tekstmateriale) at vurdere om ytringer er metaforer eller ikke. Undersøgelsens resultater vil da afspejle mindre (men ikke uvæsentlige) forandringer i tilordninger til hovedkategorierne. Om en ytring er en metafor, kan dog ikke alene afgøres ud fra nogle formelle kriterier - nøjagtig den samme ytring kan i en kontekst, i et samfund, være en metafor, i en anden ikke. Det må derfor fastholdes, at en ytring ikke i sig selv er en metafor, en ytring er derfor heller ikke i sig selv udtryk for en tinglig måde at tænke på.

Taler vi f.eks. om ytringen "Denne gruppe patienter kan udrenses..." (jf. 3.4.2.1. "patienter er ting"), må vi derfor

for at kunne afgøre hvorvidt der er tale om en metafor, bl.a. have den placeret samfundsmæssigt. Konteksten er dog afgrænset på forhånd (ytringen er fundet i U.f.l, hvor tekstmaterialet er afgrænset efter nærmere kriterier), hvorfor vi kan afgøre, at ytringen er en metafor. Det samme forhold angående konteksten er grunden til, at vi må tage ytringen som udtryk for en tingliggjort tankegang: kun fordi vi i forvejen har en skarp afgrænset linie mellem det menneskelige og det tinglige, må ytringen karakteriseres både som en metafor og som udtryk for en tingliggjort tankegang.

Havde vi ikke på forhånd trukket en skarp linie mellem det tinglige og det menneskelige, kunne vi ikke have karakteriseret f.eks. "Denne gruppe patienter kan udrenses..." for en metafor. Ytringen er en metafor (patienter tilordnes det tinglige) og kan betegnes som udtryk for en tinglig tankegang på baggrund af, at vi har adskildt de to hovedkategorier og ud fra, at vi kan iagttage, at sprogbrugerne også tilordner ting det menneskelige (jf. 3.4.2.1.), f.eks: "organismens svar er... " og "et svar til sygehusene er...". Det, at f.eks. ting bliver set i besiddelse af menneskelige egenskaber kunne måske tages som udtryk for en antropomorf tankegang, som jo er den, at bl. a. ting, planter eller andre objekter eller fænomener i naturen (f.eks. lyn og torden) tillægges menneskelige egenskaber. At ting tillægges menneskelige egenskaber i nogle ytringer i tekstmaterialet er dog ikke en sådan antropomorf tankegang: tilordningen til det menneskelige skyldes ikke, at sprogbrugerne faktisk, i bogstavelig forstand som i den antropomorfe tankegang, tror at døde ting har menneskelige egenskaber. I den metaforiske sprogbrug ses noget derimod på en typisk måde i lyset af det menneskelige (i kat.1). Patienterne forekommer tinglige fordi de er sygdomstilfælde - det er sygdommen, sprogbrugerne fokuserer på i deres målrettethed - ikke patienten som helhed. På denne baggrund - det at det menneskelige ses som noget passivt, manipulerbart - opstår muligheden for at ting også i højere grad ses i lyset af det menneskelige: det menneskelige betragtes i højere og højere grad som noget tinglig.

At vi ud fra undersøgelsen kan sige, at der må være tale

om en tingliggørelse af sprogbrugernes bevidsthed og f.eks. ikke en antropomorf tankegang, skyldes altså at vi må formode og vurdere, at sprogbrugerne ikke i bogstavelig forstand mener, at det de tilordner det tinglige, faktisk er ting etc. (sprogbrugen ses altså i sin samfundsmæssige kontekst). At der er tale om metaforer såvel som denne brug af metaforer i visse tilfælde må siges, at afspejle en tingliggjort tænkekemåde hos sprogbrugerne, er altså i sidste instans kontekstbestemt, afhængig af den samfundsmæssige sammenhæng sprogbrugerne indgår i.

4.2.3. En vurdering af Asch's undersøgelse og af metaforens ontologiske status.

Asch (1955 og 1958) mener, at visse termer i sproget har dobbeltfunktioner. F.eks. kan man bruge termerne blød, hård, farveløs, rød, sort og tør om både personer og ting - eller som Asch udtrykker det: termerne kan både referere til noget fysisk og til noget psykisk (jf. 1955 s. 29). Asch skriver:

> Der er næppe en term i engelsk, som når den kan bruges i beskrivelsen af nogle fysiske aspekter ved ting eller hændelser, ikke også kan bruges i beskrivelsen af nogle psykologiske aspekter ved personer (1955 s. 29).

Asch gør ikke meget ud af at definere sit metaforbegreb (det fremgår hovedsageligt af de to artiklers overskrifter, at det her drejer sig om en undersøgelse af netop metaforer: "Om brugen af metaforer i beskrivelsen af personer" (1955) og "Metaforen: en psykologisk undersøgelse" (1958)). Vi må altså slutte (idet det ikke tydeligt fremgår af artiklerne), at når disse dobbelt-funktion-termer bruges om personer eller om psykologiske aspekter ved mennesker, så er der iflg. Asch tale om metaforer. "Hårde piger", "bløde mænd" og "farveløse personer" er altså metaforer.

En hel række udtryk har altså dobbeltfunktioner, der nævnes:

> warm, cold, hot; right, left; dull, bright, pale, shining; straight, twisted, crooked; sweet, bitter; colorful, colorless, white, black (og nogle andre farvetermer); rough, smooth, slippery; dry, wet; clear, cloudy; deep, shallow; high, low; broad, narrow; rounded, sharp; hard, soft (1955 s. 31).

(Den fuldstændig samme række finder vi 1958 s. 88 - her er udtrykket "narrow" dog udeladt). Asch anslår, at grunden til at disse termer med dobbeltfunktion bruges er,

> at der i sproget ikke er etableret et særskilt vokabular, der udelukkende angår psykologiske fænomener. Vi sidder uden tvivl inde med mange termer, som er blevet specialiserede i en psykologisk retning (f.eks. håb, jalousi, vrede). Alligevel afslører deres etymologi, at de engang klart havde fysiske referencer (1958 s. 87).

Med dette som udgangspunkt undersøger Asch nu sprog af vidt forskellig familie og adskilt med så stor tidsmæssig afstand som mulig, for om muligt at afdække hvor omfattende og generel denne brug af termer med dobbeltfunktion er. Følgende sprog bli-

ver undersøgt: hebræisk (fra det gamle testamente, ca. looo år f.v.t.), homerisk græsk (ca. 8oo år f.v.t.), kinesisk, tai, malanesisk, hausa og burmesisk (jf. 1958 s. 88). Inden for disse sprogområder finder han, at termer, der svarer til det bogstavelige "sød", "bitter" og "sur" (eng: sweet, bitter, sour) også på disse sprog har dobbeltfunktioner. F.eks. finder han, at det hebræisk bogstavelige udtryk for "sød" også på hebræisk bruges til at karakterisere noget psykologisk ved personer - på hebræisk taler man f.eks. om at "venlige ord kan være søde ved sjælen" (1958 s. 89). Samtlige de udtryk, Asch undersøger, viser sig også at være dobbeltfunktion-termer på de respektive sprog (omend der kan findes uoverensstemmelser mellem f. eks. den måde "sød" bruges på i beskrivelsen af personer og den måde "sød" på tilsvarende måde bruges på engelsk).

På baggrund af undersøgelsen kan Asch konkludere:

> Ethvert menneske bruger det naive sprog for fysik, når det taler om psykologiske anliggender, her inkluderet dets private erfaringer (1958 s. 87).

Med Asch skulle vi altså åbenbart kunne slutte, at så længe mennesket har sprogliggjort sig, har det talt metaforisk. Mennesket har åbenbart altid været præget af en tingliggjort bevidsthed (mennesket stilles jo fuldt ud på linie med det tinglige i denne dobbelt-funktions-term-brug); åbenbart er det ikke (eller også har det aldrig været) muligt at skelne sprogligt mellem det tinglige og det menneskelige.

Sagen er dog ikke helt som Asch fremstiller den. Der har ikke altid nødvendigvis eksisteret metaforer. Der har måske nok eksisteret metaforer i de tekster, Asch har undersøgt tilbage til omkring år looo - 8oo f.v.t. - men det, at Asch har påpeget, at nogle termer kan bruges både om (naive) fysiske genstande og samtidig om menneskets psyke, behøver ikke hverken at afspejle en metaforisk sprogbrug eller en tingliggjort tankegang. En ytring, der i et samfund er en metafor, behøver som sagt ikke at være det i et andet. Alt er ikke metaforer; derimod er noget metaforer under bestemte forudsætninger. Grunden, til at det iflg. Asch synes som om metaforer altid har været til, må findes i den misvisende brug af udtrykket "termer med dobbeltfunktion".

Vi kan dog ikke vurdere, om noget er metaforisk eller ikke

ved at slå op i en ordbog - heller ikke i en etymologisk ordbog. Derfor kan vi ikke sige, at når vi bruger begreber som "håb", "vrede" og "jalousi" (eller "angst" jf. Sarbin 1972) om personer, så er der tale om metaforer. At disse begreber engang har været brugt til at betegne fysiske fænomener (at f.eks. "angst" engang har været brugt til at beskrive en følelse af en klump i halsen) er ikke et grundlag for at mene, som Asch gør, at der i vores sprog ikke er etableret et særskilt vokabular,der (i bogstavelig forstand) angår psykiske fænomener. Begreberne ("håb", "vrede" o.s.v.) er exmetaforer, de er ikke længere metaforer, når de bruges til at betegne noget menneskeligt. Netop i kraft af den måde vi bruger sproget på, er disse begreber i dag med til at afstikke skarpe grænser mellem det tinglige og det menneskelige. I dag, i vores samfund, har vi derfor i kraft af en differentieret sprogbrug, hvor vi i høj grad (i bogstavelig forstand) skelner mellem tilordninger til forskellige hovedkategorier, et højt indordningsniveau. Det ville være misvisende at karakterisere disse begreber som dobbelte.

Når vi derimod i dag bruger begreberne "varm", "kold", "blød", "hård" etc, om personers psyke, er der (dog med visse forbehold for den situation ytringerne bruges i) tale om metaforer. I dag har disse begreber en dobbeltfunktion: de kan bruges <u>bogstaveligt</u> om (fysiske) ting og de kan bruges <u>metaforisk</u> om personer (-s psyke). Dette kan vi dog alene sige, fordi vi i forvejen har afstukket grænser for, hvad der er menneskeligt og hvad der er tingligt. Vi kan kun sige, at begreberne har dobbeltfunktion (altså både er brugbare i bogstavelig forstand og i den metaforiske om personer - i Asch's forståelse af denne dobbeltfunktion), fordi vi i forvejen har et højt indordningsniveau til kategorierne menneskeligt og tingligt.

Om et begreb(f.eks."hård","blød","vred"),der bruges til at betegne instanser af en given hovedkategori (f.eks. den menneskelige, den tinglige),medfører, at ytringen (f.eks. "en hård person", "en vred sten") er metaforisk eller ikke, må ses på baggrund af bl.a. det samfund, ytringen indgår i. I et antropomorft tænkende samfund, hvor man mener, at f.eks. ting har

menneskelige egenskaber, vil ytringer der i dag (altså i en anden kontekst) er metaforer, dér ikke være metaforer.Asch tager dog forbehold for, at de ytringer,han undersøger,ikke er udtryk for en sådan antropomorf tankegang (1958 s. 87).Til trods for dette forbehold er det dog tvivlsomt at antage, at Asch's termer altid, i de tekster han har undersøgt, har haft dobbeltfunktion (altså både har kunnet bruges metaforisk og bogstavelig .). Det kunne nemlig udmærket tænkes, at man i de sprog,Asch har undersøgt, ikke i så høj grad skelnede mellem menneskeligt (psykisk) og tingligt (fysisk). Det kunne tænkes, at denne skelnen ikke var særlig væsentlig i disse menneskers verden - at man ikke skelnede er ikke nødvendigvis ensbetydende med,at man tænker antropomorft. Andre indordningsprincipper (end f.eks. menneskeligt/tingligt) har før i tiden været væsentlige. Ser vi på Foucaults eksempel angående opdelingen af dyr i det gamle kinesiske samfund, må det antages,at man der har haft ganske andre ordningsprincipper,end vi har i dag. Disse ordningsprincipper angår måske ikke en skelnen mellem tingligt og menneskeligt men nærmere "kejserens ejendom" og "de,der er gale" (jf. Foucaults eksempel punkt a og i) - måske ville det i dette kinesiske samfund være metaforisk at tale om "kejserens vilde dyr" - vi kan dog ikke afgøre dette uden nøje at have undersøgt,hvilke bogstavelige ordningsprincipper man i dette samfund måtte have haft. Derimod kan vi sige, at et kriterium,for om ytringer er metaforiske (eller udtryk for en tingliggjort tankegang) ikke alene kan afgøres ud fra en vurdering om,hvorvidt der i et samfunds sprogbrug skelnes mellem det,vi i dag forstår ved tingligt og menneskeligt.

Asch bruger dobbeltfunktion-begrebet uheldigt,fordi han siger, at både udtrykkene "varm", "kold", "hård" etc. og disses tilsvarende udtryk på hebræisk (fra det gamle testamente), homerisk græsk, kinesisk o.s.v. også har dobbeltfunktioner. På engelsk er udtrykkene brugt metaforisk i beskrivelsen af personer (heri har Asch ret - dog med visse forbehold for den kontekst ytringerne bruges i). På engelsk har udtrykkene dobbeltfunktion: de bruges både metaforisk og bogstaveligt. Asch drager dog en forkert konklusion, når han slutter, at de udtryk,

han har fundet på hebræisk, græsk etc., også har dobbeltfunktion - han implicerer nemlig, at når disse udtryk på disse sprog bruges om personer og psykologiske fænomener, så er ytringerne metaforer. Han sammenfatter ud fra sine iagttagelser, at mennesket altid har talt poetisk (metaforisk) (1955 s. 30). Dette er dog ingenlunde tilfældet. Nok bruger vi som lever i vores samfund metaforer - Aschs's undersøgelse peger dog ikke på, at mennesket altid (eller blot inden for de sprogområder, som han har undersøgt) skulle have brugt metaforer. I de sprog Asch har undersøgt, har udtrykkene ("varm", "hård" etc.) ikke nødvendigvis dobbeltfunktion - de bruges ikke nødvendigvis både metaforisk og bogstaveligt, selv om udtrykkene kan bruges til både at karakterisere ting og mennesker (noget fysisk og noget psykisk). Asch's brug af begrebet "dobbeltfunktion" er derfor misvisende: det implicerer, at fordi udtryk bruges i beskrivelsen af instanser af visse kategorier (som vi i dag indordner vores virkelighed efter) skulle de også være metaforer, når de i andre samfund bruges i beskrivelsen af fænomener, som vi i dag opfatter som instanser af forskellig kategori. Vi ved dog ikke, om man i de samfund, hvor Asch har fundet disse "dobbeltfunktions-termer", opdeler virkeligheden i f.eks. hovedkategorier som "menneskeligt", "tingligt" - vi kan derfor ikke afgøre, om der er tale om metaforer inden for de sprogområder, Asch har undersøgt. For at kunne tale om at Asch's udtryk bruges metaforisk, må det kræves, at det undersøges, hvilke ordningsprincipper der foreligger i de givne samfund - dette fortæller Asch os imidlertid ikke noget om.

Jo mere primitive samfund vi betragter, jo lavere indordningsniveauer synes der dér at være - set i forhold til den måde vi organiserer vores virkelighed på. Lévi-Strauss skriver således:

> Naturvidenskaberne har længe ment at have med "riger" at gøre, d.v.s. med uafhængige og selvstændige områder, der hver kunne defineres ved særlig karakterer og var befolket med levende væsener eller ting, der stod i et særligt forhold til hinanden. Denne opfattelse er i dag forældet, selv om den endnu deles af menigmand...De samfund, som vi kalder primitive, opfatter ikke nogen afgrund mellem de forskellige klassifikationsniveauer; det forestiller sig dem som etaper eller øjeblikke i stadig overgang (1969 s. 141).

Dette betyder dog ikke, at virkeligheden i for os fremmedartede samfund ikke indordnes i kategorier (hvad et blik i Lévi-Strauss's bog vil forvisse os om) - de indordninger, der foretages, er blot fremmedartede for os. Det forholder sig sådan, at den begrebsmæssige opdeling er forskellig fra sprog til sprog (jf. Lévi-Strauss 1969 s. 12).

> Således anvender chinook, et sprog der tales i den nordvestlige del af Nordamerika, hyppigt abstrakter for at betegne levende væseners og tings egenart eller beskaffenhed...Sætningen 'den onde mand har dræbt det stakkels barn' lyder på chinook således: mandens ondskab har dræbt barnets ynkværdighed; og for at udtrykke at en kvinde bruger en kurv, der er for lille siger man: hun lægger potentilrødder i en muslingekurvs lidenhed (Lévi-Strauss 1969 s. 11).

Bruges sproget ligesom på chinook således, at abstrakte begreber levendegøres, kan vi dog ikke umiddelbart afgøre hvorvidt der i dette sprogfællesskab er tale om metaforiske eller bogstavelige ytringer. Er skellet mellem det abstrakte og levende ikke væsentlig for disse mennesker, må ytringerne i eksemplet karakteriseres som bogstavelige.

Vi må altså konkludere, at det metaforiske må ses på baggrund af den samfundsmæssige kontekst, det indgår i. I andre samfund kan verden være opdelt på en ganske anden måde end vor - der er tale om en ganske anden virkelighedsforståelse, en ganske anden praktisk bevidsthed. Asch's undersøgelse peger derfor ikke nødvendigvis på, at mennesket altid har talt metaforisk, selv om han påviser visse formelle ligheder mellem den måde, vi og andre bruger sproget på. Men formelle ligheder mellem sprogbrugen i forskellige samfund er ikke i sig selv et udgangspunkt for at vurdere, om der tales metaforisk. Det må dog formodes, at mennesker altid organiserer og kategoriserer deres virkelighed efter (for os) mere eller mindre gennemskuelige kriterier. Ser vi på sprogbrugen i andre samfund, må en iagttagelse af disse kategorier være udgangspunktet for vurderinger af, om der i det givne samfund bruges metaforer. Det kan ikke udelukkes, at mennesket altid har sprogliggjort sig metaforisk. I andre samfundstyper, hvor virkeligheden opdeles efter ganske andre kriterier end i vores, må vi i vor vurdering, af om der er tale om en metaforisk sprogbrug,

tage hensyn til disse kriterier. Det, som i vort samfund er metaforer, er det ikke nødvendigvis i andre, hvorfor det, vi forstår som metaforer, ikke altid har eksisteret.

4.2.4. Samfund, metaforer og tingliggørelse - konkluderende.

Vender vi tilbage til den empiriske undersøgelse af den metaforiske sprogbrug, ser vi altså, at undersøgelsens resultater må ses på baggrund af de øvrige samfundsmæssige forhold, de indgår i. I undersøgelsen har vi beskæftiget os med nogle faktiske metaforer, derfor kan undersøgelsens resultater også bruges til at pege på nogle faktiske forandringer.

Det må konstateres, at det, vi i undersøgelsen har med at gøre, er faktiske metaforer. Den generelle tingliggørelse af sprogbrugernes bevidsthed, der har kunnet peges på, har det alene været muligt at pege på, fordi undersøgelsen har dækket en tidsmæssig afgrænset periode (en påvisning af tingliggørelse ud fra f.eks. Asch's metode, kun ud fra formelle kriterier og uden hensyntagen til den samfundsmæssighed sprogbrugen er indlejret i, er ikke mulig). At vi kan tale om tingliggørelse er endvidere blevet sandsynliggjort ved at inddrage undersøgelsen af ansvarsbegrebets udvikling - her så vi, at denne tingliggørelse synes at markere sig i dette århundrede.

I sidste instans må vi sige, at der har kunnet være tale om metaforer og tinglighed, fordi undersøgelsen har dækket sprogbrugen i "det samme" samfund. Helt "det samme" samfund har undersøgelsen dog ikke dækket - undersøgelsen har dækket sprogbrugen i et samfund på forskellige tidspunkter (nemlig perioden 1940-1980 med mellemrum på 5 år). Undersøgelsen har altså dækket sprogbrugen i et samfund i forandring. Undersøgelsens resultater tyder på, at sprogbrugerne i denne periode er blevet mere tingliggjorte (jf. bl.a. stigningen i brugen af kat.5) - denne betragtning er dog en meget overordnet vurdering af undersøgelsens resultater. Jeg vil derfor mere konkret i det følgende vurdere de forandringer, resultaterne af undersøgelsen peger på.

4.3. Forandringer i samfundet og i virkelighedsopfattelsen.

Ud fra en betragtning af undersøgelsens resultater ser det ud til, at de forandringer vi kan iagttage ikke forløber kontinuerlig-det ser derimod ud til,at der sker et radikalt skift i sprogbrugen omkring 1955/196o. Dette skift må afspejle en radikal forandring i den måde sprogbrugerne ser deres virkelighed på (fænomener ses efter 1955/196o i væsentlig højere grad i lyset af det tinglige). Baggrunden for at et sådant skift kan finde sted,vil jeg belyse nærmere.

De betingelser,der er baggrunden for, at vi ser virkeligheden på bestemte fastlagte måder - at vi ser virkeligheden - forandrer sig. Som vi tidligere har set, er det en betingelse for at man kan forstå visse fænomener, kan opfatte visse tankegange (f.eks. Mendels arvelighedslære), at man har visse konceptionelle instrumenter og et vist teoretisk fundament (jf. Foucault 198o s. 58). Denne epistemologiske baggrund (altså baggrunden for det,der er muligt for os at erkende), som Foucault betegner "épistémé", kan forstås som en given periodes mulighedsbetingelser for at se og organisere virkeligheden på en given måde (se Krause-Jensen 1978 s. 46 ff). Krause-Jensen skriver om dette epistemologiske ordningsprincip:

> Vi tænker og udtrykker os i bestemte vendinger, men det, der bestemmer disse vendinger - vore udtryksmulighedsbetingelser - har vi ikke nogen klar forestilling om. Der gives en orden - visse regler og love - som forudsætning for,at man kan forstå og gøre sig forståelig (Krause-Jensen s. 46).

Disse regler og love (som vi åbenbart ikke har nogen klar forestilling om) forandrer sig ikke kontinuerligt; det forholder sig derimod således, at en periodes

> erkendelsesteoretiske sokkel pludselig kan forskydes for at give plads for et andet fundament, et nyt "mulighedssystem", der reorganiserer ordene og begreberne og hermed ændrer virkelighedsopfattelsen,

skriver Krause-Jensen s. 51-52 og fortsætter:

> Der sker kort sagt "et eller andet" fundamentalt Man kan finde tegn på at bruddet indvarsles (s.53).

Ud fra dette begreb,om hvorledes dette erkendelsesmæssige grundlag forandrer sig,har Faucault bl.a. beskæftiget sig med,hvorledes den epistemologiske orden forandrer sig fra renæssancen og op til det nittende århundrede (se f.eks. Foucault 1981).

Andre deler Foucaults opfattelse af den måde virkeligheden (dvs. den virkelighed, der kan erkendes) forandrer sig på. Lowe (1982 s. 9 ff) mener som Foucault, at der også er tale om sådanne pludselige forandringer i den måde, vi perciperer verden på. Lowe beskæftiger sig således med den "perceptuelle revolution" der sker mellem 1905 og 1915 (s. 14 og s. 111 ff). Når Lowe taler om "perception", er det dog ikke kun med henblik på den måde, vi sanser virkeligheden, men han bruger begrebet mere bredt forstået således, at perception står for de måder, vi ser verden som noget på. Når Lowe taler om, at den måde, man perciperer virkeligheden på, forandrer sig, skal det altså forstås sådan, at det er den måde, man ser og oplever virkeligheden på, der forandrer sig. Lowe taler f.eks. om, hvorledes der sker en forandring (mellem 1905 og 1915) i den måde vi oplever tiden på (s. 35), hvorledes hvor selvbevidsthed og hvordan vores følelser (s. 98) osv. forandrer sig. Når Lowe taler om at perceptionen af virkeligheden forandrer sig, er det altså i en bred forstand, hvor"perception"ikke er skarpt adskilt fra begreber som "oplevelse", "bevidsthed" og "følelser".

Jeg vil antage, at sådanne pludselige eller radikale forandringer, i den måde verden ses og organiseres på, ikke kun kan påvises, når man ser på samfund af helt forskellig type (f.eks. når man betragter forskellen mellem et middelaldersamfund og et industrielt samfund). Radikale forandringer må også kunne finde sted inden for et mindre tidsrum. De forandringer, jeg vil pege på i vores samfund i perioden omkring 1955/1960, må også karakteriseres som radikale; efter dette skift omkring 1955/60 forandres vores måde at se virkeligheden på på radikal måde. Der er ikke tale om så radikale forandringer, som f.eks. Foucault peger på - men Foucault beskæftiger sig også med et meget større tidsrum. Forandringerne i det moderne samfund betyder dog, at vi på væsentlige punkter forandrer vores måde at organisere virkeligheden på. De forandringer, jeg vil pege på, må ikke ses som så væsentlige som de forandringer, Foucault peger på (hos Foucault angår forandringerne det grundlag hvorpå bl.a. videnskabelige erkendelser baseres). De forandringer, der omkring 1955/60 er mulighed for at sige noget om ud fra undersøgelsen af brugen af metaforer, angår i hø-

jere grad samme type forandringer som Lowe peger på, altså forandringer i vores måde at se og organisere virkeligheden på.

De radikale forandringer, der sker i vores virkelighedsopfattelse, må ses på baggrund af de øvrige radikale forandringer, som finder sted i samfundet. Det er fordi vores opfattelse af virkeligheden, vores bevidsthed, står i et nært forhold til det øvrige samfund, at vi nøjere må betragte dette. Marx skriver:

> Indbegrebet af disse produktionsrelationer danner samfundets økonomiske struktur, den reale basis, på hvilken der rejser sig en juridisk og politisk overbygning, og til hvilken der svarer bestemte samfundsmæssige bevidsthedsformer...Med forandringen af det økonomiske grundlag omformes hele den uhyre overbygning mere eller mindre hurtigt (1969 a s. 165).

Skal vi mere konkret se, hvorledes de bevidsthedsmæssige forandringer, som afspejles i forandringer i sprogbrugen, udmønter sig, må vi derfor se på, hvorledes de forandringer i brugen af metaforer, som undersøgelsens resultater peger på, indgår i den øvrige samfundsmæssige sammenhæng.

4.3.1. Forandringer i den vestlige verden omkring 1955/196o.

I sin bog om den politiske og økonomiske udvikling i den vestlige verden mener Duverger (1973 s. 121), at fra omkring 195o oplever kapitalismen en fabelagtig udvikling - den vestlige verden nærmer sig"forbrugersamfundet". Mandel (1972 s. 156) bemærker ligeledes, at det er fra omkring 195o, den industrielle revolution generelt bliver præget af en højere organisk sammensætning. Produktionen af varer og afsætningen af varer indgår i en stadig tættere sammenhæng. Udgifterne til det stadig mere avancerede og teknologiske produktionsudstyr medfører, at en regelmæssig afsætning af de producerede varer må sikres - denne sikring kan ske bl.a. ved at forbrugernes ønsker afpasses gennem reklamekampagner (jf. Duverger (1973 s. 13o)). Ligeledes må udviklingen af ny teknik, som er forudsætningen for den stadige vækst, sikres, som Duverger skriver:

> Det tekniske fremskridt afhænger nu langt mere af staten end af den private opfindsomhed. Uden offentlige bevillinger ville hverken reaktionsmotorens tilblivelse eller opdagelsen af atomenergien have været mulige (1973 s. 13o).

Når der tales om, at det vestlige samfund bliver præget af en stadig højere organisk sammensætning, betyder dette altså, at sammenhængen mellem den teknisk-videnskabelige udvikling og produktionen af varer kommer til at hænge mere og mere sammen. Såvel Duverger som Mandel bestemmer tidspunktet for denne sammensmeltning til omkring 195o. Mandel (1972 s. 16o) skriver, at vi i efterkrigsperioden, nemlig fra omkring 194o(1945) til 1965, træder ind i den tredje "lange bølge med ekspansive grundtoner" og karakteriserer mere præcist denne periode:

> Senkapitalismen er på ingen måde udtryk for et"efterindustrielt samfund", men det er tværtimod kendetegnet som den første fuldstændige gennemindustrialisering af samtlige erhvervsgrene.

På s. 162-163 bestemmer Mandel (dog meget overordnet) det tidspunkt, hvor den 3. tekniske revolution slår igennem:

> Den anvendelse af elektroniske datamaskiner som fra 1954 satte ind i den private sektor af amerikansk økonomi, åbnede definitivt for faktisk alle produktionsgrene, det felt af accelereret teknologisk forandring, den jagt på teknologiske merværdiprofitter, som sætter sit præg på senkapitalismen. Året 1954 kan derfor...betragtes...som begyndelsen på den højkonjunktur, som udmøntede sig i den 3. teknologiske revolution.

Disse generelle forandringer i den vestlige verden er de, der i sidste instans er bestemmende for vor måde at være i verden på, for vor måde at se og konceptualisere verden på på en kvalitativ ny måde. Det, at den vestlige industrialiserede verden forandrer sig, går ind i den 3. teknologiske revolution, påvirker ikke direkte vores måde at se virkeligheden på. Forandringerne i den vestlige verdens teknologiske niveau får derimod afgørende indflydelse på de typiske situationer, vi bl.a. i vor dagligdag får mulighed for at indgå i. Den vestlige verden forandres til i langt højere grad at være et forbrugersamfund; eksistensvilkårene for mennesker af forskellig klassemæssig tilhørsforhold bliver mere og mere ensartede. Menneskers livsstil og livsform bliver mere ensartede på grund af forbruget af de samme serieprodukter - film, radio, tv og pressen fremmer ligeledes denne ensliggørelse(29). Brückner(1972) skriver ligeledes om en enhedsdannelse i de betingelser, der påvirker vores måde at se verden på:

> For millioner af mennesker dannes der et identisk livslandskab strækkende sig fra den konforme, private fordeling af løn- og gagesummer til de veje, skridt og besværligheder, som man må igennem, når man for eksempel bliver syg eller skal på ferie. Endelig udvikles der også omfattende strategier til sammenknytning, ledelse og homogenisering af befolkningen i kraft af de nye massemediers (radio, tv) teknisk høje udviklingsgrad og i kraft af de forandrede relationer mellem læserskare og tryksag (s.31).

Dette fællesmenneskelige livslandskab i den vestlige verden grundfæstnes på baggrund af den 3. industrielle revolution i løbet af 1950-erne (hvor den regelmæssige afsætning af varerne skal sikres).

Disse fælles betingelser for mennesket i det moderne samfund udmønter sig i nogle konkrete måder at forholde sig til omverdenen på, i nogle konkrete måder at opleve verden på. Som forbruger oplever man således virkeligheden på ganske bestemte måder:

> Forbrugersamfundet karakteriseres ikke ved antallet af forbrugte produkter, men ved den kendsgerning, at menneskets hele tilværelse er forbrugerindstillet. Her er den nye vogn, den nye vaskemaskine, den nye deodorant, den nye mode, skiudstyr, stereoanlæg, sejlbåd og sommerhus tilværelsens eneste mål. Kærlighed, ægteskab og børn bliver anledninger til ødsle gaveudvekslinger. Kapløbet om levestandard, konkurrencen om lønrammer har som mål at forøge forbrugsmulighederne. Osv. (Duverger 1978 s. 53 - min understregning).

Målet for mennesket bliver ikke i sig selv at forbruge - mennesket stræber nok efter at knytte følelsesmæssige bånd til sine medmennesker, men måden disse bånd knyttes på, måden følelser formidles på, er i stadig højere grad via varer (og i Duvergers eksempel: gaveudvekslinger).

Personers status, den måde mennesket markerer sin samfundsmæssige placering på, synes ligeledes i højere grad at formidles på baggrund af forbrug af varer (i modsætning til tidligere, hvor status blev udtrykt via personers egenskaber og væremåder):

> Den sociale integration forløber nu med varig støtte fra et system af statussymboler, hvis erhvervelse påvirker den enkelte stærkere end for eksempel ideen om at forandre sin egen status...Integrationsprocessen støttes også stadig af feticheringen af forbruget... (Brückner 1979 s. 31).

> På samme måde bruges tøj til at tage på, et hus til at bo i og en bil til at komme omkring i. Men herudover er tøj, hus og bil at opfatte som "tegn" - en bestemt måde, hvorpå man skilter med sin sociale status eller sin"personlighed": instrumenter for det man gerne vil synes at være (Krause-Jensen 1973 s. 9o)

I det moderne samfund (altså efter 1955/6o) bliver varerne (tingene) i stadig højere grad den form mennesker forstår sig selv på og den form, hvorpå de sætter deres personlighed.

Det, at forbrugerne fastholdes i denne måde at forstå sig selv på, i denne måde at formidle deres personlighed på, er som sagt nødvendig set fra producentens side. Produktionen er nemlig hovedsagelig baseret på såkaldt dødt arbejde (altså maskineri), som må holdes i gang for at kunne forrente sig selv (se evt. Mandel 1976 s. 163) - maskineriet kan ikke som mennesker afskediges, hvis afsætningen af varerne skulle falde. Forbrugerne fastholdes derfor i konsumbevidstheden på forskellig måde. Forbrugernes køb af varer er tilrettelagt sådan, at varen kun kortvarigt giver en behovstilfredsstillelse - f. eks. kan kun den ny bil give forbrugeren den status h_n ønsker. Den ny model vil dog hurtigt blive afløst af en ny - den ny mode vil hurtigt afløses af èn anden - således sikres den nødvendige afsætning. Forbruget kan fastholdes ved udviklingen af"ny"modeller - generelt fastholdes forbruget ved at udnytte menneskers trang til nyheder (resultatet bliver, at ny ting kan kasseres før de faktisk er slidt op, før de er for-

brugt):

> Dette er i sælgernes altdominerende samfund blevet modeændringernes første opgave: at ødelægge fornøjelsen ved og værdien af det, som allerede findes, at puste til utilfredsheden med det, folk har, og at vække en nærmest neurotisk tvang i dem til hele tiden at anskaffe sig nyt tøj, hele tiden at stikke flere og flere penge ned i modeskabernes, tekstilindustriens og varehusenes lommer. Kun på denne måde kan udbyttet blive større, bruttonationalproduktet vokse, beskæftigelsen holdes oppe og kapitalismen bevares. Jo hurtigere utilfredsheden med det gamle og behovet for det nye vokser, desto bedre er det.(Forudsat, naturligvis, at folk ikke gennemskuer, hvordan de bliver manipuleret og bliver utilfredse med hele systemet og forlanger et nyt!) (Adler-Karlsson 1976 s. 31-32).

Adler-Karlsson behøver dog ikke umiddelbart at være nervøs for, at forbrugerne skal gennemskue denne modeændringens opgave. Mey (1979 s. 253) konstaterer, at

> varesamfundets modsigelser for mange mennesker slet ikke synes at være problematiske. Når man har fundet sig tilrette i rollen som konsument, er man selvfølgelig også interesseret i en konstant flydende varestrøm: ellers ville jo "samfundet gå i stå"... ,

og fortsætter på s. 254:

> Vare- og pengebevidstheden finder hinanden i konsumerismen, hvis fornemste karakteristik er ikke at interessere sig for, hvor varerne kommer fra, blot de kommer.

Forbrugerne bindes til varerne på en måde, der kan karakteriseres som en ond cirkel: forbrugeren i det moderne samfund føler en vis tomhed fordi h_n i høj grad er nødt til at formidle sociale relationer (følelser, social status o.a.) via varer (ting); varerne erhverves, men efter forholdsvis kort tid har de mistet deres skin - de er ikke længere ny; som forbruger føler man igen en vis tomhed, som man må kompensere for ved at købe en ny vare, der kan give én en momentan følelse af tilfredshed - "for penge kan man købe alt", har man lært (jf. Thyssen 1977 s.52); den gamle vare kasseres (eller er blevet forbrugt) - en ny må købes osv.

Vi må konkludere, at mennesket i det moderne samfund i højere grad end tidligere i dets selvforståelse bindes til_forbruget. Det moderne samfund er et forbrugersamfund. Mandel har udpeget 1954 til at være det år, hvor den vestlige verden bliver fuldstændig gennemindustrialiseret (der tales om den 3. teknologiske revolution). Omkring dette årstal sker der væ-

sentlige forandringer i produktionsmåden - produktionsmåden bliver mere "organisk" og menneskets livsbetingelser forandres på radikal måde. Mennesket lukkes i højere grad inde i en forbrugertankegang, hvor det bliver varerne, der som ting bliver formidlere af menneskets sociale relationer; menneskets mål bliver derfor at forbruge.

Mennesket bliver altså generelt mere forbrugsorienteret omkring 1954. Det ser ud til, at de livsbetingelser, der forandrer sig, er nogle, der har indflydelse på samtlige menneskers liv. Menneskers bevidsthed rettes mod de ny varer, som til stadighed bringes på markedet, mod de varer der for øjeblikket er på mode, mod de varer, der for øjeblikket vil kunne sætte det sociale, det personlige (eller det man vil "synes" som) på kommunikerbar form. Der er tale om, at virkeligheden ses på en radikal ny og forandret måde.

Disse radikale forandringer i det vareproducerende samfund (i den vestlige verden generelt) synes at have en forbindelse med de forandringer, undersøgelsen af brugen af metaforer peger på. Undersøgelsens resultater må dog ses både på baggrund af forandringer i produktionsmåden (som her for den vestlige verdens vedkommende er skitseret) såvel som på baggrund af den teknisk-videnskabelige tankegang (som jeg har været inde på i 4.2.). De sprogbrugsforandringer, som er undersøgt, angår dog den danske lægestand; vi kan derfor her kun gisne om, at der må være en forbindelse mellem disse meget generelle forandringer (hvor f.eks. årstallet, der er sat til 1954 kan forekomme mere eller mindre tilfældigt), som her er trukket op. Før jeg vil se nærmere på en forbindelse mellem sprogbrugsforandringerne og disse meget overordnede forandringer, vil jeg belyse øvrige forandringer, der mere konkret angår det danske samfund.

4.3.2. Forandringer i det danske samfund omkring 1955/1960.

Det må konstateres, at Danmark følger den øvrige vestlige verden med hensyn til den skitserede gennemindustrialiserende tendens. Bondebjerg(1979 s. 83) konstaterer således, at den virkelig kapitalistiske totalisering af livssammenhæng i Danmark sætter ind i 1950-erne. Denne industrialiseringens gennembrud, som bærer kimen til "velfærdssamfundet", betegner han som det "2. industrielle gennembrud". Juncker (1978 s. 111 - 112) beskriver, hvorledes Danmark i løbet af 1960-erne forandres fra hovedsagelig at være baseret på småborgerlig produktion til i højere grad at blive baseret på industriel produktion:

> Industrikapitalens vækst i løbet af 1960-erne ramte dels smålandbrug, dels småhåndværkere og -handlende. Forbedringen af landbrugets konkurrenceevne skete ved hjælp af investering i moderne teknik, der sparer arbejdskraft. Fra 1945 til i dag faldt antallet af beskæftigede i landbruget fra 400.000 til ca. 180.000. Landarbejdernes antal faldt alene fra 1960-72 fra 200.000 til 20.000...Hvor kom de hen? Industrien aftog ca. 90.000 nye arbejdere og funktionærer - en stigning på kun 5%.Derimod blev staten mere end fordoblet i tiden fra 1960-72: fra ca. 230.000 til 550.000.

Med dette "2. industrielle gennembrud" (se også Agger m.fl. (197x) s. 242) forandres det danske samfund til et mere industrialiseret (flere arbejdere ind i industrien) og mere organisk sammensat (flere arbejdere og funktionærer ind i stats-sektoren). I Danmark sætter den kraftige økonomiske vækst igennem i slutningen af 50-erne (omkring 1957-58) og opretholder herefter et højere vækstniveau (30) - i udlandet var det omvendte: et højt niveau til ca. 1957-58, derefter et lavere vækstniveau (jf. Agger m.fl. 197x s. 277 og 281).

Skal vi tale om et årstal, hvor dele af det danske samfund forandrer sig væsentlig, er det altså 1957 (og ikke 1954, som Mandel fastsatte). Schou (1976) skriver således:

> Efterkrigstidens internationale højkonjunktur slår igennem i Danmark omkring 1957. I et overblik over "100 års økonomisk vækst" i Danmark skriver Svend Aage Hansen:"Perioden 1957-70 var præget af et gunstigere bytteforhold i udenrigshandelen (end perioden 1950-57...)...Som helhed nåede de totale vækstrater i perioden 1958-67 op på et gennemsnit af 6.3 pr. år, hvilket er det højeste vækststempo, der no-

> gensinde er målt i dansk økonomi over en så lang sammenhængende periode" (Schou 1976 s. 59).

Disse forandringer i det danske samfunds produktionsmåde omkring 1957 udmønter sig i nogle væsentlig forandrede livsbetingelser, som slår igennem overfor alle samfundsgrupper (altså også lægestanden). Menneskene må"lære" at forbruge (man taler om den såkaldte "repressive afsublimering" jf. Marcuse 1971 s. 73 ff.; Brückner 1979 s. 27; Agger m.fl. 197x s. 291) - menneskene går ind i forbrugersamfundet. Forandringerne i det danske samfunds produktionsmåde sker ikke i produktionsmåden alene, men medfører en række gennemgribende forandringer i menneskenes livsbetingelser - i samtlige befolkningsgrupper (jf. 4.3.1.).

De typiske situationer, man kan indgå i, forandrer sig. Vi har tidligere set på den serielle måde at forholde sig på (s. 23). Den serielle måde at forholde sig på synes at blive mere gennemgribende. Krause-Jensen (1979) skriver om serialiteten:

> Betragt en gruppe mennesker, der i myldretiden står og venter på en bus. Deres adfærd viser tydeligt, at de ikke bekymrer sig om hinanden, men kun om hvornår bussen kommer/er at se, bussen, som er det instrument, der vil kunne tilfredsstille deres behov for at blive transporteret hjem fra arbejde. Selvom de alle "deler" denne interesse, vender de alle ryggen til hinanden og begraver blikket i en avis eller stirrer tomt ud i luften. Dette er rutineadfærd, et dagligt udtryk for serialitet, og dog er det samtidig en fri-(villig) handling, som hver enkelt bevidst udfører over for de andre (s. 139-140).

Serielle situationer af denne type bliver mere udbredt efter ca. 1957. Situationer, hvor man kommer i personlig kontakt med sine medmennesker (f.eks. kassedamen, buschaufføren), bliver præget af en stadig større overfladiskhed (jf. Thyssen 1976 s. 44). Idet indkøbet i højere grad sker i selvbetjeningsbutikker end hos de småhandlende, bliver kontakten med medmenneskene stadig mere overfladisk, mere rutinemæssig. Serialiteten er, som Sartre har udtrykt det (1978 s.275), isoleringen af individet i den sociale tilstand.

I det moderne samfund isoleres mennesket følelsesmæssigt - de sociale relationer bliver mere overfladiske - og i højere grad udtrykt via ting (f.eks. statussymboler, gaveudveksling).

Målrettetheden mod forbruget af varer udvides, hvorimod forholdet til medmenneskene bliver mere overfladisk, mere rutinemæssigt, mere anonymt. Man orienterer sig mere efter tekniske regler, der angår forbruget, end efter moralske regler der angår, hvorledes man skal forholde sig til sine medmennesker. Reglerne, man i de typiske serielle situationer følger, bliver individualiserede (man forholder sig jo bevidst rutinemæssigt og overfladisk til sine medmennesker). Brückner (1979 s. 31) fremhæver indkøbssedlen (den uundgåelige individuelle forhåndsorganisering) som et mønstereksempel på den individualiserede målrettede adfærd.

Forandringerne (højkonjunkturen) i Danmark omkring 1957 er altså med til at omforme nogle væsentlige livsbetingelser for menneskene. Dette viser sig bl.a. i, at en række typiske situationer, vi i vor hverdag indgår i, bliver mere serielle. Opmærksomheden rettes mod varerne og bort fra den sociale personlige kontakt med medmenneskene - menneskenes forhold til hinanden bliver mere anonyme og mere isolerede. Vor oplevelse af omverdenen og af os selv forandres ligeledes. Forbrugerbevidstheden og målrettetheden mod varerne sætter sig igennem i den måde, vi ser virkeligheden på. Forandringerne i det vareproducerende samfund sætter sig igennem som forandringer generelt i menneskers måde at se verden på; disse forandringer vil jeg belyse nærmere.

4.3.3. Øvrige forandringer omkring 1955/196o.

Set fra producentens side skal forbruget som sagt holdes oppe på et højt niveau således, at den regelmæssige afsætning af produkterne kan forrente produktionsapparatet - forbruget skal evt. sættes i vejret. Efterspørgslen må derfor eventuelt holdes kunstigt oppe bl.a. ved at forbrugernes ønsker tilpasses produktet. Forbrugerne må først og fremmest motiveres til at købe varerne - kan forbrugerne ikke motiveres med saglige argumenter, må andre tages i brug. Efterhånden som forbrugerne ikke har behov for varerne - evt. fordi varerne ikke opfylder nogle reelle behov - må deres købetrang på anden vis vækkes. Kristensen (1981) har foretaget en undersøgelse af, hvorledes reklamernes indhold i perioden fra 195o til 197o forandres. Han skriver:

> Ser man på reklamer fra 5o-erne, gennem 6o-erne op til 7o-erne, vil man netop kunne iagttage en bevægelse væk fra de bestemte, afgrænsede tilbud om behovsopfyldelse - hvad der ikke er identisk med, at disse tilbud er reelle og realistiske -, til tilbud om en mere uspecifik behovsopfyldelse, der ikke nødvendigvis har særligt meget med det pågældende produkt at gøre. Endnu i 5o-er-reklamen gribes der overvejende fat i allerede eksisterende Jeg-idealer hos konsumenterne...Herfra går bevægelsen over 6o-ernes i vidt omfang spillen på den individuelle og familiære konkurrence gennem anskaffelsen af statusmarkører, indtil 7o-ernes krise sætter det store spørgsmålstegn ved behovstilfredsstillelsesmulighederne...(s.51-52).

Vi har her indirekte en bekræftelse på, at produktionen af varer må holdes kunstigt oppe, at vi i 6o-erne bevæger os ind i forbrugersamfundet. Produkterne søges afsat i 5o-erne ved, at reklamerne appellerer til forbrugernes evt. reelle behov (eller idealer - f.eks. lover reklamerne at opfylde visse skønhedsidealer). I 6o-erne forandres den måde forbrugerne motiveres på - her skal reklamen spille på bl.a. det individuelle statusræs. Den behovstilfredsstillelse, der loves i 6o-erne, er mere uspecifik - forbruget i 6o-erne bliver forbrug for forbrugets egen skyld. Varerne bliver brugt til at skilte med "det man gerne vil synes at være".

Forbrugernes bevidsthed målrettes altså i 6o-erne mod varerne. Købet motiveres bl.a. ved, at der fokuseres på den individuelle vinding, den enkelte køber ville tilegne sig ved køb af det pågældende produkt. At en sådan reklameteknik vin-

der indpas afspejler bl.a., at mennesker i det pågældende samfund (altså 6o-ernes Danmark) har behov for produkter, der tilsyneladende opfylder disse "kommunikationsbehov"(d. v.s. kan bruges til at kommunikere social status o.a.). Tilstedeværelsen af reklamerne i 6o-erne afspejler også, at det enkelte menneske søger at kompensere for den isolering og individualisering h_n er underlagt.

Forandringerne omkring 1955/196o tyder på, at der generelt sker en problematisering af det enkelte individ. Denne problematisering af det enkelte individ sker på baggrund af den mere og mere dominerende tings- og vare-verden. Afspejlingerne af det "2. industrielle gennembrud" i Danmark ses som sagt som generelle forandringer i livsbetingelserne, som generelle forandringer i måder at være til på, at forholde sig på og at se virkeligheden på.

4.3.4. Problematiseringen af individet og den spatialiserede virkelighedsopfattelse i det moderne samfund.

De generelle livsbetingelser i overgangen til det moderne samfund, til forbrugersamfundet, forandres radikalt omkring 1955/1960. Menneskets opfattelse af virkeligheden og af sig selv forandres dermed også. Den stadige anonymitet medfører en konstant trussel om anomi - individet trues ikke blot af meningsløshed i sit arbejde men også generelt af tabet af mening i bredere forstand nemlig i relationerne til andre mennesker, skriver Berger, Berger & Kellner (1974 jf. s. 163). De fortsætter:

> Selv i individets dagligdags erfaring optræder andre individer som agenter for kræfter og fællesskaber som det ikke forstår (s. 164)
>
> En verden i hvilken alt er i konstant bevægelse er en verden i hvilken det er svært at opnå sikkerhed af en hvilken som helst slags (s. 165).

I det moderne samfund får mennesket stadig sværere ved at besvare spørgsmålene (jf. 3.1.)"hvem er jeg?", "hvem er han?" og "hvilken rolle skal jeg spille?". Resultatet bliver, skriver Berger, Berger & Kellner, at mennesket bliver hjemløst i det moderne sociale liv (s. 165). Selv om mennesket har frit spillerum og kan udfolde sig i den private sfære - også m. h. t. irrationelle impulser - har mennesket svært ved at finde sig til rette. Mennesket har store muligheder for at skabe dets eget private liv. Problemet er dog, at når det skal skabe dette liv og finde sin identitet, ved det ikke,hvordan det skal bære sig ad,men føler sig derimod frustreret (jf. s. 167).

> I deres private liv bliver individerne ved med at bygge og genopbygge tilflugtssteder, som de opfatter som "hjemme". Men igen og igen truer de kolde vinde af "hjemløshed" disse skrøbelige konstruktioner (Berger, Berger & Kellner s. 168).

Denne problematisering af det enkelte menneske, det enkelte individ, må ses på baggrund af bl.a. de typiske muligheder og situationer,som forbrugersamfundet opstiller for mellemmenneskeligt samvær . Det enkelte individ "lærer" at forstå sig selv gennem forbrug af varer og at formidle sociale relationer via disse varer. Problematiseringen af det enkelte individ må ses på baggrund af bl.a. de serielle situationer, det på anonym måde kan indgå i. Menneskets forhold til dets omgi-

velser og dets medmennesker afstikkes dog ikke alene af produktionsmåden. Selve den teknisk-videnskabelige tænknings hovedprincipper (tingliggørelsen, den målrettede handle-og tænkemåde jf. 4.2.) indgår i individernes måde at tænke på.

Problematikken angående det moderne individ (som skyldes, dets manglende relationer til omverdenen) må også ses på baggrund af en forandret opfattelse af kategorier som rum og tid:

> Også de abstrakte kategorier tid og rum får deres særlige drejning og præcisering inden for det borgerlige samfund (Thyssen 1976 s. 53).

Også inden for det borgerlige samfunds rammer forandrer disse kategorier sig - det ser ud til at ske omkring 1955/1960.

> Tiden er miljøet for sand væren og gensidighed, rum er ikke. Tid skaber emotionelle bånd, som binder menneskene sammen...(Gross 1981 s. 69).

Når mennesket som individ i det moderne samfund bliver en problematisk størrelse (for sig selv), må det altså ses på baggrund af forandringer i bl.a. tid og rum. At have tid er, som Gross gør opmærksom på, betingelsen for, at mennesker kan skabe emotionelle bånd til hinanden; men i det moderne samfund er tiden knap - når tiden er knap bliver forholdet til medmenneskene afstumpet og mennesket står uden fast grund under fødderne: det er "hjemløst".

Tiden bliver først knap i det øjeblik, den kommer i forbindelse med penge, skriver Laermann (1975 s. 94). Men tiden er i berøring med pengene ("tid er penge"), hvorfor den er knap. Forholdet mellem menneskene bliver ligeledes knapt. I hverdagslivet udmønter denne knaphed på tid sig i, at man forlader sig på kortfristede succeskalkulationer (hvorved blikket for det konsistente mistes) (jf. Leithäuser 1977 s. 161).

Tiden spatialiseres, karakteriserer Gross de her skitserede tendenser i det moderne samfund:

> Ved spatialisering af tanker og erfaring tænker jeg på tendensen til at fortætte tidsrelationer - der er essentielle bestanddele for personlig og social mening - til rumlige forhold. Faktisk alt som skal forstås gennem kategorier som kontinuitet og varighed kommer nu til syne gennem kategorier som rum og målelighed.(Gross 1981 s. 59).

Denne spatialisering er blevet mere tendentiel i det moderne samfund:

> Pressen, radioen og fjernsynet går i retning af daglig sammenhobning af informationsmængde, hvor det sensationelle vejer tungere end det betydningsfulde...Denne udvikling har en tendens til at opløse de eksisterende kulturer, d.v.s. de systemer som rammer en helhedsopfattelse af mennesket og samfundet (Duverger 1973 s. 145-146 - mine streger).

Gross's spatialiseringsbegreb er et nøglebegreb til forståelsen af det moderne menneskes virkelighedsopfattelse: mennesket fokuserer på det momentale og lever i højere grad i nuet end tidligere (det er f.eks. dette aspekt i forbrugernes bevidsthed, som er grunden til, at de ny modeprodukter kan sælges med succes - se evt. Adler-Karlsson-citatet her s.266). Menneskets bevidsthedsmæssige billede af dets medmennesker skrumper herved ind - hvorved det må opfatte sig selv som problematisk, - det kan ikke orientere sig emotionelt og socialt.

Denne spatialisering angår ikke kun tiden og bestemte grupper af mennesker men

> hele tanke- og erfaringsverdener uanset ens klassetilhørsforhold. Det er i denne hverdagslivets "levede verden" som spatialiseringen rodfæster sig grundigst og måske mest snigende, fordi det er her de først accepteres og reproduceres (for det meste ubevidst) (Gross 1981 s. 64 - mine streger).

Spatialiseringen manifesterer sig som basale synsmåder, hvori vi organiserer og strukturerer vores verden (jf. Gross 1981 s. 65) og den afspejler sig bl.a. i den måde, tid fortættes til billedlige forestillinger - til det øjet kan måle (jf. Gross s. 66) og i øjeblikket - nuet (jf. Gross s. 67 - se også Leithäuser 1979 s. 103) - nuet bliver identisk med "her". Spatialiseringen findes kort sagt overalt - skulle vi ikke have bemærket, at vi lever i en spatialiseret verden, er det fordi vi står midt i den, siger Gross (s. 59).

Tendensen, til at mennesket i forbrugersamfundet forstår og udtrykker sig gennem ting (varer), kan forstås på baggrund af denne spatialisering; i menneskets måde at se virkeligheden på fokuseres der på nuet. Fornemmelsen af varighed og for (bl.a. emotionelle) sammenhænge, for personlige relationer, svinder hen, hvorved individet mister sin sociale og emotionelle stedfornemmelse. Individet opfatter sig selv som en pro-

blemfyldt størrelse.

Undersøgelsens resultater, der pegede på en større metaforisk tilordning til tingskategorien og en fokusering på det menneskelige, afspejlede et radikalt skift omkring 1955/196o - et skift, der førte mennesket ind i forbrugersamfundet. Spatialiseringen peger på netop forbruger-menneskets virkelighedsopfattelse. Vi kan derfor med spatialiseringsbegrebet konkret pege på, hvorledes undersøgelsens resultater peger på en forandring i sprogbrugernes måde at organisere og se virkeligheden på.

4.3.5. Konkluderende: undersøgelsens resultater set på baggrund af spatialiseringen af virkelighedsopfattelsen.

Vender vi tilbage til undersøgelsens resultater (se evt. fig. 17 i 3.5.3.), ser vi en klar stigning i brugen af kat. 5 fra 1960 og frem - fra 1960 og frem ser man altså i højere grad fænomener i lyset af det tinglige. Fra 1960 - hvor Danmark bliver forbrugersamfund - peger denne stigning altså på en stigning m.h.t. den spatialiserede måde at se virkeligheden på - spatialiseringen må derfor også være i stand til at "ramme" lægerne. Spatialiseringen synes endvidere at afspejle forbrugersamfundets tænkemåde - at lægerne på radikal måde har forandret deres metaforiske sprogbrug tyder derfor på, at deres virkelighedsopfattelse er blevet radikalt forandret. Forandringerne i sprogbrugen må formodes at være udtryk for en almen forandring i måden at se verden på, en almen forandring af den praktiske bevidsthed. Vi indgår alle i forbrugersamfundet og er derfor alle underlagt spatialiseringen - undersøgelsens resultater synes derfor at pege ud over selve lægernes sprogbrug og deres praktiske bevidsthed: det er sandsynligt, at undersøgelsens resultater peger på generelle forandringer i menneskers måde at organisere virkeligheden på og forholde sig til verden på.

Undersøgelsens resultater peger på (se fig. 14 og 15 i 3.5.2.), at tendensen til at se noget i lyset af det menneskelige i forhold til det tinglige (kat. 1 i forhold til kat.5 - kat.(1+2) i forhold til kat.(3+4+5+6)) stiger i 1955 og 1960 - dette kan vi se som, at i 1955/1960 sker der en stigning i den spatialiserede verdensanskuelse (i forhold til det menneskelige). Ser vi herefter på hvor præcist den menneskelige tilordning sker (kat.1 i forhold til kat. 2 - se fig. 16), ser vi, at denne fokusering sker efter spatialiseringen i 1955/1960 - der fokuseres på det menneskelige i 1960. Denne opmærksomhed mod det rent menneskelige kan ses som et udtryk for en problematisering af det menneskelige (det individuelle). Altså: en spatialisering (på baggrund af bl.a. forbrugersamfundet)i 1955/1960 - i 1960 (altså efter spatialiseringen) sker der en problematisering af det individuelle .

En tilsvarende tendentiel udvikling ser vi m.h.t. årene 1965-1975 og 1975-1980,(se evt. fig. 17):En væsentlig større tendens til spatielle betragtninger i 1965-1975 (end i perioden 1940-1950) og i 1975 og 1980: en fokusering på det menneskelige. Altså: en spatialisering i 1965-1975 - i 1975-1980 en fokusering på og problematisering af det menneskelige (det individuelle).

Fokuseringen på det menneskelige (kat.1 i forhold til kat. 2) må altså ses som en problematisering af det individuelle - denne problematisering sker på baggrund af den forholdsvis store brug af kat. 5 i forhold til kat. 1 - altså på baggrund af en spatialisering. Altså: spatialiseret tankegang i 1955-60 - problematisering af individet i 1960. Højere spatialisering i 1965-75 (end i perioden 1940-50) - problematisering i 1975-1980.

Den spatialiserede måde at se virkeligheden på må ses på baggrund af såvel den teknisk-videnskabelige tankegang som forandringerne i produktionsmåden (forbrugersamfundet), som slår igennem i Danmark omkring 1957 (men som ud fra undersøgelsens resultater må bestemmes som "1955/1960"; da der kun er slået ned på punkter med 5 års mellemrum, kan bestemmelsen ikke blive mere nøjagtig). På baggrund af denne spatielle måde at tænke på bliver individet en problematisk størrelse (såvel som på baggrund af de mulige situationer det kan indgå i jf. 4.3.2.) dette sker i 1960 (hvorefter problematiseringen af individet, fokuseringen på det rent menneskelige igen falder fra 1965-1970).

På baggrund af hele det høje leje den spatialiserede tænkemåde har i perioden 1965-1975, sker der en fokusering på det individuelle i 1975 og 1980. Dette, at der nu i anden omgang fokuseres på det individuelle (i 1975 og 1980), må ses på baggrund af krisens gennemslag i midten af 1970-erne. I 70-erne (jf. 4.3.3.), hvor de individuelle behov-tilfredsstillelses-muligheder bliver problematiske.

Ser vi specielt på lægernes forhold til patienterne - hvor vi tidligere har peget på en tingliggørelse, patienterne omtales som ting - bemærker vi en interesse for det rent menneskelige. Det rent "menneskelige" som problem synes at bli-

ve lægerne bevidst . Gregersen skriver således i 1976 om patienterne:

> Som tidligere nævnt føler de sig menneskeligt ladt i stikken og umyndiggjorte, mens de er indlagt... Der er ingen tvivl om, at alle disse ting afspejler et hospitalsmiljø, der er domineret af opfattelsen af sygdom som apparatfejl, hvor selve mennesket jo spiller en underordnet rolle. Hvis man skal tage konsekvensen af det der er nævnt her, må det gå i retning af to ting som er sammenhørende: Dels at tage mere hensyn til det enkelte individ under indlæggelsen, dels at interessere sig for patientens psykiske og sociale baggrund, dvs. sygdommens eventuelle samfundssammenhæng...Både patienter og personale skal kunne trives i den teknisk meget komplicerede institution, som sygehuset vitterligt er (s. 14o).

Det ser altså ud til, at lægerne er sig bevidste, at patienter ikke kun er "tilfælde" (eller ting), selv om det må siges, at deres sprogbrug i øvrigt holder sig inden for de rammer,de generelle samfundsmæssige forandringer i perioden 194o-198o afstikker. Gregersen gør opmærksom på de problemer,den "teknisk meget komplicerede institution" udgør. Den metaforiske sprogbrug synes i høj grad i undersøgelsens resultater at holde sig inden for de rammer,det øvrige samfund afstikker. Gregersen viser dog, at det er muligt at gå uden om disse rammer og bevidst problematisere såvel det individuelt menneskelige såvel som de tekniske (tinglige) betingelser (- et andet spørgsmål er, om Gregersens bevidsthed alene er i stand til at forandre den spatialiserede begrebsliggørelse af patienterne som ting i øvrigt).

Jeg har her hovedsagelig beskæftiget mig med forandringer vedrørende det menneskelige og det tinglige i undersøgelsens resultater. Det er de forandringer, som har været særlig markante. Tilordningerne til hovedkategorierne "botanisk" og "dyrisk" synes at bliver stadig mindre og derfor mindre betydningsfulde i denne forbindelse. Vedrørende kat. 6 - tilordningen til det abstrakte - er det ikke entydigt muligt at fastlægge en tendentiel forandring. Registreringerne af kat. 7 - de metaforer som ikke har kunnet tilordnes de øvrige hovedkategorier - synes at stige fra omkring 1965 og frem. Denne stigning synes at afspejle, at lægerne (og sprogbrugerne i al almindelighed, når vi generaliserer) i en vis grad er i

stand til at sætte ny erfaringer og tanker på sproglig form. Det ser ud til, at der med den regelmæssige forandring i udviklingen i kat. 7 er mulighed for at konstatere en mulighed for frisættelser af ny måder at organisere virkeligheden på. Forandringerne i brugen af metaforer i perioden 194o-198o synes ikke kun at afspejle, at de samfundsmæssige betingelser afgrænser sprogbrugernes muligheder totalt - der er også tendenser til, at ny anskuelsesformer via brugen af ny metaforer frisættes.

4.4. Brugen af metaforer i samfundet - nogle perspektiver.

I 1921 skrev Otto Jespersen om brugen af metaforer i samfundet:

> Men jo bedre et sprog er oplagret med disse ex-metaforer, der er blevet til regulære udtryk for skarpt afgrænsede ideer, jo mindre behov er der for at gå ud og finde ny metaforer. Tankernes udtryk tenderer derfor mod at blive mere og mere mekanisk eller poesiforladt (s. 432).

Ud fra min undersøgelse af brugen af metaforer må det konstateres, at det modsatte er tilfældet: brugen af metaforer bliver ikke mindre efterhånden som der i et samfund er blevet fastlagt flere og flere faste bogstavelige begreber. Derimod viser undersøgelsens resultater, at i et samfund i forandring dér forandres sprogbrugen således, at ny erfaringer og ny måder at se virkeligheden på kan bringes på sproglig form. For at den forandrede virkelighed kan bringes på begreb, må der etableres en større brug af metaforiske ytringer.

I vort samfund kan vi bruge metaforerne for bedre at forstå komplicerede sagsforhold eller ny iagttagelser. Vi kan bruge metaforer for at konkretisere noget kompliceret. Når vi mener bedre at kunne forstå noget, når vi ser det i lyset af konkrete fænomener - altså f.eks. ser "problemer" som ting, der kan "vendes" og "drejes" - er det ikke fordi sådanne "konkrete fænomener" i sig selv er mere overskuelige og forståelige. Faktisk er konkrete (fysiske) fænomener i sig selv komplekse fænomener (hvad bl.a. den moderne fysik kan fortælle os). I vores samfund har vi i dag erfaring for, at konkrete fænomener er forholdsvis faste og uforanderlige. Når vi mener, at noget bliver mere konkret og forståeligt for os, når vi f.eks. ser det i lyset af det tinglige, er det altså et samfundsmæssigt fænomen (se 4.2.3.: på chinook ser man åbenbart forhold mere "konkret" i lyset af det abstrakte). Vi forstår i vort samfund bedre komplekse og sammensatte fænomener i bl.a. lyset af det konkrete, fordi vi ser verden spatielt, tingligt. Denne måde at se virkeligheden på forandrer sig sammen med vores praktiske bevidsthed - den måde vi forstår og sprogliggør verden på metaforisk

vil derfor ligeledes forandre sig.

Når vi bruger sproget metaforisk ser vi et fænomen som en instans af en anden hovedkategori. Vi kan f.eks. tale om at "datamaskiner tænker" eller "jeg må se at få tingene frem på lystavlen". Her kunne vi spørge om vi da ikke i Orwells tankegang (Orwell 1975, org. 1949) forener to modsætninger i lighed med "fred er krig" og "krig er fred" (se også Marcuse 1964 s. 103 og Duverger 1973 s. 147). Svaret må her være nej - at bruge metaforer er ikke at sige at en ting i bogstavelig forstand er en anden. Når vi implicerer, at "mennesker er maskiner(ting)" og "maskiner(ting) er mennesker" er det ikke fordi vi i bogstavelig forstand sætter lighedstegn (som i den Orwellske tankegang) mellem "menneske" og "ting". Metaforer bruges for bedre at forstå verden - metaforerne bruges på typiske måder (som stadig forandrer sig) - og ud fra den typiske måde at bruge metaforerne på organiserer vi virkeligheden på en for os meningsfuld måde. At vi i dag måske implicerer at "mennesker er ting" og at "ting er mennesker" (jf. ovenstående ytringer) er ikke udtryk for en logisk ligestilling af de to fænomener. De to typiske metaforer "ting er mennesker" og "mennesker er ting" må ikke se på baggrund af en sådan identitet men derimod på baggrund af en forandret måde at se virkeligheden på - jf. undersøgelsen. Vi har i vores sprogbrug derfor eventuelt <u>først</u> (omkring 1955 /1960) haft en tendens til at se og forstå verden spatielt - vi har i første omgang set "hjerner" som "maskiner"(se Barthes 1969 s. 74 - Barthes viser hvorledes Einsteins hjerne opfattes som en mekanisme) - eller "mennesker" som "ting". <u>Herefter</u> har vi i højere grad fokuseret på det rent menneskelige (omkring 1960) og set og kunnet forstå "maskiner" som "mennesker" (at fastsætte årstallene for sådanne konkrete tænkemåders udvikling og forandring kræver dog en nøjere undersøgelse - her har jeg ønsket at vise, at de to typiske metaforer "mennesker er maskiner" og "maskiner er mennesker" ikke udspringer af en logisk identitet mellem de to størrelser). Det må fastholdes, at vores måde at bruge typiske metaforer på ikke udspringer af ren logik men af erfaringer, som til stadighed udsættes for forandring.

I et studie af de typiske måder vi metaforisk konceptualiserer vores virkelighed på, må vi altid holde os klar, hvordan vi i bogstavelig forstand mener, at verden er indrettet. Vi ved, at maskiner ikke kan "tænke" og at mennesker ikke kan "få ting frem på lystavlen" eller andet. Vor konceptualisering af virkeligheden forandrer sig til stadighed - det der på et tidspunkt er metaforisk er det ikke nødvendigvis på et andet. Det teoretiske metaforproblem er blevet synligt i det moderne samfund - ikke uden grund: metaforer er blevet et problem - for hvad mener vi metaforisk og hvad mener vi bogstaveligt, når vi sprogliggør os? Det kan være vanskeligt at vurdere om sprogbrugere i bogstavelig forstand faktisk mener, at f.eks. maskiner er menneskelige. Således skriver Favrholdt et sted:

> I en række automatiske anordninger har foto-celler overtaget nogle af det menneskelige øjes funktioner. Alligevel går vi ikke med til at sige, at anordningerne oplever noget. Når vi har at gøre med datamater, som har oplagret en mængde informationer, og som kan udtænke alternative løsninger på problemer, der bliver stillet dem, siger vi nok, at datamaten "husker", "beregner" og "finder på", men vi regner ikke med, at datamaten oplever noget, at den er sig selv bevidst, når den fungerer (1978 s. 68 - sic!).

Her er jeg enig med Favrholdt (- i al almindelighed), at f.eks. mennesker på en evt. forespørgsel nok vil svare, at datamater ikke kan huske og beregne etc. som mennesker. Det er dog et spørgsmål ud fra dette citat hvad Favrholdt selv går med til at sige om hvad anordningerne gør. Han fremhæver (med gåseøjne) at vi ikke vil gå med til, at datamaten "husker" "beregner" og "finder på" - men vil han selv gå med til at datamaten i bogstavelig forstand kan udtænke løsninger? Nok ikke - men ud fra citatet er det ikke til at afgøre. Problematikken vedrørende vor skelnen mellem det metaforiske og bogstavelige afspejles i citatet og peger frem mod det ønskværdige i en bedre forståelse af vores brug af metaforer.

Duverger (1973 s. 147) stiller følgende hypotese:

> Orwells diktatur eksisterer ikke. Men man kan stille det spørgsmål, om ikke de vestlige demokratier vil stå i en lignende situation i 1984. Ikke ved at indskrænke antallet af ord, for der fabrikeres jo nye dagen lang, men ved at nedbryde de mekanismer for ordenes sammenhæng og for forbindelserne mellem ide-

erne, som muliggør opstillingen af helhedsanskuelser.

Her kunne man spørge, om det ser ud til, at der er tendenser til, at sammenhænge mellem ideer og ord nedbrydes? Svaret synes at være nej. Der synes til stadighed at udvikles ny metaforiske tankegange - hvor nogle forbindelser mellem "ideerne" nedbrydes, synes andre at opstå. I 3.4.2.1. så vi på nogle rodmetaforer som forekom regelmæssigt i tekstmaterialet f.eks. "op er godt, ned er dårligt", "tid er penge", "livet er en rejse", "at være læge er at være i krig". Et eksempel er også Lakoff & Johnsons "argumenter er krig" etc. Sådanne rodmetaforer synes forholdsvis faste i de sprogbrugssammenhænge, de forefindes i. De må dog ikke betragtes som totalt faste og uforanderlige. Ligesom "mennesker er maskiner" evt. på et tidspunkt har kunnet "vendes" til "maskiner er mennesker", er nogle af disse sandsynligvis på vej til ligeledes at "vendes". Forandrede livsbetingelser for os vil måske kunne medføre, at vi på et tidspunkt kan finde ytringer, der implicerer f.eks. "at rejse, dét er livet". Mere uhyggelige perspektiver ville en almindelig brug af ytringer have, der implicerer "at være i krig er en måde at argumentere eller kommunikere på". Vi må konstatere, at brugen af metaforer til stadighed forandrer sig - det synes ikke som om, som Duverger antyder muligheden for, at ordenes og ideernes muligheder fastlåses.

Studiet af metaforerne er i sin barndom, siger Ortony (1980 b s. 80). Dette har han givetvis ret i - studiet af metaforerne må formodes at forblive i barndommen så længe, man vedbliver kun at tale om metaforerne. I stedet bør man **undersøge metaforernes brug.** Brugen af metaforerne forandrer sig til stadighed - en iagttagelse af denne metaforiske sprogbrug kan hjælpe os til at forstå, hvorledes vi sprogliggør og organiserer vores virkelighed. Disse iagttagelser kan give et billede af den måde, vi ser virkeligheden på og dermed i sidste instans være med til at etablere en bedre forståelse af den virkelighed, vi faktisk eksisterer i.

Noter.

1. Saussures terminologi kan skitseres således:

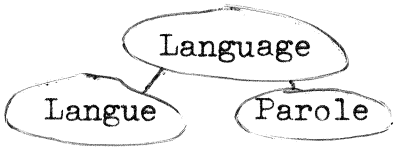

sprog/sproget

Sprogsystem — tale
sprogbygning — sprogbrug
sprogstruktur

2. Det Saussurske tegn ser således ud:

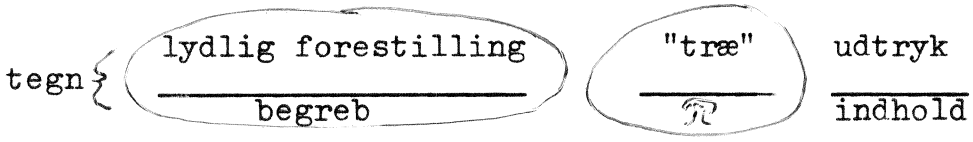

se også Saussure (197o) s. 93 ff.

3. Når jeg bruger udtrykket "ytringer" taler jeg både om når man ytrer sig mundtligt og skriftligt. Når jeg refererer andre holder jeg mig dog til disses terminologi (f.eks. i 2.1.4.3., hvor jeg,når jeg refererer Jacobson, bruger udtrykket "sætninger").

4. Se evt. Jakobson (1979) s. 38.

5. For et hurtigt overblik af Lefebvre se Bonde Jensen (1979) s. 178-181).

6. For en mere indgående undersøgelse se Ricoeur 1978 s. 13-24.

7. Den græske tekst er fra Aristoteles (ved Fyfe) 1965 s. 8o. Jeg gør opmærksom på, at mit kendskab til den græske tekst er ringe, hvorfor jeg diskuterer Aristoteles' diskussion ud fra andres oversættelser.

8. Se også Nyrup (19o1) s. 1oo ff.

9. Se her f.eks. Bergstein (1966) s. 31 ff.

1o. Se også Ingendahl, W. (1971) s. 268 ff. (bl.a. afsnittet:"Metaphorisierung als soziales Handeln").

11. Når jeg taler om "det teoretiske metaforproblem" står "teoretisk" her for "det man logisk tænker sig til".

12. På dansk findes faktisk intet angående den moderne opfattelse af metaforer. Albeck (1939 og 1973) beskæftiger sig hovedsagelig med emnet i den antikke forstand. Notitser om emnet findes på dansk hos Kemp (1972) s. 128, Koefoed (1971) s. 85, Nøjgaard (1979) flere steder, Nyrup (19o1) s. 114 ff og From (1968) s. 48-49.

13. Jeg mener dog ikke at metaforen (som Boyle antyder) skulle være ordbaseret; metaforen er i højere grad baseret på ytringen (se her Ricoeur 1979 s. 168).

14. For mere om forståelsen af elektriciteten via denne metafor se Martin, J & R. Harré (1982) s. 1oo ff.

15. Se også Ortony, Reynolds & Arter (1978) s. 935 samt Ortony, Schallert m.fl. (1978) s. 467.

16. Se de nøjere kriterier for hvad der (dog i en anden sammenhæng) er metaforer og hvad ikke i afsnit 3.

17. Den engelske ytring er her "...let her hair down", som jeg frit har tilladt mig at oversætte til "at stå med håret ned ad nakken". Den engelske ytring betyder ganske vist noget andet, men mit eksempel illustrerer udmærket tankegangen i Ortonys eksempel.

18. Flere af disse spørgsmål findes ligeledes hos Black (1955) s. 273 og Beardsley (1981, org. 1962) s. 1o5.

19. Loewenberg (1973) s. 37 diskuterer også Beardsleys synspunkt.

2o. For en kritik af denne udlægning se også Davidson (1978) s. 44 og Black (1955) s. 28o.

21. Kønsrollefordelingen i Anderssons og Furbergs citat må stå for deres egen regning.

22. Blacks 3 opfattelser bliver behandlet bl.a. hos Verbrugge (198o) s. 98-1o3, Abraham (1975) s. 15-17, Guenthner (1975) s. 2o2-2o3, Johnson (198o) s. 52-53) samt Johnson (1981) s. 24 ff.

23. Når jeg taler om at metaforen forekommer "mysteriøs", henviser jeg til Blacks 7. punkt (her s. 134), hvor han siger, at der ikke er nogen simpel grund for de nødvendige skift i betydning.

24. Denne krigs-metafor findes i øvrigt behandlet allerede i 1965 af Stelzner, H.G. (s. 59-61).

25. Se også Embler (1966) s. 27 ff. vdr. denne metafor.

26. Helt eksplicit kommer denne metaforiske tankegang til udtryk hos Calder (1967) s. 96 ff. :"Menneskelegemet kan sammenlignes med en by under belejring. Det er bestandig omgivet af fjender, som ikke kan ses, og af fjender, der,som insekterne, somme tider mærkes. Der er luftbårne angribere ...osv."

27. Bemærk i øvrigt Timmermanns forbehold mod at betragte sygdomsbegrebet som et begreb (1959 s. 93 og 115-116).

28. Dette afsnit, hvor jeg refererer og udlægger ansvarsundersøgelsen er et mindre omarbejdet afsnit jeg tidligere har stået for i et samarbejde med K.V. Sørensen (Grevy & Sørensen 1983).

29. Selv om det ikke kan bestrides, at denne ensartethed i en vis grad dækker over og tilslører betydelige uligheder m.h. t. beskæftigelses- og lønforhold, må det dog fastholdes, at tendensen til at virkeligheden opleves på ensartede måder af de forskellige befolkningsgrupper, er stabil (jf. Duverger 1973 s. 141-142).

3o. Denne stigningstakt kan også iagttages hos Agger m.fl. (197x) s. 282.

Referencer.

Abercromble, M.l.J.(1969): The anatomy of judgement. Penguin 1969.

Abraham, W.(1975): A lingvistic approch to metaphor. Lisse: Peter de Ridder press.

Abraham, W.(1975 a): Zur linguistik der metapher. Poetics 4, 1975.

Abraham, W. & Braunmüller, K(1971): Stil Metapher und pragmatik. Lingua 28, 1-47.

Ackerman, T.F.(1975): The litteral, the metaphorical and the real. Ratio 17, 191-2o5.

Adler-Karlsson, G.(1976): Lærebog for 8o-erne. Kbh: Fremad.

Agger, Gemzøe, Harsløf, Bondebjerg m.fl.(197x):Projekt dansk litteraturhistorie. Århus.

Albeck, U.(1939 og 1973): Dansk stilistik. Kbh: Gyldendal.

Aldrich, V.C.(1972): Pictorial meaning, picture thinking, and Wittgenstein's theory of aspects. I Shibles (ed.) 1972.

Aleksandrowicz, D.(1962): The meaning of metaphor. Menninger Clinic bulletin 26, 92-lol.

Anderson, C.C.(1964): The psychology of Metaphor. Journal of Genetic psychology lo5, 53-73.

Andersson, J. & Furberg, M.(1979): Sprog og påvirkning. Kbh: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

Aristoteles (1952):De poetica. Oversat ved I. Bywater. I The works of Aristotele, vol XI, ed. by W.D. Ross. Oxford: The Clarendon Press.

Aristoteles (1965): Poetics. Oversat ved W.H. Fyfe. Cambridge Mass: Harvard University Press.

Aristoteles (1969): Om digtekunsten. Oversat ved E. Harsberg. Kbh: Gyldendal.

Asch, S.E.(1955): On the use of Metaphor in the description of persons. I Werner (ed): On expressive language. Worcester: Clark U.P. 1955.

Asch, S.E.(1958): The Metaphor: A psychological inquiry. I Tagiuri & Petrullo (eds): Person, perception and interpersonel behavior. Standford: Standford U.P.

Barthes, R(1969): Mytologier. Kbh: Rhodos.

Bateson, G.(1969): Bevidst hensigt kontra natur. I Marcuse, Laing m.fl: Frigørelsens dialektik. Kbh: Rhodos.

Beardsley, M.C.(1967): Metaphor. I Edwards, P. (ed.): The Encyclopedia of Philosophy, vol 5, New York: Macmillan. 284-289.

Beardsley, M.C.(1981): The metaphorical twist. I Johnson (ed.). (Findes også i Shibles (ed.) 1972).

Beck, B.(1978): The metaphor as a mediator between semantic and analogic modes of thought. Current anthropology 19, 83-97.

Beck, B.(1982): Root Metaphor Patterns. Recheches Semiotiques/ Semiotic Inquiry 1.

Behrendt, P.(1971): Om anskuelsesformer. Et forsøg på formidling mellem subjekt og objekt. Kritik 18.

Berger, P.L.; Berger, B. & Kellner, H.(1974): The homeless Mind: Modernization and consciousness. Harmondsworth: Penguin.

Berggren, D.(1962): The use and abuse of metaphor. Review of of metaphysics 16, 237-258.

Bergstein, T.(1966): Kvantefysik og dagligsprog. Kbh: Munksgaard.

Bickerton, D.(1969): Prolegomena to a linguistic theory of metaphor. Foundation of language 5, 34-52.

Billow, R.M.(1975): A cognitive developmental study of metaphor comprehension. Developmental psychology II.

Billow, R.M.(1977): A review of the psychological literature. Psylogical Bulletin vol 84, no. 1, 81-92.

Binkley, T.(1974): On the Truth and probity of metaphor. Journal of aesthetics and art criticism 33, 171-18o. (Findes også i Johnson (ed.) 1981).

Black, M.(1955): Metaphors. Proceedings of the aristotelian society 55, 273-294. (Findes også i Black 1966).

Black, M.(1966): Models and Metaphor. Ithaca, New York: Cornel U.P. (org. 1962).

Black, M.(1979): How Metaphors work: a reply to Donald Davidson. I Sacks (ed.) 1979.

Black, M.(198o): More about Metaphor. I Ortony (ed.) 198o.

Bloomfield, L.(1973): Language. London: Allen & Unwin ltd.

Blumenberg, H.(1957): Licht als Metapher der Wahrheit. Studium Generale 1o, 432-447.

Bondebjerg, I.(1979): Historien, traditionen og arbejderebevægelsen. Kultur & Klasse 35.

Bonde Jensen, J. (1979): Indblanding fra venstre. Kbh: Tiderne Skifter.

Borgis, I.(1972):Das semantische Problem der Metapher. Diss, Hamburg.

Boyd, R.(198o): Metaphor and theory change. I Ortony (ed.) 198o.

Boyle, R.R.(1954): The nature of metaphor. Modern Schoolman 31, 257-28o.

Bréal, M.(1964): Semantics. New York: Dover.

Brooke-Rose, C.(1965): A grammer of metaphor. London: Mercury.

Brown, R.H.(1976): Social theory as Metaphor. Theory and Society 3, 169-197.

Brückner, P.(1979): Kapitalismens socialpsykologi. Kbh: Reitzel.

Campbell,P.N.(1975): Metaphor and lingvistic theory. Quarterly Journal of Speech 61, 1-12.

Caruth, E. & Ekstein, R.(1966): Interpretation within the metaphor: futher considerations. The Journal of American academy of child psychiatry 5.

Christensen, J.R. & Kristensen, J. (1983):Billeder billeder. Kbh: Dansklærerforeningen/FFS.

Cohen, L.J. & Margalitt, A.(1972): The role of inductive reasoning in the interpreating of metaphor. I Davidson & Harman (eds.): Semantics of natural language. Dordrecht. 722-74o.

Cohen, T.(1976): Notes on Metaphor. Journal of Aestetics and art criticism 34, 249-259.

Cohen, T.(198o): Metaphor an the Cultivation of intimacy. I Sacks (ed.) 198o.

Cohen, T.(198o a): Figurative speech and figurative acts. I Johnson (ed.) 198o.

Davidson, D.(1978): What metaphors mean. I Sacks (ed.) 198o. (Findes også i Johnson (ed.) 1981).

Dijk, T.A. Van (1975): Formal semantics of metaphorical discourse. Poetics 4, 173-198.

Dreistadt, R.(1968): An analysic of the use of analogies and metaphors in science. The Journal of Psychology, 68, 97-116.

Duverger, M.(1973): Janus. Kbh: Arnold Busck.

Duverger, M.(1978): Åbent brev til socialisterne. Kbh:Gyldendal.

Edelman, M.(1967): Myths, metaphors, and political conformity. Psychiatry 3o, 159-175.

Embler, W.(1971): Metaphor: a study in Method. A Review of General Semantics 28, 81-9o.

Favrholdt, D.(1978): Lenin, hans filosofi og verdensanskuelse. Kbh: Gad.

Fernandez, J.(1972): Persuasions and performances: of the beast in every body and the metaphors in everyman. Dædalus lol, 39-6o.

Fernandez, J.(1974): The mission of metaphor in expressive culture. Current anthropology 15, 119-146.

Fernandez, J.(1977): The performance of ritual metaphors. I Sapir & Crooker (eds.) 1977.

Foucault, M.(198o): Talens forfatning. Kbh: Rhodos.

Foucault, M.(1981): Überwachen und Strafen. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

Fraassen, B.C. Van(1969): Meaning relations and Modalities. Nous 3, 155-167.

Freides, D.(1974): Human information processing and sensory modality: Cros-modal functions, complexity, memory and deficit. Psychological Bulletin 81, 284-31o.

From, F.(1974): Drøm og neurose. Kbh. Schultz.

Fromm, E.(1968): Lægekunsten og det moderne menneskes etiske problem. i Fromm, E: Dogmet om Kristus, Kbh: Hans Reitzel.

Gardner, H.(1974): Metaphors and modalities. Child Development 45, 84-91.

Gardner, T.(197o):Zum Problem der Metapher. Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 44, 727-737.

Gentner, D.(1977): On development of metaphoric processing. Child development 48, 1o34-1o39.

Goldmann, L.(1959): Tingliggørelsen. I Om marxistisk metode, ved S.Møller Kristensen. Kbh: Reitzel 1973.

Goodman, N.(1981): Language of art. I Johnson (ed.) 1981.

Gregersen, P.(1976): Sygdomsopfattelse, sygdomsbehandling og sygehusbyggeri. I Gregersen m.fl: Sygdom i samfundet. Fremad.

Grevy, C. & Sørensen, K.V.(1983): Udviklingstendenser i de sidste 5o års lyrik. Ekstern opgave ved OU.

Gross, D.(1981-1982): Space, time and modern culture. Telos 5o, 59-73.

Guenthner, F.(1975): On the semantics of metaphor. Poetics 4, 199-22o.

Habermas, J. (1969): Vitenskap som ideologi. Oslo: Gyldendal.

Hartnack, J.(1964): Den ydre verdens eksistens. Kbh: Munksgaard.

Hartnack, J.(1971): Mennesket og sproget. Kbh: Berlingske.

Hastrup, K. m.fl. (1975): Den ny Antropologi. Kbh: Borgen.

Hastrup, T. (1976): Græsk og romersk talekunst. Kbh: Berlingske.

Haug, W.F. (1977): Kritik der Warenästhetik. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

Haynes, F.(1975): Metaphor as interactive. Educational theory 25, 272-277.

Helmer, J.(1972): Metaphor. Linguistics 88, 5-14.

Henle, P.(1954): The Problem of meaning. Proceedings and addresses of the american philosophical association 27, 24-39.

Henle, P.(1959): Metaphor. I Henle (ed.): Language, thought and culture. Ann Arbor: The U. of Michigan press 1959 (org. 1958). (Findes også i Johnson (ed.) 1981).

Henriksen, L.(1982): Ortografisk stilistik. Saml 9, 5-33.

Hesse, M.(1972): Scientific Models. I Shibles (ed.) 1972.

Hester, M.B.(1966): Metaphor and aspect seeing. Journal of aestetics and art criticism 25, 2o5-212. (Findes også i Shibles (ed.) 1972).

Hjelmslev, L.(1943): Omkring sprogteoriens grundlæggelse. Kbh: Munksgaard.

Hjelmslev, L.(1963): Sproget. Kbh: Berlingske.

Hjelmslev, L.(1972): Sprogsystem og sprogforandring. Kbh: Nordisk sprog og kultur forlag.

Hoffman, R.R.(1980): Metaphor in Science. I Honeck & Hoffman (eds) 1980.

Honeck, R.P. & Hoffman, R.R.(eds.)(1980): Cognition and figurative language. Hillsdale; New Jersey: Lawrence Erlbaum ass. Publishers.

Hörmann, H. (1971): Semantische anomalie, Metapher und Witz oder schlafen farblose grüne Ideen wirklich wütend? Folia Linguistica 5, 311-330.

Ingendahl, W.(1970): Zur systematisierung metaphorischer Prozesse. Linguistische Berichte 8, 49-54.

Ingendahl, W. (1972):Die Metaphorik und die sprachliche Objektivität. Brauchen wir noch den Begriff "Metapher"? Wirkendes Wort 22, 268-274.

Isenberg, A.(1963): On defining Metaphor. Journal of Philosophy 60, 609-622.

Jacobsen, L.(1913): Sprogets forandring. Kbh: Hagerups forlag.

Jakobson, R. (1979): Elementer, funktioner og strukturer i sproget. Kbh: Arnold Busck.

Jakobson, R. & Halle, M.(1956): Fundamentals of language. The Hague: Mouton & co.

Jespersen, O.(1922): Language. Its nature development and origin. London: Allen & Unwin ltd.

Johnson, M.(1980): A philosophical perspective on the problems of metaphor. I Honeck & Hoffman (eds.) 1980.

Johnson, M.(ed.)(1981): Philosophical Perspectives on Metaphor. Minneapolis.

Johnson, M.(1981): Introduction: Metaphor in the philosophical Tradition. I Johnson (ed.) 1981.

Johnson, M.G. & Malgady, R.G.(1980): Toward a perceptual theory of metaphoric comprehension. I Honeck & Hoffman (eds.) 1980.

Juncker, B.(1978): Kvinder Klasser og Ugeblade. Kbh: Medusa.

Keller, R.(1975): Zur Theorie metaphorischen Sprachgebrauchs. Zeitschrift für Germanistische Linguistik 3, 49-62.

Kemp, P.(1972): Sprogets dimensioner. Kbh: Berlingske.

Koefoed, H.A.(1971): Sprog og sprogvidenskab. Kbh: Munksgaard.

Köller, W.(1975): Semiotik und Metapher. Stuttgart:Metzlersche Verlag.

Khatchadourian, H.(1968): Metaphor. British Journal of Aesthetics 8, 227-243.

Knapp, R.(196o): A study of the metaphor. Journal of Projective tecniques 24, 389-395.

Koen, F.(1965): An interverbal explication of the nature of metaphor. Journal of verbal learning and verbal behavior, 4, 129-133.

Krause-Jensen, E.(1973): Den franske strukturalisme. Kbh: Berlingske.

Krause-Jensen, E.(1978): Viden og Magt. Kbh: Rhodos.

Krause-Jensen, E.(1979): Den revolutionære Sartre. Kbh: Rhodos.

Kristensen, P.(1981): Typiske psykiske mekanismer i reklamen. Kursiv 1 1981, 38-55.

Kubczak, H.(1978): Die Metapher. Heidelberg: Winter Universitätsverlag.

Kuhn, T.S.(198o): Metaphor in science. I Ortony (ed.) 198o.

Kutylowicz, J.(197o): Metaphor und Metonymi in Linguistics. Sign, Language, Culture, The Hague/Paris,

Laermann, K.(1975): Alltags-Zeit. Kursbuch 41, 1975, 87-1o5.

Lakoff, G. & Johnson, M.(198o a): Metaphors we live by. Chicago & London: The univ. of Chicago press.

Lakoff, G. & Johnson, M.(198o b): Conceptual metaphor in everyday language. Journal of philosophy 77, 453-486.

Lakoff, G. & Johnson, M.(1981): The metaphorical Structure and the human conceptual system. i Norman, D.A.(ed.): Perspectives on Cognitive science. Hillsdale: LEA 1981, 193-2o6.

Lao Tse (1953). Tao te King. I Dantzer's oversættelse. Kbh: Gyldendal.

Larsen, P.(198o): Reklame og retorik. i Larsen, P. & Fausing, B.(red): Visuel Kommunikation 2, Kbh: Medusa 198o.

Leakey, F.W.(1954): Intension in Metaphor. Essays in Criticism, vol. 4, 191-198.

Leech, G.(1968): Some assumptions in the metatheory of linguistics. Linguistics 39, 87-1o2.

Leech, G.(1974): Semantics. Harmondsworth: Penguin.

Lefebvre, H.(1977): Kritik des Alltagslebens. Kronberg: Athenäum Verlag.

Lehfeldt, W.(1972): Besprechung zu: Owen Thomas, Metaphor and related subjects. Linguistics 91, 1o6-11o.

Leithäuser, T.(1977): Kapitalistisk produktion og samfundsmæssiggørelse af hverdagen. I Leithäuser & Heinz (red.) 1977.

Leithäuser, T. & Heinz, W.R (red.)(1977): Produktion arbejde socialisation. Kbh: Medusa.

Leithäuser, T.(1979): Formen des Alltagsbewusstseins. Frankfurt : Campus Verlag.

Leondar. B.(1975): Metaphor and infant cognition. Poetics 4, 273-287.

Levin, S.R.(1977): The Semantics of metaphor. Baltimore and London:The J. Hopkins U.P.

Lévi-Strauss, C.(1969): Den vilde tanke. Kbh: Gyldendal.

Lieb, H.-H.(1964): Der Umfang des historischen Metaphernbegriffs. Diss, Köln.

Lieb, H.-H.(1966):Review of Meier: Die Metapher. Zeitschrift für Romanische Philologi 82, 187-194.

Lieb, H.-H.(1967):Was bezeichnet der herkömliche Begriff "Metapher?". Muttersprache 77, 43-52.

Liebst,A.(1978): Krise til salg. Kbh: Medusa.

Liebst,A.(198o): Annoncernes skjulte sex-budskab. Samvirke 11.

Liebst,A.(1981): Den usikre ungdoms nye autoriteter. Samvirke 2.

Loewenberg, I.(1973): Thruth and consequences of metaphors. Philosophy and Rhetoric 6, 3o-46.

Loewenberg, I.(1975): Identifying Metaphors. Foundation of language 12, 315-338.

Lowe, D.M.(1982): History of bourgeois perception. Chicago: University of Chicago Press.

Lukács, G.(1981): Geschichte und Klassenbewusstsein. Darmstadt: Luchterland.

Lønstrup, B.(198o): Dagligsprog - værktøj og legetøj. Kbh:Berlingske.

Mack, D.(1975): Metaphoring as speech acht. Poetics 4,221-256.

Mandel, E. (1976): Senkapitalismen. Oslo: Suenson.

Manns, J.:(1975): Metaphor and paraphrase. British Journal of aesthetics 15, 358-366.

Malgady, R.G. & Johnson, M.G.(1976): Modifiers in metaphors: effects of constituent phrase similarity on the interpretation of figurative sentences. Journal of psycholinguistic research 5, 43-52.

Marcuse, H.(1971): Det én-dimensionale menneske. Khb. Gyldendal.

Margolis, J.(1957): Notes on the Logic of simile, metaphor and analogy. American Speech 32, 186-189.

Marx, K.(1969): Den tyske ideologi. I Karl Marx. Kbh: Berlingske.

Marx, K.(1969 a): Forord til Bidrag til kritikken af den politiske økonomi. I Karl Marx Kbh: Berlingske.

Marx, K.(197o): Kapitalen, bd. 1. Kbh: Rhodos.

Matter, G. & Davis, L.(1975): A reply to metaphors and lingvistic theory. Quarterly Journal of Speech 61, 322-327.

Matthews, R.J.(1971): Concerning of "linguistic theory" of metaphor. Foundations of Language 7, 413-425.

Matthews, R.J. & Eecke, W ver (1971): Metaphoric-metonymic polarities: a structural analysis. Linguistics 67, 34-53.

McCloskey, M.A.(1964): Metaphors. Mind 73, 215-233.

Mey, J. (1979): Sprog, Samfund og Manipulation. OU.

Mooij, J.J.A.(1975): Tenor, Vehicle and Reference. Poetics 4, 257-272.

Murry, J.M.(1931): Metaphor. I Murry, J.M.:Countries of the mind. London: Oxford U.P.(Findes også i Shibles (ed.) 1972).

Neisser, U.(1966): Computers as tools and as metaphors. i Dechert, C.R. (ed.): The social impack of... . Notre Dame, Ind.: Univ. of N.D. Press.

Neumann, G.(197o): Die "absolute" Metapher. Poetica 3,188-225.

Nieraad, J.(1975): Anmerkungen zu: Rudi Keller. Zeitschrift für Germanistische Lingvistik 3, 63-66.

Nyrup, K.(19o1): Ordenes liv. Kbh: Det Schubotheske forlag.

Nyrup, K.(1968): Ordenes liv. Kbh: Gyldendal.

Nøjgaard, M.(1979): Litteraturens univers. Odense universitet.

Olsen, S.E. (1975): Teoretisk fundament for en sprogbrugslingvistik. Prisopgave ved OU.

Olsen, S.E. (1976): Tekstfetichisme og den tredie ontologiske kategori. Papir 6, 1976, 28-41.

Olsen, S.E. (1977 a): En undersøgelse af Ansvarsbegrebet i dagligdagen. KU.

Olsen, S.E. (1977 b): Begreber, begrebsbrug og relevansstrukturering. KU.

Olsen, S.E. (1979): Concepts, perceived control and the ideological image of man in capitalist society. OU.

Olsen, S.E. (1981): Det relationelle bevidsthedsbegreb. Psyke og Logos 2, 1981, 175-213.

Olsen, S.E. (1981): Tingliggørelsen i sproget - eksemplificeret ved ansvarsbegrebets udvikling. I Sproget i industrisamfundet, Haarby: Forlaget i Haarby.

Olsen, S.E. & Grevy, C. (1982): Om forekomsten af tingligt ansvar. Saml 9, 85-125.

Oppenheimer, R. (1956): Analogy in science. American psychogi 11, 127-135.

Ortony, A. (1975): Why metaphors are nessary and not just nice. Educal theory 25, 45-53.

Ortony, A. (1976): On the nature and value of metaphor. Educal theory 26, 395-398.

Ortony, A. (ed.) (198o): Metaphor and thought. New York : Cambridge university.

Ortony, A. (198o a): Metaphor: a multidimensional problem . I Ortony (ed.) 198o.

Ortony, A. (198o b): Some psycholinguistic aspects of metaphor. I Honeck & Hoffman (eds.) 198o.

Ortony, A. (198o c): The role of similies and metaphors. I Ortony (ed.) 198o.

Ortony, A; Schallert, D.L.; Reynolds, R.E.; & Antos, S.J.(1978): Interpreting metaphors and idoms. Journal of verbal learning and verbal behavior 17, 465-476.

Ortony, A; Reynolds, R.E. & Arter, J.A.(1978): Metaphor: theoretical and emprical researce. Psychological Bulletin 5, 919-943.

Orwell, G.(1975): 1984. Kbh: Gyldendal.

Osgood, C.E.(198o): The cognitive dynamics of synesthesia and metaphor. I Honeck & Hoffman (eds.) 198o.

Pausch, H.(1974): Forschungsbericht: Die Metapher Wirkendes Wort 24, 56-69.

Pepper, S.C.(1971): The root metaphor theory of metaphysics. i Shibles (ed.) 1971.

Perrine, L.(1971): Four forms of metaphors. College English 33, 125-138.

Petöfi, J.S.(1975): Tematisierung der reception metaphorischer Texte. Poetics 4, 289-31o.

Petri, H.G. (198o): Metaphor and learning. I Ortony (ed.) 198o.

Price, J.T. (1974): Linguistic competence and metaphorical use. Foundations of language 11, 253-256.

Rader, M.(1974): The imaginative mode of awarness. Journal of aesthtics and art criticism 33, 131-137.

Reese, W.L.(198o): Metaphor. I Dictionary of philosophy and religion. New Jersey: Humanities Press. 352-353.

Reinhart, T.(1976): On understanding poetic metaphor. Poetics 5, 383-4o2.

Richards, I. (1965): The philosophy of rethoric. New York: Oxford 1965.

Ricoeur,P. (1978): The rule of metaphor. London & Henley: Routledge and Kagan Paul.

Ricoeur,P. (1979 a): Sprogfilosofi. Kbh: Vintens forlag.

Ricoeur,P. (1979 b): Fortolkningsteori. Kbh: Vintens forlag.

Ricoeur,P. (198o):The metaphorical process as cognition, imagination and feeling. I Sacks (ed.) 198o.(Findes også i Johnson (ed.) 1981.)

Rohovit, D.D.(196o): Metaphor and Mind: a re-evaluation of metaphor theory. Amerieaan image: a psychoanalytic journal for the arts and sciences 17, 289-3o9.

Ryle, G. (1949): The concept of mind. London: Hutchinson's University library.

Sacks, S. (ed.) (198o): On Metaphor. University of Chicago press.

Salomonsen, P. (1965): Religion og virkelighed. Khb: Gad.

Sapir, J.D. (1977): The anatomy of metaphor. I Sapir & Crocker (eds.) 1977.

Sapir, J.D. & Crocker, J.C. (eds.)(1977): The social use of metaphor: essays on the anthropology of rhetoric. Philadelphia: University of Pensylvania Press.

Sarbin, T.R. (1972): Anxiety: reification of a metaphor . I Shibles (ed.) 1972.

Sartre, J.-P.(1978): Kritik der dialektischen Vernunft. Hamburg: Rowohlt.

Saussure, F. de (197o): Kurs i allmän Lingvistik. Paris: Bo Cavefors Bokfärlag.

Schiødt, H.J. (197o): Sproget i funktion. Kbh: Berlingske.

Schou, S. (1976): Dansk realisme 196o-75. Kbh: Medusa.

Schön, D.A. (198o): Generative metaphor: a perspektive on problemsetting in social policy. I Ortony (ed.) 198o.

Shibles, W.A. (1971): Metaphor: an annotatet bibliography and history. Wisconsin: The Language Press.

Shibles, W.A. (ed.) (1972): Essays on Metaphor. Wisconsin: The Language Press.

Shibles, W.A. (1974): The metaphorical method. Journal of aesthetic education 8, 25-36.

Sternberg, Tourangeau & Nigro: Metaphor, induction and social policy. I Ortony (ed.) 198o.

Tschizewskij, D. (1961): Umkehrung der dichterichen Metaphern, Topoi und anderer Stilmittel. Die Welt der Slaven 6, 337-354.

Turbayne, C.M. (197o): The myth of metaphor. Columbia/Carolina.

Verbrugge, R.R. (198o): Transformations in knowing: a realistic view of metaphor. I Honeck & Hoffman (eds.) 198o.

Violi, P. (1982): Lakoff and Johnson: Metaphors we live by. Journal of Pragmatics 6, 189-195.

Vonessen, F. (1959): Die ontologische Struktur der Metapher. Zeitschrift für philosophische Forschung 13, 397-418.

Vygotsky, L.S. (1971): Tænkning og sprog (bd. I og II). Kbh: Hans Reitzel.

Walton, P. & Gamble, A (1976): Marxistisk Katekismus. Kbh: Gyldendal.

Warner, M. (1973): Black's metaphors. British Journal of aestetics 13, 367-372.

Weinrich, H. (1963): Semantik der kühnen Metapher. Deutche Vierteljahrsschrift 37, 325-344.

Weinrich, H. (1965): Hugo Meier: Die Metapher. Vox Romanica 24/1, 306-309.

Weinrich, H. (1967): Semantik der Metapher. Folia Linguistica 1, 3-17.

Weinrich, H. (1968): Die Metapher.(Bochumer Diskussion). Poetica 2, 100-130.

Welsh, P.(1963): On explication metaphors. The journal of philosophy 21, 622-623.

Wheelwright, P. (1962): Metaphor and reality. Bloomington.

Wheelwright, P. (1972): Semantics and ontology. I Shibles (ed) 61-72.

Winner, Rosenstiel & Gardner (1976): The development of metaphoris understanding. Development psychology 12, 289-297.

Wittgenstein, L. (1971): Filosofiske undersøgelser. Kbh: Munksgaard.

Wunderlich, D. (1974): Grundlagen der Linguistik. Hamburg: Rowohlt.

Yoos, G. (1971): A phenomenological look at metaphor. Philosophy and phenomenological research 32, 78-88.

Glemte referencer,

Calder, R. (1967): Vor tids medicinmænd. Aalborg: Fremad.

Cantor, P. (1982): Friedrich Nietzsche: The use and abuse of Metaphor. I Mial, D.S. (ed.).

Embler, W. (1966): Metaphor and Meaning. Deland, Florida: Everett/Edwards.

Gentner, D. (1982): Are Scientific analogies Metaphors?. I Miall, D.S. (ed.).

Ingendahl, W. (1971): Der metaphorische Prozess. Düsseldorf: Schwann.

Juul Jensen, U.(1973): Videnskabsteori 2. Kbh.: Berlingske.

Lacan, J. (1973): Bogstavets instans i det ubevidste. i Lacan,J.: Det ubevidste sprog, 81-125. Kbh.: Rhodos.

Lacan, J. (1981): Métaphore et métonymie. I Miller, J.-A.(ed.): Le séminaire 3, 243-262. Paris: Éditions du Seuil.

Martin, J. & R. Harré (1982): Metaphor in Science. I Miall, D.S. (ed.).

Miall, D.S. (1982) (ed.): Metaphor: Problems and Perspectives. Sussex: The Harvester Press.

Sepstrup, P. (1979) Reklamen som socialisationsfaktor. Århus: Institut for markedsøkonomi.

Stelzner, N.E. (1965): Analysis by Metaphor. I Quarterly journal of speech 51, 52-61.

Søndergaard, K. (1959): De etiske grænser for lægens handlefrihed i patientbehandlingen. I Bibliotek for læger 151, 49-71.

Thyssen, O. (1976): Den ulykkelige bevidsthed. Kbh.: Gyldendal.

Timmermann, E. (1959): Om betegnelsen sygdom. I Bibliotek for læger 151, 93-118.